

ἩΠΕΙΡΩΤΙΚῆ

Ἑστία

ΒΡΑΒΕΙΟΝ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΙΔ'

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΑΙ—ΔΙΕΥΘΥΝΤΑΙ
ΜΙΧΑΗΛ ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ἩΠΕΙΡΩΤΙΚῆ ἙΣΤΙΑ

Ἐπιτροπὴ Ἐπιμελείας βιβλίου:
ΑΡΣΕΝΗΣ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ
ΙΩΑΝ. Ν. ΝΙΚΟΔΑΓΓΙΔΗΣ
ΔΗΜ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ
ΤΑΚΗΣ ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ
ΠΑΝΟΣ Γ. ΦΑΝΤΗΣ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ :

#

Ἐσωτερικοῦ: Ἐτησίᾳ Δραχ. 150.—
Νομικῶν προσώπων Δραχ. 200.—
Ἐξάμηνος κ.λ.π. ἀναλόγως
Ἐξωτερικοῦ: Ἐτησίᾳ Δολλ. 10—
ἢ Δίραι Ἀγγλίας 3 1/2,
ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ ΔΡΑΧ. 37,50

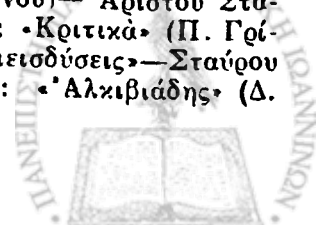
Ἀντιπαραστάλλοντα Μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς
ΚΩΝ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ (Βενετία)
ΔΕΑΝΔΡΟΣ Ι. ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ (Ἀθήναι)
ΧΡΥΣΑΝΘΗ ΖΙΤΣΑΙΑ (Θεσ/νίκη)
ΜΙΧΑΗΛ ΠΕΡΑΝΘΗΣ (Ἀθήναι)
ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ (Ἀθήναι)
ΒΑΣΙΛ. ΒΕΡΒΙΔΗΣ (Ἀθήναι)

Ἐμβάσματα: «ἩΠΕΙΡΩΤΙΚΗΝ ἙΣΤΙΑΝ» Ὁδὸς 28ης Ὀκτωβρίου 72. Ἰωάννινα — Τηλ. 6-59

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Νικ. Β. Πατσέλη	: Τὸ Συνέδριον τοῦ Βερολίνου καὶ ἡ προσάρτησις τῆς Ἄρτης (ἱστορ. πραγματεία)	Σελ. 633
Κώστα Π. Λαζαρίδης	: Ἱστορικὲς ἀλήθειαι γύρω ἀπὸ τὸ λήσταρχο Γεώργιο Νταβέλη (ἱστορ. σημειώσεις)	» 643
Γεωργίου Παῖσιου	: Ἀποσπάσματα ἀπὸ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἀγ. Ὁρους ἀναφερόμενα εἰς τὴν Ἠπειρον (ἱστ. σημειώσεις)	» 656
Στυλ. Κ. Σιωμοπούλου	: Ἡρόδοτος καὶ Ἠπειρος (ἱστορ. πραγματεία)	» 661
Βασιλ. Κ. Οἰκονόμου	: Τὸ Μοναστήριον τῶν Πατέρων καὶ τὰ ἀσκηταρῖα τῆς περιχώρης του (ἱστορ. σημειώσεις)	» 671
Βασιλ. Κ. Σκαφιδᾶ	: Τσαρλατάνοι καὶ Κομπογιαννίτες (λαογρ. μελέτη)	» 674
Σπύρου Μουσελίμη	: Δημοτικὰ τραγούδια τῆς Ἠπείρου περιφέρειας Σουλίου (λαογραφικὴ συλλογὴ)	» 689
Νικ. Χρ. Τσάκα	: Πάργα—Στεργιά (λαογραφικὴ μελέτη)	» 699
Κων. Κίτσου	: Ἡ Παιδεία τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς μας (παιδαγωγικὴ μελέτη)	» 704
Νικολάου Βαρδάρη	: Ταξίδι (ποίημα)	» 721
Σὰρλ Μπωντλαίρ (Ἀπόδοση: Ἀρσένη Γεροντικῶς)	: Πρόλογος (ποίημα)	» 722
Χρυσάνθης Ζιτσαίας	: Μουσικὴ (ποίημα)	» 723
Κώστα Ν. Νικολαΐδης	: Σὰ νάταν χθές (ποίημα)	» 724
Σταύρου Β. Πάρζαλη	: Τὸ πεπρωμένο σου—Οἱ θύμησές μου (ποιήματα)	» 725
Ernest Hemingway (μετάφραση: Νικ. Β. Δώλη)	: Δέκα Ἰνδιάνοι (διήγημα)	» 726
Πάνου Γραικοῦ	: Γιώργου Σεφέρη «ποιήματα» (δοκίμιον)	» 729
Δημοσθ. Γ. Κόκκινου	: Ἡ ἀναβίωσις τοῦ Ἀρχαίου Θεάτρου (δοκίμιον)	» 742
Ἰωάννου Κ. Ἐξάρχου	: Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τοῦ Ἡπειρωτικοῦ προβάτου (μελέτη)	» 753

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ: Κριτικὴ τοῦ βιβλίου: Σπύρου Κόκκινου: «Ποιήματα (Ἐκλογὴ 1954—64)»—Στέργιου Βαλιούλη: «Τὸ κρῖμα καὶ ἡ ἐρήμωσις»—Δημήτρη Γαλάνη: «Ζητεῖται κιβωτός»—Γιάννου Γεωργοπούλου: «Φωτοβολίδες»—Μαρίας Κέντρου Ἀγαθοπούλου: «Διασταυρώσεις»—Κύπρου Χρυσάνθη: «12...» (Δ. Κόκκινου)—Ἀριστοῦ Σταθόπουλου: «Πικρὲς ρίζες» (Α. Γεροντικῶς)—Ἀρσένη Γεροντικῶς: «Κριτικά» (Π. Γρίσπου)—Πάνου Γώγολα: «Πετρωμένα ρόδα»—Γιάννη Κορίδη: «Διεισδύσεις»—Σταύρου Καρακάση: «Ὁ Καβάφης» (Δημοσθ. Ζαδὲ)—Νίκου Γουτουνηζάκη: «Ἀλκιβιάδης» (Δ. Κόκκινου).

Ἡ ΠΡΩΤΗ ΕΣΤΙΑ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΙΔ' • ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ—ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ—ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1965 • ΓΕΥΧΟΣ 161—162—163

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Β. ΠΑΤΣΕΛΗ

ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ ΤΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΑΡΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΑΡΤΗΣ

ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ

Ὁ Ρωσοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1877—8 ἔληξεν, ὡς γνωστόν, μετὰ τὴν ἥτταν τῶν Τούρκων καὶ τὴν συνθήκην τοῦ Ἁγίου Στεφάνου τῆς 19)23 Μαρτίου 1878 (1). Ἡ Συνθήκη ἐκείνη ἢ Συνθήκη τοῦ Καζανλίκ, ἀπέδιδε πλήρη ἀνεξαρτησίαν εἰς τὴν σημερινὴν Νοτιοσλαβίαν. Ἐξεχώρει εἰς τὴν Ρουμανίαν τὴν Δοβρουτσᾶν, εἰς ἀντάλλαγμα τῆς Βεσσαραβίας, πρᾶγμα ποῦ ἔφερε τὰ ρωσικὰ σύνορα εἰς τὸν Δούναβιν. Ἐδημιούργει μεγίστην Βουλγαρικὴν ἡγεμονίαν, ἣ ὁποία ἀρχίζουσα ἀπὸ τὸν Δούναβιν, περιλάμβανεν, ἐκτὸς τῆς κυρίως Βουλγαρίας, τὴν Β. Θράκην, τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Μακεδονίας μέχρις Ἀχρίδος καὶ κατέληγε, διὰ καμπύλης ὑπεράνω τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Χαλκιδικῆς, εἰς τὸ Αἰγαῖον πλησίον τῆς Καβάλλας.

Ἐν ὀλίγοις, ἡ Συνθήκη ἐκείνη ἦτο, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Δριώ, «ἡ ἀμείλικτος καθιέρωσις τῆς νίκης τῆς Ρωσσίας». Ἐὰν δὲ ἐπραγματοποιεῖτο, θὰ ἐπέφερε τὸ τέλος τῆς Τουρκίας (2). Κατὰ δὲ τὸν Engelhart, μετὰ τὴν Συνθήκην ἐκείνην ἡ Τουρκία «κατακεκομματιάζετο εἰς ράκη χωρὶς νὰ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κάμη χρῆσιν ἐλευθέρων τῶν διασκορπιζομένων μελῶν τῆς» (3).

Ὅσον διὰ τὸν Ἑλληνισμόν, οὗτος ἐθυσιάζετο εἰς τὸν σλαυισμόν, ὁ ὁποῖος λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὴν στρατηγικὴν θέσιν τῆς Μακεδονίας, ποῦ ἀνέκαθεν ἐθεωρεῖτο ἡ σιδηρὰ πύλη τῆς Δύσεως εἰς τὴν Μεσόγειον, ἀπὸ καιροῦ ἤδη προετοίμαζε τὸν ἐκσλαυισμόν τῆς.

1. Ἡ Συνθήκη ὑπεγράφη ἐκ μέρους τῆς Ρωσσίας ἀπὸ τὸν κόμητα Ἰγνάτιεφ καὶ Νελίδωφ, καὶ τὸν Σαφέτ πασᾶ καὶ Σαδουλάχ μπέη ἐκ μέρους τῆς Τουρκίας. Ἡ οἰκία ὅπου ὑπεγράφη αὕτη κατεδαφίσθη τὸ 1958, κατὰ τὴν ρυμοτομίαν τοῦ Προαστείου τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Ἡ Συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ἐγένετο ἐπίσημως γνωστὴ τρεῖς ἐβδομάδας μετὰ τὴν ὑπογραφήν τῆς. (Ἄνδρεάδης: Ἐνθ. ἀνωτ. σ. σ. 176).

2. Le question d' Orient. σελ. 230.

3. La Turquie et le Tauzimat II, σελ. 90.

Πρώτη ἐκδήλωσις ἐκσλαυϊσμοῦ τῆς Μακεδονίας εἶναι ἡ κατὰ τὸ 1840 ἐκστρατεία κατὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅταν ἡ Ρωσσία ἠθέλησε νὰ μεταβάλλῃ τὸν Ἄθωνα εἰς εἶδος Ρωσικοῦ Γιβραλτάρ, μὲ τὴν ἐγκαθίδρυσιν ρωσικῶν μοναστηρίων, μὲ χιλιάδας ρασοφόρων στρατιωτῶν, τὴν δὲ ρωσικὴν πρεσβείαν Κωνσταντινουπόλεως εἰς ἐπιτελεῖον συνωμοτικοῦ δικτύου εἰς ἕλην τὴν Τουρκίαν.

Ἄκουλουθεῖ ἡ παρασκευὴ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας τὸ 1854, πού προκαλεῖ τὸ μετέπειτα σχίσμα, διὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ αὕτη ὡς μέσον ἰδρύσεως μεγάλου ὑποτελοῦς βουλγαρορωσικοῦ κράτους. (1)

Μὲ τὴν Συνθήκην, ὅστε, τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἡ Ρωσσία εἶχε σχεδὸν ἐπιτύχει τοῦ σκοποῦ τῆς. Ἐπειδὴ ὅμως ἐφοβεῖτο τὴν πολεμικὴν στάσιν τῆς Ἀγγλίας, ἠρκέσθη εἰς τὴν ἵδρυσιν βουλγαρικῆς ἡγεμονίας.

Τὴν ἀπόσπασιν ἐκείνην τῶν Ὀρθοδόξων Σλαυϊκῶν Ἐκκλησιῶν ἀπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, πού ἐδέχθη ὁ Ἀβδουλ Ἀζίζ, κατὰ τὰς ὑποδείξεις τῆς Ρωσσίας, ὁ μετέπειτα Σουλτὰν Χαμίτ ἐθεώρει εἰς τὰ «Ἀπομνημονεύματά» του «ἀσυγχώρητον σφάλμα τῆς Πύλης», τοῦ ὁποῦ αὐτὸς ἐπλήρωνε τὰς φοβερὰς συνεπείας, προσθέτων ὅτι ἡ ἵδρυσις τῆς Ἐξαρχίας (1870) ἦτο ἡ ἀφετηρία τοῦ ἐθνικιστικοῦ κινήματος τῶν Βουλγάρων, αἱ δὲ ἐπισκοπαὶ Ἀχρίδος, Σκοπίων καὶ Βέλες εἶχον γίνεαι ἐστία βουλγαρικῆς προπαγάνδας (2) πού ἐξέγεσον τὸ διαλυτικὸν των δηλητήριον εἰς τὸν χριστιανικὸν πληθυσμὸν, τὸν ὁποῖον μέχρι τότε ἐκράτει ἠνωμένον ἡ κοινοὶ συνειδήσεις τῆς αἰγίλης τοῦ Βυζαντίου, πού τὸν ἐφώτιζεν ἔστω καὶ ἀμυδρῶς μέσῳ τοῦ Πανορθοδόξου Κέντρου τοῦ Φαναρίου.

Ἡ Συνθήκη ὅμως τοῦ Ἁγ. Στεφάνου διέπραττεν ἓνα μέγα ἱστορικὸν καὶ ἐθνολογικὸν ἀδίκημα, διότι ὑπεδούλωνε τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν, μόνην δικαιούχον τῶν δαφῶν ἐκείνων, εἰς λαὸν πού οὐδέποτε εἶχεν ἐγερθεῖ κατὰ τοῦ κατακτητοῦ. Οὐδέποτε εἶχε δεῖξει ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ οὐδέποτε εἶχε συντελέσει εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἀνατολῆς. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ Ἑλὰς δὲν εἶχε πολεμήσει, τότε, κατὰ τῆς Τουρκίας διὰ νὰ δημιουργήσῃ δικαιώματα, ὁ δὲ Τσάρος μὲ τὴν Συνθήκην ἐκείνην ἠθέλεν ἀκριβῶς νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Ἕλληνας, διὰ τὴν οὐδετερότητα πού ἐτήρησαν καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν χριστιανικῶν ἐξεγέρσεων εἰς τὴν βαλκανικὴν καὶ τὸν τότε πόλεμον. Τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν οὔτε κἀν ἀναφέρεται εἰς τὴν Συνθήκην τοῦ Ἁγ. Στεφάνου.

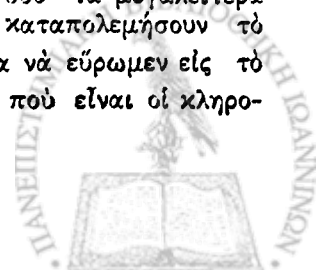
Εὐτυχῶς ὅμως ὅτι ἡ ἀντιζηλία ὀλοκλήρου τῆς Εὐρώπης, καὶ ἰδίως τῆς Ἀγγλίας καὶ Αὐστρίας, κατὰ τῆς νικητρίας Ρωσσίας καὶ ὁ φόβος τοῦ σλαυϊσμοῦ τὰς ἐξήγειραν κατὰ τῆς συνθήκης ἐκείνης καὶ ἐματαιώσαν τὴν ἐφαρμογὴν τῆς.

Ἡ Ἀγγλία, ἀπὸ τῆς 16)1)1878, ἤδη διὰ διακοινώσεως, τὴν ὁποίαν ὁ λόρδος Λόφτους ἐπέδιδε πρὸς τὸν πρίγκηπα Γκορτσακῶφ, ἔλεγε:

1. Ὁ Ἰγνάτιεφ, πού ὠνομάσθη «πατὴρ τοῦ ψεύδους», ἤθελε νὰ ἐγκαινιάσῃ «μεγάλην ἐν Εὐρώπῃ Ρωσικὴν πολιτικὴν ἐν πανσλαυϊκιστικῷ πνεύματι». (Κλ. Νικολαΐδου: Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 367—368).

2. Δὲν νομίζομεν ὑπερβολὴν ἂν εἴπωμεν ὅτι τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἦτο ἡ ἀδυναμία τοῦ Χαμίτ, μεταξύ τῶν ραγιάδων. Ὅταν τὸ 1901 τὸ μακεδονικὸν δράμα ἠπεῖλει τὴν Εὐρώπην, ὁ Χαμίτ ἐσκέφθη σοβαρῶς τὴν ἐπιδίωξιν ἑλληνοτουρκικῆς προσεγγίσεως, ὡς τὴν καλυτέραν λύσιν πρὸς ἀντιμετώπισιν τοῦ κινδύνου.

«Ὁ πρέσβυς μου εἰς τὰς Ἀθήνας (ὁ Ριφὰτ μπέης), γράφει ὁ Χαμίτ εἰς τὰ «Ἀπομνημονεύματά» του, ὀφείλει νὰ καταβάλλῃ κάθε προσπάθεια διὰ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὰς καλὰς σχέσεις μὲ τὴν Ἑλλάδα. Θλίβομαι διότι εὐρέθημεν ἠναγκασμένοι νὰ πολεμήσωμεν κατὰ τῆς Ἑλλάδος, διότι τὰ πάντα μᾶς ἐπιβάλλουν νὰ διατηρῶμεν μὲ τὴν χώραν αὐτὴν καλὰς σχέσεις. Μία συμμαχία μεταξύ τῶν δύο χωρῶν θὰ ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ καὶ εἰς τὰς δύο τὰ μεγαλειότερα πλεονεκτήματα». Οἱ Ἕλληνες ἔχουν ἀνάγκην τῆς βοήθειάς μας διὰ νὰ καταπολεμήσουν τὸ καταπιεστικὸν κῦμα τῶν Βουλγαροσλαυῶν καὶ ἡμεῖς πάλιν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εὐρωμεν εἰς τὸ πρόσωπον τῶν Ἑλλήνων πολυτίμουσιν συνεργάτας ἐναντίον τῶν Βουλγάρων, πού εἶναι οἱ κληρονομικοὶ των ἐχθροί».

«Ο πρέσβυς τῆς βασιλείας ἔλαβεν ὁδηγίας νὰ δηλώσῃ εἰς τὸν πρίγκηπα Γκορτσακῶφ ὅτι, πρὸς ἀποφυγὴν δυνατῆς ἀπογοητεύσεως καὶ ἐν συνεχείᾳ διακοινώσεων, αἱ ὁποῖαι περιῆλθον εἰς τὸ Λονδίνον, ἡ Κυβέρνησις τῆς Α.Μ. εἶναι τῆς γνώμης ὅτι οἰαδήποτε συνθήκη μεταξὺ τῶν Κυβερνήσεων Ρωσσίας καὶ Τουρκίας, ἡ ὁποία θὰ ἐπηρέαζε τὰς συνθήκας τοῦ 1856 καὶ 1871, ἔπρεπε νὰ εἶναι εὐρωπαϊκὴ συνθήκη καὶ θὰ ἦτο ἄκυρος ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν Δυνάμεων, πού ἔλαβον μέρος εἰς τὰς συνθήκας αὐτάς». (1)

Ἡ ἀπάντησις τοῦ Ρώσσου πρεσβευτοῦ εἰς τὴν ἀνωτέρω διακοίνωσιν ἦτο κατηγορηματικὴ: καὶ ἔλεγεν:

«Ἐπαναλαμβάνομεν τὴν βεβαίωσιν ὅτι δὲν προτιθέμεθα νὰ λύσωμεν μονομερῶς τὰ εὐρωπαϊκὰ ζητήματα πού ἀναφέρονται εἰς τὴν εἰρήνην».

Καὶ ἡ Αὐστρία, διὰ διακοινώσεώς της ἀπὸ 3)2)78 πρὸς τὰς λοιπὰς Δυνάμεις, ἐπρότεινεν εὐρωπαϊκὴν σύσκεψιν, πρὸς λύσιν τῶν μεταβολῶν πού θὰ ἐκρίνοντο ἀναγκαστικαί εἰς τὰς συνθήκας τοῦ 1856 καὶ 1871.

***

Ὅταν ἐγνώσθη εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ περιεχόμενον τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἀνεστατώθη ὁλόκληρος ὁ λαός, ὁ ὁποῖος ὤρμησεν εἰς τὰς οἰκίας τῶν Ὑπουργῶν καὶ ἰδίως τοῦ Κουμουνδούρου ὑβρίζων καὶ ἀπειλῶν τὴν Κυβέρνησιν, τὸ «μέγα Ὑπουργεῖον», ὅπως ἔλεγον τότε ἢ «τὴν Οἰκουμενικὴν» ὅπως θὰ ἐλέγομεν σήμερον, διότι αὕτη ἀντὶ νὰ παρασκευάσῃ τὴν χώραν, ἤρκειτο μόνον εἰς τὴν σύνταξιν καὶ ψήφισιν νομοσχεδίων καὶ ζητῶν ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου τοῦ Λίντς, ὡς νὰ ἐπρόκειτο περὶ κακούργων.

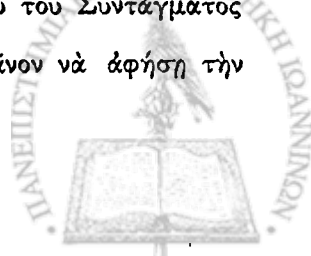
Ὁ Πρωθυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας λόρδος Βήκονσφὴλδ, τὰς διαμαρτυρίας αὐτάς τοῦ λαοῦ τῶν Ἀθηνῶν ἔλαβεν, ὡς ἐπιχειρήμα, διὰ νὰ καταπολεμήσῃ τὴν συνθήκην, ἡ ὁποία πραγματοποιοῦσα τὸν διαμελισμὸν τῆς Τουρκίας, ἀφηνεν ἀνοικτὸν εἰς τὸν νικητὴν τὸν δρόμον πρὸς τὰς Ἰνδίας, κίνδυνον τὸν ὁποῖον ἔπρεπε μὲ κάθε θυσίαν νὰ ἀποφύγῃ ἡ Ἀγγλία. Σημειώσωμεν ἐνταῦθα ὅτι εἰς τὸ Ὑπουργ. τῶν Ἑξωτ. τῆς Ἀγγλίας δὲν εὐρίσκετο πλέον ὁ μισότουρκος λόρδος Δέρμπυ, ἀντικατασταθεὶς ἀπὸ τὸν λόρδον Σώλσμπερυ, πού ἐγνώριζε καλῶς τὸν Χαμίτ καὶ τὴν αὐτοκρατορίαν του. Ὁ Σώλσμπερυ ἀναλαμβάνων τὰ καθήκοντά του, ἐξαπέστειλεν εἰς τὸ Γιλδιζ ἐκστρατεῖαν φιλικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ ἀδελφικῆς βοήθειας. (2)

Αἱ ὁδηγίαι τοῦ Σώλσμπερυ πρὸς τὸν πρέσβυν του εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἦσαν σαφεῖς. Νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν Σουλτᾶνον ὅτι ἡ Ἀγγλία ἀνελάμβανε νὰ ἀνατρέψῃ τὴν Συνθήκην τοῦ Ἁγ. Στεφάνου καὶ νὰ ματαιώσῃ τὴν ἐγκατάστασιν εἰς τὸν Αἰμον τοῦ ὑπερτροφικοῦ δορυφόρου τῆς Ρωσσίας. Ἡ γραμμὴ τῆς αὐτοκρατορικῆς πολιτικῆς τοῦ Δισραελὶ διήρχετο ἀπὸ τὴν Τουρκίαν. Ἡ μακρὰ νοητὴ γέφυρα, πού συνέδεε τὴν Μητρόπολιν μὲ τὰς Ἰνδίας, εἶχε τὰ κυριώτερα στηρίγματα της εἰς τὴν

1. D' Anril, σελ. 276.

Ἡ πολιτικὴ τῆς Ἀγγλίας εἰς τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα, ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας, ἡ διατήρησις τῆς ὁποίας ἐθεωρεῖτο ζωτικὴ ἀνάγκη διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς Βρετανικῆς αὐτοκρατορίας, ἐναντι τοῦ ρωσικοῦ κινδύνου. Τὸ τοιοῦτον ἤδη ἐπανελάμβανεν ὁ λόρδος Δέρμπυ πρὸς τὸν πρίγκηπα Γκορτσακῶφ διὰ τηλεγραφήματος τῆς 18)11)1876, προκειμένου τότε νὰ συνέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν συνδιάσκεψις, ἡ ὁποία καὶ συνῆλθε τὴν 23)12)1876 ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Τούρκου ὑπουργοῦ τῶν Ἑξωτερικῶν Σαβὲτ πασᾶ, καὶ ἡ ὁποία, κατὰ τὴν πρώτην της συνεδρίασιν, ἀνήγγειλε τὴν προκήρυξιν ὑπὸ τοῦ Σουλτᾶνου τοῦ Συντάγματος τοῦ Μιδάτ πασᾶ. (D' Anril, σελ. 163).

2. Ἡ Ἀγγλία, κατὰ τὴν ὥραν τοῦ πανικοῦ, ἠμπόδισε τὸν Σουλτᾶνον νὰ ἀφήσῃ τὴν πρωτεύουσάν του καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Προῦσαν πού τοῦ συνίστον.

Τουρκίαν. Τὰ αἰσθήματα δὲ αὐτὰ τοῦ Δισραεὶλὶ συναμερίζετο καὶ ἡ βασίλισσα Βικτωρία, πού δὲν ἐλησμόνει ὅτι αὐτὸς τῆς εἶχε προσφέρει τὸν τίτλον τῆς Αὐτοκρατορίας τῶν Ἰνδιῶν. (1)

Τὴν 1 Ἀπριλίου, ἡ Ἀγγλία ἔχουσα μὲ τὸ μέρος τῆς καὶ τὴν Αὐστρίαν (2), διεμαρτυρήθη πρὸς τὰς λοιπὰς Δυνάμεις κατὰ τῆς συνθήκης, οἱ ὅροι τῆς ὁποίας ἦσαν ἀπαράδεκτοι, καὶ ἀσυμβίβαστοι μὲ τὰ νόμιμα συμφέροντά της. Ἐζήτει νὰ υποβληθῆ αὕτη ὑπὸ τὴν κρίσιν εὐρωπαϊκοῦ συνεδρίου πρὸς ἀναθεώρησιν, προσθέτουσα ὅτι ἡ Ἀγγλία δὲν θέλει μὲν νὰ ἐξαλείψῃ ὀλοσχερῶς τὸν πόλεμον τοῦ 1877, δὲν παρεδέχετο ὅμως καὶ ὅλας τὰς συνεπείας τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, καὶ ὅτι δὲν θὰ ἐλάμβανε μέρος εἰς συνδιάσκεψιν ἢ ὁποία πιθανόν, μεταξὺ τῶν συνεπειῶν αὐτῶν, νὰ παρεδέχετο ἐκείνας πού αὕτη ἐθεώρει ἀπαράδεκτους.

Κατὰ τῆς συνθήκης ἐκείνης ὑψωσε φωνὴν καὶ ὁ πρίγκηψ Βίσμαρκ, τὴν 28)2)1878, δηλώσας εἰς τὸ Ράϊσταγ, ὅτι οἱ ὅροι τῆς δὲν ἦσαν σύμφωνοι μὲ τὰς πρὸ τοῦ πολέμου διαβεβαιώσεις τῆς Ρωσσίας, καὶ ὅτι ὑπῆρχε φόβος μήπως ἡ νέα διαρρυθμισίς τῶν βαλκανικῶν σχέσεων δημιουργήσῃ νέους κινδύνους διὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν εἰρήνην.

Δύο ἡμέρας βραδύτερον, ὁ Γαμβέττας εἰς τὴν Γαλλικὴν Βουλὴν, ἐξαίρων τὸν λόγον τοῦ Βίσμαρκ, ἔλεγεν ὅτι, μὲ τὴν δήλωσιν του ἐκείνην, ἡ Ρωσσία ἀνεκαλεῖτο εἰς τὴν τάξιν, περιεφρουρεῖτο ἢ εὐρωπαϊκὴ εἰρήνη καὶ διατηρεῖτο ἢ ἰσορροπία.

Ἠκολούθησεν ἡ Αὐστρουγγρική δῆλωσις, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Μεγάλη Βουλγαρία, πού ἐδημιουργεῖτο μὲ τὴν συνθήκην ἐκείνην, ἐχαρακτηρίζετο ὡς νεόπλασμα πού ἠπεύλει διαρκῶς τὴν εἰρήνην εἰς τὰ βαλκάνια. (3)

Ἡ Ρωσσία, ἐξηγητικὴ οἰκονομικῶς καὶ βλέπουσα τὰ στρατεύματά της εἰς τὸ μέτωπον νὰ δεκατίζωνται ἀπὸ τὸν τύπον, ἐπὶ πλέον δὲ ὅτι παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Ἀγγλίας ἴστατο ἡ Αὐστρία, καὶ δισταχούσα νὰ κηρύξῃ διμέτωπον πόλεμον, ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Βίσμαρκ νὰ συγκατήσῃ τὴν Αὐστρίαν, ὅπως τὸ 1870. Ὁ Βίσμαρκ ὅμως τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἤθελεν ὅπως αἱ δυνάμεις του ἐπιβλέπουν τὴν Γαλλίαν καὶ δὲν ἦτο διατεθειμένος νὰ κτυπήσῃ τὴν Αὐστρίαν. Ἐξ ἄλλου συνέφερε τότε εἰς τὸν Βίσμαρκ ὅπως ἡ Αὐστρία κατέλθῃ εἰς τὰ Βαλκάνια καὶ συναντήσῃ τὴν Ρωσσίαν καὶ οὕτω ἐξασφαλίσῃ τὴν Πρωσσίαν εἰς τὴν Γερμανίαν.

Τὴν στάσιν αὐτὴν τοῦ Βίσμαρκ, ὁ Γάλλος ἱστορικὸς Δεβιτουρ χαρακτηρίζει ὡς μεγάλην προδοσίαν ἐκ μέρους του, «τὴν ὁποίαν ἡ Ρωσσία δὲν συνεχώρησε καὶ ἀσφαλῶς δὲν θὰ συγχωρήσει διὰ πολὺν καιρὸν». (4)

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ὁ Βίσμαρκ δὲν συγκατετίθετο εἰς αὐτό, ἡ Ρωσσία ἐζήτησε τὴν μεσολάβησιν τῆς Γερμανίας πρὸς συμβιβασμόν.

Τὸ ἔργον τοῦτο ἀνέλαβεν ὁ Βίσμαρκ, ὁ ὁποῖος καὶ ἔνεκα τούτου ὠνομάσθη «έντιμος μεσίτης»—(honnête courtier), ὁ ὁποῖος συνεκάλεσε συνέδριον εἰς Βερολίνον μὲ περιορισμένον κατ' ἀρχᾶς πρόγραμμα, τὴν ἀναθεώρησιν τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου.

«Ἡ μεσολάβησίς μου, ἔλεγεν ὁ Βίσμαρκ εἰς τὸ Ράϊσταγ, δὲν ἔγκει-

1. Τὸ μόνον πού ἐφοβεῖτο ὁ Δισραεὶλὶ, γράφει ὁ Μωρουά, ἦτο ἡ κάθοδος τῆς Ρωσσίας εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ ἡ ἀπώλεια ἐλευθέρας ἐπικοινωνίας μὲ τὰς Ἰνδίας. Ὁ Δισραεὶλὶ, ἐπέρασεν εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Λόρδων, μὲ τὸ ὄνομα Βήκονσφῆλδ τὸ 1875, ὅταν ἔναντι 4.000.000 λιρῶν, ἐξηγόρασεν 177.000 μετοχὰς τῆς διώρυγος τοῦ Σουέζ, κρυφὰ ἀπὸ τὸν Χεδίβην. (Ἱστορία τῆς Ἀγγλίας, σελ. 382).

2. Κατὰ τὸν Δριώ, ὁ Βήκονσφῆλδ εἶχε προτείνει, εἰς τὸν κόμητα Ἀνδράση, αὐστρακο-γλικὸν προτεκτορᾶτον ἐπὶ τῆς Τουρκίας, τὸ ὁποῖον ὅμως ὁ τελευταῖος δὲν ἐδέχθη, θεωρῶν αὐτὸ πρόσφορον εἰς μηχανορραφίαν. (Ἐνθ. ἄνωτ., σελ. 231).

3. Κ λ. Νικολαΐδη: Ἐνθ. ἄνωτ., σελ. 486.

4. Διπλωματικὴ Ἱστορία: Τόμ. II, σελ. 517.

ται εἰς τὸ ἔργον τοῦ διαιτητοῦ, ἀλλὰ εἰς τὴν παροχὴν ὑπηρεσιῶν ἐντίμου μεσίτου, φροντίζοντος νὰ φέρῃ τὴν ὑπόθεσιν εἰς αἴσιον πέρας».

Μεγάλως ὁμως συνέτεινεν εἰς τὴν ἀναθεώρησιν τῆς Συνθήκης, καὶ ὁ Σουλτάν Χαμίτ, μὲ τὴν ψυχραιμίαν του, καίτοι μόλις πρὸ ἔτους εἶχεν ἀνέλθει εἰς τὸν θρόνον.

Ὅταν πράγματι οἱ Ρῶσοι ἔφθασαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ Χαμίτ ἐζήτησεν εἰρήνην, ἐτηλεγράφησεν οὗτος εἰς τὴν βασιλίссαν Βικτωρίαν νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν στόλον της, πού εἶχεν ἀγκυροβολήσῃ πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διότι ὁ Τσάρος ἐθεώρει τὴν παρουσίαν του ὡς πρόκλησιν κατ' αὐτοῦ.

Ἐκλιπαρῶν οὕτω ὁ Χαμίτ τὴν Βικτωρίαν νὰ τὸν ἀπαλλάξῃ τῆς προστασίας της, παραχωρῶν τὴν Κύπρον εἰς τὴν Ἀγγλίαν, διὰ τὴν ὁποίαν θὰ ὀμιλήσωμεν κατωτέρω, ὑποσχόμενος εἰς τὴν Αὐστρίαν νὰ σταματήσῃ τὴν προπαγάνδα του ἀνὰ τοὺς Μαγυάρους τῆς Οὐγγαρίας, ἀπειλῶν τὴν Γαλλίαν ὅτι θὰ καταργήσῃ τὰ πρόνόμια της ὡς προστατίδος τῶν Καθολικῶν καὶ στρεφόμενος τέλος πρὸς τὴν Γερμανίαν, ἐπέτυχε τὴν ἀναθεώρησιν τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου εἰς τὸ Συνέδριον τοῦ Βερολίνου. (1) Τὸ Συνέδριον τοῦ Βερολίνου συνήλθε τὴν 1)13 Ἰουνίου 1878, καί, ἐντὸς μηνός, εἰς 20 συνεδριάσεις, ἑτερμάτισε τὰς ἐργασίας του.

ΣΥΓΚΛΗΣΙΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ

Κηρύσσων τὴν ἑναρξιν τοῦ Συνεδρίου τοῦ Βερολίνου, ὁ Βίσμαρκ, ἔλεγεν ὅτι τοῦτο συνήλθεν «ὄχι ὅπως ἀναγνωρίσῃ τίτλους κτηθέντας διὰ τοῦ πολέμου, ἀλλὰ νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων τούτου τὸν τοιοῦτον χαρακτῆρα καὶ δώσῃ εἰς αὐτὰ τὸν χαρακτῆρα πού εἶχεν ὁ πόλεμος ἀπ' ἀρχῆς ὡς πρόγραμμα αὐτοῦ, ἦτοι τὴν χειραφέτησιν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἰδίᾳ τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς...». (2)

Ἀπὸ τὴν περικοπὴν αὐτὴν φαίνεται πόσον δεσμευμένη καὶ ἀνίκανος εὐρέθη ἡ Ρωσσία, εἰς τὸ Συνέδριον, καὶ ποία εὐκαιρία προσεφέρετο εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅπως διεκδικήσῃ τὰ δίκαιά της. Εὐκαιρία πού προσεφέρετο ἴσως ἀκουσίως πρὸς καταπολέμησιν τῶν ρωσικῶν σχεδίων, ἀλλὰ καὶ λόγῳ δικαιοσύνης καὶ πολιτικῆς ἰσοροπίας, διότι, ἀφοῦ τὰ σλαυικὰ κράτη ἐλάμβανον τόσας παραχωρήσεις, ἔπρεπεν, ὅπως φυσικῶς, νὰ λάβῃ καὶ ἡ Ἑλλάς.

***

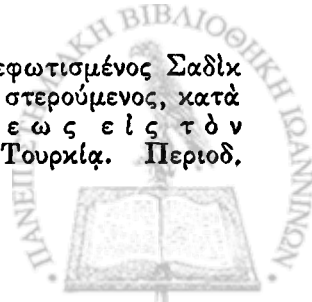
Ἀντιπροσώπους εἰς τὸ Συνέδριον τοῦ Βερολίνου εἶχον μόνον αἱ Μ. Δυνάμεις καὶ ἡ Τουρκία, τὰ δὲ λοιπὰ κράτη ἀποσταλμένους, χωρὶς δικαίωμα ψήφου.

Πρῶτος ἀντιπρόσωπος τῆς Τουρκίας, εἰς τὸ Συνέδριον, ἦτο ὁ Ἕλλην τὸ γένος Καραθεοδωρῆς πασᾶς, τὸν ὁποῖον ὁ Δησραελί, εἰς τὰς ἐπιστολάς του, χαρακτήριζε ὡς «τὸν τέλειον Ἕλληνα Φαναριώτην, ἄνθρωπον μὲ ὠραίαν ἐμφάνισιν, πλήρη λεπτότητος, ἤρεμον καὶ λογικόν», καὶ ὁ Μεχμέτ Ἀλῆ, ἀρνησίθρησκος Γερμανός. (3)

1. Ἡ ὑπόθεσις τῆς Ἀνατολῆς δὲν ἐνδιαφέρει τὸν σιδηροῦν καγκελλάριον. Ἡ Κωνσταντινούπολις δὲν ἀξίζει δι' αὐτὸν τὰ ὅσα ἑνὸς Πομερανοῦ γρεναδιέρου. Ἡ ἐπιθυμία του εἶναι νὰ ἀποφευχθῇ ὁ πόλεμος. Διὰ τοῦτο προσφέρεται εὐχαρίστως νὰ γίνῃ ἕνας «ἐντίμος μεσίτης» τὸ δὲ Βερολίνον τίθεται εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἐνδιαφερομένων.

2. Ἀσπρέα: Ἐνθ. ἀνωτ., σ. σ. 107.

3. Ἀρχικῶς, πρῶτος πληρεξούσιος τῆς Τουρκίας ἦτο ὁ ἰκανὸς καὶ πεφωτισμένος Σαδίκ πασᾶς, ἀντικατασταθεὶς μετὰ δύο ἡμέρας ὑπὸ τοῦ Καραθεοδωρῆ πασᾶ, ὡς στερούμενος, κατὰ τὸν Ἀβδούλ Χαμίτ, «ὄξυνοίας, μαθησεως καὶ ἀφοσιώσεως εἰς τὸν μόνον ἀρχηγόν του». (Μπλόουιτς: Βεζύραι καὶ Ὑπουργοὶ ἐν Τουρκίᾳ. Περιοδ. «Μελέτη», 1912, σελ. 244).

Ἡ Ἑλλάς δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ ἐγείρη ἀξίωσιν εἰσόδου εἰς τὸ Συνέδριον, διότι οὔτε ἀπὸ τοὺς ἐμπολέμους ἦτο, οὔτε Μεγάλη Δύναμις, ἀλλὰ οὔτε καὶ ἀπὸ τοὺς ἀμέσως ἐνδιαφερομένους εἰς τὰ ἐδαφικὰ ζητήματα, πού ἐγείροντο ἀπὸ τὴν Συνθήκην τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, εἰς τὴν ὁποίαν ἔπρεπεν ἀποκλειστικῶς νὰ ἀφιερωθῶσι, κατὰ τὰς ἐπισήμους δηλώσεις, αἱ διασκέψεις τῆς Εὐρώπης.

Ἐὰν ἐδέχοντο τὴν Ἑλλάδα εἰς τὸ Συνέδριον, αἱ Μεγ. Δυν. ἐξήρχοντο ἀπὸ τὰ διαγεγραμμένα ὅρια τοῦ Προγράμματος. Ἐπειδὴ δὲ προφανῶς ἡ Ἑλλάς ἀπέβλεπεν εἰς ἐπέκτασιν τῶν συνόρων τῆς, ἐφέροντο αὐταὶ ἐνώπιον σοβαρωτάτων καὶ λεπτοτάτων δυσχερειῶν, πού δὲν ἐσχετίζοντο πρὸς τὴν συνθήκην, τῆς ὁποίας ἐπρόκειτο νὰ τροποποιήσουν τοὺς ὅρους.

Οἱ ἀνώτεροι λόγοι ἦσαν ἀναμφιβόλως βάσιμοι. Κατὰ τὰς κατ' ἴδιαν ὁμῶς συνδιαλέξεις, ἐπεκράτησαν ἄλλαι ἰδέαι, κατὰ τὰς ὁποίας εἰς τοὺς Ἑλληνας ἀποσταλμένους ἐπετρέπετο νὰ ζητήσουν ἀπὸ τὸ Συνέδριον τὴν ἐπέκτασιν τῶν συνόρων τῆς χώρας των.

***

Ἡ Οἰκουμ. κυβέρνησις ἦ τὸ μέγα ὑπουργεῖον, ὅπως ἔλεγον τότε, πού ἐσχηματίσθη τέλη Μαΐου 1877, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Κανάρη, μὲ ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τὸν Χαρ. Τρικούπη, ἐδήλωσε πάραυτα, ὅτι ἦτο πρόθυμος, ὅσον ἠδύνατο, νὰ προλάβῃ τὴν ἔκρηξιν ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων τῆς Τουρκίας, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἀναγνωρίσῃ, ὅταν θὰ ἐρρυθμίζοντο τὰ ζητήματα, καὶ ὅτι ὑφίστατο «ἐλληνικὸν ζήτημα» ἐνώπιον τῆς Εὐρώπης. Ὁ Ὑπουργὸς ὁμῶς τῆς Ἀγγλίας Δέρβυ, ἐδήλωσεν ὅτι ἦτο μὲν εὐδιάθετος νὰ παραχωρήσῃ «διοικητικὰς μεταρρυθμίσεις ἢ ὠφελήματα», ἠρνεῖτο ὁμῶς νὰ ὑποσχεθῇ τὴν ὑποστήριξιν του πρὸς ἐδαφικὴν ἐπέκτασιν. (1)

Ὁ Τρικούπης ὁμῶς, μὲ τὴν μεγάλην πολιτικὴν διαύγειαν πού ἐχαρακτήριζε τὰς σκέψεις του, ἐζήτησε τὴν ὑποστήριξιν τῆς Ἀγγλίας, ὅχι πλέον ὡς ἐλληνικὸν κράτος, ἀλλ' ὡς μέτρον πολιτικῆς ἀνάγκης τῆς Ἀγγλίας, νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν δύναμιν καὶ τὰ δίκαια τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς ὡς ὄπλον κατὰ τῆς σλαβικῆς πολιτικῆς, πολιτικὴν τὴν ὁποίαν μόνον ὁ Δεληγεώργης εἶχε κανανόησει (2).

Ὅταν λοιπὸν οἱ Ρῶσοι ἐπλησίαζον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ δὲ Ἀγγλία ἐζήτησε τὴν σύγκλησιν εὐρωπαϊκοῦ συνεδρίου, πρὶν συναφθεῖ συνθήκη μεταξὺ Ρώσων καὶ Τούρκων, ὁ Τρικούπης ἀπηυθύνθη πρὸς τὰς κυβερνήσεις τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, ζητῶν νὰ προσκληθῇ καὶ ἡ Ἑλλάς εἰς τὸ Συνέδριον πού θὰ συνεκαλεῖτο. Τὸ διάβημα ἐκεῖνο τοῦ Τρικούπη εἶναι ἡ πρώτη ὑποκίνησις προσκλήσεως τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ μετέπειτα Συνέδριον τοῦ Βερολίνου.

Τὸ διάβημα ἐκεῖνο τοῦ Τρικούπη τῆς 22 Δεκεμβρίου ἔγινε δεκτὸν ἀπὸ τὰς κυβερνήσεις Παρισίων καὶ Βερολίνου, ὁ δὲ Βίσμαρκ ἐξέφρασε τὴν εὐχὴν πρὸς τὸν Δέρβυ, ὡς πρὸς τὸ δίκαιον νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ ἐλληνικὴ πρότασις. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις, διὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτοῦ τῆς ἐδήλωνεν ὅτι ἡ ἐλληνιαὴ πρότασις «ἤθελε πραγματοποιηθεῖ εἰάν προσεκαλοῦντο νὰ συμμετάσχουν τοῦ συνεδρίου καὶ αἱ λοιπαὶ δευτερεύουσαι Δυνάμεις» (3).

Τὴν πρότασιν ἐκείνην κατεπολέμησεν ἡ Τουρκία καὶ ἡ Ρωσσία, ἡ ὁποία διὰ τοῦ πρίγκηπος Γορτσακῶφ ἐδήλωνεν ὅτι «ἔργον τῆς διπλωματίας δὲν εἶνε νὰ δημιουργῇ ζητήματα, ἀλλὰ νὰ λύῃ τὰ ὑπάρχοντα. Οἱ Ἕλληνας, ἡσυχοὶ μείναντες ἐσχά-

3. Ἀργότερον τὸν ἐδολοφόνησαν, ὡς δείξαντα δῆθεν ἀνικανότητα, πρὸς βλάβην τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. (Α. Γεωργίου: Πολιτικὸν Κάτοπτρον, σελ. 16).

1. Μύλλερ: "Εὐθ. ἀνωτ., σελ. 468.

2. Ἀσπρέα: "Εὐθ. ἀνωτ., σελ. 88.

3) » » » » 89.

τως, δὲν δικαιοῦνται νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν διευθέτησιν τῆς παρούσης κρίσεως» (1).

Δυστυχῶς ὁμως, ἐν τῷ μεταξὺ, ἡ Οἰκουμ. Κυβέρν. παρητήθη, οἱ δὲ Ρῶσοι ἔφθανον πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τὴν παραιτηθεῖσαν οἰκουμενικὴν κυβέρνησιν Κανάρη (5 Ἰανουαρίου 1878), διεδέχθη κυβέρνησις ὑπὸ τὸν Ἀλ. Κουμουνδοῦρον, μὲ ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τὸν Θ. Δεληγιάννην. Ὁ νέος ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, διὰ διακοινώσεώς του τῆς 21 τοῦ ἰδίου μηνὸς πρὸς τὰς Μ. Δυνάμεις, ἐδήλου ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ καταλάβῃ τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας τῆς Τουρκίας, χαρακτηρίζων τὸ μέτρον τοῦτο καθαρῶς συντηρητικὸν καὶ φιλανθρωπικόν, καὶ ὄχι κήρυξιν πολέμου (2).

Μόλις ὁμως ὁ στρατηγὸς Σοῦτσος, μὲ 5.000 ἄνδρας, 24 πυροβόλα καὶ 400 ἵππεῖς, διέβη τὴν ἰδίαν ἡμέραν τὰ σύνορα, ἐγνώσθη ἡ συνομολόγησις τῆς ἀνακωχῆς τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἡ δὲ κυβέρνησις ἀνεκάλει τὰ στρατεύματα, δηλοῦσα εἰς τὰς Δυνάμεις ὅτι ἐγγυῶνται αὐταὶ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ ἐκεῖ ἑλληνικοῦ στοιχείου, καὶ ὅτι θὰ συζητηθεῖ εἰς τὸ Συνέδριον τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα, ὑπόσχεσις ὁμως ποῦ ἀπεκαλύφθη ἀντίθετος τῆς ἀληθείας (3).

Σημειώσωμεν ὅτι παρομοίαν ἀπόπειραν εἶχε προτείνει καὶ ὁ Τρικούπης, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Καβούρ, ὅστις μὲ τὴν ἀποστολὴν στρατοῦ εἰς τὴν Κριμαίαν, ἐπέτυχε συμμετοχὴν τῆς Σαρδηνίας εἰς τὸ Συνέδριον τοῦ Βερολίνου (4).

Πάντως, ἀπὸ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1878, ἡ Ἑλλάς, ἐφ' ὅσον διεδίδετο ἡ εἰδησις περὶ συγκλήσεως εἰς Βερολῖνον εὐρωπαϊκοῦ συνεδρίου, διέταξε τὸν εἰς Βερολῖνον πρέσβυν Ραγκαβῆν, ὅπως ζητήσῃ ἐπισήμως τὴν συμμετοχὴν τῆς Ἑλλάδος εἰς αὐτό.

Καίτοι ὁ Ραγκαβῆς ἦτο τῆς γνώμης, ὅτι ἐφ' ὅσον ἡ Ἑλλάς δὲν εἶχε λάβει μέρος εἰς τὸν πόλεμον ἐκεῖνον, θὰ ἠναγκάζετο προσυπογράφουσα νὰ συμπράξῃ εἰς ὅ,τι θὰ ἀπεφασίζετο ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν θριάμβων τῆς Ρωσσίας καὶ τῶν σλαυικῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, προθυσιάζουσα κάθε δικαίωμα μελλούσης διαμαρτυρήσεως, ἐν τούτοις παρουσιάσθη εἰς τὸν Γερμανὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν Μπύλωβ, ὁ ὁποῖος ἀπήντησεν ὅτι δικαίωμα εἶχεν ἡ Ἑλλάς νὰ παρακαθήσῃ εἰς τὸ Συνέδριον, ἂν ἤθελε τοῦτο συγκληθεῖ (5).

Κατ' ἀρχάς, αἱ φιλελληνικαὶ διαθέσεις ἦσαν ἰσχυρόταται καὶ αἱ δυνάμεις ἐδέχθησαν νὰ στείλῃ ἡ Ἑλλάς ἀπεσταλμένους ὅπως ἀναπτύξουν τοὺς πόθους τῆς. Ἐγεννήθη ὁμως τὸ ζήτημα πότε οἱ Ἕλληνες ἀπεσταλμένοι θὰ ἤκούοντο ὑπὸ τοῦ Συνεδρίου.

***

Σημειώσωμεν ὅτι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, συνεπεία τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ὀλυμπίας, εἶχεν ἀναπτυχθῆ, εἰς τοὺς κύκλους τῶν ἐπιστημόνων καὶ λογίων τῆς Γερμανίας, ρεῦμα ἰδεῶν εὐνοϊκὸν πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ Γερμανία ἐπὶ πλεον, εἰς τὸ Συνέδριον ἐκεῖνο, διέκειτο δυσμενῶς πρὸς τὴν Τουρκίαν, ἡ ὁποία ἐκλέξασα ὡς β' ἀντιπρόσωπόν της τὸν Μεχμέτ Ἀλῆ, Πρῶσσον ἀρνησίπατριν, προσέβαλεν, ἐν ἀγνοίᾳ τῆς, τὸ πατριωτικὸν αἶσθημα.

Ὁ τότε Ἕλλην ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Δεληγιάννης, διὰ διακοινώσεώς του πρὸς τὰς Δυνάμεις, τῆς 4 Μαρτίου 1878, ἐζήτησεν «ὅπως καὶ ἡ Ἑλλάς λάβῃ ὡσαύτως θέσιν ἐν τῷ μέλλοντι συνεδρίῳ, ἐν τῇ ιδιότητι τοῦ φυσικοῦ ἀντιπροσώπου τῶν ἐθνικῶν πόθων τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας».

1. Ἀσπρέα: Ἐνθ. ἄνωτ., σελ. 90.

2. Δρόσου: Ἐνθ. ἄνωτ., σελ. 118.

3. Μύλλερ: Ἐνθ. ἄνωτ., σελ. 469. Ἀσπρέα 97.

4. Μύλλερ: Ἐνθ. ἄνωτ.

5. Ραγκαβῆ Ἀλ.: Ἀπομνημονεύματα, 1930, τόμ. Γ', σελ. 233—234.

Εἰς τὴν διακοίνωσιν ἐκείνην ἡ Ἀγγλία ἀπήντησεν ὅτι:

«*Ἡ Κυβέρνησις τῆς Α.Μ., λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὴν ἀπευθυνθεῖσαν αὐτῇ αἴτησιν ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἵνα ἀντιπροσωπευθῇ ἡ Ἑλλάς ἐν τῷ συγκληθέντι ἐν Βερολίῳ Συνεδρίῳ, φρονεῖ ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἔχει δίκαιον τίτλον ν' ἀντιπροσωπευθῇ ἐν τῷ Συνεδρίῳ καὶ θέλει ἀνακοινώσει τὴν γνώμην της ταύτης ἀνευ ἀναβολῆς εἰς τὰς ἄλλας δυνάμεις».*

Ὁ Δεληγιάννης τὴν 2)24 Ἰουλίου ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Ι. Γεννάδιον, εὐρισκόμενον εἰς Βερολίνον, ὅπως ζητήσῃ οὗτος ἀπὸ τὸν Σαλισβουρῆ, ἵνα ἡ Ἑλλάς παρακαθῆσῃ εἰς τὸ Συνέδριον, ἐπὶ ἴσοις ἔροις, μὲ τὰς ἄλλας Δυνάμεις (1).

Ὁ Σαλισβουρῆ ὑπεστήριξε τότε μὲ λόγους κολακευτικούς, διὰ τὴν φιλοτιμίαν τῶν Ἑλλήνων, τὴν συμμετοχὴν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ Συνέδριον, εἰπὼν ὅτι ἀφοῦ ἠκούσθησαν οἱ ἀντιπρόσωποι Ἰθνηοὺς ποὺ ἐζήτηι τὰς ἐπαρχίας ἄλλου κράτους, θὰ ἦτο δίκαιον νὰ εἰσακουσθοῦν οἱ πληρεξούσιοι χώρας ποὺ ἤξιου ἐδάφη ποὺ τῆς ἀνήκουν» (2). Κατὰ τὴν πρότασιν ταύτην οἱ Ἕλληνες θὰ ἐγίνοντο δεκτοὶ καὶ θὰ εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἀγορεύσουν πρὸ τοῦ Συνεδρίου, διὰ τὰς μεταρρυθμίσεις ποὺ θὰ ἐγίνοντο εἰς τὰς ἐπαρχίας, ὅπου κατόικουν Ἕλληνες. Ἡ πρότασις αὕτη φαινομενικῶς ἦτο ἐνθαρρυντικὴ διὰ τοὺς Ἕλληνας, διότι θὰ παρίσταντο οὗτοι περισσοτέρας φορὰς εἰς τὸ Συνέδριον καὶ μάλιστα ὡς ἀντιπρόσωποι καὶ προστάται ὀλοκλήρου τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Τὸ δικαίωμα ὅμως αὐτὸ ποὺ ἐχορήγουν εἰς τοὺς Ἕλληνας θὰ ἀπέβαινεν σκιὰ καπνοῦ μὲ τὴν διάλυσιν τοῦ Συνεδρίου.

Οἱ Γάλλοι ἀντιπρόσωποι, τουναντίον, ἀποκρούοντες τὴν πρότασιν αὐτὴν τοῦ Σαλισβουρῆ, ὡς πολὺ ἀύριστον, ἐπρότειναν νὰ γίνονιν δεκτοὶ οἱ Ἕλληνες ἀπεσταλμένοι, ἀλλὰ μόνον «ὅταν θὰ ἐπρόκειτο νὰ ὀρισθῇ ἡ τύχη τῶν ὀμόρων ἐπαρχιῶν». Μὲ τὴν φράσιν αὐτὴν τοῦ Βάδινγκτων ὑπενόειτο μία προσάρτησις πρὸς ὄφελος τῆς Ἑλλάδος (3). Κατέθεσαν μάλιστα, οἱ Γάλλοι ἀπεσταλμένοι, καὶ πρότασιν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ Συνέδριον, ἔχον ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὴν συζήτησιν τῶν νέων μέτρων, ποὺ θὰ ἐλαμβάνοντο πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς εἰρήνης εἰς τὴν Ἀνατολήν, εἶναι δίκαιον νὰ χορηγηθῇ εἰς τὴν Αὐλὴν τῶν Ἀθηναίων ἡ εὐκαιρία νὰ ἐκφράσῃ τοὺς πόθους αὐτῆς, ἢ γνῶσις τῶν ὁποίων δύναται νὰ ἀποβῇ ὠφέλιμος εἰς τὰς Δυνάμεις. Τὸ Συνέδριον, συνέχιζεν ἡ Γαλλικὴ πρότασις, προσκαλεῖ τὴν Κυβέρνησιν τῆς Α. Ἑλληνικῆς Μεγαλειότητος, νὰ ὑποδείξῃ ἀντιπρόσωπον, ὁ ὁποῖος θὰ ὑπέβαλε τὰς παρατηρήσεις τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὴν συζήτησιν, διὰ τὴν τύχην τῶν ὀμόρων ἐπαρχιῶν, καὶ ὁ ὁποῖος θὰ προσκαλεῖται εἰς τὸ Συνέδριον, ὡσάκις τὰ μέλη αὐτοῦ θὰ τὸ ἐθεώρουν σκόπιμον.

Γενομένης, τέλος, ψηφοφορίας καὶ εὐρεθείσης ἰσοψηφίας, τὸ Συνέδριον συμφώνησεν ὅπως θεωρήσῃ τὴν ἀγγλικὴν πρότασιν ὡς μὴ ἔχουσαν ὑπὲρ ἑαυτῆς τὴν πλειονοψηφίαν καὶ ἐδέχθη τὴν γαλλικὴν, τὴν ὁποίαν εὐρίσκειτο ἐπὶ ἐδάφους περιωρισμένου μὲν ἀλλὰ εὐνοϊκοῦ. Ἡ Εὐρώπη προσκαλοῦσα τὴν Ἑλλάδα νὰ πραγματευθῇ ἀποκλειστικῶς ἐνώπιόν της τὸ ἐδαφικὸν ζήτημα, παρεῖχε δι' αὐτῆς ταύτης τῆς προσκλήσεως κῦρος εἰς ὅλας τὰς ἐλπίδας της. Ὁ σκοπὸς της συνεκεντροῦτο εἰς ἓνα μόνον μέρος, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἡπειρον.

Ἡ κοινοποίησις τῶν ἔρων συμμετοχῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ Συνέδριον ἐγέ-

1. Ρ α γ κ α β ῆ : Ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 244.

2. Μ ὄ λ λ ε ρ : Ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 477—478. Ὁ Σαλισβουρῆ εἶχε προσλάβει ὡς ἰδιαιτέρον γραμματέα του τὸν ἀνεψιὸν του καὶ μετέπειτα πρωθυπουργὸν Ἄρθουρ Μπαλφούρ, τοῦ ὁποῖου ἔκτοτε ἀρχίζει ἡ πολιτικὴ του σταδιοδρομία.

3. Ἦτοι ἡ μὲν Ἀγγλία ἐπρότεινε ὅπως ἡ Ἑλλάς παρακαθῆσῃ ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἡ δὲ Γαλλία ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου. Ἀναφορικῶς μὲ τὴν αἴτησιν τῆς Ἑλλάδος περὶ ὀμόρων ἐπαρχιῶν βλ. Ἀ σ π ρ ἔ α : Ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 108.

νετο τὴν 14)26 Ἰουνίου ἀπὸ τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν Μπύλωφ πρὸς τὸν Δεληγιάννην (1).

***

Ἡ ἐπιβλητικώτερα μορφή, εἰς τὸ Συνέδριον ἐκεῖνο, ἦτο ὁ Βήκουσφιλδ, ὁ πλέον ἐντυπωσιακὸς πρωθυπουργὸς ποῦ εἶχε παρουσιάσει ἕως τότε ἢ Μ. Βρετανία, ὁ ὁποῖος μὲ τὰς μυστικὰς συνθήκας ποῦ εἶχεν ἐξασφαλίσει, ἔπαιζε τὸν ρόλον τοῦ πρωταγωνιστοῦ εἰς αὐτὸ (2).

Ὁ Βίσμαρκ ἔπαιζε τὸν ρόλον τοῦ ἐπιδιαιτητοῦ. Ἡ Αὐστρία δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς «ἐνάγων», ἡ δὲ Ρωσσία ὡς «ἐναγόμενος», διότι εἶχεν αὐτοδικήσει χωρὶς νὰ ἐρωτήσῃ κανένα, ἡ δὲ Τουρκία παρίστανε τὸ «σῶμα τοῦ ἐγκλήματος».

Ὁ Βάδινγκτων τῆς Γαλλίας ἔπαιζεν εἰς τὸ Συνέδριον ρόλον πολὺ μετριοπαθῆ, διότι εἶχεν ἀποσπάσει καὶ αὐτὸς μίαν πλατωνικὴν ἀδειαν τοῦ Συνεδρίου, νὰ καταλάβῃ ἐνδεχομένως ἡ Γαλλία τὴν Τύνιδα. Ἀπητεῖτο δὲ ἐπέμβασις τοῦ Γαμβέττα, διὰ νὰ συνηγορήσῃ καὶ αὐτὸς ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς διεκδικήσεως εἰς τὴν Θεσσαλίαν.

Ἡ πρότασις αὐτῆ τῆς Γαλλικῆς ἀντιπροσωπείας, ἐφαίνετο μὲν ὅτι περιώριζε τὸν κύκλον τῆς ἐνεργείας τῆς Ἑλλάδος, πράγματι ὅμως ἐξυπηρετεῖ καλλίτερον τὰς ἐδαφικὰς καὶ ἀμέσους βλέψεις, διότι ἐχορήγει ἀκριβῶς ὠρισμένον σκοπὸν εἰς τὴν συζήτησιν, ποῦ θὰ ἐγίνετο, καὶ ὑπεδείκνυεν ἐκ τῶν προτέρων τὴν πιθανότητα τροποποιήσεως τῶν συνόρων. Μὲ τὴν πρότασίν μας αὐτὴν, ἔλεγεν ὁ Βάδινγκτων, ἡμεῖς ἠθέλομεν νὰ ἀποφύγωμεν «ὕπερμετρον αὔξησιν τῶν παρατηρήσεων καὶ τῆς ἀρμοδιότητος» τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἐνῶ ἀφ' ἐτέρου παρείχομεν εἰς αὐτὴν τὴν βεβαιότητα ὠρισμένης αὐξήσεως ἐδαφῶν.

Ἀπὸ τὰς λοιπὰς Δυνάμεις, ἡ μὲν Αὐστροουγγαρία καὶ ἡ Ἰταλία, μὲ τὴν πρόφασιν ὅτι ἐπιθυμοῦν «νὰ δοθῇ περισσοτέρα εὐρύτης εἰς τὴν συζήτησιν», ἠσπάσθησαν τὴν γνώμην τοῦ Σαλισβουρῆ, ἐνῶ ὁ Βίσμαρκ φοβούμενος μήπως ἀνοιχθῇ πολὺ εὐρὺ στάδιον εἰς τὰς Ἑλληνικὰς ἀπαιτήσεις, ἐνέκρινε τὴν Γαλλικὴν πρότασιν, ὅπως καὶ ὁ Γκορτσακῶφ, ὁ ὁποῖος δὲν ἤθελε προφανῶς νὰ ἐπιτρέψῃ καὶ εἰς ἄλλο κράτος, πλὴν τῆς Ρωσσίας, τὴν προστασίαν τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς.

***

Σχετικῶς μὲ τὸ ζήτημα τῆς συμμετοχῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν πόλεμον ἐκεῖνον, λέγομεν ὅτι τὴν Ἀγγλικὴν κυβέρνησιν ἀπησχόλει πολὺ τὸ ζήτημα τοῦ κινδύνου ποῦ διέτρεχεν ἡ Τουρκία ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος.

Εἰς μίαν συνέντευξιν τοῦ κ. Στουάρτ, ὡς πρὸς τὴν στάσιν τῆς Ἑλλάδος, ὁ Τρικουπῆς—ὑπουργὸς τότε τῶν Ἐξωτερικῶν—ἐδήλωσεν ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν ἐπρόκειτο, πρὸς τὸ παρόν, νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, καὶ ὅτι μὲ τὴν ἐπιρροὴν τῆς θὰ προυλάμβανε, πρὸς τὸ παρόν, τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τῶν παραμεθορίων ἐπαρχιῶν τῆς Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας.

Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἀνωτέρω δήλωσις τοῦ Τρικουπῆ δὲν καθησύχαζε τοὺς φόβους τῆς Τουρκίας, οὗτος διὰ μεταγενεστέρας του δηλώσεως τῆς 4)9)1877 πρὸς τὸν Ἀγγλον ἐπιτετραμμένον, ἐδήλωσεν ὅτι κανὲν ἀνεξάρτητον κράτος δὲν δύναται

1. Ρ α γ κ α β η: Ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 249. Κατὰ τὸν Κλ. Νικολαΐδην (σ.σ. 493—4) ἡ Γαλλία, τῇ κρυφῇ εἰσηγήσει τοῦ Βίσμαρκ, ἀνέλαβε τὴν ἐλληνικὴν ὑπόθεσιν, ὁ δὲ Βίσμαρκ ἠθέλην οὕτω, ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ τηρήσῃ τὴν ὑπόσχεσιν ποῦ εἶχε δώσει πρὸς τὸν Κουμουνδοῦρον, διὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτοῦ Ράδοβιτς, μετὰ τὸ πραξικόπημα τοῦ Δομοκοῦ, καὶ ἀφ' ἐτέρου νὰ δώσῃ καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν κάποιαν ἱκανοποίησιν, ὅπως μὴ ἀπέλθῃ τοῦ Συνεδρίου μὲ κενὰς τὰς χεῖρας.

2. Λέγεται ὅτι ὁ Δησραελί, τουρκόφιλος πρόγονος τοῦ Πιέρ Λοτί, ἔγραφεν εἰς τὸν Βίσμαρκ, ὅτι ἡ παραχώρησις τῆς Ἡπείρου εἰς τὴν Ἑλλάδα, θὰ προυκάλει ἀλβανικὴν ἐπανάστασιν, καὶ τὸν παρεκάλει νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὄρων τῶν σχετικῶν μὲ τὴν Θεσσαλίαν. (Ἄ ν δ ρ ε ἀ δ η: Ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 165).

νά προδικάσῃ τὸ μέλλον, ἐν σχέσει μὲ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου, διότι οὗτος εἶναι ἡ συνέπεια διαφόρων περιπτώσεων, καὶ ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις, εἰς τὴν σημερινὴν κρίσιν, θὰ παρημέλει τὰ καθήκοντά της ἔναντι τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς χώρας καὶ τῶν συμφερόντων τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐὰν ἐστερεῖτο τῆς ἐλευθερίας δράσεως ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἢ τὴν περιώριζεν εἴτε ἀπολύτως εἴτε ἐν σχέσει μὲ τυχαίας περιστάσεις. Παρομοία ἀπαίτησις, προβληθεῖσα ἀπὸ τὴν Τουρκίαν, κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀνεξαρτησίαν, ἀπερρίφθη κατηγορηματικῶς εἰς τὸ πρωτόκολλον τῆς διασκέψεως τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν τοῦ Λονδίνου τῆς 30 Αὐγούστου 1932.

Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἔλεγεν ὁ Τρικούπης, ὑπεχρεοῦτο ἐκ διεθνούς ὑποχρέωσης νὰ μὴ διεγείρῃ ταραχὰς εἰς τὰς ἐπαρχίας κράτους μὲ τὸ ὅποῖον εὐρίσκετο εἰς εἰρηνικὰς σχέσεις. Ἡ Τουρκία ὅμως οὐδὲν δικαίωμα εἶχε νὰ ζητήσῃ ἀπὸ αὐτὴν ὅπως αὕτη φροντίσῃ νὰ προλάβῃ ἢ νὰ καταστείλῃ κινήματα εἰς τὰς ἐπαρχίας αὐτάς, ἢ δὲ ἑλληνικὴ κυβέρνησις οὐδόλως ἀνελάμβανε παρομοίαν ὑποχρέωσιν.

Ἐὰν ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἔκαμε χρῆσιν τῆς ἐπιρροῆς ποὺ εἶχεν εἰς τὰς ἐπαρχίας αὐτάς διὰ νὰ ἐμποδίσῃ μίαν ἐπανάστασιν, τὸ τοιοῦτον ἀφεώρα αὐτὴν καὶ μόνον, οὐδεμίαν ὅμως ὑποχρέωσιν εἶχεν ἀπέναντι τῶν ξένων, ὅπως ἐνεργήσῃ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, θὰ ἐπραττεν ὅμως τοῦτο, ἐφ' ὅσον παρομοία ἐνέργεια θὰ ἦτο πρὸς ὄφελος τῶν συμφερόντων τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὑποχρέωσις τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, συνέχιζεν ὁ Τρικούπης ὑπὸ τὸ ἀνωτέρω πνεῦμα, ἀπετέλει διεθνῆ ὑποχρέωσιν ἔναντι τοῦ κράτους μὲ τὸ ὅποῖον διετέλει εἰς εἰρηνικὰς σχέσεις, τὴν δὲ ὑποχρέωσιν αὐτὴν ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν ἦτο διατεθειμένη νὰ παραμελήσῃ.

Ἐπειδὴ ὅμως αἱ δηλώσεις αὗται τοῦ Τρικούπη δὲν ἐφάνησαν ἐπαρκεῖς ἀπὸ τὴν Ἀγγλικὴν κυβέρνησιν ὅπως κοινοποιηθοῦν εἰς τὴν Τουρκίαν, τὸ Ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν ἐζήτησεν ὅπως ὁ Τρικούπης ἐξαλείψῃ τὰς ἐπιφυλάξεις του ὅσον ἀφορᾷ τὰς βεβαιώσεις τῶν φιλειρηνικῶν του διαθέσεων, εἰς ἀπάντησιν τῶν ὁποίων ὁ Τρικούπης ἐδήλωσε τὴν 11/9/77 ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν δύναται νὰ παίξῃ τὸν ρόλον τοῦ χωροφύλακος τοῦ τουρκικοῦ κράτους, πλησίον τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Τουρκίας. Ἡ Ἑλλάς, ἔλεγεν ὁ Τρικούπης, εἰς τὰς σχέσεις της μὲ τοὺς ὁμοφύλους τῆς Τουρκίας, θὰ σεβασθεῖ τὰς διεθνεῖς πρὸς τὴν Τουρκίαν ὑποχρέώσεις της, πέραν ὅμως τούτου, μόνον τὰ συμφέροντα τοῦ ἑλληνισμοῦ θὰ ἔχει ὑπ' ὄψιν. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἔλεγε τὴν 22/9/1877, ὁ Τρικούπης, δὲν εἶναι διατεθειμένη νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν εἰρήτην μὲ θυσίαν τῶν δικαιωμάτων της, τὸ δὲ ἑλληνικὸν ἔθνος εἶναι ἔτοιμον δι' ὅλας τὰς θυσίας, πρὸς φύλαξιν τῶν δικαιωμάτων του καὶ ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων του εἰς τὴν παροῦσαν κρίσιν. Οἱ κίνδυνοι μιᾶς συρράξεως θὰ ἀπομακρυνθοῦν διὰ τοῦ σεβασμοῦ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἡ προσοχὴ τῶν Δυνάμεων ποὺ ἐπιθυμοῦν νὰ βλέπουν τὸν ἑλληνισμὸν φύλακα τῆς εἰρήνης, πρέπει νὰ στραφῇ εἰς τὰς προετοιμασίας ποὺ γίνονται εἰς τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἡπειρον, Μακεδονίαν καὶ Κρήτην καὶ ὄχι εἰς τὰς στρατιωτικὰς καὶ καθ' ὅλα νομίμους προετοιμασίας ἑνὸς μικροῦ κράτους, τὸ ὅποῖον βλέπει νὰ ἀπειλῆται εἰς τὴν τιμὴν καὶ τὰ δίκαιά του, ἐγκαταλείπεται δὲ εἰς τὰ ἰδικά του μέσα διὰ τὴν προστασίαν των (1). Ἐπείγουσα ὅθεν ἀνάγκη, προσθέτει ὁ Τρικούπης, ἀπαιτεῖ ὅπως ἡ Ἀγγλικὴ κυβέρνησις μεσολαβήσῃ πλησίον τῆς Τουρκικῆς καὶ τεθῆ τέρμα εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν, διὰ τοῦ σεβασμοῦ τῶν παραγνωρισμένων δικαίων τῶν Ἑλλήνων τῆς Τουρκίας, διὰ τοῦ τερματισμοῦ τῆς καταπατήσεως τῶν διεθνῶν ὑποχρεώσεων τῆς Τουρκίας μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ δι' ἀμέσου καὶ ἰκανῆς ἐπανορθώσεως τῆς ὕβρεως ποὺ ὑπέστημεν εἰς ἐν τῶν προξενείων μας εἰς Θεσσαλίαν (2).

(Συνεχίζεται)

1. D' A v r i l : Ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 241—246.

2. Πρόκειται περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Πρεξενείου εἰς Λάρισαν ποὺ εἶχε προσβληθεῖ ἀπὸ συμμορίαν 200 συμμοριτῶν (D' A v r i l : Ἐνθ. ἀνωτ. σημ., σελ. 246).

ΚΩΣΤΑ Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗ

ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΑΛΗΘΕΙΕΣ ΓΥΡΩ ΑΠ' ΤΟ ΛΗΣΤΑΡΧΟ ΓΕΩΡΓΙΟ ΝΤΑΒΕΛΗ

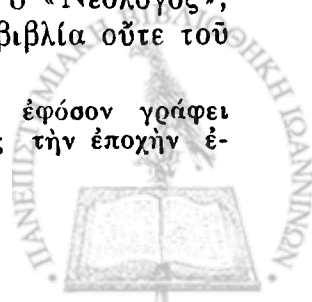
Ὁ κ. Πέτρος Ἀθ. Κυρίτσης, ἑγγονος τοῦ Νταβέλη, στὸ ὑπ' ἀριθ. 155 - 156 τεῦχος τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας», δημοσίεψε μιὰ ἀρκετὰ πλατιὰ ἐπιστολὴ τοῦ μὲ τὸν τίτλο: «Περὶ τοῦ Γ. Νταβέλη» (σελ. 234). Σκοπὸς τῆς ἐπιστολῆς τοῦ αὐτοῦ εἶναι νὰ ἀνασκευάσει ὄσα γράφτηκαν ἀπὸ μένα στὸ ὑπ' ἀριθ. 133—134 τεῦχος τῆς «Ἡπειρ. Ἑστίας» μὲ τίτλο: «Πῶς πάτησε τὸ Τσεπέλοβο ὁ λῆσταρχος Νταβέλης».

Ἡ προσπάθεια τοῦ κ. Κυρίτση, μὲ ὄσα γράφει, εἶναι νὰ καταδείξει πῶς ἔπεσα ἔξω στὴν ἐξιστόρηση τῶν γεγονότων ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὴ δράση τοῦ Νταβέλη στὴν περιοχὴ τοῦ Ζαγοριοῦ στὰ χρόνια 1879 - 1882. Πρόθεσή μου εἶναι νὰ μὴ ἀντιδικήσω μὲ τὸν κ. Κυρίτση. Νομίζω, ὅμως, πῶς εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ γράψω τὰ παρακάτω ἀπ' τὴν μιὰ μεριά, γιατί μὲ προκαλεῖ γι' αὐτὸ ὁ κ. Κυρίτσης, ἀλλὰ καὶ γιατί πρέπει νὰ ξεκαθαριστοῦν τὰ πράγματα μὲ τὸ φακὸ τῆς ἀλήθειας, γιὰ νὰ μὴ δημιουργοῦνται λαθεμένες ἐντυπώσεις. Ὁ ἀναγνώστης εἶναι ἐλεύθερος νὰ κρίνει γιὰ τὴν ἀμεροληψία καὶ τὴν ἀκρίβεια τῶν ὄσων ἔγραψα ἀρχικὰ γιὰ τὸν Νταβέλη.

Ἀρχικά, θέλω νὰ τονίσω, πῶς ἡ ἱστορία δὲν γράφεται μὲ συναισθηματισμοῦς. Ὅποιος καταπιάνεται μὲ ἱστορικὰ θέματα, ὅσο κι ἂν αὐτὰ θεωροῦνται μηδαμινῆς ἀξίας, ἔχει, κατὰ τὴν ταπεινὴ μου γνώμη, τὴν ὑποχρέωση νὰ παρουσιάζει τὰ γεγονότα μὲ τὸν καθρέφτη τῆς πραγματικότητος καὶ ἀπ' ὄλες τοὺς τρεῖς πλευρὰς. Ὁ ἀναγνώστης ἔπειτα ὡς βγάζει τὰ σχετικὰ συμπεράσματά του.

Ὅσα ὁ ὑποραινόμενος ἔγραψε γιὰ τὸ Νταβέλη, τὰ ἔγραψε μὲ συσχετισμὸ τῆς ἱστορίας τοῦ Ζαγοριοῦ. Γι' αὐτὸ ξεκάθαρα, κάτω ἀπ' τὸν ἀρχικὸ τίτλο τῆς ἐργασίας μου, γράφτηκε σὰν ὑπότιτλος ἐκεῖ: «Ἀπ' τρεῖς σελίδες τῆς ἱστορίας τοῦ Ζαγοριοῦ». Πολὺ ξεκάθαρα καὶ ἀναλυτικὰ παρουσιάζω καὶ τρεῖς γραπτὲς καὶ προφορικὰς πηγὰς ἀπ' τρεῖς ὁποῖες πῆρα τὰ σχετικὰ μὲ τὴ δράση τοῦ Νταβέλη στὸ Ζαγόρι τότε. Κατὰ περίεργο ὅμως τρόπο ὁ κ. Κυρίτσης διατυπώνει τὴν ἀποψη πῶς οἱ γραπτὲς πηγὰς, δηλ. βιβλία καὶ ἐφημερίδες, ἀπ' ὅπου πῆρα τὰ στοιχεῖα, ἔβγαιναν στὰ Γιάννινα καὶ διατελοῦσαν κάτω ἀπ' τὴν τούρκικη λογοκρισία. Ὁ ἰσχυρισμὸς του αὐτὸς εἶναι ὄχι σωστὸς καὶ μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ σὰν προσπάθειά του χωρὶς βάση. Τὸν πληροφοροῦ καὶ πάλι ἐδῶ πῶς ὄλα τὰ ἐντυπα, πάνω στὰ ὁποῖα στηρίχτηκα, καὶ ἀπ' τὰ ὁποῖα θὰ παραθέσω καὶ παρακάτω μερικὰ στοιχεῖα, γράφτηκαν τότε καὶ κυκλοφόρησαν πρῶτα στὴν Ἀθήνα, στὴν πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνικοῦ μας βασιλείου. Μονάχα μιὰ ἐφημερίδα, ὁ «Νεολόγος», ἔβγαινε σὲ τουρκοκρατούμενο μέρος, στὴν Πόλη. Ἀπ' τὰ σχετικὰ βιβλία οὔτε τοῦ

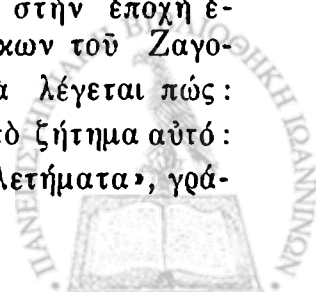
1. Γράφει αὐτὸς στὴ σελ. 235: «Καλῶ, λοιπόν, τὸν κ. Λαζαρίδη, ἐφόσον γράφει τὴν ἱστορίαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, νὰ μεταφερθῶμεν καὶ ἡμεῖς νοερώς εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Καὶ νάμαστε στὸ 1880...».

Ἰ. Λαμπρίδη, οὔτε τοῦ Ἄν. Σακελλαρίου γράφτηκαν στὰ Γιάννινα. Οὔτε μπορεῖ κανένας νὰ πεί πὼς οἱ συγγραφεῖς αὐτοὶ διέπονταν ἀπὸ φιλοτουρκικὸ πνεῦμα γιὰ νὰ γράψουν ὅσα ἔγραψαν. Πληροφορῶ τὸν κ. Κυρίτση πὼς, διὰ κυκλοφόρησαν τὰ βιβλία τοῦ Λαμπρίδη στὴν Ἀθήνα καὶ ἐπρόκειτο νὰ ῥθοῦν κι ἐδῶ στὴν Ἠπειρο, κατασχέθηκαν αὐτὰ ἀπ' τὶς τουρκικὲς ἀρχὲς στὴν Πρέβεζα, γιὰτὶ τὸ περιεχόμενό τους θεωρήθηκε περισσότερο ἀπ' ὅσο ἔπρεπε πατριωτικὸ. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐφημερίδες ποὺ δημοσίευσαν στοιχεῖα γιὰ τὴ ληστρικὴ δράση τοῦ Νταβέλη στὸ Ζαγόρι, ἦταν ἀπ' τὶς σοβαρότερες ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς καὶ διακρίθηκαν κι αὐτὲς («Ἐφημερίς», «Νέα Ἐφημερίς», «Παλιγγενεσία», «Ἄστρ», «Πατρίς», «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» κλπ.) γιὰ τοὺς ἐθνικοὺς τοὺς ἀγῶνες. Δὲν νομίζω πὼς ὅλα αὐτὰ τὰ ἔντυπα ἀπὸ κάποιον κακοήθη σκοπὸ σπρώχτηκαν νὰ δυσφημίσουν τὸ Νταβέλη καὶ νὰ τὸν παρουσιάσουν λήσταρχο, χωρὶς νὰ ναι τέτοιος. Ἡ ἄποψη τοῦ κ. Κυρίτση πὼς ὁ Νταβέλης ἦρθε στὸ Ζαγόρι γι' ἀπελευθερωτικὸ σκοπὸ πέφτει σὰ χάρτινος πύργος, γιὰτὶ δὲν ὑπάρχει γραμμένον πούθεν ἓνα τέτοιο πρᾶγμα. Ἐγὼ τουλάχιστο δὲ βρῆκα πούθεν ἓνα γραμμένον καμμιὰ διάψευση γιὰ τὴ ληστρικὴ δράση τοῦ Νταβέλη στὸ Ζαγόρι. Ἀναφέρει ὁ κ. Κυρίτσης τὸν ἡρωϊσμὸ ποὺ ἔδειχνε ὁ Νταβέλης κατὰ τὶς μάχες του μὲ τὰ τούρκικα ἀποσπάσματα. Ἀκόμα ἰσχυρίζεται πὼς ὁ Νταβέλης ἦρθε στὸ Ζαγόρι ν' ἀνακουφίσει μιὰ μερίδα Ζαγορίσιων ποὺ τυραννιόταν ἀπὸ ἄλλη μερίδα Ζαγορίσιων ποὺ τᾶχαν καλὰ μὲ τοὺς Τούρκους. Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ τοῦ συνιστοῦσα νὰ ἐμβαθύνει κάπως καλύτερα στὰ ζητήματα ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν ἱστορία τοῦ Ζαγοριοῦ. Στὸ Ζαγόρι δὲν συνέβηκε ποτὲ τέτοιο πρᾶγμα. Γράφοντας αὐτὰ ὁ κ. Κυρίτσης πρέπει νὰ ὑποτιμᾷ τὰ πατριωτικὰ αἰσθήματα τῶν κατοίκων τοῦ Ζαγοριοῦ καὶ δὲν κάνει καλὰ. Στὰ χρόνια ἐκεῖνα, εἶναι ἀλήθεια, πὼς ὑπῆρξαν περιπτώσεις ποὺ μερικοὶ λήσταρχοὶ θέλησαν ν' ἀνακατέψουν τὶς ληστρικὲς τοὺς πράξεις μὲ ἐθνικοαπελευθερωτικοὺς σκοποὺς γιὰ ἐξαπάτηση τῶν Ζαγορίσιων καὶ εὐκολώτερη χρηματολογία. Ἀποδείχτηκαν ὅμως καὶ ξεσκεπάστηκαν πολὺ γρήγορα οἱ πραγματικὲς τοὺς προθέσεις. Κανένας δὲν μπορεῖ νὰ ξεγελαστῆ καὶ νὰ πιστέψει πὼς εἶχαν πατριωτικὲς διαθέσεις οἱ τέτοιοι δῆθεν «ἐθνεγέρτες» ὅταν περπατοῦσαν στὰ χωριά τοῦ Ζαγοριοῦ, μεταχειρίζονταν διάφορα βασανιστήρια μὲ ζεματιστὸ λάδι καὶ ξύγγι, ὅταν κρεμοῦσαν ἀνάποδα στὰ δέντρα καὶ τοὺς κάπνιζαν ἀνθρώπους γιὰ νὰ τοὺς δώσουν χρήματα, ὅταν ἔβαζαν φωτιὰ στὰ σπίτια, ὅταν ἔκαμαν πλιάτσικο, ὅταν σκότωναν ὅσους δὲν τοὺς ἔδιναν χρήματα καὶ ὅταν ἔπαιρναν αἰχμαλώτους γυναικόπαιδα ποὺ ἐλευθέρωναν μὲ χιλιάδες λίρες λύτρα. Εἶχε καταστήσει ἀφόρητὴ ἡ κατάσταση καὶ ἡ ζωὴ στὸ Ζαγόρι ἐκεῖνα τὰ χρόνια. Ξημέρωνε κανένας καὶ δὲν ἦταν σίγουρος ἂν θὰ νυχτώσει ἐλεύθερος καὶ ζωντανὸς κατὰ τὴ διάρκεια τῆς νύχτας. Ξεκινοῦσε ἀπ' τὸ χωριὸ του γιὰ τὸ κτῆμα του, γιὰ ἄλλο χωριὸ καὶ δὲν ἦταν καθόλου βέβαιος ἂν μπορούσε νὰ φτάσει στὸν προορισμὸ του ζωντανός. Νύχτωνε κι ἔπεφτε στὸ σπῆτι του νὰ κοιμηθεῖ, χωρὶς νὰ ναι βέβαιος πὼς μέχρι τὸ πρωτὶ δὲν θὰ βρισκόνταν αἰχμάλωτος στὰ χέρια τῶν ληστῶν. Τὸ ὅτι ὁ Νταβέλης πολεμοῦσε μὲ γενναϊότητα τὰ τούρκικα ἀποσπάσματα εἶναι μιὰ ἀλήθεια. Ἀλλὰ πολεμοῦσε, ὅταν αὐτὰ τὸν καταδίωκαν. Ποιὸς ἄλλος ἦταν ὁ προορισμὸς πέρα ἀπ' τὰ τούρκικα ἀποσπάσματα νὰ προστατέψει τὸν πληθυσμὸ τοῦ Ζαγοριοῦ, τῆς Κόνιτσας καὶ τοῦ Πωγωνιοῦ ἀπ' τὶς ληστείες καὶ τὶς καταστροφὲς ποὺ ἔκαναν οἱ ἀδελφοὶ μας Ἕλληνες;

Ἀφοῦ καλοῦμαι ἀπ' τὸν κ. Κυρίτση νὰ μεταφερθῶ νοερὰ στὴν ἐποχὴ ἐκείνη, τοῦ ἀπαντῶ πὼς, μέχρι καὶ σήμερα, στὴν ψυχὴ τῶν κατοίκων τοῦ Ζαγοριοῦ εἶναι ριζωμένη καὶ τὴν ἀκοῦμε καὶ σήμερα καθημερινὰ νὰ λέγεται πὼς: «Οἱ κλέφτες χάλασαν τὸ Ζαγόρι!». Καὶ νὰ μερικὲς ἀποδείξεις γιὰ τὸ ζήτημα αὐτό:

Ἄ ἱστορικὸς Ἰ. Λαμπρίδης, στὸ βιβλίον του «Ἠπειρωτικὰ Μελετήματα», γρά-

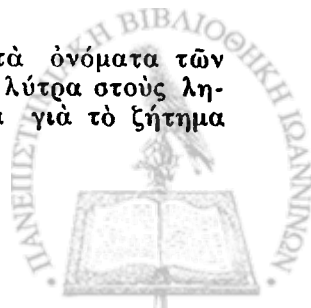

φει: «Τί δ' ἂν εἶπη τις περὶ τῶν λεηλασιῶν, αἰχμαλωσιῶν, ἀφαιρέσεως τῆς ζωῆς τινων, πυρπολήσεων οἰκιῶν καὶ ἄλλων κακουργημάτων, ἅτινα διεπράχθησαν εἰς τὸ μοιραῖον Ζαγόριον ἀπὸ τοῦ 1878 μέχρι τοῦ 1883 περίπου ὑπὸ τεράτων ἀποφωλίων καὶ σκυβάλων τῆς κοινωνίας χριστιανῶν κακούργων; Οὐδαμοῦ τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἐπήνεγκεν ἡ ληστεία κατὰ τὴν τελευταίαν πολιτικὴν ἀνωμαλίαν μεγαλειτέραν ἢ ἐν Ζαγορίῳ φθορὰν καὶ καταστροφὴν!.. Πολλὰ τῶν τεράτων τούτων συγκροτοῦσι ληστρικὰ σωματεῖα καὶ ἀποσπάσματα ὑπὸ ἓνα ἢ πλείονας ἀρχηγούς, ἐπιπίπτουσι κατὰ τῶν ἀδυνάτων καὶ ἀόπλων χωρίων, κατακλύζουσι ταῦτα καὶ ἀπογυμνοῦσι. Διαταράττουσι τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν συγκοινωνίαν, συλλαμβάνουσι τοὺς εὐπορωτέρους καὶ βασανίζουσι αὐτοὺς δι' ἐλαίου ζέοντος καὶ λίπους, ἵνα ἀποκαλύπτωσι τοὺς θησαυροὺς των. Ἀπάγουσιν εἰς τὰ ὄρη αἰχμαλώτους ἄνδρας, γυναῖκας, παῖδας καὶ γέροντας, ἵνα λύτρα βαρέα ἀποτίσωσι καὶ οὕτω διὰ παντὸς πολλὰς οἰκογενεῖας δυστυχεῖς καταστήσωσιν. Ἐρημοῦσι πολλὰ χωρία διὰ τῆς φυγαδεύσεως τῶν εὐπορωτέρων. Μετατρέπουσιν ἀκμάζοντα ἑλληνικὰ σχολεῖα, οἷον τὰ τῶν Νεγάδων καὶ Μακρύνου, εἰς ἀπλούστατα δημοτικὰ διὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν κατοίκων καὶ τὴν καταπάτησιν τοῦ σκοποῦ τῶν διαθηκῶν, ἔνεκα τῆς ἐπελθούσης δυστυχίας. Κατακλείουσι διὰ παντὸς Παρθεναγωγεῖα, φονεύουσι ἱερεῖς, ρίπτουσι εἰς κλιβάνους γυναῖκας, τραυματίζουσι ἐπικινδύνως καὶ διασπείρουσι τὸν πανικόν...Γενικῶς πάντα σχεδὸν τὰ χωρία τοῦ Ζαγορίου ἔπαθον ἐκ τῆς κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἀπαισιῶν τούτων τῆς ληστείας ἐτῶν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως καὶ εἰς φοβερὰς καθ' ἑκάστην δαπάνας ἑκαστον ὑποβάλλεται ἔνεκα τοῦ ἐπικρατοῦντος φόβου. Τὰς σπουδαιότερας ὁμως ἐκ τῶν ληστειῶν ζημίας ὑπέστησαν τὰ ἑξῆς χωρία: Πάπιγγον καὶ Σκαμνέλιον ἀνὰ 5000 λιρῶν ἀπολέσαντα⁽¹⁾. Λαῖστα, Φλαμπουράριον, Γρεβενίτι καὶ Βωβοῦσα ἀνὰ 2000, Δραγάρι λίρ. 1880, Ἄνω Σουδενὰ καὶ Λεσινίτσα ἀνὰ 1400, Μακρύνου, Τσερνέσι καὶ Δρεστινίκου ἀνὰ 1000, Παλιοχώρι Λαῖστης καὶ Τσερβάρη ἀνὰ 800, Ἄρτσιστα 750, Μπάϊα, Λιασκοβέτσιον, Σομποτσέλι καὶ Δοβρὰ ἀνὰ 500, Νεγάδες 400, Τσεπέλοβον καὶ Μπούλτση ἀνὰ 300, Κάτω Σουδενὰ 280 καὶ Βετσικὸν 150, ἧτοι ἐν ὅλοις περίπου λίρ. 30.000. Ἐὰν δὲ εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο προστεθῶσιν ἔτι 30.000 λ. ἕτεροι δαπάναι πάντων τῶν χωρίων διὰ προφυλακτικὰ μέτρα γενόμεναι κατὰ τὸ ἀπαισιον τοῦτο χρονικὸν διάστημα τῆς πενταετίας, πᾶσα ἢ ἐκ τῶν κακούργων τούτων προελθοῦσα εἰς τὸ Ζαγόριον ζημία ὑπερβαίνει τὰς 60.000 λίρας. Οἷα καταστροφή!».

Ἄλλὰ δὲν ἦταν μονάχα αὐτὸ τὸ κακὸ πὸν ἔπαθε τὸ Ζαγόρι στὰ πέντε ἐκεῖνα χρόνια. Ἐπαθε καὶ σημαντικὴ ἐρήμωση. Ὁ Λαμπρίδης καὶ γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ γράφει ἐξακολουθητικὰ: «Ἄλλὰ πλὴν τῆς φοβερᾶς ταύτης διὰ τὸ Ζαγόριον ζημίας ἐπῆλθε καὶ ἕτερα μᾶλλον δυσεπανόρθωτος, ἐξεπατρίσθησαν περὶ τὰς 450—560 οἰκογένειαι ἐκ τῶν εὐπορωτέρων (42 ἐκ τοῦ Τσερνέσι. μεθ' ὧν καὶ 6 Ἀθιγανικαί, 37 ἐκ Μακρύνου, 34 ἐκ Παπίγκου, 24 ἐξ Ἄρτσιστης, 34 ἐκ Σκαμνελίου, 32 ἐκ Φλαμπουραρίου, 28 ἐκ Κουκούλη, 16 ἐκ Τσεπελόβου, ἀνὰ 11 ἐκ Λαῖστης καὶ Δόλιανης, 9 ἐκ Λεσινίτσας, ἀνὰ 7 ἐκ Δραγάη, Λιασκοβέτς καὶ Σομποτσέλ, ἀνὰ 4 ἐξ Ἄνω Σουδενῶν, Βραδέτου καὶ Μπούλτσου, ἀνὰ 3 ἐκ Στυλοβοῦ καὶ Μπάϊας καὶ ἀνὰ δύο ἐκ τινων ἐτέρων χωρίων, πλὴν τῶν εἰς Ἰωάννινα μεταναστευσασῶν), 12 δὲ παρεπέμφθησαν ὑπὸ τῶν κακούργων εἰς τὸν Ἄδην, καὶ 10 οἰκίαι τοῦ πυρὸς παρανάλωμα ἐγένοντο!».

Νομίζω πὼς ἀπ' τὸ Λαμπρίδη μὲ τὰ παραπάνω δίνεται καθαρὴ εἰκόνα τῆς

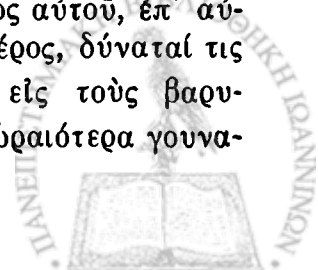
1. Ὁ Λαμπρίδης σὲ ὑποσημείωση ἀναγράφει λεπτομερειακὰ καὶ τὰ ὀνόματα τῶν κατοίκων κάθε χωριοῦ πὸν ἔπαθαν ληστεῖες καὶ πλήρωσαν τὰ παραπάνω λύτρα στοὺς ληστές. Οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν πὸν ληστεύτηκαν διηγοῦνται πολλὰ περιστατικὰ γιὰ τὸ ζήτημα αὐτό.

κατάστασης τότε, στὰ πέντε ἐκεῖνα ἀποτρόπαια χρόνια. Ὁ ἴδιος ὁμως συγγραφέας μᾶς δίνει καὶ τὰ παρακάτω στοιχεῖα γιὰ τὸ ζήτημα αὐτό: «Διὰ τὴν λεπτομερῆ περιγραφὴν τῶν συμβάντων δυστυχημάτων ἐν Ζαγορίῳ κατὰ τὰς ἀποτροπαίας ταύτας ἡμέρας τῶν ληστρικῶν τούτων ἐτῶν παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν ἐξ Ἑπείρου ἀλληλογραφίαν τῆς Ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδος «Παλιγγενεσία»... «Ὡς ἐπίμετρον δὲ τῶν εἰρημένων παρενέρομεν ἐνταῦθα καὶ τὰ ἐπονείδιστα ὀνόματα τῶν καταστροφῶν τούτων τοῦ Ζαγορίου πρὸς αἰώνιον στιγματισμὸν αὐτῶν εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεάς, τὰ ἀπαίσια, ἐπιβόητα καὶ ὠμότατα ἐπὶ πλεονεξία αὐτῶν ὀνόματα εἶναι τὰ ἐξῆς: Νταβέλης ὁ ἀρβανιτόβλαχος καὶ ἰδιοκτῆτης νῦν παρὰ τὸν Τύρναβον γαιῶν γενόμενος διὰ τοῦ αἵματος τῶν Ζαγορισίων καὶ Βισιανιωτῶν, Γιαγνῆς, Κολμένος, Μανέκας κλπ. κλπ.· Γράφει δὲ καὶ πολλὰ ἄλλα ὁ Λαμπρίδης γιὰ τὸ θέμα αὐτό. Κλείνει δὲ τὸ κεφάλαιο γιὰ τὶς ληστεῖες στὸ Ζαγόρι μὲ τὴ σημείωση: «Ἡ δημώδης μοῦσα δι' ἀσμάτων ἐκτραγωδεῖ τὰ φοικαλέα τούτων κακουργήματα...».

Γιὰ ὅλα τὰ παραπάνω δὲν κατώρθωσα νὰ βρῶ καμμιά διάψευση. Δὲν ἔπρεπε κάποιος λόγιος, κάποιος πατριώτης τῆς ἐποχῆς ἐκείνης στὴν Ἀθήνα νὰ ὑπερασπιστεῖ τοὺς ἐθνικοὺς αὐτοὺς ἀγωνιστὲς καὶ νὰ κάνει κάπου μιὰ διάψευση στὰ παραπάνω; Ἄν εὔρισκα γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ κάποια ἀντίθετη ἀποψη ἀπὸ τὶς παραπάνω ἤμουν ὑποχρεωμένος νὰ τὴν παραθέσω ἐδῶ. Ἐτσι θεωρῶ ὑποχρέωσή μου νὰ κάνω σὲ παρόμοιες περιπτώσεις, γιὰ νὰ μπορεῖ ὁ ἀναγνώστης νὰ ξεκαθαρίζει μονάχος του τὰ πράγματα ἔχοντας μπροστά του ὅλες τὶς ἀπόψεις, ἔστω καὶ ἀντίθετες μεταξύ τους. Ὁ καλόπιστος, κατὰ συνέπεια, κριτὴς δὲν μπορεῖ νὰ βγάλει τὸ συμπέρασμα πὼς τὰ παραπάνω ὀνόματα τῶν λήσταρχων εἶναι διανθισμένα μὲ πατριωτικὲς πράξεις κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὸ Ζαγόρι. Κανένας δὲν μπορεῖ νὰ μεταπειστεῖ πὼς σκοπὸς τῆς ἐμφάνισής τους στὸ Ζαγόρι τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν νὰ πλουτίσουν μὲ τὸ ληστρικό τους ἔργο σὲ βάρος τῶν ἄμαχων πληθυσμῶν τοῦ Ζαγορίου καὶ ἄλλων περιοχῶν τῆς Ἑπείρου μας.

Ἐπειδὴ ὁμως ὁ κ. Κυρίτσης μὲ καλεῖ νὰ μεταφερθῶ νοερὰ στὴν ἐποχὴ ἐκείνη, θὰ παραθέσω μιὰ περιγραφή τῆς κατάντιας ποὺ δημιούργησε στὸ Ζαγόρι ἡ δράση τῶν παραπάνω λήσταρχων, περιγραφή γραμμὴν ἀπ' τὸν κάλαμο τοῦ Ἀναστ. Σακελλαρίου, λόγιου προσώπου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ποὺ κατὰ τὴν γνώμη μου, δὲν εἶχε κανένα συμφέρο νὰ διαστρεβλώσει τὰ γεγονότα. Αὐτὸς λοιπὸν στὸ βιβλίον του, ποὺ ἀναφερθῆκαμε ἄλλοῦ καὶ ποὺ τυπώθηκε στὴν Ἀθήνα καὶ ὄχι στὰ Γιάννινα, γράφει ἀνάμεσα σὲ πολλὰ ἄλλα καὶ τὰ ἐξῆς γιὰ τὸ ζήτημα αὐτό: «...Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πανικὸς κατέλαβε τοὺς δυστυχεῖς Ζαγορισίους, ὧν οἱ εὐπορώτεροι ἀνὰ δεκάδας πολλὰς ἐξ ἐκάστου χωρίου, παραλαβόντες τὰς οἰκογενεῖας αὐτῶν, ἠναγκάσθησαν ὀλίγοι μὲν νὰ κατέλθωσιν εἰς Ἰωάννινα, πλείστοι δὲ νὰ ἀποδημήσουν εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, ἴσως ἀνεπιστρεπτέ! Καὶ νῦν ἐν πλείστοις τοῦ Ζαγορίου χωρίοις βλέπει τις τὰς μεγαλοπρεπεστάτας οἰκίας, ἄλλας μὲν κατερειπωμένας ἤδη, ἄλλας δ' ἐρήμους ἀνθρώπων καὶ ἄλλας εἰς στρατιωτικὰ μεταβληθείσας καταλύματα. Μάτην ὁ ἐν προτέροις χρόνοις περιελθὼν τὸ Ζαγόριον θ' ἀναζητήσῃ ν' ἀνεύρη ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ τὴν προτέραν τῶν κατοίκων εὐθυμίαν, τὰς χαρμοσύνους πανηγύρεις καὶ ἑορτάς, τοὺς χαρίεντας νεανίας καὶ καλλιζώνους νεάνιδας λαμπροστολίστους καὶ μετὰ πολλῆς χάριτος χορεύοντας ἐν μεσοχωρίῳ τὸν κύκλιον Ζαγορίσιον· ἀντὶ τούτων ἐν τοῖς μεσοχωρίοις χορεύουσι φοβεροὶ ὄρεσιβιοι λησταί... Ἄλλ' ἢ τοιαύτη τοῦ Ζαγορίου κατάστασις δὲν ἐπέδρασεν ἐπιβλαβῶς μόνον ἐπὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν χώρας, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ, ἐπ' αὐτῆς τῆς πρωτευούσης τῆς Ἑπείρου. Τὰ Ἰωάννινα τὸ πλείστον μέρος, δύναται τις εἰπεῖν, τὰ τρία τέταρτα τῆς ἐμπορικῆς αὐτῶν κινήσεως ὤφειλον εἰς τοὺς βαρυνταλάντους Ζαγορισίους. Οἱ Ζαγορίσιοι ἦσαν οἱ ἀγοράζοντες τὰ ὠραιότερα γουνα-

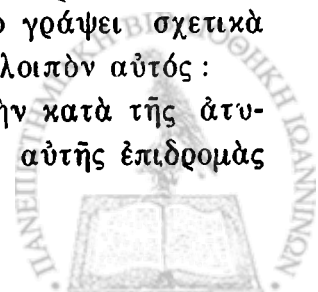
ρικά, ἐξαιρετον προῖδν τῶν Ἰωαννίνων, τὰ ὠραιότερα καὶ πολυτελέστερα εὐρωπαϊκά τε καὶ ἐγγώρια ἐνδύματα καὶ ὑφάσματα καὶ ἐπιπλα καὶ ὑποδήματα, τὰ ἐκλεκτότερα τρόφιμα, ἐν οἷς οἱ περίπυστοι τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων ἐγγέλει καὶ τὰ νοστιμώτατα μαρίτια (εἶδος ἰχθύων), οὐδ' αὐτῶν τῶν λαχανικῶν ἐξαιρουμένων, ὧν τὰ πλείστα τοῦ Ζαγορίου χωρὶα διὰ τὸ ξηρὸν τῆς χώρας στεροῦνται. Αἱ Ζαγορίσαι ἦσαν αἱ ἀγοράζουσαι τὰ ὠραιότερα καὶ πολυτελέστερα μεταξωτὰ καὶ μάλλινα φορέματα, τὰ ὠραιότερα ἐγγώρια καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ Βιέννης μανδήλια, τὰ ἐκλεκτότερα πρὸς κέντημα μεταξωτὰ μπρεσίμια, προῖδν τῶν Ἰωαννίνων, τὰ ὠραιότερα ὑποδήματα καὶ κεντητὰ τσαρούχια, ἐξαιρετον καὶ τοῦτο προῖδν τῆς πόλεως. Τοὺς βαρυταλάντους Ζαγορισίους κεληνότες ἀνέμενον οἱ ξενόδοχοι (χαντζήδες) τῆς πόλεως, ὅπως τὰ καλύτερα δωμάτια καὶ τὰς προθυμότερας περιποιήσεις παράσχωσιν αὐτοῖς, ἀνάλογον τὴν παρὰ τούτων ὠφέλειαν καὶ ἀμοιβὴν ἀναμένοντες. Τοὺς βαρυταλάντους Ζαγορισίους διερχομένους διὰ τῆς ἀγορᾶς προσεφώνουν προθυμότεροι οἱ ἐκατέρωθεν ἐργοστασιάρχαι καὶ ἔμποροι, ἵπως ἐλκύσουν αὐτοὺς εἰς τὰ αὐτῶν καταστήματα. Τοὺς Ζαγορισίους, τέλος, ἀνέμενον τὰ Ἰωάννινα, ἵνα κινήθωσι. Διότι οἱ ἐκ τῶν ἄλλων πέριξ ἐπαρχιῶν τῆς Ἠπείρου καὶ κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ κατὰ τὸν πολιτισμὸν πολὺ τῶν Ζαγορισίων ὑπολειπόμενοι, περιωρίζοντο εἰς τὸν κατώτερον τοῦ ἐμπορίου κύκλον. Ἐπόμενον, λοιπόν, ἦτο, παρακμάσαντος τοῦ Ζαγορίου καὶ εἰς τοιαύτην ἐσωτερικὴν περιελθόντος κατάστασιν, νὰ ὑποστῇ βλάβην ἐπαισθητὴν καὶ τὸ ἐν Ἰωαννίνοις ἐμπόριον. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ ὁσημέραι ἐπαξάνουσα ἀπραξία καὶ ἀκίνησία τοῦ ἐμπορίου ἐν τῇ μεσογείῳ ταύτῃ πόλει, ἐντεῦθεν αἱ ἀλλεπάλληλοι πτωχεύσεις, ἐντεῦθεν ἡ πείνα καὶ ὁ λιμός... Μὴ ζητεῖς πλέον, καλὲ ἔμπορε, νὰ ἀνεύρῃς τοὺς πρότερον προθύμους καὶ εὐπόρους Ζαγορισίους ἀγοραστάς· οἱ τοιοῦτοι νῦν ἢ δίκην κομητῶν ἀναφαίνονται ἐν τῇ ἀγορᾷ ἡμῶν ἢ ἐντελῶς ἀπ' αὐτῆς ἐξέλιπον εἰς ἀπωτέρω ἀποδημήσαντες χώρας.....». Δὲν εἶναι, λοιπόν, ἀπορίας ἄξιον, γιὰτὶ ριζώθηκε στὴν ψυχὴ τῶν Ζαγορισίων αὐτὸ πού καὶ σήμερα ἀκόμα ἐξακολουθεῖ νὰ λέγεται: «Οἱ κλέφτες χάλασαν τὸ Ζαγόρι».

Ὁ Δημ. Χασιώτης στὸ βιβλίον του: «Διατριβαὶ καὶ ὑπομνήματα περὶ Ἠπείρου» ἔγραψε: «...ἐβουλευθῆν...νὰ ἐξακολουθήσω τὴν πρὸς τὰ Β.Δ. τῆς Ἠπείρου (δηλ. πρὸς τὸ Ζαγόρι) πορείαν κατὰ τὸ ἐσχεδιασμένον δρομολόγιον, ὅτε αἴφνης ἀκούω παρὰ πολλῶν, ὅτι πανταχοῦ περιφέρονται λησταί, κακοῦργοι, κλέπται, οἵτινες ἐν Μπάγια ἤρπασαν τὸν οἶκον ἐνὸς ἱερέως καὶ ἠχμαλώτισαν τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἐν Δραγαριῶ ἐκακούργησαν καὶ ἐπλήγωσαν ἀνθρώπους, ἐν Βωβούση ἐλεηλάτησαν, ἐν Δοβρινόβω ἠχμαλώτισαν δύο οἰκογενειάρχας, ἐν Γρεβενητίῳ ἤρπασαν δέκα γυναῖκας, ἐν τῇ μονῇ Τζόρας κατέστρεψαν τὴν ἐπισημοτέραν οἰκογένειαν κλπ.».

Ἀφοῦ καταβλήθηκε κάποια προσπάθεια νὰ καταδειχτεῖ πόσο μεγάλη καταστροφή ἔκαναν κατὰ τὰ ὕστερα ἀπ' τὸ 1879 χρόνια στὸ Ζαγόρι, κατὰ γενικὸ βέβαιον τρόπο, οἱ δῆθεν Ἕλληνες πατριῶτες μὲ τὶς ληστρικὰς τοὺς πράξεις—στοιχεῖα πού μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ μεταφερθῶμε νοερὰ στὴν ἐποχὴ ἐκείνη κατὰ τὴν ἀπαίτηση τοῦ κ. Κυρίτση—θεωρῶ ὑποχρέωσή μου νὰ παραθέσω καὶ μερικὰ ἄλλα γραπτὰ στοιχεῖα, ἀπ' τὰ ὅποια καταφαίνεται πόσο μεράδι εὐθύνης γιὰ τὴν καταστροφή αὐτὴ πέφτει καὶ στὸ Γεώργιο Νταβέλη πού ὁ κ. Κυρίτσης θέλει νὰ τὸν παρουσιάσει ἀμέτοχο ληστρικῶν πράξεων καὶ κακοουρημάτων.

Ἀρχικὰ θὰ παραθέσω ὅσα ὁ Ἀναστ. Σακελλαρίου γράφει στὸ βιβλίον του γιὰ τὴ συμμετοχὴ τοῦ Νταβέλη σὲ ληστεῖες διάφορων χωρῶν, πέρα ἀπ' ὅσα ἔγραψε αὐτὸς γιὰ τὴν εἰσβολὴν του στὸ Τσεπέλοβο. Γι' αὐτὴν ἔχω γράψει σχετικὰ στὸ ὑπ' ἀριθ. 133—134 τεῦχος τῆς «Ἠπειρ. Ἐστίας». Γράφει λοιπὸν αὐτὸς:

Πάπιγγον: «Ποῖαν πρώτην καὶ ποῖαν δευτέραν ληστρικὴν κατὰ τῆς ἀτυχοῦς ταύτης κόμης ἐπιδρομὴν νὰ ἱστορήσῃ τις; Μετὰ τὰς κατ' αὐτῆς ἐπιδρομὰς

τοῦ διαβοήτου λησταντάρτου Λεωνίδου τρὶς ἐν διαστήματι τεσσάρων μηνῶν εισέβαλεν εἰς αὐτὴν ὁ διαβόητος λήσταρχος Νταβέλης πολλὰς διαπραξάμενος βίας καὶ πολλὴν ἐκάστοτε λείαν ἀποκομίσάμενος. Ἄλλὰ καὶ ἄλλας βραδύτερον ἐπιδρομὰς ὑπέστη ἢ πολυπαθῆς αὐτὴ κώμη, περὶ ὧν λεπτομερεῖς πληροφορίας δὲν ἔχομεν. Ἄρκει νὰ εἰπωμεν, ὅτι ἡ κώμη, ἔνεκα τῶν ληστρικῶν ἐπιδρομῶν, κατέστη σχεδὸν ἔρημος, τῶν πλείστων οἰκογενειῶν ἀπελθουσῶν εἰς τὴν ἄλλοδαπὴν!

Ἄρτσιστα : Ὁ λήσταρχος Νταβέλης μετὰ τοῦ ἀχωρίστου συντρόφου Γκίκα καὶ τοῦ νεωστὶ εἰς τὴν ἑταιρίαν αὐτῶν προστεθέντος Γ. Μανέκα, ἐξ αὐτῆς τῆς Ἄρτσιστης καταγομένου (ἐφ' ᾧ ἡ Ἄρτσιστα καὶ μετ' αὐτῆς τὸ Ζαγόριον αἰσχύνεται), ἡγούμενος 20 - 25 ὀπαδῶν εισέβαλον εἰς τὸ χωρίον τοῦτο τὴν πρωΐαν τῆς 20 Ἰουλίου 1879, ἡμέρας τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ... Οἱ λησται διέμειναν εἰς τὸ χωρίον ὅλην τὴν ἡμέραν γευματίσαντες καὶ δειπνήσαντες ἀταράχως ἐν ταῖς οἰκίαις Δ. Γκέλη καὶ Ντέλλα... Περὶ τὴν ἑσπέραν διὰ καταλόγου φορολογικοῦ ἀνευ πολλῆς βίας εἰσεπράξαντο παρὰ τῆς Κοινότητος περὶ τὰς 400 λίρας, μεθ' ὃ δειπνήσαντες ἀπῆλθον περὶ τὴν τρίτην τῆς νυκτὸς ὥραν διελθόντες διὰ τοῦ Βιτσικοῦ.

Βιτσικόν : Τὸ μικρὸν καὶ πτωχὸν τοῦτο χωρίον, πλὴν τῶν δύο δι' αὐτοῦ παρελάσεων τοῦ Νταβέλη, ἐπανακάμψαντος τὸ πρῶτον ἐξ Ἄρτσιστης, τὸ δὲ δευτέρου ἐκ Βησσάνης, καὶ ἑτέραν ὑπέστη ληστρικὴν ἐπιδρομὴν ὑπὸ τοῦ Μπαλατσοῦ...».

Πέρα ἀπ' τὰ παραπάνω στοιχεῖα γιὰ τὸ Νταβέλη, ὁ Σακελλαρίου περιγράφει καὶ τὶς ἐπιδρομὰς αὐτοῦ στὸ Τσεπέλοβο καὶ Σκαμνέλι πού, καθὼς τόνισα καὶ παραπάνω, θεωρῶ περιττὸ νὰ διαλάβω καὶ ἐδῶ.

Ἡ δὲ ἐφημερίδα «Παλιγγενεσία», κατὰ χρονολογικὴν σειράν, τὴν ληστρικὴν δράσιν τοῦ Νταβέλη στὸ Ζαγόρι τὴν περιγράφει ἔτσι, χωρὶς νὰ ὑπάρχει πουθενὰ καμμιά ἀντίθετη ἄποψη πρὸς αὐτὰ πού αὐτὴ γράφει :

«16—4—1880 : Οἱ λησται, οἵτινες εἶχον ἐπισκεφθεῖ τὴν κώμην τοῦ Ζαγορίου Δοβρίνοβον φιλικῶς οὕτως εἰπεῖν τὸ πρῶτον καὶ παρέμειναν μίαν νύκτα εὐωχοῦμενοι ψήσαντες δέκα πέντε κριοὺς, τὴν 30 παρελθόντος Αὐγούστου, ἀπειράθησαν 30 περίπου τὸν ἀριθμὸν τὴν 10ην ὥραν τουρκιστὶ ἢ τὴν 4 μ. μ. νὰ εισβάλωσι καὶ λεηλατήσωσιν αὐτήν. Ἄλλὰ μόλις ἀνεφάνησαν εἰς ἀπόστασιν 10 λεπτῶν ἐκ τῆς κώμης πάντες οἱ ἔχοντες ὄπλα ἐκ τῶν κατοίκων ἤρξαντο νὰ πυροβολῶσιν. Οἱ λησται ἀντεπεκρίθησαν εἰς τοὺς πυροβολισμοὺς καὶ ἐπὶ τρεῖς σχεδὸν ὥρας ἐξηκολούθουν οἱ πυροβολισμοὶ ἐκατέρωθεν. Ἐκ τῆς τριώρου ταύτης ἀψιμαχίας ἐτραυματίσθη εἰς ληστής καὶ ἐφονεύθη εἰς δυστυχῆς ξένος ἐργάτης. Οἱ λησται παραλαβόντες τὸν τραυματισθέντα ἐξ αὐτῶν ἀπεχώρησαν. Ἄλλὰ τὴν ἐπιούσαν (31 Αὐγ.) βαρέως φέροντες τὴν ἐκδίωξίν των ἐπανῆλθον καὶ παρενέδρουν δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἔξω τῆς κώμης καὶ συνέλαβον ὀκτώ ἐκ τῶν κατοίκων, ἐξ ὧν οἱ μὲν ἐξήρχοντο, οἱ δὲ εἰσήρχοντο εἰς τὴν κώμην. Ἐκ τούτων κατεκρεοῦργησαν δύο, τὸν Γιώτην Κοτσαύτην καὶ τὸν Νίκον Μπρούμαν... Τοὺς ἑτέρους ἔξ, ἀφοῦ παντοιοτρόπως ἐκακοποίησαν, ἀπέστειλαν, ἵνα φέρωσιν εἰς τοὺς κατοίκους τὴν ἀγγελίαν τοῦ φόνου τῶν δύο συνεγχωρίων καὶ τὴν παραγγελίαν τοῦ νὰ μὴ ἐξέλθωσι τῶν οἰκιῶν των, διότι τοιαύτη καὶ αὐτοὺς περιμένει τύχη. Οἱ κάτοικοι τῆς κώμης ταύτης εἰσι περικυκλωμένοι ὑπὸ τριῶν συμμοριῶν κακούργων, ὧν ἀρχηγὸς εἶναι Νταβέλης τις...».

20—9—1880 : «...Τὴν παρελθούσαν Κυριακὴν 7 τρέχ. ἡ συμμορία τοῦ Νταβέλη, Γκίκα καὶ Ἡλία συγκειμένη ἐξ 100 ληστῶν εἰσῆλθον εἰς τὸ μοναστήριον Ἄρτσιστης καὶ ἐβασάνιζε τὸν ἡγούμενον καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ζητοῦσα χρήματα. Γυναῖκες ἐξ Ἄρτσιστης παρατυχοῦσαι ἐκεῖ ἔσπευσαν καὶ ἔδωκαν εἰδήσιν εἰς τὴν κώμην. Ἀμέσως οἱ κάτοικοι ἔκρουσαν τὸν κώδωνα τῆς ἐκκλησίας καὶ συνῆλθον, ἵνα συσκεφθῶσι περὶ τοῦ πρακτέου, καὶ οἱ μὲν εὐποροὶ τῶν κατοίκων ἐφυγον καὶ ἐκρύβη ἕκαστος ὅπου ἠδυνήθη. Περὶ δὲ τὴν 3ην ὥραν τουρκιστὶ (9 π. μ.) 80 κα-

κοῦργοι εἰσῆλθον εἰς τὴν κώμην ταύτην, τῶν λοιπῶν καταλαβόντων τὰς πέριξ τῆς κώμης θέσεις πρὸς ἐξασφάλισίν των... Περὶ τὴν δειλὴν ἐζήτησαν τσαρούχια, ἄπερ καὶ ἔλαβον καὶ εἶτα ἐζήτησαν νὰ προσαχθῶσι ὠρισμένα πρόσωπα, ἵνα ἀποτίσωσι ποσὸν λιρῶν καὶ ἔδειξαν δευτέριον, ἐν ᾧ εἶχον ἐγγεγραμμένην τὴν ἀναλογίαν ἐκάστου. Ἡ εἴσπραξις ἐγένετο τακτικωτάτη ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν καὶ ἀφοῦ οὕτω εἰσέπραξαν περὶ τὰς 600 λίρας περὶ τὴν 7 ὥραν τῆς νυκτός, ἤτοι τὴν μίαν μετὰ μεσονύκτιον ἀνενόχλητοι ἀπῆλθον... Ἐξ Ἀρτσιστης μετέβησαν ἀμέσως εἰς τὸ πλησιέστερον χωρίον Βεντσικὸν καὶ ἀφοῦ ἔλαβον 150 λίρας εἰς μετρητὰ καὶ εἰς συνάλλαγμα πληρωτέον μετὰ 4 ἡμέρας τῇ ἐγγυήσει ὄλου τοῦ χωρίου, διηυθύνθησαν εἰς τὸ ἀπέναντι Πάπιγκον, ἐν ᾧ παρέμειναν 34 ὄρας ὡρας, τρώγοντες, πίνοντες καὶ διασκεδάζοντες. Ἐκαυσαν 4 οἰκίας καὶ ἔλαβον καὶ 500 λίρας.

Τὴν Τετάρτην (10 τούτου) περὶ τὴν 11 ὥραν τῆς ἡμέρας Τουρκιστὶ (5 μ.μ.) εἰσέβαλον εἰς Τσεπέλοβον πλεόν τῶν 200 ληστῶν. Ὁ ἐκεῖ ἐδρεύων μουδέρης τοῦ Ζαγορίου μετὰ τινων ζαπτιέδων ἐκλείσθη εἰς τὸ ἐξάγωνον κωδωνοστάσιον καὶ ἐφυροβόλουν. Ἐπληγώθησαν τρεῖς ζαπτιέδες καὶ εἰς ληστής καὶ εἶτα ἔπαυσεν ὁ πυροβολισμὸς ἀφεθέντες ἐλεύθεροι οἱ λησταί, οἵτινες ἔμειναν μέχρι τοῦ μεσονυκτίου τρώγοντες, πίνοντες καὶ διασκεδάζοντες. Μετέβησαν εἰς τὴν οἰκίαν Τσολάκη, παρ' οὗ ἔλαβον 130 λίρας καὶ εἶτα ἀπῆλθον εἰς Σκαμνέλιον καὶ διηυθύνθησαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Οἰκονομίδου καὶ διέταξαν νὰ σφάξωσι 12 βόας καὶ 40 κριοὺς καὶ ἐζήτησαν καὶ τὴν ἐγγώριον μουσικὴν, δι' ἧς διεσκεδάζον τρώγοντες καὶ πίνοντες μέχρι τῆς πρωίας, ὅτε ἔπεμψαν ἐπιστολὴν εἰς Τσεπέλοβον καὶ ἐζήτησαν 4600 λίρας παρὰ ὠρισμένων ἀτόμων. Χθὲς τοὺς ἔπεμψαν 1000 λίρας, ἃς δὲν ἐδέχθησαν καὶ φαίνεται, ὅτι προσέβαλον τὴν κώμην, διότι ἐκ Τσονδίλας ἐρχόμενοι πεζοὶ ἀγγέλλουσιν, ὅτι πυροβολισμοί, φωναὶ καὶ ταραχαὶ καὶ ἀλλαγαμοὶ ἠκούοντο ἐκ Τσονδίλας ἐξερχόμενοι ἐκ Τσεπελόβου, Σκαμνελίου καὶ Νεγάδων... Χθὲς ἐξῆλθε στρατὸς καὶ σήμερον ἕτερος συμποσούμενος εἰς 750 ἄνδρας πρὸς καταδίωξιν τῶν ληστῶν...».

27—9—1880 : «Τὴν παρελθοῦσαν Παρασκευὴν (12 τρέχοντος) λίαν πρωί, ἤτοι περὶ τὴν 12 ὥραν τουρκιστὶ (6 μ.μ.) εἰσήλασαν εἰς τὴν κώμην τοῦ Ζαγορίου Λιασκοβέτσιον ἐκ τῆς συμμαρίας Νταβέλη καὶ Ἰατροῦ ἢ Γύφτο Μανέκα 75 λησταί, τῶν λοιπῶν καταλαβόντων τὰς πέριξ τῆς κώμης ἐπικαίρους θέσεις καὶ διέμειναν ἐν αὐτῇ μέχρι τῆς 2 ὡρας μετὰ μεσονύκτιον. Εἰσῆλθον δὲ ἔχοντες ἐγγώριον μουσικὴν (βιολιά) καὶ προχωρήσαντες εἰς τὴν ἐν μέσῳ τῆς κώμης πλατεῖαν τὴν κοινῶς μεσοχώριον λεγομένην, ἤρξαντο τοῦ χοροῦ καὶ συνέλαβον πάντας σχεδὸν τοὺς χωριανούς, ἐκτὸς δύο ἢ τριῶν κρυβέντων. Ἐμειναν δὲ ἡσυχοὶ μέχρι τῆς μεσημβρίας χορεύοντες, ἐψῆνοντες πέντε ἢ ἕξ κριοὺς καὶ δόντες τὴν ἄδειαν νὰ θάψωσι τρεῖς ἐκ τῆς κώμης νεκρούς, δύο γυναῖκας καὶ ἓνα παιδί, οἵτινες ἔτυχε νὰ ἀποβιώσωσι τὴν προτεραίαν. Οἱ κάτοικοι ἐνεταφίασαν πεφοβισμένοι τούτους. Τὴν 2 ὥραν μ.μ. ἢ 8 τουρκιστὶ οἱ κακοῦργοι ἤρξαντο τῆς λεηλασίας, συντρίβοντες τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν διὰ πελέκεων, πυρπολήσαντες τὴν οἰκίαν τοῦ Τσολάκου καὶ τρεῖς ἀχυροκαλύβας καὶ βασάνισαντες τὸν γέροντα Κ. Κανέτσιον. Ἦρπασαν 1500 λίρας εἰς χρήματα καὶ εἰς πράγματα πολύτιμα, ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἐπίπλων, ἅτινα ἦσαν τόσα, ὥστε ἐφόρτωσαν 7 ἡμιόνους... Ἡ ἀποτρόπαιος αὕτη συμμαρία καὶ Γύφτο Μανέκα ἐξ Ἀρτσιστης, τὴν 14 τρέχοντος ἔγραψεν εἰς Κόνιτσαν καὶ ζητεῖ 5000 λιρῶν, διότι ἄλλως θέλει εἰσβάλει καὶ καταστρέψει καὶ κατοίκους καὶ πόλιν...».

Τὴν εἰσβολὴ αὐτῇ τῶν ληστῶν στὸ Λιασκοβέτσι τὴν περιγράφει πολὺ λεπτομερειακὰ ὁ μακαρίτης Χριστόδ. Φανίτσιος, πατέρας τοῦ γνωστοῦ συγγραφέα Βασίλη Φανίτσιου, μὲ τὸν τίτλο τῆς περιγραφῆς αὐτῆς ποὺ ὑπάρχει ἀνέκδοτη στὰ χεῖρα τοῦ κ. Β. Φανίτσιου: «Οἱ κλέφτες οἱ πολλοί». Γράφει λοιπὸν ὁ μακαρίτης

Χρ. Φανίτσιος : «1880 Σεπτέμβριο μῆνα ἐμπῆκαν οἱ κλέφτες στὸ Λιασκοβέτσι λείψανα τῶν ἀνταρτῶν, τὰ ὁποῖα ἐπεδόθησαν εἰς ληστρικές πράξεις, λεηλατούσαν τὰ χωριὰ τοῦ Ζαγορίου, καταρηνώσαντα τὰ περισσότερα ἐξ αὐτῶν, ὅποτε ἤρχισεν ἡ ἐρήμωσις καὶ καταστροφή του. Ἐκείνην τὴν ἡμέρα ὁποῦ ἐμβῆκαν στὸ Λιασκοβέτσι ἦταν τὸ μισθὸ σῶμα ἀπὸ τὸ Νταβέλη μὲ ἀρχηγούς τὸν Γκαρέλη ἀπὸ τὴ Μπριάζα καὶ τὸν καπετὰν Βασίλη ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Ἑλλάδα... μὲ τὸ πρόσχημα νὰ ζητήσουν συνδρομὴ γιὰ τὰ ἀνταρτικὰ σώματα, ἀλλὰ σκοπὸς τῶν ἦτο γιὰ νὰ κάμουν λημούρα, ὅπως ἀποδείχτηκε ὕστερα, ἀφοῦ ἤρθαν στὸ Λιασκοβέτσι... Ἀλλὰ ἔπειτα ἀπὸ τὸ γεῦμα ἔγινε τὸ κακὸ, γιὰτὶ προχώρησε καὶ ἔγινε ἡ προδοσία καὶ ἔγινε κατάλογος καὶ ζητοῦσαν ὑπέρογκα ποσὰ ἀπὸ τὸν καθένα. Ἦταν δὲ τότε στὸ χωριὸ καὶ ξενητεμένοι χωριανοί, ὅπως ὁ Κων. Τσοπολάκος, ὁ Χριστόδουλος Παπουτζῆς, οἱ ὁποῖοι εἶχαν προδοθεῖ, διὲ εἶχαν γρόσια πολλὰ καὶ τοὺς ζητοῦσαν νὰ προσφέρουν πολλὰ. Εἶχαν δώσει ὅμως τὸ πρῶτὸ ἀπὸ 40—50 λίρες ὁ καθένας... καὶ ἔφερε γύρα στὸ χωριὸ (δηλ. ὁ Γκαρέλης) ζητῶντας τὸν Κ. Τσοπολάκο καὶ Χρ. Παπουτζῆν καὶ ἐπειδὴ δὲν βρῆκαν ἔβαλαν φωτιὰ στὸ σπίτι τοῦ Τσοπολάκου καὶ τὸ ἔκαψαν. Ἐκαψαν καὶ μιὰ καλύβα τῆς Λένης Χατζῆ καὶ μιὰ τοῦ Ντακόπουλου, γιὰτὶ εἶδαν τὰ καραούλια ἀπὸ πέρα ἀπὸ τὴν Γκουρμπέση γυναῖκες νὰ κρύβουν φορέματα μέσα καὶ φώναζαν στὸ μεσοχώρι τοὺς κλέφτες καὶ ταῖς ἔκαψαν. Ἐπειτα πῆγαν στοῦ Δημήτρη Καλύβα τὸ μαγαζὶ καὶ πῆραν τσαρούχια καὶ ὅ,τι ἄλλο τοὺς ἄρεσε καὶ γρόσια πολλὰ πὺ τὰ εἶχε σὲ μιὰ καρσελλοπούλα. Πῆραν δὲ καὶ ἓνα τενεκὲ μὲ γκάζι γιὰ νὰ κάψουν τὰ σπίτια, ὅσα θὰ βροῦν κλεισμένα ἢ μὲ δίχως νοικοκύρη καὶ κατὰ ἡ ὥρα 11—12 κίνησαν νὰ φύγουν...».

Ἡ ἐφημερίδα «Παλιγενεσία» ἐξακολουθητικῶς γιὰ τὸ ζήτημα τῶν ληστειῶν τοῦ Νταβέλη ἔγραφε καὶ τοῦτα :

4—10—1880 : «Ἐν Ζαγορίῳ μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν κακούργων εἰς Λιασκοβέτσιον οὐδεμία ἄλλη ληστεία ἔλαβε χώραν, ἀποχωρησάντων τῶν ληστῶν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κονίτισης μετὰ τὴν ἐξοδὸν τοῦ στρατοῦ, ὅστις περιέρχεται ἤδη κώμας καὶ χωριὰ τοῦ Ζαγορίου, τρώγων, πίνων καὶ λεηλατῶν τὰς ἀμπέλους. Πολλὰ ὀφείλει τὸ δυστυχὲς Ζαγόριον εἰς τοὺς ληστὰς... Ἐκ δὲ τῆς Κονίτισης ἀγγέλλεται, διὲ οἱ λησταὶ ἐφορολόγησαν κατὰ τὸ ἑαυτῶν σύστημα μέχρι τῆς 21 λήξαντος τὴν Μόλισταν, Καστάνιανην, Πυρσόγιανην καὶ Βούρμπιανην καὶ διὲ 80 ἐξ αὐτῶν εὐρίσκονται ἤδη περὶ τὸ Κεράσοβον. Ἐξῆλθε δὲ τακτικὸς καὶ ἀτακτος στρατὸς ἐκ Κονίτισης πρὸς καταδίωξιν αὐτῶν, μεθ' ὧν λέγεται, διὲ συνεπλάκη καὶ διὲ ἐφονεύθη ὁ Νταβέλης καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι ἐλευθερωταί. Διαδίδονται καὶ ἄλλα, ἅτινα δὲν εἴμεθα σήμερον εἰς θέσιν νὰ ἐπιβεβαιώσωμεν...».

14—10—1880 : «Τὸ Ζαγόριον ἐρημοῦται, πλείσται οἰκογένειαι ἐκ πολλῶν κωμῶν ἀποχαιρετοῦσιν αὐτό, μεταναστεύουσαι εἰς Σμύρνην, Φώκαιαν, Καβάλλαν, Βλαχίαν καὶ εἰς ἄλλα μέρη. Τὸ θέαμα τοῦ ἀποχωρισμοῦ τούτου ἦτο κατ' αὐτὰς εἰς Ἰωάννινα συγκινητικώτατον. Ἀγεληδὸν οἱ δυστυχεῖς οὗτοι ἀπεχαιρέτων καὶ ἔβρεχον κρουνοῖς δακρύων τὸ πάτριον ἔδαφος ἐκπατριζόμενοι εἰς τὴν ἄλλοδαπήν».

18—10—1880 : «Τὴν παρελθούσαν Παρασκευὴν (3 τρέχ.) ἡ ληστρική συμμορία Μανέκα ἢ Ἰατροῦ καὶ Νταβέλη ἐξ 100—140 Ἀλβανῶν, Βλάχων καὶ πετσουματάδων συγκειμένη ἐπανῆλθε μετὰ ὀκτὼ ἡμέρας εἰς Πάπιγον καὶ συνεπλήρωσε τὴν λεηλασίαν αὐτοῦ, ποιήσασα ἀνήκουστα κακουργήματα. Ἀνήμερα θηρία ἐδείχθησαν οἱ λησταὶ κατὰ τὴν δευτέραν αὐτῶν ταύτην ἐπιδρομὴν. Οὐδεμίαν οἰκίαν ἀφῆσαν ἀλεηλάτητον, συνήγαγον ἐξ ὄλων τῶν οἰκιῶν πᾶν ὅ,τι εὖρον ἢ ἀφῆσαν προηγουμένως εἰς χρήματα καὶ πράγματα ἔλεηλάτησαν καὶ κατέστρεψαν ὅλα τὰ ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ κώμῃ ὑπάρχοντα ἐμπορικὰ καταστήματα, ἔδειραν, ἐπλήγωσαν, ἐφόνευσαν καί, ἀφοῦ ἔρριψαν γυναικὰ τινα εἰς πεπυρακτωμένον κλίβανον, ἦν ἀκολούθως ἐξήγαγον ἡμίκαυστον καὶ ἄλλα κακουργήματα διεπράξαντο, ἀπῆλθον

τὰ τέρατα ταῦτα τῆς ἐρημώσεως. Ἡ εἰς τὸν κλίβανον ριφθεῖσα γυνὴ ἀπεβίωσεν, ὡς καὶ τέσσαρες ἄλλοι ἐκ φόβου ἢ μωλώπων...».

10—7—1881 : «Ἡ ἐπάρατος ληστεία ἐξακολουθεῖ ἀνέτως τὸ καταστρεπτικὸν αὐτῆς ἔργον. Τὴν πρωτὰν τῆς Κυριακῆς, 28 Ἰουνίου, ὁ διαβόητος Νταβέλης μετὰ 100—150 ὀπαδῶν εἰσῆλθεν εἰς τὴν μεγάλην κώμην τοῦ Ζαγορίου Γρεβενίτη καὶ συνέλαβε τοὺς πάντας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, μεθ' ὃ ἐλεηλάτησε τὴν κώμην, λαβὼν χρήματα καὶ πολύτιμα πράγματα, ὅσα ἠδυνήθη καὶ ἀπῆλθεν ἀπαγαγὼν καὶ 32 αἰχμαλώτους, ἐξ ὧν ἀπέλυσε τοὺς 20 καὶ ἐκράτησε τοὺς εὐπορωτέρους δώδεκα, παρ' ὧν ζητεῖ 4000 λίρας λύτρα. Ἄλλη δὲ μερὶς τῆς συμμορίας ταύτης εἰσήλασεν ἐκ νέου εἰς τὴν κώμην τοῦ Ζαγορίου Σκαμνέλιον τὴν προχθὲς Τετάρτην (1 Ἰσταμ. μηνός), μίαν ὥραν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις ἀπήγαγεν αἰχμαλώτους τὴν σύζυγον καὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἰατροῦ Φραγκούλη, τὴν ἐξ ἀδελφοῦ νύμφην τοῦ μόλις δι' ἀδρῶν λύτρων ἀπαλλαγέντος τῶν χειρῶν τῶν Πέτρου Βολονάση καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ Σιαγιάννη, οὗτινος προηγουμένως εἶχον ἀπαγάγει τὸν υἱόν, ὃν ἀπέλυσαν, ἀφοῦ ἔλαβον λύτρα λίρ. ὀθωμ. 450. Ἐλεηλάτησαν δὲ καὶ αὐτὴς τὸ ἐμπορικὸν κατὰστημα τοῦ ἀπόντος Βασιλείου Μπουλτονάτου...».

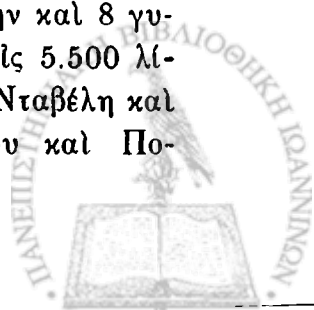
17—7—1881 : «...Ἐκ δὲ τῶν 32 αἰχμαλώτων, οὓς ἀπήγαγον ἐκ Γρεβενίτη, ἀπέλυσαν τοὺς 20 καὶ ἐκράτησαν 12, ἧτοι τοὺς υἱοὺς τῶν κ. κ. Τσαϊμίδη, Θ. Πατίκου, Γ. Θεοδώρικα, Κολοβούρδα, Χρ. Πατίκου, Ἰ. Μπίκη, τὴν σύζυγον Κ. Κουτούλα, Εὐσταθίου Καρακίττου, Ἰ. Καραγιάννην, Παναγ. Τζώρτζην, Τέγον Βέον καὶ Τέγον Πατίκον. Τούτους πάντας φυλάττωσιν οἱ κακοῦργοι εἰς τὸ δασῶδες, ἀποκρημνὸν καὶ ἀπρόσβλητον ὄρος Τόσκα, τὸ κείμενον μετὰ Φλαμπουραρίου καὶ Περιβολίου ἄνωθεν τῆς Τσοῦκας Ρόσσας (Κόκκινης Ράχεως). Ζητοῦσι δὲ λύτρα λίρας τουρκικὰς 11.000».

28—8—1881 : «...Ὁ περιβόητος Νταβέλης κρατεῖ εἰσέτι τοὺς αἰχμαλώτους Γρεβενίτη ἀπαιτῶν σώας καὶ ἀκεραίας τὰς ἐπιλοίπους 1900 λίρας...».

Κατὰ τὶς πληροφορίες ποὺ πῆρα εἶχε πάρει γιὰ λύτρα ἀρχικὰ 2100 λίρες. Δὲν πιστεύω νὰ διατηρεῖ τὴ γνώμη ὁ κ. Κυρίτσης καὶ νὰ ἐπιμένει πὼς οἱ παραπάνω αἰχμαλωσίαι δὲν ἔγιναν ἀπ' τὸ Νταβέλη. Οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν ποὺ αἰχμαλωτίστηκαν ἀπ' αὐτὸν εἶναι δυνατὸ νὰ διαφωτίσουν τὸν καθένα μας, γιὰ τὴ γίνηκαν οἱ παραπάνω αἰχμαλωσίαι.

Ἄλλὰ τὴν ἐν λόγῳ δράση τοῦ Νταβέλη σὲ βάρος τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου τὴν ἀποδεικνύει μὲ τὸν πιὸ καλὸ τρόπο καὶ τὸ «Χρονικὸ τῆς ληστείας τῆς Βήσσανης». Γιὰ τὸ σημαντικὸ αὐτὸ γεγονός, δηλ. τὴ μεγάλη ληστεία τῆς Βήσσανης, ἡ ἐφημερίδα «Παλιγγενεσία» στὸ φύλλο τῆς 19 Ἰουνίου 1881 γράφει ἔτσι : «...Οἱ ληστευθέντες κάτοικοι τῆς Βηρσιάνης ἐπλήρωσαν εἰς τὸν λήσταρχον Νταβέλη λύτρα πρὸς ἀπαλλαγὴν τῶν αἰχμαλωτισθέντων λίρ. 1200, ἀλλ' ὁ κακοῦργος οὗτος μόμον ἔνα ἀπέλυσεν ἀντὶ τοῦ ποσοῦ τούτου καὶ διεμήνυσε διὰ τούτου νὰ πέμψουν αὐτῷ ἑτέρας λίρας 5000 ἢ ἄλλως θὰ φονεύσῃ τοὺς λοιποὺς αἰχμαλώτους...».

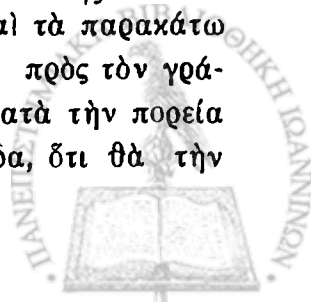
Τὴ μεγάλη αὐτὴ ληστεία τῆς Βήσσανης ὁ Ἰ. Λαμπρίδης στὸ βιβλίον του : «Ἡπειρωτικὰ Μελετήματα», τὴν ἔχει περιγράψει ἔτσι : «Ὁ ἄθλιος Γ. Νταβέλης ἐπὶ κεφαλῆς 100, ἔχων δ' ὑπαρχηγούς σκύβαλά τινα τῆς κοινωνίας ἐκ τῶν Βλαχοχωρίων Σαμαρίνας, Μπριάζας κλπ. οἷον Γκαρέλην, Σκρόκην, Τζίμαν κλπ. εἰσήλασε τῇ 25 Ἀπριλίου 1881 εἰς Βήρσιανην καὶ ἐλεηλάτησε πάσας σχεδὸν τὰς οἰκίας αὐτῆς. Ἀπῆλθε δὲ μετὰ τὸ ἀνδραγάθημα τοῦτο, φέρων πλοῦσια λάφυρα ἐπὶ ἡμιόνων καὶ 13 αἰχμαλώτους, ἐν οἷς καὶ τὸν ἱερέα Ἰωάννην Πεντάτην καὶ 8 γυναῖκας. Ἡ δὲ ζημία, ἧς ἐγένετο πρόξενος ὁ κακοῦργος, ἀνέρχεται εἰς 5.500 λίρας...». Ὁ ἴδιος συγγραφέας σὲ σχετικὴ ὑποσημείωση γράφει γιὰ τὸ Νταβέλη καὶ τὰ ἑξῆς : «Ὁ κακοῦργος οὗτος, ὃς ὑπῆρξεν ὁ ἐξοντωτὴς τοῦ Ζαγορίου καὶ Πο-

γώνη, ἀνέτως νῦν ἐφησυχάζει παρὰ τὸν Τύρναβον τῆς Θεσσαλίας, γενόμενος καὶ γαιοκτήμων».

Τὸ σημαντικό αὐτὸ γεγονός δὲν ἦταν δυνατό νὰ μὴ τὸ συμπεριλάβει καὶ ὁ ἐξαιρετος σύγχρονος ἱστορικός καὶ συμπατριώτης μας κ. Σπῦρος Στούπης, γράφοντας τὴν ἱστορία τῆς σπουδαίας αὐτῆς Ἑπειρωτικῆς κωμοπόλεως μὲ τὸ βιβλίο του: «Πωγωνησιακὰ καὶ Βησσιανιώτικα» (Τόμοι Α' καὶ Β'). Στὸ βιβλίο του αὐτὸ (τόμος Β', σελ. 240) σὲ εἰδικὸ κεφάλαιο μὲ τίτλο: «Ἡ ληστοσυμμορία τοῦ Νταβέλη στὸ Πωγώνι—Ζαγόρι καὶ ἡ λεηλασία τῆς Βήσσιανης» γράφει ὁ κ. Στούπης: «Ζτὴν ἐφημερίδα «Νεολόγος» τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῆς 9 Μαΐου 1881 δημοσιεύεται ἀνταπόκρισις ἐκ Βησσάνης ποὺ ἀναφέρεται στὴ δράση τῆς ληστοσυμμορίας Νταβέλη, Γκίκα κ. ἄ. στὸ Πωγώνι—Ζαγόρι. Συγκεκριμένως δὲ καὶ στὴ γνωστὴ λεηλασία τῆς Βησσάνης καὶ ἔχει ὡς ἑξῆς: Τὰ ἀνθρωπόμορφα τέρατα τὰ λυμαινόμενα ἀπὸ τετραετίας τὸ ἀτυχὲς Ζαγόριον καὶ παραδόντα αὐτὸ εἰς τὴν ἐρήμωσιν καὶ τὴν καταστροφὴν, ἐπέβαλον ἀτυχῶς τὴν μικρὰν αὐτῶν χεῖρα καὶ ἐπὶ τῆς Βησσάνης. Βαθυτάτη ψυχικὴ ἀλγηδὼν κωλύει τὴν χεῖρα μου ἀπὸ τοῦ νὰ ἀναγράψω, ἔστω καὶ ἀσθενῶς, τὸ μέγεθος τῶν δυστυχημάτων ὅπερ ἐνέσκηψεν εἰς τὴν χώραν ταύτην. Τὴν 27 τοῦ παρελθόντος μηνὸς τὰ τέρατα συμποσσούμενα εἰς 200 διήλθον διὰ τοῦ χωρίου Κακουσιῶν (Καξιούς), ἔνθα φονεύσαντες τοὺς φύλακας αὐτοῦ, παρέλαβον μεθ' ἑαυτῶν τὰ φορητὰ κτήνη, ἐφ' ὧν ἵππευσαν οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῶν Νταβέλης, Γκίκας, Τζήμας, Γιαννούλης καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Νταβέλη, κατηυθύνθησαν πρὸς τὸ ἐρημωθὲν χωρίον, κομίζοντες δύο φορτία πολεμοφοδίων. Ἐκ Κακουσιῶν ἔπεμψαν εἰς τὸν ρηθὲν χωρίον ἐπιστολήν, φέρουσαν τὰς ὑπογραφὰς τῶν ἀρχηγῶν, δι' ὧν ἐζήτησαν τὴν θυσίαν εἴκοσι κριῶν καὶ τὴν προετοιμασίαν εἴκοσι καταλυμάτων, διὰ δὲ τὰ αἰτηθησόμενα χρήματα θὰ συνεβιβάζοντο. Μετὰ παρέλευσιν δέκα λεπτῶν ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ κομιστοῦ τῆς ἐπιστολῆς, περὶ τὴν 4 ὥραν μ.μ., ἀφίκοντο καὶ οἱ καταστροφεῖς εἰς τὸ χωρίον ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει ἡγουμένων τῶν ἀρχηγῶν καὶ ἐφίππων... Καὶ πρῶτον μὲν ἤρξαντο (δηλ. τὴν λεηλασίαν καὶ ἀρπαγὴν) ἐπὶ τῶν οἰκιῶν, ἃς ἐν ἰδιαιτέρῳ καταλόγῳ ὑπ' αὐτῶν συνταχθέντι εἰχον σημειώσει πρὸ τῆς ἐλεύσεώς των, οἷον τοῦ Ψέβδη, τοῦ Ε. Λιάρου, τοῦ Α. Γάτση, τοῦ Β. Δάμπα, τοῦ ἐργαστηρίου Χ. Ἐξάρχου, τοῦ Δ. Παπαγεωργίου καὶ τοῦ Γ. Καραγκιόζη. Μετὰ τὴν λεηλασίαν τῶν εἰρημένων οἰκιῶν παρέδωσαν εἰς τὸ πῦρ τῶν τοῦ Γ. Μέντζου, Πλατύ, Δάμπα καὶ Μπούτζου. Περὶ τὴν 4ην ὥραν τῆς νυκτὸς ἀρπάσαντες περὶ τὰ 50 ζῶα, ἐφ' ὧν ἐφόρτωσαν τὰ λάφυρα, ἀνεχώρησαν, φέροντες μεθ' ἑαυτῶν δέκα τέσσαρες αἰχμαλώτους, τοὺς Χρ. Κατσουνίδην, Ἰωάν. Οἰκονόμου, Δ. Παπίγκην, Δέρβον, Ψέβδην, Βασίλαινα Δάμπα, Γιάνναινα Καραγκιόζη, Χ. Τσάτσικα, κυρίαν Παπαγεωργίου, Γιάνναινα Βαϊμάκη, Γεώργαινα Γιάση, Νικόλαον Χαρίση, Χατζῆ Κοκούλη, Νικόλαινα Κωτσάνη. Τίς ἢ τύχη τῶν δυστυχῶν αἰχμαλώτων ἄγνωστος. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ληστῶν ἀφίκετο ὁ γιούσμπασης Χασὰν Ἀγὰς ἐπιτετραμμένος τῆς ἀσφαλείας καὶ πολλοὶ ἄλλοι Τούρκοι τῆς περιπολίας, οἵτινες, καθ' ὃν χρόνον συνεπλήρουν οἱ λησταὶ τὴν καταστροφὴν, διετέλουν κρυμμένοι ὀπισθεν τῶν πετρῶν, ἀκολούθως δὲ ἠρώτων τί τρέχει καὶ ἂν ἀληθεύουν ὅσα ἤκουσαν, ἐνῶ τὰς ὁδοὺς ἐφώτιζον αἱ φλόγες τοῦ καιομένου οἴκου τοῦ Μπούτζου. Οἱ καταστρέψαντες τὴν Βησσάνην λησταὶ ἐτράπησαν πρὸς τὸ Ζαγόριον διὰ τοῦ χωρίου Ἀγίου Μηνᾶ».

Αὐτὰ γράφει ἡ σχετικὴ ἀνταπόκρισις πρὸς τὸ «Νεολόγο» τῆς Πόλης. Δὲ βρῆκα πούθεν ἀδιάψευση ἀπὸ τὰ παραπάνω. Μάλιστα ὁ κ. Σπ. Στούπης σὲ ὑποσημείωση στὴ σελ. 242 τοῦ παραπάνω βιβλίου του, μᾶς δίνει καὶ τὰ παρακάτω στοιχεῖα: «Κατ' ἀφήγησιν (1926) ἐπιζώντων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πρὸς τὸν γράφοντα, μιὰ γυναῖκα αἰχμάλωτο ποὺ τοὺς δημιουργοῦσε φασαρίες κατὰ τὴν πορεία τῶν ληστῶν στοὺς λόγγους καὶ στὰ φαράγγια μὲ τὴν κρυφὴ ἐλπίδα, ὅτι θὰ τὴν

ἄφηναν ἐλεύθερη οἱ λησταιί, τὴν ἔχτισαν. Τὴν περιέβαλαν δηλαδὴ μὲ πέτρινο τοῖχο, δίκην κορσέ, ὀρθὴ καὶ τὴν ἐγκατέλειψαν ἔτσι βορὰ τῶν ἀγρίων ζῶων καὶ τῶν ὀρνέων!! Ἄλλου δὲ αἰχμαλώτου ἐπίσης ἀπέκοψαν τὸ αὐτὶ καὶ τὸ ἀπέστειλαν μέσα σὲ φάκελλο στοὺς οἰκείους του μὲ τὴ σημείωση: «Τώρα σᾶς στέλνουμε τὸ αὐτὶ, ἀλλὰ ἂν δὲν μᾶς στείλετε τριακόσιες λίρες θὰ λάβετε τὸ κεφάλι του».

Εὐκόλα προβάλλει ἀπ' τὰ παραπάνω τὸ ἐρωτηματικὸ: Ποιὸ συμπέρασμα βγαίνει ἀπ' ὅλες τὶς παραπάνω γραπτὲς πηγὲς ποὺ καθόλου δὲ διαψεύστηκαν στὸ πέρασμα 80 περὶπου χρόνων ἀπὸ τότε ποὺ γράφτηκαν; Καὶ ὁ μὲ πολὺ μικρὴ ἀντίληψη ἄνθρωπος εὐκόλα καταλαβαίνει πὼς οἱ ληστρικές πράξεις ποὺ ἔγιναν σὲ κείνα τὰ χρόνια σὲ βάρος τῶν κατοίκων τοῦ Ζαγορίου, Πωγωνιοῦ καὶ Κόνιτσας ἀπὸ ἀδελφοὺς Ἕλληνες ρήμαζαν κυριολεκτικὰ τὸν τόπο μας. Αὐταπόδεκτο δὲ εἶναι πὼς ὁ Γεώργιος Νταβέλης ἔχει συντελέσει ἀρκετὰ στὸ ἔργο αὐτὸ τῆς καταστροφῆς. Ὁ ἰσχυρισμὸς πὼς τάχα ἡ ἐμφάνιση καὶ ἡ δράση τῶν λήσταρχων ἐκείνων εἶχε ἀπελευθερωτικὸ χαρακτῆρα γιὰ τὸ Ζαγόρι κλπ. ἀποτελεῖ καθαρὸ μῦθο. Ἀποκλειστικὸς σκοπὸς τῶν τέτοιων...πατριωτῶν ἦταν γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἡ χρηματολογία καὶ τὸ πλιάτσικο. Ἄλλως τε καὶ οἱ μαρτυρίες τῶν γέροντων ἀνθρώπων ποὺ ζοῦν ἀκόμα στὰ χωριά μας καὶ ἡ σχετικὴ παράδοση καθόλου δὲ διαψεύδουν τὶς σχετικὲς γραπτὲς πηγὲς ποὺ ἀναφέρθηκαν παραπάνω.

Ἄλλὰ θὰ πρέπει νὰ χαρακτηριστεῖ κανένας ἄδικος κριτῆς ἂν, παρὰ τὴ ληστρική δραστηριότητα τοῦ Νταβέλη κατὰ τὰ χρόνια 1878—1881 σὲ βάρος τῶν κατοίκων τοῦ Ζαγορίου, Πωγωνιοῦ καὶ Κόνιτσας, παραποιῶσε τὴν πατριωτικὴ συμμετοχὴ τούτου στὸν ἄτυχο πόλεμο τοῦ 1897. Τὸ πρᾶγμα αὐτὸ τὸ τόνισα καὶ στὰ ὄσα ἔγραψα ἀρχικὰ γιὰ τὸ Νταβέλη στὴν «Ἡπειρωτικὴ Ἔστια» (τευχ. 133—134). Ἴσως δὲν πρόσεξε τὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ κ. Κυρίτσης. Δὲν ἔγραψα λεπτομερειακά, βέβαια, γιὰ τὴν τέτοια πατριωτικὴ ἐνέργεια, γιατί ἐκεῖ πραγματεύτηκα γιὰ τὴ δράση τοῦ Νταβέλη σὲ ὅ,τι σχετίζεται μὲ τὸ Ζαγόρι. Καὶ γιὰ νὰ καταδειχτεῖ πὼς ὅταν γράφω κάτι δὲν ἔχω κανένα λόγο νὰ γράφω οὔτε μὲ πάθος, οὔτε μὲ ἀντιπολιτευτικὸ πνεῦμα, ἀλλ' οὔτε καὶ μὲ συναισθηματισμούς, ἀναφέρω καὶ τὸ ἐξῆς: Στὸ τέλος ἀπ' τὴ μεγάλη μου πραγματεία ποὺ ἔχει τίτλο: «Τὸ Ζαγόρι καὶ τὰ κακοπαθήματά του ἀπὸ ληστείες καὶ ἀρπαγές», καὶ ποὺ ἐλπίζω νὰ δεῖ αὐτὴ σύντομα τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας, ἀφιερώνω κι ἓνα εἰδικὸ κεφάλαιο μὲ βιογραφίες μερικῶν λήσταρχων ποὺ ἔδρασαν στὸ Ζαγόρι καὶ συνετέλεσαν στὸ ρήμαγμά του. Ἐκεῖ, γιὰ τὴν πατριωτικὴ ἀνάμιξη τοῦ Νταβέλη καὶ τὴ δραστηριότητά του τὴν ἐθνικὴ στὰ 1847, γράφω τὰ ἐξῆς στοιχεῖα, παρμένα, βέβαια, ἀπὸ γραπτὲς πηγὲς ποὺ δὲν ἔχω κανένα λόγο νὰ ἀμφισβητήσω τὸ κῦρος τους καὶ τὴν ἀξιοπιστία τους. Ὁ Αἰμίλιος Θωμαΐδης στὸ βιβλίο του: «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου» γράφει τὰ ἐξῆς γιὰ τὴ συμμετοχὴ τοῦ Νταβέλη στὸν πόλεμο αὐτόν: «...Οἱ ὀπλαρχηγοὶ μὲ τοὺς ντουλαμάδες καὶ τὰς φουστανέλλας καὶ τὰ τσαρούχια καὶ τὴν μορφὴν τὴν ἡλιοκαῆ, ὁ Νταβέλης, ὁ Ζέρμας, ὁ Τράκας, ὁ Λάζος καὶ ἄλλοι μετὰ ζήλου ἐπέβλεπον τὰ τῶν προπαρασκευῶν... Μεταξὺ τῶν ἐπαναστατῶν συγκατελέγοντο καὶ οἱ Ἱταλοὶ φιλέλληνες ὑπὸ τὸν ἀτρόμητον πατριώτην Ἀμύλλαν Κυπριάνην.. Ὁ Νταβέλης ἐν τῇ πατριωτικῇ του ἐξάρσει ἐδήλωσεν, ὅτι ἐν ὄσῳ ζῆ αὐτὸς οὐδεὶς τῶν Ἱταλῶν θὰ πάθῃ τι... Τὴν ὀπισθοπορίαν τοῦ σώματος ἀπετέλουν οἱ ἄνδρες τοῦ Νταβέλη, καὶ οἱ Ἱταλοὶ φιλέλληνες ὑπὸ τὸν Κυπριάνην, οἵτινες εἰσῆλθον περὶ τὰ χαράγματα...».

Καὶ ἄλλος ἱστορικός, ὁ Ἥλιος Οἰκονομόπουλος, στὸ βιβλίο του: «Λαϊκὴ ἱστορία τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου» (σελ. 87) γράφει: «Τώρα ὁμως κατελθὼν ὁ Νταβέλης μετὰ τοῦ σώματός του ἐκ τῶν ἀνατολικῶν λιγῶνων τοῦ βουνοῦ Τζίνα βαίνει ἐκ δυσμῶν πρὸς τὴν Μπάλιταναν, καίει δὲ ἐν τῷ μεταξὺ τὸ τουρκικὸν φυλακεῖον τοῦ Τάφου Μπίμπαση.. (σελ. 88). Οὕτω ἀρχεται στενὴ πολιορκία τοῦ

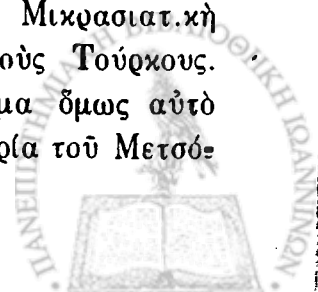

στρατῶνος, κτιρίου μεγάλου, χρησιμεύοντος και ὡς διοικητηρίου, ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Νταβέλης πυρπολεῖ τοὺς σταθμοὺς Τσεκινέ, Μοναστήρι και Περλιάντζα... Ὅντως ὁ Νταβέλης εἶχε καταλάβει και καύσει τὸν ἄνωθεν τῆς Κουτσούφλιανης σταθμὸν Λάπαντα, ἀντικρὺ τοῦ ὁμωνύμου ἑλληνικὸν κείμενον... Τὴν ἕκτην τῆς ἐσπέρας νέα λάμψις ἀγγέλλει τὴν ὑπὸ τοῦ Νταβέλη πυρπόλησιν τοῦ τουρκικοῦ σταθμοῦ τῆς Τζίννας... (σελ. 90). Πρὸς καταδίωξιν τῶν λειψάνων τοῦ σώματος τούτου ἐτράλησαν οἱ ὑπὸ τὸν Νταβέλην ἀντάρται, οἵτινες και ἐκτοπίσαντες αὐτοὺς τέλος ἐκ τῶν πέριξ τῆς Κρανιάς κατέλαβον αὐτά...».

Τονίζω ἐδῶ πῶς τὸ θέμα τοῦ Νταβέλη προσπάθησα νὰ τὸ ἐρευνήσω ἀπὸ κάθε ἄποψη. Τὸ ὅτι ὁ Νταβέλης ἀργότερα, ὅπως εἶπαμε, ἀμνηστεύτηκε και πῆρε μέρος στὸν ἀγῶνα τοῦ 1897 δὲν αἴρει ὀλοκληρωτικὰ τὴν εὐθύνη του και τὴν ἐνοχὴ του ἀπ' τὶς ληστρικὲς πράξεις πού εἶχε κάνει πρὶν στὸ Ζαγόρι. Τῆ φωτογραφία πού παραθέτει ὁ κ. Κυρίτης στὴν «Ἡπειρωτικὴ Ἔστια» γιὰ νὰ δείξει τὸν πατριωτισμὸ τοῦ Νταβέλη, τὴν ἔχω δεῖ κι ἐγὼ δημοσιευμένη ἀπὸ καιρὸ στὸ βιβλίον πού ἔγραψε ἡ Ναταλία Μελά με τίτλο: «Παῦλος Μελάς». Εἶναι πολὺ γνωστὸ πῶς ὁ ἥρωας Παῦλος Μελάς πολλὰς φορὰς δὲν δίσταζε νὰ συνεργαστεῖ γιὰ τὸν ἐθνικὸ σκοπὸ του και με πρώην ληστὴς. Ὁ Ἰ. Νοτάρης στὸ βιβλίον του: «Παῦλος Μελάς» (βιογραφία) στὴ σελ. 41 γράφει σχετικὰ: «Γιὸ ὁδηγὸ πού θάμεινε μαζί τους πῆρε κάποιον Κατσαμπάκα, ἀπὸ τὴ Δεσκάτη, πρώην ληστή, πού τὸν ἀποκαλεῖ κατ' εὐφημισμὸν «ἀρματωλὸ» και τὸν χαρακτηρίζει ἕκτακτον». Ἡ συγγραφέας τοῦ παραπάνω βιβλίου Ναταλία Μελά δὲν τὸ κρύβει πῶς ὁ Νταβέλης ὑπῆρξε λήσταρχος. Στὴ σελίδα 40 τοῦ βιβλίου τῆς σημειώνει χαρακτηριστικὰ τὰ ἑξῆς: «Νταβέλης, Δούκας Γεώργιος τοῦ Λουκά... ἀρχικὰ λήσταρχος, κατόπι ὀπλαρχηγός, ἀφοῦ στὰ 1881 ἔλαβε ἀμνηστειάν... ἐγκαταστάθηκε στὴ Θεσσαλία. Μετέσχε ὡς ὀπλαρχηγός στὸν πόλεμον τοῦ 1897 και στὸν Μακεδονικὸ ἀγῶνα...».

Κανένας ἀπ' αὐτοὺς πού ἀσχολήθηκαν με τὸ Γ. Νταβέλη δὲν παράλειψε νὰ τὸν χαρακτηρίσει ληστή. Ὁ κ. Ἀναστ. Εὐθυμίου στὴ σελ. 798 τοῦ 12ου τεύχους τῆς «Ἡπειρ. Ἔστιας» γράφει: «Ὁ Γεώργιος Νταβέλης, λοιπόν, (σύμφωνα με τὶς ἐπιστολὰς τῶν ἀπογόνων και συγγενῶν του) δὲν «ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐθνικοὺς ἀγωνιστὴς», ὅπως γράφει ὁ κ. Λαζαρίδης, και δὲν καταγόταν ἀπὸ τὸ Περιβόλι τῶν Γρεβενῶν. Τὸ δὲ ληστρικὸ βίον τὸν ἀσπάζθηκε ὅπως θὰ ἰδοῦμε ἀπὸ τὴν παιδικὴ του σχεδὸν ἡλικία».

Μὲ τὸ νὰ ἀγωνιστεῖ, λοιπόν, στὰ 1897 και νὰ φωτογραφηθεῖ με τὸν Παῦλο Μελά δείχνεται βέβαια ἡ συμμετοχὴ του στὸ Μακεδονικὸ ἀγῶνα και ὁμολογείται ἡ ἀφοβία του κατὰ τὶς μάχες του με τοὺς Τούρκους, πάντως ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ λησμονηθεῖ ἀπὸ μᾶς τοὺς Ζαγορσίους ἡ ζημιὰ πού ἔκανε στὸ Ζαγόρι μας με τὶς ληστρικὲς του πράξεις. Ὅποιος θελήσει νὰ ἀσχοληθεῖ με τὴν ἱστορία τοῦ Ζαγοριοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ τοποθετήσῃ και τὸ Νταβέλη ὡς παράγοντα τοῦ χαλασμοῦ τοῦ Ζαγοριοῦ. Ἄν θελήσει νὰ παραποιήσῃ τὴν ἀλήθεια και νὰ μὴ ἀναγράψῃ τὰ ληστρικά του ὄργια στὸ Ζαγόρι θὰ γράψῃ ψεύτικη ἱστορία. Καθὼς δὲ εἶπαμε και στὴν ἀρχὴ ἡ ἱστορία γράφεται μακριὰ ἀπὸ συναισθηματισμοὺς. Θὰ μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ συσχετίσω τὸ θέμα τοῦ Νταβέλη με τὸ λήσταρχο Θύμιο Γάκη, πού ἔκαμε στὰ 1885 τὴ μεγάλη ληστεία στὸ Μέτσοβο ὅπου αἰχμαλώτισε τὴν ἀνεψιὰ τοῦ Ἀβέρωφ, τὴ Βασίλ' Ἀρχόντισσα, πού τὴν ἀπελευθέρωσε ἀφοῦ πῆρε πολλὰ λύτρα. Δὲν πιστεύω νάχει κανένας τὴ γνώμη πῶς ὁ λήσταρχος Θύμιος Γάκης πῆρε αἰχμάλωτη αὐτὴ τὴν ἀρχόντισσα γιὰ... ἐθνικοὺς λόγους. Ἀργότερα ὅμως ὁ Θύμιος Γάκης ἀμνηστεύτηκε και δούλεψε στὴ Σμύρνη. Κατὰ τὴ Μικρασιατικὴ ἐκστρατεία, πῆρε κι αὐτὸς τὸ ὄπλον και πολεμοῦσε ἐθελοντικὰ τοὺς Τούρκους. Μάλιστα σὲ μάχη με τοὺς Τσέτες σκοτώθηκε ἀπ' αὐτοὺς. Τὸ πρᾶγμα ὅμως αὐτὸ δὲν ἐμπόδισε τὸν ἱστορικὸ κ. Βασίλη Σκαφιδᾶ, γράφοντας τὴν ἱστορία τοῦ Μετσό-

βου, νὰ μὴ ἀναγράψει καὶ τὴ ληστεία τῆς Βασιλ' Ἀρχόντισσας καὶ νὰ χαρακτηρίσει σὰν κακοηθέστατη τὴ ληστρική ἐκείνη πράξι τοῦ Θύμιου Γάκη.

Ὁμολογῶ πὺς μοῦ ἔκανε ἐξαιρετικὴ ἐντύπωση κάτι ποῦ εἶδα γραμμένο στὴν ἐφημερίδα «Ἡ Ὠραία Σαμαρίνα». Ἐκεῖ, ἂν καὶ ὁ συγγραφέας κάποιου ἄρθρου ἦταν συγγενὴς τοῦ Καπετὰν Λεωνίδα, ἀφοῦ ἀναφέρει τὰ κατορθώματα καὶ τὴν παλληκαριά τοῦ Καπετὰν Λεωνίδα, δὲν παραλείπει μὲ ἀμεροληψία νὰ σημειώσῃ καὶ τὸ σφάλμα, στὸ ὁποῖο ἐκεῖνος ἔπεσε, δηλαδὴ νὰ ἐπιδοθεῖ σὲ ληστρικές πράξεις.

Ὁ κ. Κυρίτσης μὲ τὸ νὰ θέλει νὰ παρασιωπηθοῦν οἱ ληστρικές πράξεις τοῦ Νταβέλη στὸ Ζαγόρι, δὲν κάνει τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ προσπαθεῖ νὰ διαστρεβλωθεῖ ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια πού, σὲ γενικές γραμμές, σύμφωνα μὲ ὅλα τὰ παραπάνω, εἶναι αὐτή. Ὁ Γ. Νταβέλης ἀποδείχτηκε γιὰ τὸ Ζαγόρι ἕνας ἀπ' τοὺς πιὸ ὤμους λήσταρχους. Λήστεψε, αἰχμαλώτισε, ἔκαψε, βασάνισε, σκότωσε τὸν ἀθῶο πληθυσμὸ τοῦ Ζαγοριοῦ καὶ τοῦ Πωγωνιοῦ. Θεωρεῖται συντελεστής τῆς καταστροφῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ στὴν Ἡπειρο καὶ σημαντικὸς παράγοντας γιὰ τὴν ἐρήμωση τοῦ Ζαγοριοῦ μας. Τὸ ὄνομά του προφέρεται ἀκόμα μὲ ὄχι καλὲς ἀναμνήσεις. Οἱ βιοπραγίες καὶ τὰ κακουργήματά του προκαλοῦν καὶ σήμερα φρίκη. Τὸ ἂν αὐτὸς ἀργότερα πῆρε μέρος σὶν ἐθνικὸ ἀγῶνα καὶ ἐγκατέλειψε τὸ ληστρικὸ ἔργο, τὸ πρᾶγμα αὐτὸ ἀποτελεῖ ἄλλο κεφάλαιο. Στὴν ἱστορία τοῦ Ζαγοριοῦ θὰ παραμείνει σὰν ἕνας λήσταρχος πὺς ὄ,τι ἔκαμε, τὸ ἔκαμε γιὰ πλουτισμὸ ὄχι θεμιτὸ σὲ βᾶρος τῶν ἀθῶων κατοίκων τῆς περιοχῆς μας. Κατὰ συνέπεια, λοιπόν, κανένας δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ζητήσῃ νὰ διαστρεβλωθεῖ ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια. Οὔτε μπορεῖ ὁ ὑποφαινόμενος νὰ συστήσῃ στὰ χωριὰ ποῦ ἔπαθαν τόσες ζημιές καὶ καταστροφές ἀπ' τὸ Γ. Νταβέλη (Πάπιγκο, Ἄρτσιστα, Δοβρίνοβο, Ἅγιος Μηνᾶς, Τσεπέλοβο, Σκαμνέλι, Λιασκοβέτσι, Γρεβενήτι, Βήσσανη κλπ.) νὰ βάλουν στὰ κοινοτικά τους καταστήματα εἶτε καὶ στὰ σχολειὰ τους τὴ φωτογραφία του, γιὰτὶ αὐτὸς ἀργότερα ἦρθε κεῖ στὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Ζαγοριοῦ μας στὰ 1879—1881. Γιὰ ὅλους τοὺς Ζαγορίσιους ὁ Γεώργιος Νταβέλης ἀνήκει στὴν κατηγορία ἐκείνων τῶν λήσταρχων πὺς συντέλεσαν στὴν καταστροφή τῶν χωριῶν μας. Δὲν ξεριζώνεται εὐκολὰ ἀπ' τὴ συνείδησή μας πὺς «οἱ κλέφτες χάλασαν τὸ Ζαγόρι». Κι' ἕνας ἀπ' αὐτοὺς τοὺς καταστροφεῖς, δυστυχῶς, ὑπῆρξε καὶ ὁ λήσταρχος Νταβέλης.

Ἱερέως ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΪΣΙΟΥ

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ

ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟΝ

Ἐπιμελῶς πρὸ ἐτῶν ἀναγνώσαντες ἐν Μακεδονίᾳ τὸ κατὰ τὸ ἔτος 1903 ὑπὸ τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Γερασίμου Σμυρνάκη ἐκδοθὲν βιβλίον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἁγιον Ὄρος», ἐκ σελίδων 700 καὶ πλέον, καὶ ἐξ Ἑπειρωτικοῦ ἐνδιαφέροντος ὠθούμενοι, ἀντεγράψαμεν ἐκ τῶν διαφόρων αὐτοῦ σελίδων μερικὰ τεμάχια, ἐκεῖνα—δηλαδή—πὸν ἀναφέρονται εἰς πρόσωπα καὶ πράγματα ἄμεσον σχέσιν ἔχοντα μὲ τὴν Ἑπειρον, χωρὶς βέβαια νὰ ἔχομεν καὶ τὴν ἀπόφασιν νὰ δημοσιεύσωμεν αὐτά.

Δεδομένου δὲ ὅτι, κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος 1963, ἐορτάσθη μὲ πᾶσαν ἐπισημότητα ἢ χιλιετηρὶς ἀπὸ τῆς ἰδούσεως τῆς πρώτης ἐν Ἀθῶν Ἱ. Μονῆς Μεγίστης Λαύρας, καὶ ἐπειδὴ εἰς τὸ ἐν Ἰωαννίνοις ἐκδιδόμενον Περιοδικὸν «Ἑπειρωτικὴ Ἔστια» ἐδημοσιεύθη τμηματικῶς ἢ ὑπὸ τοῦ ὑπομοιράρχου κ. Σταύρου Παπαδάτου ἀξιόλογος ἱστορικὴ πραγματεία περὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους, καὶ ἐπειδὴ ἐκ τῆς αἰτίας αὐτῆς παρουσιάζεται καὶ εἰς ἡμᾶς ἡ ἐπικαιρότης διὰ τὸ θέμα αὐτό, καὶ ἐπειδὴ τὸ βιβλίον αὐτὸ τοῦ Σμυρνάκη δὲν εἶναι προσιστὸν εἰς τοὺς πολλούς, διὰ τοῦτο ἐκρίναμε καλὸν νὰ ἀναδημοσιεύσωμεν ἐξ αὐτοῦ πάντα τὰ εἰς τὴν Ἑπειρον ἀναφερόμενα ἀποσπάσματα αὐτά, καὶ νὰ τὰ ἀποταμιεύσωμεν ἐδῶ εἰς τὸ Περιοδικόν, ἵνα, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, πάντες οἱ περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑπείρου μεριμνῶντες καὶ ἀσχολούμενοι, ἔχωσι ταῦτα πρόχειρα.

Οὕτως λοιπὸν σκεπτόμενοι, καὶ οὕτως ἐνεργοῦντες, καταχωροῦμεν κατωτέρω τὰ ἐν λόγῳ ἀποσπάσματα αὐτά, καὶ παρακαλοῦμεν τόσον τὴν Διεύθυνσιν τοῦ Περιοδικοῦ, ὅσον καὶ τοὺς φίλους ἀναγνώστας, ὅπως κλίνωσιν ἡμᾶς μὲ ἐπιείκειαν διὰ τὰς τοιαύτας μας ἀξιώσεις, ὡς καὶ διὰ τὰς ἄλλας συχνὰς ἡμῶν πρὸς τὸ Περιοδικὸν ἐνοχλήσεις.

Τὰ ἐν λόγῳ ἀποσπάσματα αὐτά, ἀναφερόμενα εἰς ἰδρυτὰς ἁγ. Μονῶν, ἁριερωτάς, Ἐδεργέτας, καὶ Ἀγιογράφους Ἑπειρώτας, ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

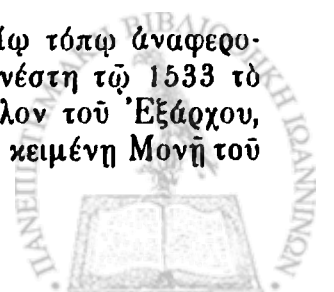
ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΣΤΑΥΡΟΝΙΚΗΤΑ

σελ. βιβλίου 610

1533

Ἡ Μονὴ τοῦ Σταυρονικήτα, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐν οἰκείῳ τόπῳ ἀναφερομένων καὶ κατακεχωρισμένων ἐπισήμων ἐγγράφων αὐτῆς, συνέστη τῷ 1533 τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου Γηρομηριώτου ὅστις ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ Ἐξάρχου, καὶ ἀνῆκε τῇ εἰς ὠριαίαν ἀπόστασιν τῶν Φιλιατῶν (Ἰωάννινα) κειμένη Μονῇ τοῦ

Γηρομερίου, γενόμενος Ἡγούμενος αὐτῆς, καὶ ἀντιπρόσωπος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἐν τῇ Πατριαρχικῇ καὶ Σταυροπηγιακῇ Ἐξαρχίᾳ Γηρομερίου, ἣν εἶχε ἀναλάβῃ ὁ Ἡγούμενος τῆς μονῆς Γηρομερίου. Ὁ ρηθεις Γρηγόριος, ἀναφέρει τὸ ὑπὸ χρονολογίαν 1533 μηνὶ Ἰουνίῳ Ἰνδικτιῶνος ΣΤ' ἔγγραφον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Φιλοθέου διτι ἠγόρασε παρ' αὐτῆς τὸ καλούμενον Κάθισμα τοῦ Σταυρονικήτα κτλ.

Τὸ εἰρημένον δὲ ἔγγραφον συνταχθὲν ἐν τῷ Πρωτάτῳ ὡς καὶ πάντα τὰ συμπεφωνημένα μεταξὺ Φιλοθέου καὶ Γρηγορίου Γηρομηριώτου, ἐπεκυρώθη ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Α' ἐν ἔτει 1536, μηνὶ Μαΐου.....».

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΣΙΜΩΝΟΣ ΠΕΤΡΑΣ

σελ. βιβλίου 594

1567

«Παρὰ τὸ νεώριον τῆς Μονῆς..... ὑπάρχει πύργος ὑψηλὸς δστις φέρει ἐπὶ τῆς ἄνω φλιᾶς τῆς παρὰ τὴν ὁδὸν εἰσόδου αὐτοῦ τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν.

«Ἀνοικοδομήθη ὁ Πύργος οὗτος παρὰ τοῦ εὐσεβαστάτου Ἄρχοντος κυροῦ Ὁξιώτη Ἀγᾱ (;) ἔτος ζοε' (=7075=1567)... μὴν.....».

Ὁ Ὁξιώτης δὲ οὗτος ἢ Ἀξιώτης εἶναι ὁ Ἡγεμὼν Οὐγκροβλαχίας, οὔτινος τὸ ὄνομα ἀπαντῶμεν καὶ ἐν κεραμοπλαστικῇ ἐπιγραφῇ ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ Καθολικοῦ τῆς Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Γηρομερίου, τῆς μίαν ὥραν ἀφισταμένης ἀπὸ τῆς Κωμοπόλεως Φιλιατῶν καὶ ἄνωθεν τῶν χωρίων Φοινικίου καὶ Γηρομερίου Ἰωαννίνων κειμένης.

Ἐχει δὲ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ὡς ἐξῆς:

«Ἔτος, ζοστ' (=7076=1568) Ὁξηώτη Πογονηάτη» ἐξ ἧς γίνεται δῆλον διτι τὸ εἰρημένον Καθολικὸν ἐγένετο ἐν ἔτος πρότερον (=ἀργότερον) τοῦ Πύργου τῆς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας, τὸ δὲ Πογονηάτη εἶναι ἐπώνυμον τῆς ἰδίας καταγωγῆς τοῦ Ἡγεμόνος (1)»

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΜΕΓΙΣΤΗΣ ΛΑΥΡΑΣ

σελ. 397

1740

«Μεταξὺ τῶν πολλῶν ἄλλων Εὐεργετῶν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μεγίστης Λαύρας ἀναφέρεται καὶ ὁ Μητροπολίτης Ἄρτης καὶ Ναυπάκτου Νεόφυτος Μαυρομάτης ὁ Πάριος (1740).

«.....Τοῦ μνημονευθέντος Νεοφύτου Μαυρομάτη καταβιοῦντος τελευταῖον ἐν τῇ Μονῇ τῆς Μεγίστης Λαύρας καὶ μεταστάντος πρὸς Κύριον εὐρηται ἐν αὐτῇ ἐπιτύμβιος πλάξ, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶναι ἐγγεγλυμμένον τὸ ἐξῆς τετράστιχον:».

«Ἔδε τὸ δέμας κείται τοῦ Νεοφύτου καὶ Ἄρτης τοῦ Ἀρχιδύτου Μαυρομάτης τὸ γένος ἐκ τῶν Προγόνων ὃν ἡ Τριὰς ἐγγράψοι ἐν βίβλω ζώντων» κτλ.

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΜΕΓΙΣΤΗΣ ΛΑΥΡΑΣ

σελ. 400

1744

«.....εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας ἀπὸ τῆς Λαύρας ρέει ὁ καλούμενος Μεγά-

1. Δηλαδή ἐκ Πωγωνίου.

λος Βελλᾶς, ἐφ' οὗ ὑπάρχει φερώνυμος γέφυρα ἐκ τοῦ ἰδρυτοῦ αὐτῆς Ἐπισκόπου Βελλᾶς (ἤδη Μητρόπολις Βελλᾶς καὶ Κονίτισης συνορεύουσα τῇ τοῦ Ἰωαννίνων) κύρ. Παρθενίου (1744).

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ

σελ. 532

1749

«..... Ἡ τράπεζα ἐξωγραφῆθη δαπάνη τοῦ Μοναχοῦ Τιμοθέου ἐπὶ Σκευοφύλακος Χρυσάνθου τῷ 1749, Αὐγούστου 5, χειρὶ τῶν ἐξ Ἰωαννίνων ζωγράφων Σεραφεῖμ, Κοσμᾶ καὶ Ἰωαννικίου».

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΦΙΛΟΘΕΟΥ

σελ. 584

1752

Ἵπερθύρωσ ἔσωθεν τῆς εἰσόδου τοῦ κυρίως Ναοῦ.

«† Ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος οὗτος Ναός τῆς ὑπεραγίας ἐνδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας τῆς Εὐαγγελιστρίας ἀπὸ Χριστοῦ ἔτους αψμ στ' (1746) ἔτι δὲ ἀνιστορήθη ἐν ἔτει αψβ' (=1752) ἐν μηνὶ Ὀκτωβρίῳ 7 διὰ χειρὸς Κωνσταντίνου καὶ ἀδελφῶν αὐτοῦ Ἀθανασίου ἐκ πόλεως Κορυτσᾶς».

ΣΚΗΤΗ ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ

σελ. 626

1757

«Ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων ὁ θεῖος οὗτος καὶ Ἱερώτατος Ναός τῆς Θεοτόκου δι' ἐξόδων τῶν φιλελεημόνων Χριστιανῶν, διὰ συνδρομῆς δὲ τοῦ Πανοσιωτάτου ἁγίου Πνευματικοῦ κυρίου Σιλβέστρου τοῦ ἐξ Ἄρτης καὶ τῶν Ὀσιωτάτων Γερρόντων κυρίου Εὐφραῖμ Ζαγοριανοῦ καὶ κύρ Ἀγαπίου Τσαριτσιανώτου. Ἰσορήθη δὲ πάλιν ὑπὸ τῶν αὐτῶν συνδραμόντος μετ' αὐτῶν εἰς τὴν Ἱστορίαν καὶ τοῦ Ὀσιωτάτου κύρ Χατζῆ Σεργιώτου ἐν ἔτει 1766 Σεπτεμβρίου 20 χειρὶ Κωνσταντίνου καὶ Ἀθανασίου.

Αἱ ἐν τῷ Κυριακῷ εἰκόνες τοῦ ἁγ. Γεωργίου καὶ Δημητρίου ἐγένοντο τῷ 1757, Αὐγούστου 14, διὰ χειρὸς Κωνσταντίνου καὶ Ἀθανασίου ἐκ πόλεως Κορυτσᾶς».

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΦΙΛΟΘΕΟΥ

σελ. 584

1765

Ἐπὶ τοῦ Νάρθηκος ὑπερθύρωσ ἔξωθεν.

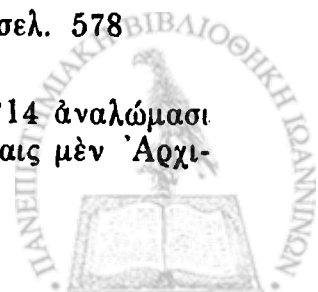
«Ἐτι δὲ ἀνιστορήθη ὁ ὠραῖος οὗτος Νάρθηξ τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας τῆς Εὐαγγελιστρίας ἐν κόσμῳ σωτηρίῳ ἔτει 1765 κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον 15 διὰ χειρῶν ἀνταδελφῶν Κωνσταντίνου καὶ Ἀθανασίου ἐκ πόλεως Κορυτσᾶς».

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΚΑΡΑΚΑΛΟΥ

σελ. 578

1767

«..... Ὁ Νάρθηξ τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς ἐκτίσθη τῷ 1714 ἀναλώμασι Γερασίμου Ἱερομονάχου καὶ ἱστορήθη τῷ 1767, Ἰουλίου 7 δαπάναις μὲν Ἄρχι-

μανδρίτου Λεοντίου καὶ Προηγουμένου Παρθενίου Πελοποννησίου, χειρὶ δὲ Σεραφείμ Μοναχοῦ ἐξ Ἰωαννίνων»

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΒΑΤΟΠΕΔΙΟΥ

Ρωσικὴ Σκήτη Ἁγ. Ἀνδρέου ἢ Σεράγιον

σελ. 452

1768

«..... Ἐκατὸν δὲ ἔτη βραδύτερον ἕτερος Πατριάρχης Σεραφείμ ὁ β' ὁ Ἀκαρνάν, ἐκρήμνισε τὸ ἀρχαῖον κελλίον καὶ τὸ 1768 ὠκοδόμησε νέον διόροφον μετὰ Ναοῦ τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου.

Ἐπὶ τῆς ἄνω μαρμαρίνης φλιᾶς τῆς εἰσόδου τούτου ὑπάρχουσι δύο ἐπιγραφαι ὧν ἑκατέρωθεν καὶ ὑψηλότερον ἕτεροι δύο ἐπὶ τοῦ τοίχου.....» ἐκ τῶν ὁποίων ἡμεῖς ἀντιγράφομεν ἐδῶ μόνον τὴν πρώτην.

«Σεραφείμ ὁ Πατριάρχης πρώην τῆς τοῦ Κωνσταντίνου ὄστις Στάχυς παρ' Ἀνδρέου Πίσκοπος τοῦ Βυζαντίου ὄθεν καὶ οἰκουμεναρχοῦσα ἡ Αὐτοῦ Παναγιότης μὲ μεγάλην παρρησίαν μ' ὄλην τῆς τὴν νεολαίαν οὔτος λεγ' ὁ Πατριάρχης χαονεύς ὁ Ἡπειρώτης ἀποβὰς ἤδη ἐντίμων ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον Βατοπεδινῶν τὸ πρῶτον τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, ἀλλ' ἐκ βάθρων πάλιν κτίσας τόσον εὐμορφον ὡς βλέπεις ἀρχιτέκτονος τελούντος τοῦ ἀξύγου Παχωμίου ἄλλαξεν εἰς τοῦ Ἀνδρέου τ' ὄνομα τὴν ἐκκλησίαν τῶν ὁποίων ἔχει βοηθοῦ τοῦ ἱείου».

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΦΙΛΟΘΕΟΥ

σελ. 586

1779

«Ἐν τῇ ρηθείᾳ Μονῇ Φιλοθέου ἐμόνασε καὶ ὁ Ἱερομόρτυς ὄσιος Κοσμᾶς ὁ ἐξ Αἰτωλίας, ἀκμάσας τῷ 1779, μαθητὴς τοῦ ἐν τῇ Ἀθωνιάδι Σχολῇ Παναγιώτου Παλαμᾶ, ὄστις μετὰ τὴν ἐρήμωσιν τῆς Σχολῆς ταύτης μετεβη καὶ ἐμόνασεν ἐν τῇ τοῦ Φιλοθέου, εἶτα δὲ ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον εἰς Κωνσταντινούπολιν, Ναύπακτον, Μεσολόγγιον, Ἀκαρνανίαν, Ἴονίους νήσους, Κούρηντα τῆς Ἡπείρου, Ἀργυρόκαστρον, Χειμάραν, Μακεδονίαν, Ἄρτιαν, Πρέβεζαν, καὶ Ἰωάννινα, ἔνθα μεγάλως ἐτιμήθη ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ τοῦ Τεπελενλῆ. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα μεταβὰς εἰς Βεράτιον καὶ διαβληθεὶς εἰς τὸν Κούρτ Πασσᾶν ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ὡς ἐξεγέρων τοὺς ραγιαδες καὶ προτρέπων ἵνα μεταβαίνωσιν εἰς Ρωσίαν, ἀπειμήθη ὑπ' αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν».

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΞΗΡΟΠΟΤΑΜΟΥ

σελ. 546

1783

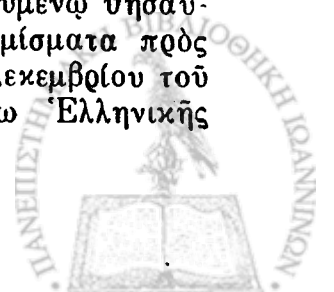
«..... καὶ ἐπιμελεῖα τῶν ὀρθοδόξων ζωγράφων τοῦ τιμίου Κωνσταντίνου καὶ κυροῦ Ἀθανασίου καὶ Ναοῦμ λογιωτάτου τῶν ἐκ Κορυτσᾶς τελούντων ἐν χιλιοστῷ τῷ ἔτει ὀγδοηκοστῷ τε τρίτῳ πρὸς γε τοῖς ἑπτακοσίοις Σεπτεμβρίου τῆ δ'».

ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ

Μέρος Α' σελ. 167

1809

«Τῇ 21 Ἰανουαρίου τοῦ 1809 αἱ δυνάμει διαθήκης τοῦ ἀποθανόντος ἐν Νίξνῃ τῆς μικρᾶς Ρωσσίας Ζώη Καπλάνη διορισθέντες ἐπίτροποι καὶ ἐκτελεσταί, ὁ τοῦ Κολλεγίου Ἀστέσωρ Μωϋσῆς Δημητρίου Κρηῆς καὶ ὁ ἐν Νίξνῃ Ἑλλῆν Θεόδωρος Μετσοβίτης, κατέθεντο ἐν τῷ ἐν Μόσχᾳ ἐξασφαλιστικῷ καλουμένῳ θησαυροφυλακίῳ ἢ Ἀποταμιευτηρίῳ πεντακισχίλια ρούβλια εἰς χαρτονομίσματα πρὸς χρῆσιν αἰώνιον ἐπὶ τόκῳ 5% καὶ ἐπὶ τῷ ὄρω, ὅπως ἀπὸ τῆς 5 Δεκεμβρίου τοῦ 1809 χορηγῶνται 350 ρούβλια πρὸς ὄφελος τῆς ἐν τῷ Ὄρει Ἀθω Ἑλληνικῆς

Σχολῆς καὶ βοήθειαν τῶν ἐν αὐτῇ διδασκόντων καὶ διδασκομένων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Σχολὴ αὕτη ἄχρι τῆς 3 Νοεμβρίου 1813 δὲν εἶχε λειτουργήσῃ, οἱ ρηθέντες ἐπίτροποι ἀπεφάνθησαν ὅπως προστίθενται οἱ τόκοι τῷ κεφαλαίῳ ἄχρι τοῦ ἀνοίγματος αὐτῆς».

Σημειώσεις.

Εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ 1928 Ν. Σφενδόνη «Ἡ περὶ τὴν Ἱ. Μονὴν Βατοπεδίου Ἀθωνιάς Σχολῆ» σελ. 323, ἀναφέρονται καὶ τὰ ἐξῆς ὑπὸ Παΐσιου Βατοπεδινοῦ: «Τῷ 1782 Διευθυντῆς τῆς ἡμητέρας Σχολῆς ἦτο ὁ ἐκ Κονίτης Κυπριανὸς Ἱεροδιάκονος καὶ διετέλεσε τοιοῦτος μέχρι τοῦ 1800 ἀποβιώσας ἐν τῇ Σχολῇ». Μήπως πρόκειται ἐδῶ περὶ τῆς ἐν Ἡπείρῳ Κονίτιδος, καὶ ἐκ τυπογραφικοῦ λάθους ἐγράφη Κονίτης;

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΚΩΝΣΤΑΜΟΝΙΤΟΥ

σελ. 686

1820

«..... διατηρεῖται δὲ ἐν τῷ Ἱερῷ Βήματι ἐπίχρυσον ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἀργυροένδετον μήκους 0 μ. 38: 0 μ. 28 μετρίας χρυσοχοϊκῆς τέχνης μετ' εἰκόνων μεμιλωμένων ἀφιερωθὲν ὡς λέγεται ὑπὸ τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, διὰ τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις παραπιδημοῦντος γάριν ἐλέους Χρυσάνθου Ἡγουμένου τῆς Μονῆς, εἰς ὃν ἀνέθετε αὕτη καὶ ἐτέλει ἀγρυπνίας. Ἐπὶ τῆς ράχεως δὲ τῆς σταχώσεως αὐτοῦ ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή:

1820. Τὸ Εὐαγγέλιον κατεσκευάσθη εἰς Καλαρρύτας τῶν Ἰωαννίνων χειρὶ Ἀθανασίου Νικολάου Τζιμούρη».

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΚΩΝΣΤΑΜΟΝΙΤΟΥ

σελ. 685

1822

«..... τὸ δὲ ἕτερον ἡμισυ τῆς αὐτῆς πτέρυγος ἐγένετο ἀναλώμασι τῆς σωφρονεστάτης Βασιλικῆς καὶ σωτείας πολλῶν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ φαλάριδος τῆς Ἡπείρου Ἀλῆ Πασᾶ, ὅστις τῇ 24ῃ Ἰανουαρίου 1822 ἔλαβε τὴν ἀνταπόδοσιν τῶν ἀνοσιουργημάτων αὐτοῦ».

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

σελ. 516

1855

Παρεκκλήσιον Ἀγ. Ἀρτεμίου
ὑπερθύρωσ ἔσωθεν

«Ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων ἐπὶ Ἡγουμένης τοῦ Πανσιωτάτου κύρ Εὐλογίου ἐν ἔτει Σωτηρίῳ 1852.

Ἐγκαινιάσθη παρὰ τοῦ Μητροπολίτου Νικοδήμου πρώην Δρυϊνουπόλεως ἐν ἔτει σωτηρίῳ ᾧωνε' Ὀκτωβρίου κ' Ἰνδικτιῶνος ΙΓ'».

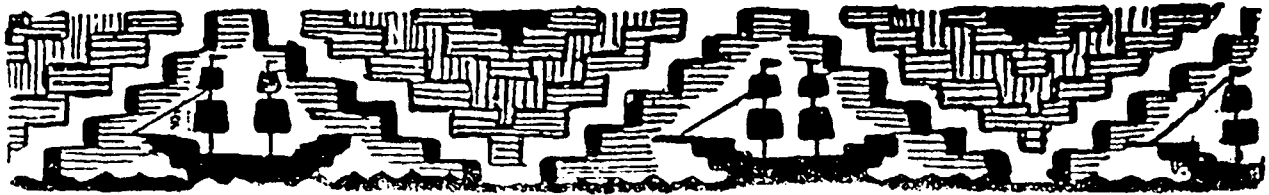
ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΣΙΜΩΝΟΣ ΠΕΤΡΑΣ

σελ. 593

1867

«Τῷ 1868 ἐκοινοβίασεν ἐν τῇ Μονῇ ὁ πρώην Δρυϊνουπόλεως Δελβίνου καὶ Χειμάρρας Παντελεήμων ἐκ Μαδύτου, λιαν ἐγκρατῆς καὶ σώφρων, ὅστις τῷ 1870 Σεπτεμβρίου 14ῃ γενόμενος μεγαλόσχημος καὶ μετακληθεὶς Σίμων παρέδωκε τῇ Μονῇ τὴν 16—17,000 γροσίων περιουσίαν αὐτοῦ, τρεῖς Ἀρχιερατικὰς στολὰς κλπ. ἀπεβίωσε δὲ τῇ 27 Ἰουλίου 1875, ἐν τῷ ἐγγύς τῆς Μονῆς ἡσυχαστηρίῳ τοῦ ἁγ Σίμωνος».

ΣΤΥΛ. Κ. ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΥ
Δικηγόρου

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Ο ΗΡΟΔΟΤΟΣ ΚΑΙ Η ΗΠΕΙΡΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ παρακάτω ἔργασία εἶναι μιὰ ἐρασιματικὴ προσπάθεια. Σκοπὸς τῆς εἶναι νὰ βρεῖ, νὰ ξεχωρίσει καὶ νὰ συγκεντρώσει, ὅλα μαζύ, τὰ στοιχεῖα ποὺ μᾶς παρέχει τὸ ἱστορικὸ ἔργο τοῦ Ἡρόδοτου, ἀπ' τὴν Ἀλικαρνασό, τοῦ «Πατέρα τῆς Ἱστορίας», ὅπως τὸν ὠνόμασαν πρῶτος ὁ Ῥωμαῖος ρήτορας καὶ πολιτικὸς Κικέρων, ὅσα ἀναφέρονται στὸν Ἡπειρωτικὸ χῶρο.

Στὸ δύσκολο καὶ ἄχαρο αὐτὸ ἔργο, ξεκινήσαμε ἀπὸ τὴν ἀντίληψη, ὅτι γιὰ νὰ γραφεῖ ἡ ἱστορία ἑνὸς τόπου, κατὰ τρόπο σοβαρὸ καὶ ὑπεύθυνο, πρέπει τὰ στοιχεῖα τῆς νὰ εἶναι παρμένα ἀπὸ τὶς ἴδιες τὶς πηγές τῆς, ἀπὸ «πρῶτο χέρι».

Προσπάθειά μας εἶναι νὰ δώσουμε στὸν ἱστορικὸ τῆς Ἡπείρου, δηλαδὴ σὲ κείνον ποὺ θὰ θελήσει νὰ ἀσχοληθεῖ εἴτε μὲ τὴ γενικὴ Ἡπειρωτικὴ ἱστορία, ποὺ ἐπεκράτησε νὰ χαρακτηρίζεται σὰν πολὺ «σκοτεινὴ» (μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἀνεξερεύνητης), εἴτε μονογραφικὰ μὲ ἓνα ἀντικείμενό τῆς.

Ἀπὸ τέτοιου εἴδους ἔρευνες πρέπει νὰ ἀρχίσει τὸ σκάψιμο τοῦ χρόνου γιὰ ἀνεύρεση ἱστορικῶν πηγῶν, κυριώτερα τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοῦ μεσαίωνα. Ἐνεῖνα τὰ συγγράμματα τῶν συγγραφέων τῶν ἀντιστοιχῶν περιόδων, μὲ ἀρχὴ τοῦς ἱστορικοὺς καὶ τοῦς περιηγητῆς, πρέπει νὰ ξεκοσκινίζονται, μεθοδικὰ καὶ μὲ ὑπομονὴ καί, τὸ κυριώτερο, μὲ στοργή, ἀπὸ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν Ἡπειρο, εἴτε σὰν γεωγραφικὸ χῶρο, εἴτε σὰν κοινωνικὴ ἢ οἰκονομικὴ ὄντοτητα, καὶ τὰ σχετικὰ ἀποσπάσματα νὰ δίνονται στὴ δημοσιότητα αὐτούσια, ἔστω καὶ ἄτακτα, σὰν ὑλικὸ οἰκοδομῆς, ποὺ θὰ τὸ ξεχωρίσει ὁ οἰκοδόμος, ὅταν θὰ ἔρθει ἡ ὥρα τῆς σύνθεσης. Τὶς ἔρευνες αὐτὲς ἴσως τὶς θεωρήσουν μερικοὶ σὰν παρακατιανές. Θὰ ἔχουν ὅμως ἄδικο, γιατί μόνον ἔτσι ἀρχίζει νὰ γράφεται ἡ Ἱστορία. Συγγραφὴ ἱστορίας, θὰ πεῖ κατεργασία πρώτης ὕλης, καὶ πρώτη ὕλη εἶναι μόνον οἱ πηγές.

Μὲ τέτοιες προθέσεις, σκύψαμε στὴν Ἱστορία τοῦ Ἡρόδοτου, τὶς περιφημὲς «Μοῦσες» του, καὶ προσπαθήσαμε νὰ ἐντοπίσουμε κάθε τι ποὺ ἀναφέρεται στὸ χῶρο ποὺ πιάνει ἡ Ἡπειρος τῶν ἱστορικῶν χρόνων, χωρὶς νὰ λάβουμε ὑπ' ὄψη μας ὅτι σήμερα, γιὰ λόγους ποὺ ἀφοροῦν τὴν νεώτερη ἱστορίας, ὁ χῶρος αὐτὸς μοιράζεται στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν Ἀλβανία.

Ξεχωρίσαμε κάθε τι ποὺ ἀναφέρεται στὴ γεωγραφία τῆς, στοὺς ἀνθρώπους τῆς, στοὺς ἀποικισμοὺς τοὺς, στοὺς θρύλους τοὺς, στὴ θρησκεία τοὺς, καὶ σὲ κάθε δικὸ τοὺς. Ἀκόμα καὶ διηγηματικά, ἂν ἀναφέρεται κάτι σχετικὸ μὲ ἀνθρώπους ποὺ ζοῦν στὸ χῶρο αὐτὸ ἢ κατὰγονται ἀπ' αὐτόν, τὸ σημειώνουμε. Τὸ σημειώνουμε χωρὶς καμμιά ἐπιλογή τῆς ἀξίας του ἢ τῆς σημασίας του. Μᾶς ἐνδιαφέρει ὅτι κάτι γράφει γιὰ τὴν Ἡπειρο, καὶ τίποτε ἄλλο. Θέλουμε νὰ συγκεντρώσουμε τὶς πέτρες καὶ τὰ χαλίκια.

Παραθέτουμε τὶς σχετικὲς περικοπὲς (χωρία), ποὺ προσπαθήσαμε νὰ τὶς

βάλουμε σὲ κάποια μεθοδολογική τάξη, παραθέτοντας καὶ πιστὴ μεταφρασὴ τους πού ἢ εὐθύνη της μᾶς βαρύνει. Τίς σχολιάζουμε, ὅσο μπορούμε, ἢ ὅσο θεωροῦμε ἀναγκαῖο, γιὰ τὴν κατανοησὴ τους ἢ γιὰ τὰ προβλήματα πού γεννοῦν καὶ πού ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ παραπέρα ἔρευνα ἀπὸ ἄλλες πηγές.

Ἡ συγκομιδὴ αὐτῆς τῆς προσπάθειας ἦταν πολὺ φτωχικὴ σὲ ποσότητα. Ἡ ἱστορικὴ σπουδαιότητα ὅμως μερικῶν ἀπὸ τίς πληροφορίες τοῦ Ἡρόδοτου εἶναι τεράστια, κριωτέρη γιὰτὶ ἀποτελοῦν τὴ μοναδικὴ πηγὴ γιὰ τὴν Ἱστορία.

Ὁ Ἡρόδοτος δὲν ἀσχολήθηκε καθόλου μὲ τὸ κομμάτι αὐτὸ τῆς γῆς. Οὔτε συστηματικά, οὔτε «ἐπ' εὐκαιρία», μὲ μοναδικὴ ἐξαιρέση τὸ μαντεῖο τῆς Δωδώνης, γιὰ τὴν ἴδρυσή τοῦ ὁποῖου ἀφιερώνει ἀρκετὲς ἀράδες, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἐπισκεψῆς του στοῦ μαντεῖο τῆς Αἰγυπτιακῆς Θήβας. Τὸν Ἡρόδοτο τὸν ἐνδιέφερε ἡ μεγάλη σύγκρουση τῶν δύο κόσμων τῆς ἐποχῆς του καὶ ὅ,τι σχετιζόνταν μ' αὐτή, καὶ ἡ Ἡπειρος ἔμεινε ὀλότελα ξένη μ' αὐτὴ τὴ σύγκρουση, τοὺς Περσικοὺς πολέμους. Τὸ ὅτι λίγα Ἀμπρακιώτικα καράβια πῆραν μέρος στὴ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας ἢ 500 Ἀμπρακιῶτες πολέμησαν στὶς Πλαταιές, δὲν ἀλλάζει τὴν Ἡπειρωτικὴ θέση. Ἄν ὅμως ἡ Ἡπειρος, μὲ μοναδικὴ τιμητικὴ ἐξαιρέση τὴν Ἀμβρακία (καὶ τὴν Λευκάδα, πού τὴ θεωροῦμε κι' αὐτὴ Ἡπειρο), δὲν δικαιούται δάφνες ἀπὸ τὴ μεγάλη δόξα, πάντως ἔχει καὶ τὴ μεγάλη τιμὴ νὰ μὴν εἶναι γραμμένη στὸ μαυροπίνακα τῶν «μηδισάντων». Δὲν ἔδωσε στὸ Μεγάλου Βασιλέα οὔτε «γῆν» οὔτε «ὔδωρ». Πολὺ περισσότερο, δὲν σήκωσε τὰ ὅπλα ἐνάντια στοὺς ἄλλους συνέλληνες, ὅπως μερικοὶ ἄλλοι. Αὐτὸ εἶναι ἓνας πραγματικὸς τίτλος. Τὸ ἄλλο, ἢ δῆθεν συμμετοχὴ μας στὰ Μηδικά, τὸ ὅτι πολεμήσαμε τὸν ἐπιδρομέα, ὅπως γράφουν μερικοὶ «ἱστορικοί», εἶναι πλαστὸς τίτλος, δόξα κλεμμένη, πού ἱκανοποιεῖ τὴ ματαιοδοξία μας. Τουλάχιστον αὐτὸ βγαίνει ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο.

Θεωρεῖ, ὁ ἱστορικὸς μας, τοὺς ἀνθρώπους, πού ζοῦν στὸ χῶρο αὐτὸ, Ἕλληνες; Ἀναντίρρητα ΝΑΙ. Τοὺς ἀναφέρει ὀνομαστικά σὰν Ἕλληνες, καὶ ὄχι μόνον αὐτό, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀναφέρει τὰ φῦλα τους καὶ τίς πόλεις τους, τὰ ἀναφέρει, πάντοτε καὶ μόνο, σὲ σχέση καὶ σὲ ἀναφορὰ μὲ ἄλλους Ἕλληνες, καὶ ποτέ μὲ Ἰλλυριοὺς ἢ ἄλλους βαρβάρους. Παρακάτω θὰ βροῦμε πολλὰ τέτοια παραδείγματα, εἶναι ἀναγκαῖο ὅμως ἔδῳ νὰ τονίσουμε μερικὰ χαρακτηριστικά. Μόνο σὰν Ἕλληνες δύο Ἡπειρωτὲς νέοι, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν λεγόμενὴ σήμερον Βόρειο Ἡπειρο, μπῆκαν στὴν ἀγλὴ τοῦ Κλεισθένη, τοῦ τύραννου τῆς Σικυώνας, ὕστερα ἀπὸ προκήρυξή του σὲ ὅλους τοὺς Ἕλληνες, γιὰ νὰ διεκδικήσουν, μαζὺ μὲ ἄλλους ἀπὸ ὅλη τὴν Ἑλλάδα, τὸ χέρι καὶ τὴν προῖκα τῆς κόρης τοῦ Ἀγαρίστης, τῆς μετέπειτα γαλιᾶς τοῦ μεγάλου Περικλῆ τῆς Ἀθήνας. Στὸν ἀποικισμό τῆς Ἰωνίας ἀναφέρονται, μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν φύλων πού τὴν ἐποικίσανε, καὶ οἱ Μολοσσοί. Γνωστὸς εἶναι σὲ ὅλους ὁ τονισμὸς ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο τῆς πανελληνίας ἀκτινοβολίας τοῦ μαντείου τῆς Δωδώνης καὶ τοῦ Νεκρομαντείου τῆς Θεσπρωτίας, πού ἦταν ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα καὶ μεγαλύτερα κέντρα τοῦ ἐλληνισμοῦ, καὶ ὅπου στὴν κοινὴ γλῶσσα λατρεύονταν οἱ κοινοὶ θεοί.

Ὁ ἱστορικὸς μας, μὲ τὴν ὀξύτατη παρατηρητικότητά του, διαγράφει κατὰ τρόπο εἵστοχο τὰ κοινὰ χαρακτηριστικά ὄλων τῶν Ἑλλήνων, πού μένουν τὰ ἴδια μέχρι σήμερον, καὶ πού σήμερον, σὲ εὐρύτερη κλίμακα, οἱ ἐπιστήμονες τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου, τὰ θεωροῦν στοιχεῖα τῆς ἔννοιας τοῦ ὅρου «ἔθνος»: «Οἱ Ἕλληνες ὅλοι ἔχουν τὸ ἴδιο αἷμα, τὴν ἴδια γλῶσσα, τὰ ἰδρύματα τῶν θεῶν εἶναι κοινὰ σ' αὐτούς, ὅπως καὶ οἱ θυσίαι, καὶ τὰ ἴθνη εἶναι τὰ ἴδια» (8 Οὐρανία—144). Ὁ χαρακτηρισμὸς ταιριάζει ἀπόλυτα καὶ στοὺς Ἡπειρωτὲς σὰν κομμάτι τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἡ ὕλη, πού μᾶς παρέχει ὁ Ἡρόδοτος, γιὰ τὸ ἀντικείμενό μας, τὸ ξανάπαμε ἄλλωστε, εἶναι ἐλάχιστη καὶ σκόρπια στὸ μεγάλο ἔργο του. Εἶναι ψίχουλα πού

ἔπεσαν ἀπὸ τὸ σακκίδιο τῶν ἐντυπώσεών του, ποὺ εἶχε φορτωμένος στὶς περι-
οδεῖες του στὴν Ἀνατολή, στὸ Βορρᾶ καὶ στὸ Νότο, ἀκολουθῶντας τὰ μισο-
σβυσμένα χνάρια τῶν ἀλόγων τοῦ Μεγάλου Βασιλῆ, στὶς κατακτήσεις του.

Τὴν ὕλη μας τὴν κατατάξαμε, στὴν προσπάθειά μας νὰ τὴ βάλουμε σὲ κά-
ποια σειρά, γιὰ τὴν εὐκολώτερη χρῆση τῆς, σὲ μικρὰ κεφάλαια, ἀνάλογα μὲ τὸ
ἀντικείμενο ποὺ πραγματεύονται ἢ στὸ ὁποῖο ἀπλῶς ἀναφέρονται.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΩΝ—ΚΕΦΑΛΑΙΑ

Α'. Δ Ω Δ Ω Ν Η

- α) 2 (Εὐτέρπη) 52 – 58 Ἡ ἴδρυση τοῦ Μαντείου τῆς Δωδώνης. Σχετι-
κὲς παραδόσεις. Ἡ λειτουργία του. Τοῦτο ἐπέ-
τρεψε στοὺς Ἕλληνας νὰ πάρουν τὰ ὀνόματα
τῶν Θεῶν τους ἀπὸ τοὺς βαρβάρους. Οἱ Δω-
δωναῖοι θεωροῦνται Πελασγικῆς καταγωγῆς.
Θεωρεῖται τὸ ἀρχαιότερο ἀπὸ τὰ μαντεῖα τῆς
Ἑλλάδας. Οἱ ἱέρειες—πελειάδες.
- β) 4 (Μελομένη) 33 (Ἄγνωστα) ἱερὰ ἀντικείμενα τυλιγμένα μέσα
σὲ ἄχυρα μεταφέρονταν ἀπὸ τοὺς Ὑπερβόρει-
ους στὴ Δῆλο μέσῳ Δωδώνης.
- γ) 1 (Κλειῶ) 46 Ὁ Κροῖσος στέλλει ἀπεσταλμένους καὶ στὴ Δω-
δώνη γιὰ νὰ πληροφορηθεῖ ἂν ἔπρεπε νὰ ἀνή-
συχῆ ἀπὸ τὶς πολεμικὲς προετοιμασίες τῶν
Περσῶν (Κύρου).

Β'. ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ—ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

- α) 1 (Κλειῶ) 146 Στὸν ἀποικισμὸ τῆς Ἰωνίας πῆραν μέρος καὶ
Μολοσσοί.
- β) 7 (Πολύμνια) 176 Οἱ Θεσσακοὶ ἤρθαν στὴ γῆ τῆς Αἰολίδας (Θεσ-
σαλία) ἀπὸ τὴν χώρα τῶν Θεσπρωτῶν.

Γ'. ΠΕΡΣΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΚΑΙ ΗΠΕΙΡΟΣ

- α) 8 (Οὐρανία) 45 Οἱ Ἀμπρακιῶτες παίρνουν μέρος στὴ ναυμο-
χία τῆς Σαλαμίνας.
- β) » » 47 Οἱ Θεσπρωτοὶ καὶ κείνοι ποὺ κατοικοῦν πέρα
ἀπὸ τὸν Ἀχέροντα δὲν πῆραν μέρος. Οἱ Θεσ-
πρωτοὶ συνορεύουν μὲ τοὺς Ἀμπρακιῶτες.
- γ) 9 (Καλλιόπη) 28 Οἱ Ἀμπρακιῶτες παίρνουν μέρος στὴ μάχη
τῶν Πλαταιῶν.
- δ) » » 31 Ἀπέναντι ἀπὸ τοὺς Ἀμπρακιῶτες ὁ Μαρδό-
νιος ἐτοποθέτησε τοὺς Σάκκες.

Δ'. Δ Ι Α Φ Ο Ρ Α

- α) 6 (Ἐρατῶ) 127 Οἱ μνηστῆρες τῆς Ἀγαρίστης. «Ὁ φροντὶς
Ἴπποκλείδης».

β) 9 (Καλλιόπη) 93—94

Τὰ ἱερά πρόβια τῆς Ἀπολλωνίας τοῦ Ἴονιου Πελάγους. Ἡ τραγωδία τοῦ Εὐήνιου.

γ) » » 92—95

Ἕνας μάντης τῶν Κορινθίων πού ἔλεγε ὅτι εἶναι γιός τοῦ Εὐήνιου. Ὁ Ἡρόδοτος ἀμφιβάλλει γιά τήν καταγωγή του.

δ) 5 (Τερψιχόρη) 92—7

Νεκρομαντεῖον Θεσπρωτίας. Ὁ Τύραννος τῆς Κορίνθου Περίαντρος παίρνει χρησμό πού τόν ἐξωθεῖ σέ ὠμότητες.

Α. ΔΩΔΩΝΗ 2 (Εὐτέρπη) 52—58

Στό δεύτερο Βιβλίον τῶν Ἱστοριῶν τοῦ Ἡρόδοτου ⁽¹⁾ ἐκεῖ πού ὁ ἱστορικός μας μιλάει γιά τήν Αἴγυπτο, ὑπάρχει μιὰ μεγάλη παρένθεση ἀπό 7 συνεχόμενες παραγράφους, ἀφιερωμένες στίς παραδόσεις γιά τήν ἴδρυση τοῦ Μαντείου τῆς Δωδώνης, πού προσπαθεῖ νά τοῦς δώσει μιὰ λογική ἐξήγηση γιά τήν μεγάλη του ἀκτινοβολία σ' ὁλόκληρο τόν Ἑλληνικό καί τὸ βαρβαρικό κόσμο, καί γιά τὸ μεγάλο διαπλαστικό του ρόλο στό σχηματισμὸ τῆς θρησκείας τῶν Ἑλλήνων. Αὐτὴ εἶναι ἡ μοναδική περίπτωση πού ὁ ἱστορικός μας καταπιάνεται συστηματικὰ μὲ ἓνα θέμα πού σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὴν Ἡπειρο, καί μπορεῖ νά πῆ κανένας, ὅτι ἐξαντλεῖ τὸ θέμα πού τόν ἐνδιαφέρει. Μὲ θλίψη μας τὸν βλέπομε νά κλείνει τὴν παρένθεσή του καί νά ξαναγυρίζει στὴν Αἴγυπτο.

Οἱ πληροφορίες τοῦ Ἡρόδοτου, ἂν καί εἶναι μετάδοση μυθικῶν παραδόσεων, εἶναι συνταρακτικές, καί δὲν εἶναι ὑπερβολὴ νά ποῦμε ὅτι γιά ΟΛΕΣ ὁ ἱστορικός μας ἀποτελεῖ τὴ μοναδικὴ φωνὴ τῆς Ἱστορίας καί τῆς Παράδοσης. Τὰ «κομμάτια» αὐτά, πού ἔχουν ἀπόλυτα στενὸ σύνδεσμο μεταξύ τους, εἶναι πολύτιμα γιά τὴ μελέτη τοῦ ξημερώματος τῆς Ἑλληνικῆς Μυθολογίας καί Ἱστορίας. Καί ὅμως βρῆκαν διαφορετικὴ μεταξύ τους μεταχείριση ἀπὸ τοὺς ἱστορικούς. Ἄλλα ἀπὸ αὐτὰ μεταχειρίσθηκαν «κατὰ κόρον» καί ἄλλα τὰ ἀγνόησαν ὁλότελα. Δεῖγμα καί τοῦτο τῆς προχειρότητας στὴν ἱστορικὴ ἐρευνα. Ἄλλα εἶναι καί σὲ κάτι ἄλλο μοναδικὸς ὁ Ἡρόδοτος: Ἀπὸ ὅ,τι ἐμεῖς γνωρίζομε, εἶναι ὁ μόνος ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τῆς Ἀρχαιότητος, πού ἐτίμησε μὲ ἐπίσκεψη τὴ Δωδώνη («ὡς ἐγὼ ἐν Δωδώνῃ οἶδα ἀκούσας»). Οἱ ἐλάχιστες πληροφορίες, πού μᾶς δίνει γιά ὅ,τι εἶδε καί ἄκουσε ἐκεῖ, ἔχουν τὴ βαρύτητα τῆς κατάθεσης τοῦ αὐτόπτη καί αὐτήκοου μάρτυρα, καί μάλιστα μάρτυρα πού περιβάλλεται μὲ τὸ βαρὺ κύρος τῆς δικῆς του προσωπικότητας, τῆς προσωπικότητας τοῦ «Πατέρα τῆς Ἱστορίας».

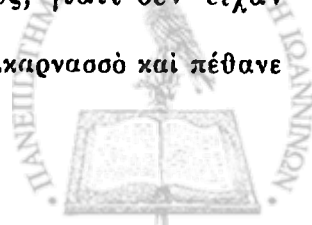
Γιὰ περιοδεῖα του στὴν ὑπόλοιπη Ἡπειρο, δὲν γίνεται λόγος στὴν Ἱστορία του. Οὔτε καί μπορεῖ νά συμπεράνει κανένας τέτοιο πρᾶγμα ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς. Φαίνεται πὼς δὲν κίνησε τὸ ἐνδιαφέρον του, ἴσως γιὰτὶ ἔμεινε ἔξω ἀπὸ τὰ μεγάλα γεγονότα τῆς ἐποχῆς του.

Ἄλλα ἂς προχωρήσουμε στὸ κείμενο:

52. Ἔθνον δὲ πάντα πρότερον οἱ Πελασγοὶ θεοῖσι ἐπενχόμενοι, ὡς ἐγὼ ἐν Δωδώνῃ οἶδα ἀκούσας, ἐπωνυμίην δὲ οὐδ' οὐνομα ἐποιεῦντο οὐδενὶ αὐτῶν· οὐ γὰρ ἀκηκόεσάν κω. Θεοὺς δὲ προσωνόασάν

52. Παλαιότερα δὲ οἱ Πελασγοὶ ἔκαναν τὶς θυσίας τοὺς προσερχόμενοι πάντα στοὺς θεοὺς, ὅπως ἐγὼ ἄκουσα στὴ Δωδώνη, οὔτε ὄνομα δέ, οὔτε ἐπωνυμία ἔδιναν σὲ κανέναν ἀπ' αὐτοὺς, γιὰτὶ δὲν εἶχαν

1. Γεννήθηκε κατὰ τὴν διάρκεια τῶν Περσικῶν πολέμων στὴν Ἀλικαρνασόσσο καί πέθανε ε. 425 π.Χ. στοὺς Θουρίους τῆς Ἰταλίας.

σφρας ἀπὸ τοῦ τοιούτου ὅτι κόσμῳ θέντες τὰ πάντα πρήγματα καὶ πάσας νομὰς εἶχον. Ἐπειτα δὲ χρόνον πολλοῦ διελθόντος ἐπύθοντο ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἀπιγμένα τὰ οὐνόματα τῶν θεῶν τῶν ἄλλων (Διονύσου δὲ ὕστερον πολλῶ ἐπύθοντο) καὶ μετὰ χρόνον ἐχρηστηριάζοντο περὶ τῶν οὐνομάτων ἐν Δωδώνῃ (τὸ γὰρ δὴ μαντήιον τοῦτο νενομίσται ἀρχαιότατον τῶν ἐν Ἑλλάσι χρηστιρίων εἶναι καὶ ἦν τὸν χρόνον τοῦτον μῦνον)· ἐπεὶ ὧν ἐχρηστηριάζοντο ἐν τῇ Δωδώνῃ οἱ Πελασοὶ εἰ ἀνέλωνται τὰ οὐνόματα τὰ ἀπὸ τῶν βαρβάρων ἤκοντα, ἀνεῖλε τὸ μαντήιον χρᾶσθαι. Ἀπὸ μὲν δὴ τούτου τοῦ χρόνου ἔθνον τοῖσι οὐνόμασι τῶν θεῶν χρεώμενοι Παρὰ δὲ πελασγῶν Ἕλληνας ἐξεδέξαντο ὕστερον.

53. Ἐνθεν δὲ ἐγένοντο ἕκαστος τῶν θεῶν, εἴτε αἰεὶ ἦσαν πάντες, ὁκοίολι τε τινας τὰ εἶδεα, οὐκ ἠπιστέατο μέχρι οὗ πρώην τε καὶ χθὲς ὡς εἰπεῖν λόγῳ. Ἡσίοδον γὰρ καὶ Ὅμηρον ἡλικίην τετρακοσίοισι ἔτεσι δοκέω μεν πρεσβυτέρους γενέσθαι καὶ οὐπλέοσι. Οὗτοι δὲ εἰσὶ οἱ ποιήσαντες θεογονίην Ἑλλήσι καὶ τοῖσι θεοῖσι τὰς ἐπωνυμίας δόντες καὶ τιμάς τε καὶ τέχνας διελόντες καὶ εἶδεα αὐτῶν σημήναντες. Οἱ δὲ πρότερον ποιηταὶ λεγόμενοι τούτων τῶν ἀνδρῶν γενέσθαι ὕστερον, ἔμοιγε δοκέειν, ἐγένοντο. τούτων τὰ μὲν πρῶτα αἱ Δωδωνίδες ἱερεῖαι λέγουσι, τὰ δὲ ὕστερα τὰ ἐς Ἡσίοδον τε καὶ Ὅμηρον ἔχοντα ἐγὼ λέγω.

ἀκούσει ἀκόμα. Τοὺς ὠνόμασαν δὲ «θεοὺς» γιὰ τὸν ἐξῆς λόγο, ὅτι ἀφοῦ ἔβαλαν σὲ τάξη (θέντες), ὅλα τὰ πράγματα, τὰ κυβερνοῦσαν. Ἐπειτα, ἀφοῦ πέρασε πολὺς καιρὸς, ἔμαθαν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο ἀπ' ὅπου ἦλθαν τὰ ὀνόματα τῶν ἄλλων θεῶν (ἐκτὸς ἀπὸ τοῦ Διονύσου πού τὸ ἔμαθαν πολὺ ἀργότερα) καὶ ὕστερα ἀπὸ καιροῦ ῥωτοῦσαν γιὰ τὰ ὀνόματα στὴ Δωδώνῃ (γιατὶ τὸ μαντεῖο τοῦτο θεωρεῖται ὅτι εἶναι τὸ πιὸ ἀρχαῖο ἀπὸ τὰ χρηστήρια στὴν Ἑλλάδα, καὶ ἦταν τὸν καιρὸ ἐκεῖνο τὸ μοναδικό). ὅταν λοιπὸν οἱ Πελασοὶ συμβουλευθήκαν τὸ μαντεῖο τῆς Δωδώνης ἂν ἔπρεπε νὰ δεχθῶν τὰ ὀνόματα πού ἦρθαν ἀπὸ τοὺς βαρβάρους, τὸ μαντεῖο τοὺς εἶπε νὰ τὰ δεχθῶν. Ἀπὸ τότε λοιπὸν ἐθυσίαζαν χρησιμοποῦντες τὰ ὀνοματα τῶν θεῶν. Ἀπὸ τοὺς Πελασοῦς δὲ τὰ πῆραν ὕστερα οἱ Ἕλληνες.

53. Ἀπὸ ποῦ δὲ προῆλθε ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς θεοὺς, ἂν πάντα ἦταν ὅλοι, ὡς καὶ ποιοὶ ἦταν στὴ μορφῇ, δὲν ἦταν γνωστὸ μέχρι τελευταῖα, μέχρι χθὲς ἀκόμα πού λέει ὁ λόγος. Γιατὶ νομίζω ὅτι ὁ Ἡσίοδος καὶ ὁ Ὅμηρος ὑπῆρξεν παλαιότεροί μου κατὰ τετρακόσια χρόνια καὶ ὄχι περισσότερα. Αὐτοὶ εἶναι πού ἔγραψαν τὴ θεογονία γιὰ τοὺς Ἕλληνες καὶ ἔδωσαν στοὺς θεοὺς τὶς ἐπωνυμίες, καὶ τοὺς μοίρασαν τιμὲς καὶ τέχνες καὶ μᾶς ἔδωσαν τὶς μορφές τους. Οἱ δὲ ποιητὲς πού λέγονται ἀρχαιότεροι ἀπὸ τούτους, ἐμένα τουλάχιστον μοῦ φαίνονται ὅτι ἔγιναν ἀργότερα. Ἀπ' αὐτὰ, τὰ μὲν πρῶτα τὰ λέν οἱ ἱερεῖες τῆς Δωδώνης, τὰ δὲ ὑπόλοιπα πού ἀναφέρονται στὸν Ἡσίοδο καὶ στὸν Ὅμηρο, τὰ λέω ἐγώ.

Τὰ δύο αὐτὰ «χωρία» περιέχουν μιὰ καὶ τὴν αὐτὴ μυθολογικὴ παράδοση γιὰ τὴν καταγωγὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ πανθέου καὶ τὴν ἔτυμολογία του. Ἡ παράδοση εἶναι σύμφωνη μὲ τὴν «Αἰγυπτιακὴ» θεωρία τοῦ Ἡρόδοτου, δηλαδὴ μὲ τὴ θεωρία του κατὰ τὴν ὁποία ὅλα σχεδὸν τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν ἔχουν ἔλθει στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο (1). Καὶ ἴσως γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἀναφέρει τὴν παράδοση τῶν Δωδωδαίων, γιὰ νὰ τεκμηριώσῃ τὴν θεωρία του αὐτῆ. Καὶ αὐτὸς εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μας, καὶ ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο τονίζει τὴν ἀμεσότητα τῆς πληροφορίας του

1. 2 (Ἐυτέρη) 50. «Σχεδὸν δὲ καὶ πάντων τὰ οὐνόματα τῶν θεῶν ἐξ Αἰγύπτου ἐλήλυθε ἐς τὴν Ἑλλάδα. Διότι μὲν γὰρ ἐκ τῶν βαρβάρων ἤκει, πυνθανόμενος οὕτω εὐρίσκω ἔόν. Δοκέω δ' ὧν μάλιστα ἀπ' Αἰγύπτου ἀπῆχθαι· κλπ.»

ἀπ' τῆ Δωδώνῃ: «ὡς ἐγὼ ἐν Δωδώνῃ οἶδα ἀκούσας». Εἶναι σπάνιες οἱ περιπτώσεις πού σιτὸ ἔργο του τονίζει τὸ λόγο τῆς γνώσης του. Κυριώτερα δταν θέλει νὰ βεβαιώσει κάτι τὸ πολὺ σοβαρὸ ἢ τὸ πολὺ παράξενο ἐδῶ συμβαίνει τὸ πρῶτο.

Μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι τὸ μαντεῖο τῆς Δωδώνῃς θεωρεῖται τὸ πιὸ παλιὸ ἀπ' ὅλα τὰ μαντεῖα τῆς Ἑλλάδας, καὶ μάλιστα ὅτι σὲ ἐποχὴ πού ἦταν ἀκόμα τὸ μοναδικό, ἔδωσε τὴν ἄδεια τῆς πολιτογράφησης τῶν ὀνομάτων τῶν θεῶν στὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐπειδὴ ἡ παράδοση χάνεται στὰ βάθη τοῦ χρόνου καὶ δὲν μπορεῖ νὰ προσδιορισθῆ χρονικὰ ἀπὸ τὸν ἴδιον, δηλαδὴ μὲ δική του ἱστορικὴ εὐθύνη, ἀναφέρει ὅτι στὴ Δωδώνῃ ἄκουσε ὅτι αὐτὸ ἐγινε τὸ καιρὸ πού ἦταν ἀκόμα στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο οἱ Πελασγοί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους τὰ πῆραν μετὰ οἱ Ἕλληνες. Δὲν σκοπεύουμε νὰ μπλέξουμε ἐδῶ στὸν κυκεῶνα τῶν θεωριῶν γιὰ τὴν καταγωγὴ καὶ τὴν ἐθνολογικὴ ὑπόσταση αὐτῶν πού λέγονται «Πελασγοί», καὶ θεωροῦνταν, πρὶν ἀκόμα ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο, σὰν οἱ ἀρχαιότεροι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος. Μᾶς ἐνδιαφέρει μόνον τὸ ὅτι ὁ Ἡρόδοτος θεωρεῖ τοὺς παλαιότερους κατοίκους τῆς Ἡπείρου Πελασγούς, καὶ τὸ μαντεῖο πελασγικό. Ἄς μὴ ξεχνᾶμε καὶ τὴν πασίγνωστη ἀελλισμένη ἐπίκληση τοῦ Ἀχιλλῆα στὸν Πελασγικὸ Δία τῆς Δωδώνῃς, μπροστὰ στὰ πλοῖα τῶν Ἑλλήνων πού εἶχαν πάρει κιόλας φωτεῖα (1).

Συνεπῶς, κι' ἂν ἀκόμα θελήσουμε νὰ θεωρήσουμε αὐτὰ, πού εἶπαν οἱ ἱερεῖς τῆς Δωδώνῃς στὸν Ἡρόδοτο, σὰν εἰπωμένα μὲ τὴ φυσικὴ τάση τῆς ἐξύψωσης τοῦ ρόλου τοῦ μαντείου σιτὸ ὁποῖο ὑπερετοῦσαν, σιτὸ σχηματισμὸ τῆς, διαμορφωμένης πιά, στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἡρόδοτου, θρησκείας τῶν Ἑλλήνων, καὶ πάλι δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ κλίμα τῆς πλατεῖα ριζωμένης στὴν Ἑλλάδα παράδοσης γιὰ τὴν προέλευση πολλῶν στοιχείων τῆς θεογονίας ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο (Δαναός, Αἴγυπτος κ.λ.π.)

Ἡ Αἰγυπτιακὴ παράδοση γιὰ τὴ Δωδώνῃ

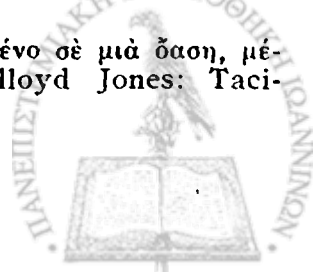
54. *Χρηστηρίων δὲ πέρι τοῦ τε ἐν Ἑλλησι καὶ τοῦ ἐν Λιβύῃ τόνδε Αἰγύπτιοι λόγον λέγουσι. Ἐφασαν οἱ ἱερεῖς τοῦ Θηβαίου Διὸς δύο γυναῖκας ἱερείας ἐκ Θηβῶν ἐξαχθῆναι ὑπὸ Φοινίκων, καὶ τὴν μὲν αὐτέων πνθέσθαι ἐς Λιβύην προηθεῖσαν, τὴν δὲ ἐς τοὺς Ἕλληνας ταύτας δὲ τὰς γυναῖκας εἶναι τὰς ἰδρυσάμενας τὰ μαντήια πρώτας ἐν τοῖσι εἰρημένοισι ἔθνεσι. Εἰρομένου δὲ μεν ὀκόθεν οὕτω ἀτρεκέως ἐπιστάμεν λέγουσι, ἔφασιν πρὸς ταῦτα ζήτησιν μεγάλην ὀπὸ σφὲν γενέσθαι τῶν γυναικῶν τούτων, καὶ ἀνευρεῖν μὲν σφέας οὐ δυνατοὶ γενέσθαι, πνθέσθαι δὲ ὕστερον ταῦτα περὶ αὐτέων τά περ δὲ ἔλεγον.*

54. Γιὰ τὰ μαντεῖα δέ, καὶ ἐκεῖνο πού εἶναι στοὺς Ἕλληνες, καὶ ἐκεῖνο πού εἶναι σιτὴ Λιβύῃ (2), οἱ Αἰγύπτιοι λένε τὰ ἑξῆς: Οἱ ἱερεῖς τοῦ Δία τῆς Θήβας, (μοῦ) διηγήθησαν, ὅτι δύο ἱερεῖες ἀπὸ τῆς Θήβας ἀρχήθηκαν ἀπὸ τοὺς Φοινίκες, καὶ γιὰ μὲν τὴν μιὰ ἀπ' αὐτὲς ἔμαθαν ὅτι πούληθηκε σιτὴ Λιβύῃ, γιὰ τὴν ἄλλη δέ, στοὺς Ἕλληνες. Αὐτὲς δὲ οἱ γυναῖκες εἶναι πού πρωτοῖδρυσαν τὰ μαντεῖα σιτὴς χῶρες πού ἀνέφερα. Ὄταν τοὺς ρώτησα ἀπὸ πού ξέρουν αὐτὰ πού λέν μὲ τόση σιγουριά, εἶπαν ἀπάνω σ' αὐτὰ ὅτι οἱ ἴδιοι ἀναζήτησαν πολὺ τίς γυναῖκες αὐτὲς, καὶ δὲν μπόρεσαν μὲν νὰ τίς βροῦν, ἔμαθαν ὁμως γι' αὐτὲς αὐτὰ πού εἶπαμε.

Ἡ παράδοση τῶν ἱερέων τῆς Αἰγυπτιακῆς Θήβας εἶναι ἀπλή καὶ ἀληθοφανέστερη ἀπὸ τὴν ἄλλη παράδοση τῶν ἱερῶν τῆς Δωδώνῃς, πού θὰ ἰδοῦμε ἀμέσως παρακάτω. Δὲν πρέπει νὰ θεωρήσουμε ὅτι οἱ ἴδιοι πληροφοριοδότες τοῦ ἱστορικοῦ μας εἶναι ἐκεῖνοι πού ἔψαξαν γιὰ τίς κλεμμένες ἱερεῖες, μιὰ πού ἡ

1. Ἰλιάδας Π. 233—235.

2. Πρόκειται γιὰ τὸ μαντεῖο τοῦ Ἄμμωνα. Τοῦτο ἦταν χτισμένο σὲ μιὰ ὄαση, μετὰ σιτὴν ἔρημο τῆς Λιβύης, 12 μέρες πορεία ἀπὸ τὴ Μέρφιδα (Hugh Lloyd Jones: Tacitus, notes on the Histories p. 513 Note 6).

άρπαγή τους έγινε σὲ ἀμνημόνευτα παληοὺς χρόνους, ἀλλὰ ὅτι οἱ συναδελφοὶ τους ἱερεῖς ἦταν ἐκεῖνοι.

Ἡ ντόπια παράδοση

55. Ταῦτα μὲν νυν τῶν Θήβησι ἱερέων ἤκουον, τάδε δὲ Δωδωναίων φασὶ αἱ προμάντιες· δύο πελειάδας μελαίνας ἐκ Θηβαίων τῶν Αἰγυπτιαίων ἀναπταμένας τὴν μὲν αὐτέων ἐς Λιβύην, τὴν δὲ παρὰ σφέας ἀπικεμέσθαι. Ἰζομένην δε μιν ἐπὶ φηγὸν αὐδάξασθαι φωνῇ ἀνθρώπιῃ ὡς ἱερόν εἶη μαντήιον αὐτόθι Διὸς γενέσθαι, καὶ αὐτοὺς ὑπολαβεῖν θεῖον εἶναι τὸ ἐπαγγελόμενον αὐτοῖσι καὶ σφέα ἐκ τούτου ποιῆσαι. Τὴν δὲ ἐς τοὺς Λίβυας οἰχομένην πελειάδα λέγουσι Ἄμμωνος χρηστήριον κελεῦσαι τοὺς Λίβυας ποιέειν· ἔστι δὲ καὶ τοῦτο Διὸς. Δωδωναίων δὲ αἱ ἱερεῖαι, τῶν τῇ πρεσβυτάτῃ οὖνομα ἦν Προμένεια, τῇ δὲ μετὰ ταύτην Τιμαρέτῃ, τῇ δὲ νεωτάτῃ Νικάνδρῃ ἔλεγον ταῦτα. συνομολόγεον δὲ σφι καὶ οἱ ἄλλοι Δωδωναῖοι οἱ περὶ τὸ ἱερόν.

55. Αὐτὰ μὲν λοιπὸν ἔμαθα ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς τῆς Θήβας, τὰ παρακάτω δὲ λέν οἱ προφήτιδες τῶν Δωδωναίων. Δυὸ μαῦρες περιστερὲς πέταξαν ἀπὸ τῆς Θήβας τῆς Αἰγύπτου, ἡ μὲν μιὰ στὴ Λιβύη ἡ δὲ ἄλλη ἦρθε σ' αὐτούς. Ἀφοῦ ἔκατσε δὲ ἐπάνω σὲ μιὰ φηγὸ (1) λάλησε μὲ ἀνθρώπινη φωνή, ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ ἐκεῖ μαντεῖο τοῦ Δία, καὶ αὐτοί, ἀφοῦ θεώρησαν τοῦτο σὰν θεία προσταγὴ σ' αὐτούς, τὴν ἐκτελέσανε. Γιὰ δὲ τὴν περιστερὰ πού πῆγε στοὺς Λίβυες, λένε, ὅτι τοὺς διέταξε νὰ κάνουν χρηστήριον τοῦ Ἄμμωνα. Εἶναι δὲ καὶ τοῦτο τοῦ Δία. Τῶν Δωδωναίων δὲ οἱ ἱερεῖες, πού ὠνομάζονταν ἡ πιδὸ μεγάλη Προμένεια, ἡ δὲ ἐπόμενη Τιμαρέτῃ καὶ ἡ πιδὸ μικρὴ Νικάνδρῃ, τὰ ἔλεγαν αὐτά. Συμφωνοῦσαν δὲ μαζύ τους καὶ οἱ ἄλλοι Δωδωναῖοι πού ἦταν στὸ ἱερό.

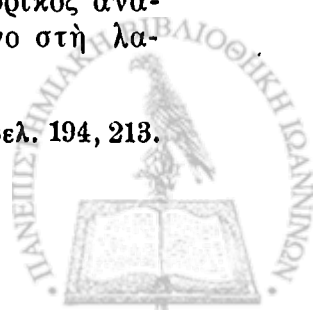
Ὁ Ἡρόδοτος μεταδίδει, μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ του ἀμεροληψία καὶ ἀπάθεια, τὸ μῦθο πού κυκλοφοροῦσε στὴ Δωδώνη, γιὰ τὴν καταβολὴ τοῦ μαντείου, ὅπως τὸν ἄκουσε ἀπὸ τὸ στόμα τῶν ἱερείων του, καὶ ὅπως τοῦ τὸν ἐπεβεβαίωσαν καὶ οἱ ἄλλοι Δωδωναῖοι «οἱ περὶ τὸ ἱερόν». Ποιοὶ ἦταν αὐτοί, καὶ ἂν ἔπαιζαν κανένα ρόλο καὶ ποῖον στὴ λειτουργία τοῦ ἱεροῦ, δὲν τὸ λέει ὁ Ἡρόδοτος. Τὸ πιθανώτερο εἶναι ὅτι ἐννοεῖ τοὺς «Σελλοὺς», τοὺς «ἀνιπτώποδες χαμαιεῦναι», ἐρμηνευτὲς τῶν θελήσεων τοῦ Πατέρα τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅπως αὐτὲς φαίνονταν στὸ θρόισμα τῶν φύλλων τοῦ ἱεροῦ δέντρου, ἢ, ἀργότερα, καὶ στὸν ἦχο τοῦ «Δωδωναίου χαλκείου». Εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ μῦθος ἔχει σημασία ἀλληγορικὴ. Ὁ ἱστορικὸς μας ἀποφεύγει νὰ τὸν σχολιάσει, ἴσως ἐπειδὴ ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ δεχθῆ ὅτι πλάστηκε ἀπὸ ἀνθρώπους ἢ ὅτι κυκλοφοροῦσε μετὰ ξὺ ἀνθρώπων μὲ χαμηλὸ πνευματικὸ ἐπίπεδο, καὶ τοῦτο θὰ ἦταν ἀντίθετο πρὸς τὸ βαθὺ σεβασμὸ πού δείχνει στὶς θρησκευτικὲς παραδόσεις τῶν λαῶν πού ἐπεσκέφθηκε. Ἀντίθετα, προσπαθεῖ νὰ τὸν ἐξηγήσῃ, μὲ βάση τὴν κοινὴ λογικὴ, ὅπως θὰ ἰδοῦμε στὴν ἀμέσως παρακάτω παράγραφο τῆς Ἱστορίας του.

Γιὰ τὴν Δωδώνη καὶ τὸ μαντεῖο της, γράφτηκαν πολλὰ. Ἀπὸ τὸν καιρὸ ὅμως τοῦ Ἡρόδοτου μέχρι σήμερα, σ' αὐτὰ πού λέει ὁ ἱστορικὸς μας, δὲν προστέθηκε ἀπὸ τὴν Ἱστορία οὔτε μιὰ λέξη. Ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη, ἐπίσης, δὲν κατώρθωσε νὰ προωθήσῃ τὴν ἐρευνα πέρα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ του (2).

Εἶναι κοινὴ ἡ πεποίθησις, ὅτι στὰ χρόνια τοῦ Ἡρόδοτου ἡ λατρεία ἦταν «ἄστεγη», γίνονταν στὸ ὑπαιθρο, ὅτι καὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀχυροκαλύβες τῶν τρογλοδυτῶν Σελλῶν, δὲν ὑπῆρχαν στὴ Δωδώνη ἄλλα κτίσματα. Δὲν προσέχτηκε ὅμως, ὅπως νομίζουμε, ὅσο ἔπρεπε ἡ ἀφήγησις τοῦ Ἡρόδοτου. Ὁ ἱστορικὸς ἀναφέρει καθαρὰ ὅτι εἶδε «ἱερόν», δηλαδὴ ἐντειχισμένον χώρον ἀφιερωμένον στὴ λα-

1. Πρόκειται γιὰ τὴν γνωστὴ ἱερὰ δρυῦ.

2. Δ. Εὐαγγελίδου: «Ἀνασκαφὴ τῆς Δωδώνης», Ἡπ. Χρον. I (1935), σελ. 194, 213.

τρεία. Ὄνόματα ἱερειῶν—πελειάδων, δὲν μᾶς παρέδωσε ἄλλος συγγραφέας, καθόσον ἡμεῖς γνωρίζουμε.

Ἡ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΜΥΘΟΥ

56. Ἐγὼ δ' ἔχω περὶ αὐτέων γνώμην τὴν δε. Εἰ ἀληθῆως οἱ Φοίνικες ἐξήγαγον τὰς ἱρὰς γυναῖκας καὶ τὴν μὲν αὐτέων ἐς Λιβύην, τὴν δὲ ἐς τὴν Ἑλλάδα ἀπέδοντο, δοκέει ἔμοι ἢ γυνὴ αὕτη τῆς νῦν Ἑλλάδος, πρότερον δὲ Πελασγίης καλουμένης τῆς αὐτῆς ταύτης, πρηθῆναι ἐς Θεσπρωτούς· ἔπειτα δουλεύουσα αὐτόθι ἰδρύσασθα ὑπὸ φηγῷ πεφυκνίη ἱρὸν Διός, ὥσπερ ἦν οἰκὸς ἀμφιποινὴ μὴν λένουσαν ἐν Θήβῃσι ἱρὸν Διός, ἐνθα ἀπικετο, ἐνθαῦτα μνήμην αὐτοῦ ἔχειν. Ἐκ δὲ τούτου χρηστήριον κατηγήσατο, ἐπεῖτε συνέλαβε τὴν Ἑλλάδα γλώσσαν. Φάναι δὲ οἱ ἀδελφεὴν ἐν Λιβύῃ πεπρῆσθε ὑπὸ τῶν αὐτῶν Φοινίκων ὑπ' ὧν καὶ αὐτὴ ἐπρήθη.

Ὁ Ἡρόδοτος, μὲ μεγάλη λεπτότητα καὶ μὲ ὀλοφάνερη προσπάθεια νὰ μὴ θίξη τὴν παιδαριώδικη, ἔστω, θρησκευτικὴ παράδοση, προσπαθεῖ νὰ βγάλῃ νόημα ἀπὸ τὴν παραπάνω δύο διηγήσεις. Ὑποθέτοντας ὡς ἀληθινὸ (« εἰ ἀληθῆως») τὸ ὅτι οἱ Φοίνικες ἄρπαξαν τὴν ἱερείαν, πιστεύει ὅτι αὐτὴ πού πούληθη ἐστὶν Ἑλλάδα, πρέπει νὰ πούληθη ἐστὶν Θεσπρωτοὺς, γιὰ τὴν οἱ Θεσπρωτοὶ ἦσαν ἀπλωμένοι, μέχρι τὴν ἐποχὴν τοῦ ἀκόμα, σὲ ὅλη τὴν δυτικὴν ἀκτὴν τῆς Ἡπειροῦ, καὶ ὄχι μόνον τοῦτο, ἀλλὰ κυριαρχοῦσαν καὶ ἐπὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Ἡπειρωτικῆς ἐνδοχώρας, φτάνοντας καὶ ἀνατολικώτερα ἀκόμα τῆς Δωδώνης. Ἡ ἐξήγησις πού μᾶς δίνει ἐπὶ τοὺς μύθους αὐτούς, συνδυάζοντάς τους, εἶναι πολὺ λογικοφανής, θὰ λέγαμε ἢ μόνον δυνατὴ καὶ λογικὴ καὶ ἀποδείχνει γιὰ ἀκόμα μιὰ φορὰ τὸν Ἡρόδοτον γιὰ μεγάλο διανοητὴ, πνεῦμα ἐλεύθερον καὶ ἀπροκατάληπτον θρησκευτικῶς. Στὴν παράγραφον ταύτην, ὁ ἱστορικὸς, διατυπώνει καὶ τὴν γνώμην του, ὅτι παλαιότερα, χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ τὸ προσδιορίσῃ χρονικῶς, ἢ Ἑλλάδα λέγονταν Πελασγία. Τοῦτο ἐγένετο ἢ βάσις γιὰ ὀλόκληρες θεωρίες ἐπὶ τὴν ἐποχὴν μᾶς καὶ λίγον πρῶτον.

Ἄλλὰ ὁ Ἡρόδοτος συνεχίζει:

57. Πελειάδες δὲ μοὶ δοκέουσι κληθῆναι πρὸς Δωδωναίων ἐπὶ τοῦδε αἰ γυναῖκες, διότι βάρβαροι ἦσαν, ἐδόκεον δὲ σφισι ὁμοίως ὄρνισι φθέγγεσθαι. Μετὰ δὲ χρόνον τὴν πελειάδα ἀνθρωπλῆ φωνὴν αὐδάσασθαι λέγουσι, ἐπεῖτε συνετὰ σφὶ ἠῦδα ἢ γυνή. Ἔως δὲ ἐβαρβάριζε, ὄρνιθος τρόπον ἐδόκεε σφὶ φθέγγεσθαι, ἐπεὶ τέω τρόπῳ ἄν πελειάς γε ἀνθρωπλῆ φωνὴν φθέγγεται; Μέ-

56. Ἐγὼ δὲ γι' αὐτὰ ἔχω τὴν παρακάτω γνώμην: Ἐὰν ἀληθινὰ οἱ Φοίνικες φυγάδευσαν τὴν ἱερεὴν γυναῖκα, καὶ τὴν μὲν μιὰ ἀπ' αὐτῆς ἐστὶν Λιβύῃ, τὴν δὲ ἄλλη ἐστὶν Ἑλλάδα πούλησαν, μού φαίνεται ὅτι αὐτὴ ἢ γυναῖκα τῆς τωρινῆς Ἑλλάδας, πού πρῶτον αὐτὴ ἢ ἴδια λέγονταν Πελασγία, πούληθη ἐπὶ Θεσπρωτούς. Ἐπειτα, ἀφοῦ δούλεψε ἐκεῖ ὡς σκλάβη, ἴδρυσεν κατωτέρω ἀπὸ φηγὸν πού φύτρωσε (ἀπὸ μοναχῆς τῆς) ἱερὸν τοῦ Δία, ὅπως ἦταν φυσικόν, αὐτὴ πού δούλευε ἐπὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Δία ἐστὶν Θήβα, ἐκεῖ πού πῆγε, νὰ διατηρῆ τὴν μνήμην του. Ἀπ' αὐτὸ δὲ ἴδρυσεν μαντεῖον, ἀφοῦ ἔμαθε τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Θὰ εἴπε δὲ ἢ ἴδια, ὅτι ἢ ἀδελφὴ τῆς πούληθη ἐστὶν Λιβύῃ ἀπ' τοὺς ἴδιους τοὺς Φοίνικας πού πούληθη καὶ ἢ ἴδια.

57. Πελειάδες (περιστερῆς) μού φαίνεται ὅτι ὠνομάσθησαν οἱ γυναῖκες ἀπ' τοὺς Δωδωναίους γιὰ τὰ παρακάτω: Γιὰ τὴν ἦσαν βάρβαρες καὶ τοὺς φάνηκε ὅτι μιλοῦσαν ὡς πούλια. Ὑστερον δὲ ἀπὸ καιροῦ, λένε, ὅτι ἢ περιστερὰ μίλησε μὲ ἀνθρώπινον φωνήν, ὅταν ἢ γυναῖκα μίλησε ἐπὶ τὴν γλῶσσάν τους.

Μέχρι δὲ πού μιλοῦσε βαρβαρικῶς, τοὺς φαινόταν ὅτι μιλοῦσε ὡς πούλι, ἄλλω-

λαιναν δὲ λέγοντες εἶναι τὴν πελειάδα σημαίνουσι ὅτι Αἰγυπτίη ἢ γυνὴ ἦν. Ἡ δὲ μαντιήη καὶ ἐν Δωδώνῃ παραπλήσιαι ἀλλήλησι τυγχάνουσι ἐοῦσαι. Ἔστι δὲ καὶ τῶν ἱεῶν ἢ μαντικῆ ἀπ' Αἰγύπτου ἀπιγμένη.

στε μὲ ποῖο τρόπο ἂν ἦταν περιστέρα, θὰ μιλοῦσε μὲ ἀνθρώπινη φωνή; Ὅταν λέν ὅτι ἡ περιστέρα ἦταν μαύρη, θέλουν νὰ ποῦν ὅτι ἡ γυναίκα ἦταν Αἰγύπτια. Ἡ δὲ μαντικὴ καὶ στὴ Θήβα τῆς Αἰγύπτου, καὶ στὴ Δωδώνῃ, συμβαίνει νὰ εἶναι παραπλήσιες μεταξύ τους. Καὶ ἡ μαντικὴ μὲ τὴν ἐξέταση τῶν ἱεῶν σφαγίων ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο εἶναι φερμένη.

Εἶναι τόσο ξεκάθαρα τὰ σχόλια τοῦ Ἡρόδοτου, ὥστε ἐρμηνεῖα τους δὲν χρειάζεται, θὰ λέγαμε ὅτι μιὰ τέτοια προσπάθεια θὰ ἔβλαπτε αὐτὸ τὸ λαμπρὸ οἰκοδόμημα τῶν λεπτῶν νοημάτων. Σημειώνουμε ὅτι ὁ Ἡρόδοτος χρησιμοποιεῖ πολὺ συχνὰ τὸ μόριο «δέ», σὰν συμπλεκτικὸ σύνδεσμο. Εἶναι μιὰ ἰδιοτροπία του.

Νεώτεροι ἐρευνητές, μὲ βάση στοιχεῖα τὰ ὁποῖα οὔτε εἶχε, οὔτε μποροῦσε νὰ χεῖ ὄψη τοῦ ὁ Ἡρόδοτος, κυρίως γλωσσικὰ καὶ συγκριτικὰ, πιστεύουν ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Δωδωναίου Δία ἔχει Πελασγικὴ (καὶ συνεπῶς βόρεια), καὶ ὄχι Αἰγυπτιακὴ τὴν καταγωγὴ. (P. Decharm: Ἑλλην. Μυθολογία μεταφ. Ἄν Φραγ-γιά τόμ. Α. σελ. 56).

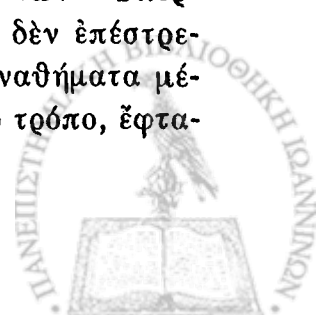
Α'. ΔΩΔΩΝΗ

β'. 4. (Μελοπομένη) 33—Οἱ Ὑπερβόριοι

Ὁ Ἡρόδοτος, βορειότερα ἀπὸ τοὺς βασιλικοὺς Σκυῖθες καὶ πέραν ἀπὸ τὸν Τάναϊ ποταμὸ (σημερινὸς Ντόν), τοποθετεῖ διάφορους λαοὺς μὲ φανταστικὰ σωματικὰ χαρακτηριστικὰ, καὶ γιὰ τὶς συνήθειες τῆς ζωῆς τῶν ὁποίων οἱ φῆμες μεταξὺ τῶν Σκυθῶν, μέχρι τοὺς ὁποίους ἔφτασε ὁ ἱστορικός μας, ὀργιάζουν. Ὅλους αὐτοὺς τοὺς ὀνομάζει Ὑπερβόριοι, ἀκολουθῶντας, κατὰ τὴν ὁμολογία του, τὸν Ὅμηρο καὶ τὸν Ἡσίοδο. (2.32).

Ἀπὸ πούθενὰ δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα γιὰ ἐπαφὲς μεταξὺ τῶν Ἡπειρωτῶν καὶ τῶν βόρειων ἢ ὑπερβόρειων λαῶν, οὔτε κ' ὁ Ἡρόδοτος γράφει τίποτε γιὰ τέτοιες ἐπαφές. Ὅταν βρίσκονταν ὅμως στὴ Δῆλο, ἄκουσε κάποια θρησκευτικὴ παράδοση, γιὰ κάτι ἄγνωστα καὶ ἀπροσδιόριστα ἱερὰ ἀντικείμενα, ποὺ ἔφταναν ἀπὸ τοὺς Ὑπερβόριοις στὴ Δῆλο, ἀκολουθῶντας ἓνα παράξενο δρομολόγιο, τυλιγμένα μέσα σὲ ἄχυρα. Στὸ δρομολογίό τους ἔπεφτε καὶ ἡ Δωδώνη. Μόνο γι' αὐτὸ ἀναφέρουμε τὴ θολὴ αὐτὴ παράδοση. Πρέπει ὅμως νὰ ποῦμε καὶ κάτι ἀκόμα, ποὺ τὸ θεωροῦμε ἀναγκαῖο. Ὁ Ἡρόδοτος, στὴν ἴδια παράγραφο, ποὺ δὲν θεωροῦμε ἀναγκαῖο νὰ τὴν παραθέσουμε ὀλόκληρη λόγῳ τοῦ μεγάλου τῆς μεγέθους, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι στὴν ἐποχὴ του οἱ γυναῖκες τῆς Θράκης καὶ τῆς Παιονίας, δταν θυσιάζον στὴν Ἀρτέμιδα, ποτὲ δὲν προσφέρουν θυσίες χωρὶς ἄχυρα σταριοῦ, καὶ στὴν παρακάτω παράγραφο, ὅτι κάτι τὸ ἴδιο, κάνουν καὶ οἱ νέοι τῆς Δῆλου.

Δὲν ξέρουμε ἂν, στὴ λατρεία τοῦ Δία καὶ τῆς Διώνης, στὴ Δωδώνη, εἶχαν καμμιά θέση τὰ ἄχυρα. Ἄς τὸ ἐρευνησοῦν οἱ εἰδικοί. Ἐμεῖς μόνον σημειώνουμε ὅτι τὰ ἄχυρα ἔχουν ἄμεση σχέση μὲ τὴ λατρεία τῆς γῆς, καὶ ὅτι προσωποποίηση αὐτῆς τῆς ἴδιας τῆς Γῆς ἦταν ἡ Διώνη. Ἐπίσης, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι, γιὰ πρώτη φορὰ, τῇ μεταφορᾷ τῶν ἱεῶν ἀντικειμένων τὴν ἔκαναν δύο κόρες τῶν Ὑπερβόρειων, μὲ συνοδεία 5 νέων γιὰ ἀσφάλειά τους, καὶ ὅτι ἐπειδὴ δὲν ἐπέστρεψαν πίσω οὔτε οἱ νέες οὔτε οἱ φύλακες, ἀπὸ τότε ἔστειλαν τὰ ἀναθήματα μὲχρι τὰ συνορά τους, καὶ ἀπὸ κεῖ, ἀπὸ ἔθνος σὲ ἔθνος, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ἔφτα-

ναν στὸν προορισμό τους. Μήπως τοῦτο εἶναι ἡ ἀρχαιότατη καταβολή τῆς μεταφορᾶς τῆς ἱερᾶς φλόγας;

33. Πολλῶν δέ τι πλεῖστα περὶ αὐτῶν Δῆλιοι λέγουσι, φάμενοι ἰρὰ ἐνδεδυμένα ἐν καλάμῃ πυρῶν ἐξ Ὑπερβορέων φερόμενα ἀπικνέεσθαι, ἐς Σκύθας, ἀπὸ δὲ Σκυθέων ἤδη δεκομένους αἰεὶ τοὺς πλησιοχώρους ἐκάστους κομίζειν αὐτὰ τὸ πρὸς ἐσπέρας ἐκαστάτω, ἐπὶ τὸν Ἀδρίην, ἐνθεῦτεν δὲ πρὸς μεσαμβρίην προπεμπόμενα πρῶτους Δωδωναίους Ἑλλήνων δέκεσθαι, ἀπὸ δὲ τούτων καταβαίνειν ἐπὶ τὸν Μηλιέα κόλπον καὶ διαπορέεσθαι ἐς Εὐβοίαν.

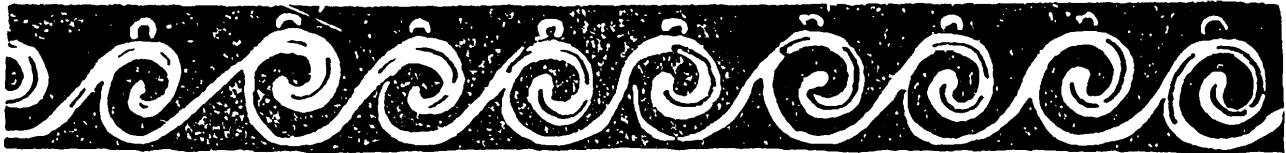
33. Πολὺ δὲ περισσότερα γι' αὐτοὺς (Ὑπερβόριους) διηγοῦνται οἱ Δῆλιοι, λέγοντες ὅτι ἱερὰ (πράγματα) περιτυλιγμένα σὲ στελέχη σταριοῦ μεταφέρονται ἀπὸ τοὺς Ὑπερβόριους στοὺς Σκύθες, ἀπὸ δὲ τοὺς Σκύθες μεταφέρονταν στοὺς γειτονές τους, καὶ ἀπὸ κείνους στοὺς δικούς τους (γείτονες) ὅλο δυτικά μέχρι τὸν Ἀδρία, ἀπὸ κει δὲ στέλνονταν κατὰ τὸ νοτιῶ γιὰ νὰ τὰ δεχθοῦν πρῶτοι ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας οἱ Δωδωναῖοι, καὶ ἀπ' αὐτοὺς νὰ κατεβοῦν στὸ Μαλλιακὸ κόλπο καὶ νὰ περάσουν στὴν Εὐβοία.

Ψάχνοντας στὸν Πανσανία, γιὰ στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν Ἡπειρο, βρήκαμε τὸν ἴδιο μῦθο μὲ τὰ ἄγγρα, ποὺ ἔφεραν σὲ δύσκολη θέση τὸν Πανσανία, ὁ ὁποῖος τὸν μεταδίδει ἀσχολίαστο (ἀντίθετα μὲ τὶς συνήθειές του), ὅπως τὸν ἀκουσε στὸ μικρὸ Ἀττικὸ Δῆμο τῶν Πρασιῶν. Κατὰ τὴν παράδοση τούτη, τὰ ἱερὰ ἀντικείμενα φτάνουν (σὰν τελικὸ τους προορισμὸ) στὶς... Πρασιές, ἀπὸ τοὺς Ὑπερβόριους, ἀκολουθώντας ἄλλο δρομολόγιο, χωρὶς νὰ περνοῦν ἀπὸ τὴ Δωδώνη (Ἀττικὰ 31,2). Εἶναι φανερό, ὅτι ὁ θρησκευτικὸς αὐτὸς μῦθος, ποὺ ἡ ἀρχὴ του καὶ ἡ σημασία του γίνονται στὸ χρόνο, πλάστηκε γιὰ νὰ συνδέσῃ τὴ θρησκευτικὴ παράδοση στὴν Ἑλλάδα μὲ τὴ βόρεια καταβολή τῆς (κάθοδος Πελασγῶν). Ἀπὸ περιέργεια, παρατηροῦμε ὅτι ὁ Πανσανίας ἀκουσε ἀπὸ κατοίκους τῶν Δελφῶν, ὅτι τὸ περίφημο μαντεῖο τους τὸ ἴδρυσαν οἱ... Ὑπερβόριοι!!! (Φωκικὰ 5,7).

(Συνεχίζεται)

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΚΑΙ ΤΑ ΑΣΚΗΤΑΡΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΟΥ

Τὸ Μοναστήρι τῶν Πατέρων εἶναι χτισμένο στὴν κορφή μικροῦ λόφου πού-ναι στὴν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ Καλαμᾶ κι' ἀπέχει ἀπ' τὸ Θεογέφυρο μισὴ περίπου ὥρα. Τὸ Μοναστήρι αὐτὸ ἦταν χτισμένο πρῶτα στὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ Καλαμᾶ κον-τα στὸ χωριὸ Λίθινο, ἐκεῖ ὅπου τώρα σώζεται ἓνα παρακλησι στ' ὄνομα τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Ἀπ' ἐκεῖ τὸ μετέφε-ραν στὸ Θεογέφυρο ὅπου τὸ παρακλησι τοῦ ἁγίου Νικολάου, κι' ἀπ' ἐκεῖ τὸ 1668 στὴν τοποθεσία πού βρίσκεται σή-μερα (1).

Ὅταν τὸ Μοναστήρι αὐτὸ ἦταν στὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ Καλαμᾶ καὶ στὸ Θεογέφυρο, ἦταν μικρὸ καὶ ἀσήμαντο, ὕστερα ὁμως ἀπὸ τὴν ὀριστικὴ μεταφο-ρά του ἔφτασε σὲ μεγάλη οἰκονομικὴ ἀκμὴ κι' ἀπόχτησε πάρα πολλὰ κτήματα ἀγροτικὰ καὶ ἀστικά.

Οἱ κτιριακὲς ἐγκαταστάσεις του ἦ-ταν πολὺ μεγάλες. Στὴ μέση ἦταν ἡ Ἐκ-κλησιά, πού σώζεται καὶ σήμερα καὶ τιμᾶται στ' ὄνομα τῆς Θεοτόκου (Κοί-μηση), γύρω της δὲ ἓνα τεράστιο διώρο-φο συγκρότημα κελλιῶν. Ἡ Ἐκκλησία αὐτή, πού εἶναι Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ, τρι-συπόστατη κι' ἁγιογραφημένη μ' ἓναν ὑπέροχο τροῦλο, ἀποτελεῖ ἓνα πραγμα-τικὸ κομψοτέχνημα.

Ὅλη ἡ τεράστια ἔκταση ἀπὸ τὸ Θεο-γέφυρο καὶ μέχρι τοῦ ἀυλακιοῦ τῆς πη-γῆς «Τριάμινα» ἦταν ἰδιοκτησία του. Ἡ ἀπέραντη αὐτὴ ἔκταση εἶναι πεδινή, κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος, καὶ σ' αὐτὴ εἶναι χωράφια ποτιστικά, λειβάδια, κι' ἄρκετὰ στρέμματα ἐλαιῶνες, κατὰ τὸ ὑπόλοιπο δὲ πετρώδεις πού, κατὰ τὰ πα-

λιὰ χρόνια, σκεπάζονταν ἀπὸ πυκνὸ δά-σος πουρναριῶν. Τὸ χωριὸ Λίθινο ἦταν ἰδιοκτησία του (τσιφλίκι)), ὅπως δὲ διέσωσε ἢ παράδοση, τὸ ἀγόρευσε ἀπὸ ἓναν Τοῦρκο πού ἦταν πρωτῆτερα ἰδιο-κτῆτης του, καὶ τοῦτο γιὰ ν' ἀνακουφί-σει τοὺς κατοίκους του ἀπὸ τὴ σκληρό-τητα καὶ τὸν τυραννικὸ τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο αὐτὸς τοὺς μεταχειρίζονταν.

Εἶχε στὴν ἄκρη τῆς νοτιοανατολι-κῆς πλευρᾶς τῆς ἀγροτικῆς του περιο-χῆς ἓνα νερόμυλο πού σώζεται καὶ σή-μερα μὲ τὴν ὀνομασία «Μύλος τῶν Πα-τέρων». Εἶχεν ἐπίσης περισσότερα ἀπὸ χίλια γίδια καὶ πεντακόσια πρόβατα, καθὼς καὶ τρακόσιες κυσέλλες ἐγγώριες σὲ εἰδικὸ περιτοιχισμένο μελισσο-μάντρι.

Τὰ κτήματα ὁμως πού ἀποτελοῦσαν τὸν πακτωλὸ του ἦταν τὰ Μετόχια πού-χε στὴν Βλαχιά καὶ στὴ Ρωσσία. Τὰ Μετόχια αὐτὰ ἦταν:

1) Τὸ «Σαραντάριον» τὸ ὁποῖον ἴ-δρυσε τὸ 1655 ὁ ἡγεμόνας τῆς Οὐγγρο-βλαχίας Ματθαῖος Βασαράβας ἢ κατ' ἄλλους ὁ Ζερπὰν Βόδας ὁ Α'. Στὴν ἐκ-κλησιά τοῦ Μετοχιοῦ αὐτοῦ γίνονταν οἱ ἐπίσημες θρησκευτικὲς τελετὲς τῆς Ρωσσίας, στέφονταν οἱ ἡγεμόνες κι' ἐκ-κλησιάζονταν οἱ ἄρχοντες. Τὸ Μετόχι αὐτὸ εἶχε στὴν ἰδιοκτησία του 17 «γεώρ-για» πού ἔφεραν εἰσόδημα 16 χιλιάδες φλωριά, τὰ δὲ γύρω του μαγαζειὰ 16.500 φλωριά.

2). Τῆς «Μόσχας τὸ ὁποῖον ἴδρυσαν οἱ Βοεβόδες Πέτρος Ραδιήλ καὶ Πάϊ-σιος Βασαράβας τὸ 1536 καὶ τὸ ὁποῖον περιήλθε στὴν ἰδιοκτησία τῶν Μονα-στηριῶν Ἀϊλιᾶ τῆς Ζίτσας καὶ Πατέ-ρων πολὺ ἀργότερα. Τὸ Μετόχι αὐτὸ ἔφερνε εἰσόδημα ἀπὸ 18 χιλιάδες φλωριά.

1. Λαμπρίδου «Ἡπειρ. Μελετήματα» Τό-μος ΣΤ' σελ. 9.

καί 3) Τὸ «Δαλέτσιον». Γιὰ τὸ Μετόχι αὐτὸ λείπουν πληροφορίες γιὰ τὰ περιουσιακὰ του Στοιχεῖα καὶ τὸ εἰσόδημα ποῦ ἔφερνε (1).

Ἀπὸ τὰ Μετόχια αὐτὰ τὸ πρῶτο ἦταν τῆς ἀποκλειστικῆς ἰδιοκτησίας του, τὰ δὲ ἄλλα δύο ἀποτελοῦσαν συνιδιοκτησία αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἀϊλιᾶ τῆς Ζίτσας.

Τὸ Μοναστήρι αὐτὸ εἶχε ἀπὸ τῆ σύστασής του στενὲς καὶ ἀδελφικὲς σχέσεις μὲ τὸ Μοναστήρι τοῦ Ἀϊλιᾶ τῆς Ζίτσας. Τοῦτο ὀφείλονταν κατὰ κύριο λόγο στὸ γεγονὸς ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς κατὰ καιροὺς ἡγούμενους του κατάγονταν ἀπὸ τῆ Ζίτσα, ὅπως δὲ διέσωσε ἢ παράδοσε, οἱ ἡγούμενοί του μαζί μὲ τοὺς ἡγούμενους τοῦ Ἀϊλιᾶ ταξίδεψαν ἀδελφωμένοι στὴ Βλαχιά καὶ στὴ Ρωσσία γιὰ σύναξη συνδρομῶν, δεδομένου δὲ ὅτι τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα τῶν κατοίκων ἀπὸ τίς πλούσιες αὐτὲς χῶρες ἦταν ὑπερβολικὰ ἀνεπτυγμένο σὲ σημεῖο θρησκοληψίας, οἱ συνδρομὲς ἀπέφεραν τεράστια χρηματικὰ ποσὰ μὲ τὰ ὁποῖα κατάρθωσαν νὰ συστήσουν τὰ πλούσια ἐκεῖ Μετόχια τους, ὡς κι' ὁ Τσάρος Ἀλέξιος Μιχαήλοβιτς, κι' ὁ Ρῶσσος Πατριάρχης Νίκην ἀφιέρωσεν γιὰ τὴν ψυχικὴ σωτηρία τους κτήματα καὶ χρήματα (2).

Ἐπῆρξαν σποραδικὰ περίοδοι ποῦ οἱ ἡγούμενοι τῶν Μετοχιῶν αὐτῶν ἐπειδὴ ἦταν ἀσυνειδήτοι, κοσμικοὶ, καὶ σπάταλοι, δὲν πειθαρχοῦσαν στὶς διαταγὰς τῶν ἡγουμένων τοῦ Ἀϊλιᾶ καὶ τῶν Πατέρων, ὅπως εἶχαν καθήκον, ἀλλὰ κατασπαταλοῦσαν τὰ εἰσοδήματά τους γιὰ ἰδιωτικοὺς σκοποὺς. Τοῦτο συνέβη περὶ τὰ 1757 καὶ 1797 ὅποτε τὰ δύο αὐτὰ Μοναστήρια ὑπέφεραν οἰκονομικὰ, καὶ φυτόζωοῦσαν. Πλὴν ὁμως τὰ Μοναστήρια αὐτὰ ἔχασαν τοὺς πόρους ἀπὸ τὰ Μετόχια τους γιὰτὶ κατὰ τὸ 1862 ὁ ἡγεμόνας τῆς Βλαχιάς Ἀλ. Κούζας κατέσχευε διὰ τὰ Μοναστηριακὰ κτήματα στὴ Βλα-

χιά, ἀλλὰ καὶ τὰ εἰσοδήματα ἀπὸ τὰ Μετόχια τῆς Ρωσσίας τὰ κατακρατοῦσε τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ μόνον πενήντα ναπολεόνια ἔστειλε σὲ κάθε Μοναστήρι, κι' αὐτὰ κάθε τρία χρόνια, ποῦ κι' αὐτὰ τάκοψε κατὰ τὸ 1890, κι' ἔτσι οἱ χρυσοφόρες αὐτὲς πηγὲς τοῦ ἐξωτερικοῦ στείρεσαν ὀριστικὰ γι' αὐτὰ. Δὲν πέρασε πολὺς καιρὸς ἀφότου τὸ Μοναστήρι τῶν Πατέρων ἔχασε τοὺς πόρους του αὐτοὺς κι' ἄρχισε νὰ παρακμάζει καὶ νὰ σβύνει.

Ἐπαίτιοι γιὰ τὸ κατάντημα αὐτὸ εἶναι οἱ τελευταῖοι του ἡγούμενοι, γιὰτὶ τὸ Μοναστήρι αὐτὸ μποροῦσε τὰ κρατηθεῖ πολὺ καλὰ μὲ τοὺς τοπικοὺς πόρους του ποῦ ἦταν ὑπεραρκετοί, ἀλλ' αὐτοὶ συνηθισμένοι στὴ χλιδῆ καὶ στὴ σπατάλη καθὼς καὶ στὴν ἡγεμονικὴ ζωὴ ποῦ ζοῦσαν ὅταν τὸ Μοναστήρι εἶχε τοὺς ἐξωτερικοὺς πόρους του, δὲν μπόρεσαν νὰ προσαρμοστοῦν στὶς καινούργες οἰκονομικὲς συνθήκες καὶ ἐξανέμεσαν καὶ τοὺς τοπικοὺς πόρους του σὲ σημεῖο ποῦ κατὰ τὸ 1890 νὰ μὴ εἶναι σὲ θέση νὰ πληρώσει καὶ τὴ μισθοδοσία ἑνὸς παπᾶ γιὰ νὰ λειτουργεῖ. Κατὰ τὸ 1910 πέθανε κι' ὁ τελευταῖος του ἡγούμενος Διονύσιος Καρώνης κι' ἀπὸ τότε κανεὶς πιά καλόγηρος δὲν τὸν ἀναπλήρωσε. Ἡ Μητρόπολις τῶν Γιαννίνων διώρισε τὸν παπᾶ τοῦ γειτονικοῦ χωριοῦ «Μπουρντάρη» σὺν ἐπίτροπο ὁποῖος ὁμως μὴ ἔχοντας πόρους γιὰ νὰ μπορέσει νὰ τὸν συντηρήσει, τὸ παραμέλησε ἀναγκαστικά, ὥστε τὰ κελιά του κατέρειψαν κατὰ τὸ 1915 καὶ μόνον ἡ Ἐκκλησία του σώζεται σήμερα.

Τὸ Μοναστήρι αὐτὸ εἶχε μεγάλη βιβλιοθήκη μὲ ἀρκετὲς ἑκατοντάδες τόμους, μεμβράνες, εὐαγγέλια χειρόγραφα, χρυσὰ δισκοπότηρα, πολύτιμα σκεῦη καὶ ἄμφοια, ἐπιπλα σκαλιστὰ κ.λ. π. τὰ ὁποῖα ὁμως διαρπάχτηκαν, κατὰ τὴν παρακμὴ του ἀπὸ «εὐλαβεῖς» καλογήρους καὶ ἐπιτρόπους!

Μετὰ τὴν ἀπαλλοτριώση τῶν Μοναστηριακῶν κτημάτων τὸ 1930, ἡ ἀγροτική του ἔκταση μοιράστηκε στὰ γειτονικά χωριά Λίθινο καὶ Κουτροπλάδες.

1. Ἐμμ. Γεωργιάτη «Ζίτσα ἢ κομόπολις τῆς Ἠπείρου» σελ. 29.

2. Ἐμμ. Γεωργιάτη «Ζίτσα ἢ κομόπολις τῆς Ἠπείρου» σελ. 29.

Στή δασική δὲ ἔκταση πῆρε τὸ δικαίωμα τῆς ξύλευσης καὶ ἡ κωμόπολις Ζίτσα, τὸ δάσος ὅμως αὐτὸ τώρα ἀποψιλώθηκε ὁλότελα.

Συντηρητέα κτήματα τοῦ Μοναστηριοῦ ἀπόμειναν τὰ γύρω του λειβάδια κι' ὁ ἔλαιῶνας

Κοντὰ στὸ Μοναστήρι τῶν Πατέρων ὑπάρχει ἕνας λόφος μὲ πολλές σπηλιές πού, ἀπὸ πάρα πολλοὺς αἰῶνες προτοῦ χτιστεῖ τὸ Μοναστήρι, χρησίμευαν γιὰ ἀσκηταριά, καὶ κατὰ περιόδους μερικοὶ ἄνθρωποι πού μ' ἀχόρταγῃ δίψα ποθοῦσαν νὰ ἐπικοινωνήσουν μὲ τὸν Θεὸ, ἐγκατέλιπαν τὰ ἐγκόσμια ζωὴ, ἀποκαμωμένοι κι' ἀηδιασμένοι ἀπὸ τὴ ἀτέλειωτες ἔγνοιες καὶ σκοτοῦρες τῆς, κι' ἀποτραβῶταν ἐκεῖ κι' ἀσκήτευαν. «Ἴνα τῷ Θεῷ προσομιλῶσι καὶ Αὐτῷ μόνῳ ἀρέσκωσιν».

Ὅπως διέσωσε ἡ παράδοση, στὰ ἀσκηταριά αὐτὰ ἀσκήτευαν κατὰ καιροὺς κάτοικοι ἀπὸ τὰ χωριά τῆς περιφέρειας τῆς κωμόπολης Ζίτσας, καὶ ὅτι οἱ οἰκέοι τους τοὺς πηγαινιναν στὴν ἐβδομάδα μιὰ φορὰ ψωμί καὶ κάνα ξερὸ προσφάγι, δὲν τὸ ἔδιδαν δὲ στοὺς ἰδιοὺς, γιὰτὶ αὐτοὶ μόλις τοὺς ἀγνάντευαν ἀπὸ μακρὰ φρόντιζαν νὰ κρυφτοῦν, ἀλλὰ κρεμοῦσαν τὸ σακκοῦλι μὲ τὸ περιεχόμενον σὲ κάνα δέντρο κοντὰ στὴν εἴσοδο τῆς σπηλιάς. Ἦταν τόση ἡ περιφρόνησι καὶ ἡ ἀποστροφὴ τους πρὸς τὰ ἐγκόσμια, ὥστε ἀπαρνιῶνταν καὶ προσφιλέστερά τους ἀκόμα πρόσωπα κι' οὔτε καὶ νὰ τ' ἀντικρύσουν ἀκόμα ἤθελαν. Ἐκεῖ λοιπὸν στίς σπηλιές αὐτὲς περνοῦσαν τὰ ὑπόλοιπα χρόνια τῆς ζωῆς τους, κι' ἡ μόνη ἀσχολία τους τους ἦταν νὰ προσεύχονται μὲ συντριβὴ καὶ κατάνυξη γιὰ τὴν ψυχικὴ σωτηρία τους τίς περισσότερες ὥρες τῆς ἡμέρας καὶ νύχτας, καὶ νὰ ὑποβάλλονται σὲ αὐστηρότατες καὶ σκληρὲς νηστείες καὶ σ' ὅλες τίς κακουχίας τῆς τρωγλοδύτικης ζωῆς. Μὲ τὴ στερημένη καὶ τυραγνισμένη αὐτὴ ζωὴ ἤθελαν νὰ τιμωρήσουν τὸ σαρκικὸ σκῆνωμα τῆς ψυχῆς τους πού ἦταν ἡ αἰτία ὅλων τῶν κακῶν καὶ ἀνόμων πράξεων πού διέπραξαν στὸ βίον

τους καὶ πού εἶχαν σὰν ἀποτέλεσμα νὰ μολύνουν τὴν ψυχὴ τους καὶ νὰ τὴν κάνουν νὰ ὑποφέρει, εἶχαν δὲ τὴν πεποίθησι, ὅτι μὲ τὴν αὐτοτιμωρία τους αὐτὴ ἡ ψυχὴ τους ξαλάφρωνε ἀπὸ τὸ βάρος τῶν ἁμαρτιῶν τους, ξεπλένονταν ἀπὸ τὸ ρῦπον τους, καὶ ἐξαγνίζονταν!!

Ἡ νοοτροπία αὐτὴ τῶν ἀσκητῶν εἶναι βέβαια ἀκατανόητη καὶ ἀπρόσιτη σὲ μᾶς τοὺς βιαστικοὺς ἀνθρώπους τῆς σύγχρονης ἐποχῆς. πού λαχανιάζουμε στὴν ἀγωνιώδη προσπάθειά μας νὰ παρακολουθήσουμε τὸν πολιτισμὸ στὴν καλπάζουσα τρεχάλα του, μὲ τὴ σκέψη ὑποδουλωμένη στίς βιότικες ἀνάγκες μας καὶ τὴν καρδιὰ συγκρατημένη ἀπὸ τὸ λογικόν, γι' αὐτοὺς ὅμως ὁ ἀσκητισμὸς ἦταν ἕνας φλογερὸς καὶ ἀνυπόμονος πόθος νὰ ἐπικοινωνήσουν τὸ γρηγορότερον μὲ τὸ θεῖον, συγχρόνως δὲ καὶ μιὰ ἀκατανίκητη νοσταλγία τῆς ἀμεριμνησίας καὶ τῆς ψυχικῆς γαλήνης, ὕστερα ἀπὸ βιαστικὴ πορεία ὑπερβολικὰ κουραστικὴ καὶ πολυκύμαντη.

Ἀναφέρεται ὅτι τρεῖς ἀσκητές, πού ἀσκήτευαν στ' ἀσκηταριά αὐτὰ καὶ πού ὀνομάζονταν Δαυῖδ, Δαμιανὸς καὶ Παρθένιος, ἔγραψαν γράμμα στὸ Μητροπολίτη τῶν Γιαννίνων Κλήμεντα καὶ τὸν παρακαλοῦσαν ὅπως συμβουλευθεῖ τίς γυναῖκες τῶν Γιαννίνων νὰ παύσουν νὰ χρησιμοποιοῦν «φκιασίδια»!!

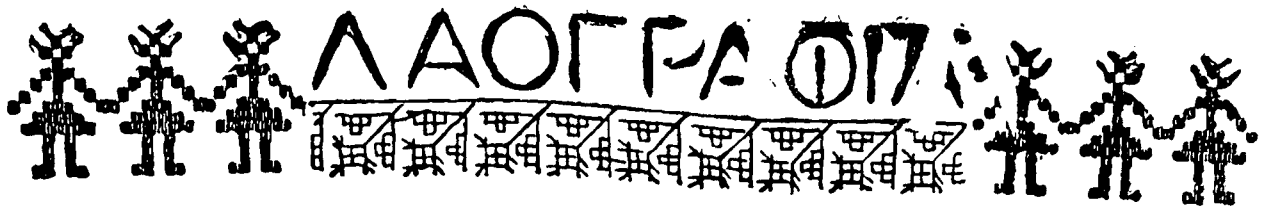
Ἐνας ἄλλος δὲ ἀπὸ τὸ χωριὸ Ράϊκο ἦταν ὁ ἐξομολόγος τοῦ Θανάση Βάγια (ἔμπιστου τοῦ Ἀλῆ Πασιᾶ) ὁ ὁποῖος παρακινήθηκε στὸν ὕπνον του ἀπὸ τὴν Παναγία ὅπως ἐξομολογηθεῖ!! (1)

Στὰ ἀσκηταριά αὐτὰ ὑπῆρχαν ἀσκητές ὡς τὰ 1850 κι' ὁ τελευταῖος πούχε ἀπομείνει ἦταν κάποιος Κατσουλίδης ἀπὸ τὴ Ζίτσα.

Μετὰ τὴ χρονολογία αὐτὴ, ὁ κόσμος ἔπαυσε πιά νὰ ἀσκητεῦει, σήμερον δὲ ἡ ἀσκητικὴ ζωὴ βρίσκεται ἐξω ἀπὸ τὸ σύγχρονον ρυθμὸ τῆς ἱστορίας κι' εἶναι ὁλότελα ἀσυμβίβαστη μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς.

1. Ἐμμ. Γεωργιάτη «Ζίτσα ἡ κωμόπολις τῆς Ἠπείρου» σελ. 29.

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΚΑΦΙΔΑ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

ΤΣΑΡΛΑΤΑΝΟΙ ΚΑΙ ΚΟΜΠΟΓΙΑΝΝΙΤΕΣ

«'Αφιεροῦται στὴν ἱερὰ μνήμη
τοῦ παιδιοῦ μου ΚΥΡΙΑΚΟΥ»

Α

Ἐξ ἀφορμῆς τῶν πλανοδίων ὀδοντογιατρῶν καὶ τῶν πωλούντων διάφορα θεραπευτικὰ βότανα εἰς τὰς ἐμποροπανηγύρεις κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους, περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο λόγος εἰς προηγούμενον σημείωμά μου, θὰ ἀσχοληθῶ σήμερον ἐκτενέστερον μὲ τοὺς ἐπιτηδεῖους αὐτοὺς τύπους, οἱ ὅποιοι, διὰ μέσου τῶν αἰώνων καὶ κυρίως ἀπὸ τοῦ δεκάτου μ. Χ. αἰῶνος μέχρι πρὸ ὀλίγων δεκαδῶν ἐτῶν, ἐσημείωσαν μεγάλην καὶ ἱστορικὴν δρᾶσιν εἰς τοὺς λαοὺς καὶ οἱ ὅποιοι πολλάκις προσέφερον πραγματικὰς ὑπηρεσίας εἰς τοὺς πάσχοντας καὶ περισσότερο εἰς μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν ὑπῆρχον ἐπιστήμονες ἰατροί.

Τὴν πρώτην ἐμφάνισιν, οἱ ἐν λόγῳ ἀπερίγραπτοι τύποι, ἔκαμαν ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἰδιαιτέρως ἐν Παρισίοις, ἔχοντες ὡς κέντρον ἐργασίας τὴν ΝέαΝ Γέφυραν τοῦ Σηκουάνα καὶ τὰ πέριξ σημεῖα καὶ ὠνομάσθησαν χλευαστικῶς Τσαρλατᾶνοι, ἐκ τῆς Ἰταλικῆς λέξεως Ciarlato, ἣτις προέρχεται ἀπὸ τὸ ρῆμα Ciarlare=Φλυαρεῖν. Ἐξηγεῖται φλύαρος, λογάς, ἀγύρτης, ἀπατεῶν. Τσαρλατᾶνοι κατ' ἀρχὰς ὠνομάζοντο οἱ καταγινομένοι κυρίως μὲ τὴν ἐξαγωγήν τῶν ὀδόντων, ἀργότερον ὅμως καὶ πάντες οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴν θεραπευτικὴν, οἵτινες ἐν ταυτῷ ἐπωλοῦσαν καὶ κατάλληλα φάρμακα διὰ πᾶσαν ἀσθένειαν.

Οἱ ἐν λόγῳ ἀγύρται, διὰ νὰ προσελκύωσιν εὐχερέστερον τοὺς πελάτας ἢ μᾶλλον τὰ θύματά των, κατήρχοντο εἰς τὰ κεντρικὰ μέρη τῆς ἀγορᾶς καὶ ἐκεῖ ὠμιλοῦσαν ἐπὶ ὀλοκλήρους ὥρας περὶ διαφόρων ζητημάτων, χωρὶς νὰ ἀναφέρουν καὶ μίαν μόνον λέξιν διὰ τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν των. Ἦσαν ἀληθινοὶ ρήτορες καὶ ἐγνώριζαν θαυμάσια τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ. Ὄταν δέ, μὲ τὴν συναρπάζουσαν εὐγλωττίαν των, ἐπετύγγανον τὴν συγκέντρωσιν γύρω των μεγάλου ἀριθμοῦ ἀκρατῶν, τότε μὲ μίαν ἀπαράμιλλον εὐστροφίαν ἤλλαζαν θέμα καὶ ἔσκαζαν τὸ μυστικὸν—ἤρχιζαν νὰ ἐκθειάζωσι τὴν τέχνην των εἰς τὴν ἀνώδυνον ἐξαγωγήν τῶν ὀδόντων καὶ τὴν θεραπευτικὴν ἀξίαν τῶν ὑπ' αὐτῶν πωλουμένων φαρμάκων, συνιστάμενων εἴτε ἀπὸ αὐτούσια βότανα, εἴτε ἀπὸ σύνθετα παρασκευάσματα. Πολλοὶ ἐκ τούτων, διὰ τὴν μεγαλυτέραν ἐπιτυχίαν τῆς κερδοσκοπικῆς των ἐπιχειρήσεως, προσελάμβαναν διαφόρους κωμικοὺς καὶ σαλτιμπάγκους, οἱ ὅποιοι ὑπὸ τοὺς ἤχους σαλπίγγων, βιολιοῦ καὶ κιθάρας, διὰ ταχυδακτυλουργιῶν καὶ ἄλλων θεατρικῶν παιγνίων ἔτερπον τοὺς προσερχομένους περιέργους. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἰταλοὶ ἐφημίζοντο ὡς οἱ καταλληλότεροι καὶ οἱ πλέον ἐπιτηδεῖοι διὰ τοιαύτας ἀγυρτείας, κάθε τσαρλατᾶνος προσεποιεῖτο ὅτι ὠνομάζετο Ferdinando καὶ ὅτι κατήγετο ἐξ Ἰταλίας.

Οἱ τοιοῦτοι ἀπατεῶνες, ἐκτὸς τῆς ἐξαγωγῆς τῶν ὀδόντων, ἀνελάμβανον καὶ τὴν θεραπείαν πολλῶν ἀσθενειῶν ποῦ μαστίζουσιν τὴν ἀνθρωπότητα καὶ οὕτως ἐπωλοῦσαν χῶμα τῆς Βηθλεὲμ διὰ νὰ ἀποκτήσουν αἱ τροφοὶ γάλα, βῶλους χῶματος τῆς Λήμνου καὶ τῆς Ἀρμενίας διὰ τὴν θεραπείαν ἄλλων νοσημάτων. Ἄλλοι ἰσχυρί-

ζοντο ότι έθεράπευαν την έπιληψίαν, άλλοι πληγὰς και κατάγματα δι' ειδικῶν α-λοιφῶν και έμπλάστρων ιδιικῆς των κατασκευῆς, άλλοι έφήρμοζαν εις τὰς σιαγόνας τεχνητοὺς οδόντας, άλλοι έπωλοῦσαν οφθαλμοὺς εκ κρυστάλλου, οφθαλμικὰς αλοιφὰς και κολλύρια και άνελάμβανον την θεραπείαν και τῶν μάλλον ανιάτων ασθeneiῶν, εισπράττοντες παρὰ τῶν πασχόντων προκαταβολικῶς μεγάλα και υπέρογκα χρημα-τικὰ ποσά. Τοιοῦτοι διάσημοι Τσαρλατᾶνοι, δράσαντες εν Γαλλία, αναφέρονται ο Cormier, ο Carmelisse, οστις επί ὡρας ηγόρευε πρὸς τὰ πλήθη έφιππος και κρα-τῶν ξίφος εις την χειρα και μίαν ήμέραν, δια να αποδείξη εις τοὺς περιέργους την μεγάλην του επιτηδειότητα εις την άνευ πόνου έξαγωγήν οδόντων, έπαρουσίασεν ένα ασθeneῆ, τοῦ οποιου αφήρεσε άμέσως δέκα οδόντας, τοὺς οποιους προηγουμένως ειχε τοποθετήσει εις τὰς σιαγόνας του!!

Ἔπτυνε δὲ ο άπατεῶν πελάτης του επί πολλήν ὡραν αίμα!! πού προήρχετο από κόκκινο χῶμα, πού κρατοῦτε εις τὸ στόμα του.

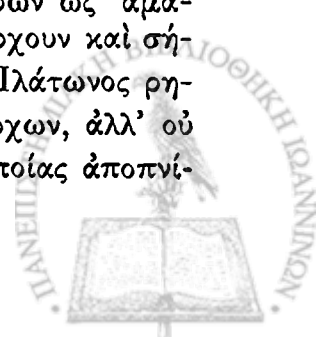
B

Ἄλλος διάσημος τσαρλατᾶνος υπήρξε κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα εν Παρισίοις ο Barry, οστις πολλάκις περιέτρεξε διαφόρους πόλεις και έδρασε κυρίως εν Ρώμη. Την εποχήν εκείνην ενέσκηψεν εις την Ρώμην έπιδημία πανώλους (πανούκλας) ή οποία επέφερε μεγάλην θραῦσιν μεταξύ τῶν κατοίκων και ὅλοι οί Καρδινάλιοι ήτοι-μάζοντο να έγκαταλείψουν την Ἁγίαν Πόλιν. Τότε ο Barry, παρουσιασθείς ενῶ-πιον τοῦ Πάπα, κατῶρθωσε να τὸν πείση δια τῆς μεγάλης του ευγλωττίας να παρα-μείνη εις τὸ Βατικανόν διότι, ὡς ισχυρίζετο, κατεῖχε τὸ αντιφάρμακον κατὰ τῆς πανώλους. Και πράγματι, εντὸς δύο εβδομάδων, ή ασθένεια κατέπαυσε και τοῦτο ωφέλιμο οὐχι εις τὰ βότανά του, άλλ' εις τὸν εκφυλισμὸν τοῦ μικροβίου. Ἄμέσως ή Ρώμη ηλλαξεν ὄψιν χάρις εις τὸν θαυματοποιὸν ιατρόν, οστις έδοξάσθη ὡς εκ τούτου και έπλοῦτησεν, ο δὲ Πάπας τὸν αντήμειψε δια χρυσοῦ παρασήμου, εκτυπωθέντος πρὸς τιμὴν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ Τσαρλατᾶνου!!

Ἄνωτερος ὁμοῦ πάντων, τὸ πρότυπον δηλαδή τῶν τοιαύτης φύσεως άπατεῶ-νων, υπήρξεν ο Φίλιππος Ζυράρ, ο και Βασιλεὺς τῶν Τσαρλατᾶνων έπονομασθείς, ἔχων ὡς βοηθὸν του τὸν διάσημον Ταμαρέν (1584—1613). Αἱ ιατρικαὶ σχολαὶ τῆς Γαλλίας εις οὐδὲν ἴσχυον δια να περιστείλουν την δρᾶσιν τῶν μεγάλων αὐτῶν ά-γυρτῶν, διότι ὑπὸ τοῦ έπισήμου κράτους ειχεν έπιτραπῆ εις πάντα δυναμένον να ασκῆ την θεραπευτικῆν τέχνην και ὡς εκ τούτου, κατὰ τὸ 1581, ο Ἴταλὸς Τσαρλα-τᾶνος έθριάμβευεν εις την πλατεῖαν τοῦ Λούβρου, περιβεβλημένος πολυποικιλτον στολήν, φέρων πουδραρισμένην λευκήν περρούκαν και τὰ δάκτυλα τῶν χειρῶν του γεμάτα από πολύτιμα δακτυλίδια!!

ἌΟ χαρακτηρισμὸς άγύρτης και άπατεῶν δὲν έδίδετο μόνον εις τοὺς περι-γραφέντας ανωτέρω τύπους στερουμένους παντελῶς ιατρικῆς μορφώσεως, αλλά και εις ανεγνωρισμένους ιατροὺς, οσάκις μετήρχοντο την άγυρτείαν πρὸς εκμετάλλευσιν τῶν πελατῶν των και εν γένει πρὸς εύκολον κερδοσκοπίαν. Τοιοῦτοι τύποι ανα-φέρονται και κατὰ τοὺς αρχαιοτέρους χρόνους, ο δὲ Ἴπποκράτης τοὺς ονομάζει αλαζόνες.

Ἐπογραμμὸς τῶν τοιούτων ιατρῶν, τῶν μετ' άγυρτείας ασκησάντων την ια-τρικῆν επιστήμην, υπήρξε τὸν 1ον μ.Χ. αἰῶνα ο Ἄσκληπιιάδης, οστις την με-γάλην του παρὰ τῶ λαῶ εκτίμησιν απέκτησε, διαβάλλον και κατηγορῶν ὡς άμα-θεῖς πάντας τοὺς άλλους συναδέλφους του. Τοιοῦτοι τύποι ιατρῶν υπάρχουν και ση-μερον, ευάριθμοι πάντως, και οί οποιοι έπιλήσμονες τῶν τοῦ Θείου Πλάτωνος ρη-μάτων καθ' α' «ὡμολόγηται γὰρ ο ακριβῆς ιατρός σωμάτων είναι ἄρχων, άλλ' οὐ χρηματιστής», αποβλέπουν κυρίως εις την άργυρολογία, χάριν τῆς οποίας αποπνί-

γουν τὸ συναίσθημα τῆς φιλανθρωπίας καὶ δὲν διστάζουν νὰ ὑποσχεθοῦν τὴν ἴασιν καὶ τῶν ἀνιάτων ἀκόμη ἀσθενειῶν.

Ἀπὸ τὰ ἀναρίθμητα ἀνέκδοτα τῶν Τσαρλατάνων παραθέτω τὰ ἀκόλουθα: Ἐν Περσίᾳ ἐφημίζετο πάλαι ποτὲ κάποιος ἀγύρτης ἰατρός, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα δὲν διεσώθη. Ὁ Σάχης, τοῦ ὁποίου ὁ μονογενὴς υἱὸς καὶ διάδοχος ἔπασχεν ἀπὸ μελαγχολίαν, ἐκάλεσε τὸν περίφημον τσαρλατάνον εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ τὸν ἠρώτησεν ἐὰν δύναται νὰ θεραπεύσῃ τὸν πρίγκηπα. «Δύναμαι μεγαλειότατε», ἀπήντησεν ὁ ἀγύρτης ἰατρός. Ὁ Σάχης προσέθεσε. Πρόσεξε, θὰ σοὶ ἐμπιστευθῶ τὸν υἱόν μου μου μόνον, ἂν κατορθώσῃς νὰ θεραπεύσῃς εἴκοσιν ἄλλους διαφόρους ἀρρώστους τοὺς ὁποίους θὰ σοῦ παραδώσω. Ἄν δὲν κατορθώσῃς τοῦτο, θὰ ὑποστῆς σκληρόν, τὸν σκληρότερον τῶν θανάτων ἐν δημοσίᾳ πλατείᾳ. Δέχεσαι; Ἐκτεθειμένος ὁ ἀγύρτης καὶ φοβούμενος τὴν ὀργὴν τοῦ Σάχη, ἐδέχθη.

Γ

Οἱ εἴκοσι ἀρρώστοι συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν ἀνακτόρων καὶ ὁ ἀγύρτης ἰατρός εἰσῆλθε διὰ νὰ τοὺς ἐξετάσῃ. Περιέφερον ἐν βλέμμα πρὸς αὐτοὺς καὶ τὸ πρόσωπόν του ἦτο ὠχρὸν ἐξ ἀμηχανίας. Αἴφνης ὅμως ἐπ' αὐτοῦ διεχύθη λάμψις ἐμπνεύσεως. Θὰ σᾶς προτείνω, εἶπε, κύριοι, πρότασιν σκληρὰν μὲν ἴσως, ἀλλ' ἀναγκαίαν καὶ ἀλάνθαστον ὡς πρὸς τὸ ἀποτέλεσμά της. Ἐνας ἐξ ὑμῶν πρέπει νὰ δεχθῆ νὰ τεμαχισθῆ, διὰ νὰ χρησιμεύσουν τὰ τεμάχια τοῦ σώματός του πρὸς θεραπείαν τῶν ἄλλων ἀρρώστων. Ὅλοι ἐταράχθησαν τότε καὶ ἕνας ἕνας ἤνοιγε τὴν θύραν τῆς αἰθούσης ψιθυρίζων εἰς τὸν ἀγύρτην: «ἐγὼ εἶμαι ἐντελῶς καλὰ εἰς τὴν ὑγείαν μου». Τοιοῦτοτρόπως ἐξεκενώθη ἡ αἴθουσα ἀπὸ τοὺς εἴκοσι ἀσθενεῖς.

Ἄλλ' ὁ Πρίγκηψ, ὅστις παρηκολούθει ἐκ τοῦ διαδρόμου τὴν ἀραίωσιν τῶν ἀρρώστων, περίεργος ἐν τέλει νὰ μάθῃ τί συνέβαινε, συνέλαβε τὸν τελευταῖον ἀπερχόμενον καὶ τὸν ἠρώτησε σχετικῶς, ὅταν δ' ἐπληροφορήθη τὴν εὐφροσύνην ἐπινόησιν τοῦ ἀγύρτου, κατελήφθη ἀπὸ τόσον σφοδρὸν γέλωτα, ὥστε ἐπὶ ὤραν ἐκυλίετο ἐπάνω εἰς τὸ διαβάνι!! Ὁ Σάχης πλήρης χαρᾶς καὶ εὐγνωμοσύνης συνεχάρη τὸν ἀγύρτην, θεραπεύσαντα ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης τὸν διάδοχον ἐκ τῆς μελαγχολίας, καὶ τὸν ἀντήμειψε πλουσιοπαρόχως.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα, τοιοῦτοι ψευτογιατροὶ ἐνεφανίσθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκικῆς δουλείας, ὅποτε ἐσπάνιζον οἱ ἐπιστήμονες ἰατροί. Ὅπως εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τὴν ἱστορίαν, μετὰ τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἱ περισσότεροι Ἕλληνες ἐπιστήμονες καὶ κατὰ συνέπειαν καὶ οἱ ἰατροὶ μετηνάστευσαν εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἰδίως εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ οὕτω ἡ χώρα ἀπὸ ἀπόψεως ἰατρικῆς περιθάψεως ἔμεινεν ἔρμαιον τῶν ἐμπειρικῶν ἀγυρτῶν Τούρκων, Ἀλβανῶν, Ἰταλῶν, Γάλλων καὶ Ἑλλήνων. Ὀλίγον ἀργότερον ἀναφαίνονται, εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ πρακτικοὶ ἰατροί, γνωστοὶ μὲ τὸ ὄνομα Κομπογιαννίτες.

Ἡ λέξις κομπογιαννίτης, κατ' ἄλλους, ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὸ «κόμπος» ἦτοι κόμπος ἢ ρίζα τῶν φυτῶν καὶ τῶν δένδρων καὶ γιαννίτης ἦτοι Ἰωαννίτης. Ἀπὸ τὸν συνδυασμὸν τῆς καταγωγῆς τοῦ πλανοδίου ἰατροῦ ἀπὸ τὰ Γιάννινα καὶ τοῦ κόμβου τῶν δένδρων ἐντὸς κομποδεμένου πάντοτε σάκκου, ἐσχηματίσθη ἡ λέξις. Ὁ καθηγητὴς τῆς Βυζαντινολογίας Φ. Κουκουλὲς γράφει σχετικῶς: «Ὁ Γιαννίτης καλούμενος νὰ ἐξετάσῃ τινα, ἔλυε τὸν κόμβον τοῦ πανίου, ἐν ᾧ ἦτο τὸ φάρμακον καὶ τὸ παρεῖχεν τότε καὶ ἐλέγετο κομπογιαννίτης». Κατ' ἄλλους, καὶ τὴν ἐρμηνείαν αὐτὴν παραδέχεται ὁ ἀείμνηστος γλωσσολόγος Γ. Χατζηδάκης ὡς καὶ ὁ καθηγητὴς Κούζης, ἡ λέξις προέρχεται ἀπὸ τὸ ρῆμα κομπῶνω, ποῦ σημαίνει ἀπατῶ, καὶ γιαννίτης ἦτοι Ἰωαννίτης καὶ σημαίνει τὸν ἀγύρτην ὁ ὁποῖος κατὰ τοὺς χρό- τῆς δουλείας, δι' ἔλλειψιν ἐπιστημόνων ἰατρῶν, ἐλυμαίνετο τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἀκριβε-

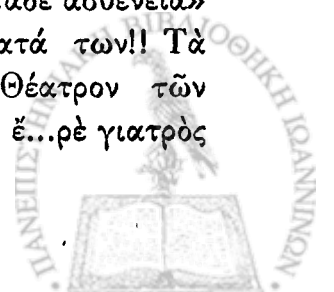
στέρα προέλευσις τῆς λέξεως «κομπογιαννίτης» εἶναι ἐκείνη, τὴν ὁποίαν δίδει ὁ ἀείμνητος Ἡπειρώτης καθηγητῆς Δ. Σάρρος. Κατ' αὐτόν, ἡ λέξις προέρχεται ἐκ τοῦ «κόμπος» ἢ ρίζα χόρτων καὶ τοῦ ρήματος ὑγιαίνω ἢ γιαινω, ἔγιανα, ἔτυμολογία ποῦ ἀποδίδει ἀκριβῶς τὸ ἐπάγγελμα ποῦ ἐξήσκουν οὗτοι ἦτοι τὴν θεραπείαν τῶν πελατῶν των μὲ ρίζας ἢ κόμβους διαφόρων χόρτων, ὁπότε δέον νὰ γράφεται «κομπογιαννίτης».

Δ

Τὰ κυριώτερα φάρμακα, τὰ ὁποῖα οἱ ρηθέντες κομπογιαννῆται ἐχορηγοῦσαν εἰς τοὺς ἀσθενεῖς, ἦσαν διάφορα βότανα, τὰ ὁποῖα συνέλεγον εἰς τὰ ὄροπέδια καὶ τὰ δάση τῆς Ἡπείρου καὶ ἐξήραιναν καταλλήλως ἦτοι σαλέπι, μολοχάνθη, ρίζα βαλεριάνας, ἄνθη ἀκτῆς (σαμποῦκο), ἄνθη φιλλύρας (τίλλιο), γαλατσίδα (εὐφόρβιον), κάρφη (ἐλλέβορον), πήγανον, ἄψινθιά (ἄψινθος), ματούσιω (μανδαγόρας), ἀφιόνι (ὄπιον) μεταφερόμενον ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου καλλιεργεῖται ἐντατικῶς, ρίζα ἀγριάδας (ἄγρωστις), πολυτρίχι, ἀρκτοστάφυλλο (φύλλα ἀρκτοκομάρου) καὶ πολλὰ ἄλλα παρόμοια. Μὴ φυτικά φάρμακα ἐχρησιμοποιοῦσαν τὸ νισαντῆρι (ἀμμωνιακὸν ἄλας), τὴ στύψη (στυπτηρίαν), τὴν σόδαν (δισανθρακικὸν νάτριον), τὸν ὑδράργυρον, εἴτε αὐτούσιον εἴτε εἰς ἀλοιφάς. Παραλλήλως ἐχρησιμοποιοῦσαν καὶ σύνθετα φάρμακα, ἦτοι ἀλοιφάς κατὰ διαφόρων ἐλκῶν, ὡς καὶ κατὰ τῶν ὀφθαλμικῶν παθήσεων, ἐλαιούχα σκευάσματα ὡς καμφουρόλαδο διὰ τοὺς ρευματισμούς, κρουπόλαδο γιὰ τὴν κρούπα (ἀτροφίαν τῶν παιδῶν), ποντικόλαδο, διάφορα μαντζούνια (ἐκλείγματα) μὲ ἐκδοχὸν τὸ μέλι χάπια (καταπότια) σιδηροῦχα μὲ κινίνην κατὰ τῆς ἐλονοσίας, ἡ ὁποία ἀπὸ αἰῶνων ἐμάστιζε τὴν ἀνθρωπότητα, ἄλλα τονωτικά ἀφεψήματα, ἄλλα κατὰ τῆς ἀνδρικῆς ἀνικανότητος καὶ ἄλλα κατὰ τῆς στειρότητος τῶν γυναικῶν, διάφορα ἔμπλαστρα διὰ κρυολογήματα καὶ διὰ κατάγματα.

Ὅταν ἐπεσκέπτοντο τοὺς ἀσθενεῖς κατέβαλλαν κάθε προσπάθεια νὰ εἶναι σοβαροί, καὶ μετὰ μακρὰν ἐξέτασιν καὶ σκέψιν ἀπεφαίνοντο διὰ τὴν ἀσθένειαν, κανονίζοντας τὰ κατάλληλα φάρμακα τῆς θεραπείας, δίδοντας ἐκ τῶν πρώτων καθάρσιον—μάνναν καὶ συναμικὴν, ἢ ἄλας τῆς Ἀγγλιτέρας ἢ ρετσινόλαδο—καὶ παραγγέλλοντες ἀφαίμαξιν. Ἐφοροῦσαν μάλλινην σιαγκοῦναν καὶ ἔδεναν τὰ ἄφθονα μάλλια τῆς κεφαλῆς των μὲ πρασίνην ταινίαν. Τὸ πράσινον χρῶμα εἰς βελούδινον ὑφασμα διατηρεῖται μέχρι σήμερον ὡς διακριτικὸν τῆς στολῆς τῶν Φαρμακοποιῶν ἀξιωματικῶν ἐπὶ τῶν ἐπωμίδων τοῦ χιτωνίου καὶ τῆς χλαίνης. Εἰς τὰς χεῖράς των ἐκρατοῦσαν χονδράς ράβδους, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐσκαλίζετο σύμπλεγμα φειδιῶν, τὸ ἔμβλημα τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἄλλοι δὲ ρόπαλα (ματσοῦκαν) ἐξ οὗ καὶ ματσοκιάδες ἀπεκαλοῦντο οἱ τοιοῦτοι, ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ νὰ προφυλάσσωνται ἀπὸ τὰ ἐπιτιθέμενα κατ' αὐτῶν σκυλιά κατὰ τὰς περιουσίας των εἰς τὰ διάφορα χωρία καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ νὰ ἀμύνωνται κατὰ τῶν ἐπιτιθεμένων χωρικῶν, ὅταν ἀπετύγχαναν τὰ βότανά των πρὸς θεραπείαν τῶν ἀρρώστων.

Ὅταν οἱ ἐν λόγῳ κομπογιαννῆται εἰσῆρχοντο εἰς τὰς κωμοπόλεις καὶ τὰ χωρία, συνηθέστατα ἐπὶ ἵππων ἢ ἡμιόνων, ἤρχιζον νὰ διαλαλοῦν ἢ οἱ ἴδιοι ἢ διὰ κηρύκων, ὑπὸ τῶν ὁποίων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνωδεύοντο διὰ τὸ ἐπιβλητικώτερον, τὴν ιδιότητά των, ἂν ἦσαν δηλονότι παθολόγοι, χειρουργοί, ἢ ἐξασκοῦσαν ἄλλην εἰδικότητα, ὡς τοῦ ψυχιάτρου, τοῦ γυναικολόγου—μαιευτῆρος κλπ. «Καλὸς γιαιτρός, καλὰ γιαιτρικά, ζωὴ πουλῶ!» ἄχοῦστε χωριανοί, ἦρθε σήμερα στὸ χωριό μας ἕνας καλὸς καὶ ξακουστὸς γιαιτρός, ὁ τάδε, ποῦ γιαιτρεύει τὴν τάδε ἀσθένειαν» ἦσαν αἱ συνηθέσταται διαλαλήσεις των, διὰ νὰ προσελκύουν τὰ θύματά των! Τὰ ἴδια ἐπαναλαμβάνει σήμερα καὶ ὁ θυμόσοφος Καραγκιῶζης εἰς τὸ Θέατρον τῶν Σκιῶν, ὡσάκις ὑποδύεται τὸν ψευτογιαιτρόν! «ἄλλος τὸν καλὸ γιαιτρό, ἔ...ρὲ γιαιτρός

μιὰ φορά!» καὶ διατάσσει τὸν βοηθὸν τοῦ Χατζηβαϊβάτην νὰ κατασκευάσῃ ἀπὸ ἓνα βαρελάκι σαρδέλλες...πέντε χάπια γιὰ τὸν ἀσθενῆ πελάτην του!!

Χαρακτηριστικὸν σπουδαῖον τῶν κομπογιαννιτῶν ἐκ τῆς ἐξασκήσεως τῆς θεραπευτικῆς τέχνης ἦτο τὸ ἀνήκουστον θράσος μὲ τὸ ὁποῖον παρουσιάζοντο ἐνώπιον ἡγεμόνων τῆς Ρουμανίας, μεγιστάνων, ἀμαθῶν Τούρκων ἀξιωματοῦχων, ἐπιστημόνων ἰατρῶν καὶ ἄλλων μορφωμένων προσώπων, ἀναπτύσσοντες εἰς αὐτοὺς ἐξωφρενικὰς θεωρίας καὶ ἐπιτυγχάνοντες πολλακίς διὰ τῆς μεγάλης εὐφραδείας τῶν νὰ ἀποστομώνουν διαπρεπεῖς ἐπιστήμονας ἰατρούς, σπουδάσαντας ἐν Εὐρώπῃ, καὶ νὰ δημιουργήσουν οὕτω παρὰ τῷ λαῷ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἦσαν ἀληθινοὶ θεραπευταί!

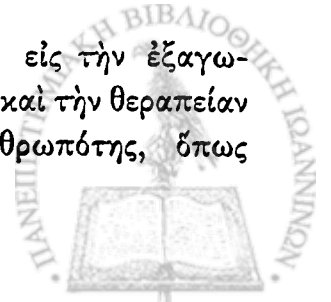
Ε

Μετὰ παραμονὴν ἡμερῶν τινῶν ἐν τινι χωρίῳ, ὅπου προσήρχετο πλῆθος ἀρρώστων πρὸς ἐξέτασιν, ἀπῆρχοντο ἐκεῖθεν συναποκομίζοντες γενναίας προσφοράς εἰς χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα, τρόφιμα, καὶ ἄλλα εἶδη ἀξίας, εἰσπραχθέντα τὸσον διὰ τὴν ἰατρικὴν ἀμοιβὴν τῶν, ὅσον καὶ διὰ τὴν ἀξίαν τῶν ὑπ' αὐτῶν χορηγούμενων φαρμάκων, ἅτινα ἔφερον μαζύ τῶν ἐντὸς δισακκίων. Ὁ Ἡπειρώτης λόγιος Σάρρος ἀναφέρει, ὅτι ἓνας τοιοῦτος κομπογιαννίτης κατάρθωσε νὰ εἰσπράξῃ εἰς διάστημα ἕξ μηνῶν ἑκατὸν πενήκοντα Τουρκικὰς χρυσᾶς λίρας, ἵππους, ἡμιόνους φορτωμένους μὲ γεωργικὰ καὶ κτηνοτροφικὰ προϊόντα καὶ μάλλινα εἶδη ἐπιπλώσεως καὶ εὐχὰς οὐκ ὀλίγας ἀπὸ μέρους τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐξετασθέντων ἀνθρώπων!!

Ἀπὸ τὸ ἰατρικὸν ἔργον τῶν κομπογιαννιτῶν δὲν ἔλειπον αἱ γοητεῖαι (γητιές), οἱ ἐξορκισμοὶ (ξόρκια) καὶ αἱ μαγγανεῖαι διὰ κόμπων, λόγῳ τῆς μεγάλης ἐκτιμήσεως ποῦ ἔτρεφε καὶ τρέφει μέχρι τῶν ἡμερῶν ἀκόμη ἀτυχῶς ὁ ἀμαθὴς λαὸς πρὸς τὰς τοιαύτας ἀγυρτείας. Καὶ γλῶσσαν ἀκόμη ἰδικὴν τῶν κατεσκεύασαν, οἱ ἀπερίγραπτοι αὐτοὶ ἀπατεῶνες, τὰ κομπογιαννίτικα, διὰ νὰ ἐπιβάλλωνται περισσότερον εἰς τὸν λαὸν καὶ οὕτω ὠνόμαζαν: Τὸ βούτυρο=ἀλοιφή, τὸ αὐγὸ=κυλιστήρι, τὴν γνῶσιν=ἄλας, τὸν ὕπνον=γυιὸ τῆς γκαβῆς, τὸ τσίπουρο=δάκρυ τῆς Παναγίας, τὸ κρασί=αἷμα τοῦ Χριστοῦ, τὸ γιαννικὸ=φλιτοῦρι, τὰ δράμια=φραγκόπουλα, τὸ ζυγίζω=βιργῶνω, τὴν θέρμην=κυρᾶ-θειά, τὰ κρομμύδια=καυτηρά, τὰ φασόλια=λιγόδουτα, τὸ κρέας=μαζαράκι, τὸν καφέ=μαυροζοῦμι, τὴν κοιλιὰ=μπλένκου, τὸ χέρι=ταλαμάρα, τὸ ἀλεῦρι=πασπάλι, τὸ νερὸ=πλαῖνό, τὸ ψάρι=πλεύμενο, τὸ καθάρσιο=πουλευτικόν, τὸ χριστιανὸς=δέξιους, τὴν Ρωσίαν=ἀρκούδα, τὸ ντουφέκι=κούφιο, τὸν λαγὸ=κοκκινοπόδαρο, τὴν φακὴ=θουδώρου, τὴν ὀκᾶ=βαρειά, τὸν φοῦρνο=μαυρομούτσουνο, τὸν κατῆ=λαχανᾶ, τὸ ξύλο=καυτερό, τὸ κριθᾶρι—γλεμίτι καὶ τὰ παρόμοια, μετεχειρίζοντο δὲ τὴν γλῶσσαν αὐτὴν ὁ ψευτογιατρός καὶ ὁ βοηθὸς τοῦ ἐνώπιον τῶν ἀμαθῶν καὶ εὐπίστων πελατῶν, οἵτινες ἔμενον κατάπληκτοι ἀπὸ τὰς γνώσεις τῶν!!

Παραθέτω κατωτέρω φράσεις τῶν κομπογιαννιτῶν: Πῶς πηγαίνει ὁ ἄρρωστος;—πῶς πουλεύει ὁ σαρωμένος; εἶναι καλὰ—γράφει μπιάνκα, ὡς τὴν νύκτα πεθαίνει—ὡς τὴν σκοτεινὴν τουφεκῶνει. Τί ἔχει; θέρμην—τί γράζει ζοῦ; τὸν πονεῖ τὸ κεφάλι—τὸν κριτζίζει ἢ καραφίνα. Κάμε συμφωνίαν μὲ αὐτὸν—μπάνισε πάτσο. Δὲν θέλει—δὲν ζηλιῶνει. Ἄφησέ του—ξιφάρισέ του. Κύτταξε τί ἀσθένειαν ἔχει—βίζιωσε τί σαχλαμάρα. Τὸν πονοῦν τὰ ποδάρια—τὸν κριτζίζουν τὰ πατούμενα. Φύγε μᾶς ἐνόησεν ὁ γέρος—τούλευε μᾶς ἀνθισεν ὁ σαρέλης, πάρε τον ἀπὸ τὸ χέρι—σουφρωσέ τον ἀπὸ τὸ παλαμάρι. Εἶναι ἄσχημα—γράφει σαχούλικα.

Οἱ ἐν λόγῳ κομπογιαννίται κατ' ἀρχὰς κατεγίνοντο κυρίως εἰς τὴν ἐξαγωγήν τῶν ὀδόντων, ἀργότερον ὅμως, ἀποθραυσθέντες, ἀνελάμβανον καὶ τὴν θεραπείαν διαφόρων ἀσθενειῶν, ἀπὸ τὰς ὁποίας μαστίζεται ἀνεκάθεν ἡ ἀνθρωπότης, ὅπως

είναι ή πνευμονία, ό τύφος, αί χοιράδες (χελωνάκια), τó έρυσίπελας (άνεμοπούρωμα), ό ύδρωψ άσπίτης (ύδρωπεκία), ή έλονοσία (θέρμες), ή λύσσα, ή άνδρική άνικανότης, ή στέρωσις τών γυναικών, ή φυματίωσις (όχτικα), αί διάφοροι όφθαλμικαί παθήσεις, ή κήλη, οί λίθοι τής κύστεως) ή κροϋπα (παιδική άτροφία), ό ίκτερος (κιτρινάδα), ή μελαγχολία, ή έπιληψία και άλλαι.

ΣΤ

Πολλοί εκ τών κομπογιαννιτών είχαν καταστῆ διάσημοι διά τās έπιτυχεῖς έγχειρήσεις κήλης, λίθων τής κύστεως και του καταρράκτου, έγχειροῦντες αυτόν διά καταβυθίσεως του φακού. Οί χειρουργοί, μη διαθέτοντες κλινικήν όπως σήμερα, διέμενον φιλοξενούμενοι εις την οικίαν του πελάτου, όπου έλάμβανε χώραν ή έγχειρήσις, μέχρι άποθεραπείας, λαμβάνοντες τó ήμισυ τής συμφωνηθείσης άμοιβῆς των προκαταβολικώς και τó υπόλοιπον εις τó τέλος. Μετά την έγχείρισιν τής κήλης έλάμβονον τόν κηλικόν θύλακον, τόν όποιον διέτεινον και έφερον επί καλάμου δίκην τεχνοσήμου, ό αριθμός δέ τών τοιούτων θυλάκων, τόν όποιον δέν παρέλειπαν να διαλαλούν κατά τās περιοδείας των, έθεωρεῖτο και δικαίως ως δεῖγμα τής χειρουργικῆς των έπιτηδειότητος. 'Ο Πουκεβίλ, Γάλλος πρόξενος εν 'Ιωαννίνοις επί τής εποχῆς του 'Αλῆ Πασᾶ, αναφέρει έπιτυχή έγχειρήσιν κήλης, γενομένην υπό έμπειρικοῦ ιατροῦ "Έλληνας κατά τó 1798 επί του εν 'Αθήναις Γάλλου προξένου Φωβέλ.

Οί περι τήν μαιευτικήν και τήν ψυχιατρικήν ασχολούμενοι κομπογιαννῆται ισχυρίζοντο ότι θεραπεύουν τήν στειρότητα τής γυναικός χορηγοῦντες στεροβοτόανο, τήν μελαγχολίαν και άλλας βαρυτέρας μορφάς ψυχοπαθείας και τήν έπιληψίαν διά νηστείας, έξορκισμών και μαγγανειών, ως και τήν ιδιάζουσαν άσθένειαν κίσσαν, τήν ακράτητον δηλονότι έπιθυμίαν μερικῶν έγκύνων γυναικῶν να τρώγουν χῶμα και καρβουνόσκονη καθ' όλην τήν διάρκειαν τής έγκυμοσύνης των—έντεϋθεν άσφαλῶς θά ένεπνεύσθη ό προφητάναξ Δαυῖδ τους ακολουθους στίχους του πεντηκοστοῦ ψαλμοῦ του: 'Ιδού γάρ εν άνομίαις συνελήφθην και εν άμαρτίαις εκίσσησέ με ή μήτηρ μου» (1), (κανά μετάφρασιν τών 'Εβδομήκοντα). 'Η εν λόγω άσθένεια κίσσα—κακοψῦχι άνήκει εις τήν κατηγορίαν τής άλλοτριοφαγίας, παθήσεως, καθ' ήν οί πάσχοντες αισθάνονται τήν ανάγκην να τρώγουν άλλότρια και ακατάλληλα φυσιολογικῶς διά τόν ανθρώπινον όργανισμόν φαγητά, ήτοι χῶμα, κάρβουνα και άμμοασβεστόχρισμα!! Παραθέτω δύο περιστατικά άλλοτριοφαγίας, εκ τών όποίων τó πρῶτον περιέπεσεν εις τήν άμεσον αντίληψίν μου.

'Ολίγους μῆνας πρό τής εκρήξεως του έλληνοϊταλικου πολέμου τó 1940, παρουσιάσθη εις τó φαρμακείον μου νέος ήλικίας 25 ετών, όστις με παρεκάλεσε να του δώσω φάρμακον διά να άπαλλαγῆ από μίαν σοβαράν και άηδῆ άσθένειαν, από τήν όποιαν κατετρώχετο από ετών. "Όταν τόν ήρώτησα διά τά συμπτώματα τής άσθενείας του, έβγαλε από τήν τσέπην του σακκακιου του μιᾶ χουφτα καρβουνόσκονη και τήν κατεβρόχθισε με βουλιμία! προς μεγάλην μου εκπληξιν. Του συνέστησα να αντικαταστήση τήν καρβουνόσκονη με στραγάλια, με φουντούκια, με σταφίδες ή με καρύδια...και παραλλήλως τόν παρέπεμψα εις κάποιον ψυχίατρον του Βόλου. Δέν τόν είδα εκτοτε και δέν γνωρίζω αν άπηλλάγη από τήν κατά τά ανωτέρω διαστροφήν τής όρέξεως. Μετά τήν πυρπόλησιν τής πόλεώς μας—Φαρσάλων—

1. 'Ο καθηγητής τής Θεολογίας και τέως προπρύτανις του Πανεπιστημιου 'Αθηνών κ. Μπρατσιώτης παρεδέχθη τήν ως άνω έτυμολογίαν μου του ρήματος κίσσᾶ=κυφορῶ εκ του κίσσα—κακοψῦχι εις συζήτησιν γενομένην τόν Σεπτέμβριον του 1956 εν Μετσόβω, παρουσία τών καθηγητῶν του εκει 'Ημιγυμνασίου, χαρακτηρίσας αυτήν όρθην και λεπτήν—κίσσᾶ=κυφορῶ τρώγοντας χῶμα διά τās άνομίας μου.

ὑπὸ τῶν ἀνάνδρων Ἰταλῶν τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1943, ἐγκατεστάθην οἰκογενειακῶς ἐν Βόλῳ ὅπου, ἀπὸ παλαιὸν μου φίλον καὶ ἔγκριτον ἰατρόν, ἐπληροφαρήθην ὅτι μία πελάτις του ἐπὶ 4—5 χρόνια τρώγει ἐξακολουθητικῶς ἀμμοασβεστόχρισμα (σοφάδες) ἀποσπῶντας ἀπὸ τὸ ἐπίχρισμα τοῦ σπιτιοῦ της..., τὸ ὁποῖον ὁ σύζυγός της συμπληρώνει κατὰ διαστήματα.

Z

Κομπογιαννῖται διάσημοι ἀπὸ τοὺς Ζαγορισίους, κατὰ τὸν ἀείμνηστον Λαμπρίδην, ἦσαν: Ὁ Ἰωάν. Περτσάλης ἀπὸ τὸ Σκαμνέλι, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὸ 1716 μετήρ-
χετο τὸν ἰατρόν εἰς τὸ Βουκόρέστι, ὁ Πανταζῆς Ἐξάρχου ἀπὸ τὸ Λιασκοβέτσι, ὁ
Χ. Πασχάλης ἢ Πασχάλογλου, ὁ ἐξοχώτατος πάντων ἀπὸ τὸ Καπέσοβο, χρηματί-
σας ἰατρός ἔχι μόνον τεσσάρων Σουλτάνων Ἀβδούλ Χαμίτ τοῦ Α', Σουλεϊμάν τοῦ
Γ', Μουσταφᾶ τοῦ Δ' καὶ Μαχμούτ τοῦ Β' μέχρι τοῦ 1823, ἀλλὰ καὶ Ριτζιάλι
(μυστικοσύμβουλος) αὐτῶν! Ὁ Πασχάλογλου, ἐκ τῆς ἐπιζήλου αὐτῆς θέσεως, ἔχι
μόνον τοὺς συγγενεῖς καὶ συγχωριανοὺς του εὐηργέτησεν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὀλόκληρον
τὸ Ζαγόρι προσέφερε μεγάλας ὑπηρεσίας. Ὁ Πασχάλογλου φυλακισθεὶς τὸ 1821
ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τοῦ Ἰωάννου Καμινάρη, ἀπέθανεν ἐκ δυσεντερίας τὸ 1823.

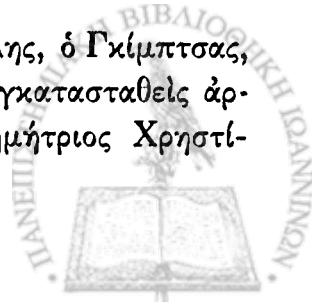
Ὡς ἰατρός τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ ἐχρημάτισεν ἐπὶ πλεον καὶ ὁ Βρουζος
ἀπὸ τὸ Καπέσοβο, ὑποστάς μαρτυρικὸν θάνατον μετὰ τῶν λοιπῶν ἱεραρχῶν εἰς τὴν
Φυλακὴν. Οἱ ἀδελφοὶ Κοντοδήμου ἀπὸ τὸ Μονοδένδρι, ὁ Χρῆστος Παπαγιάννης, ὁ
Θεόδωρος Χατζηγιάννης, ὁ Κωνσταντῖνος Ἀστεριάδης, ὁ Καλέντζος, ὁ Χαρισιάδης,
ὁ Σπύρος Μάνθου ἀπὸ τὴν Μπάγια, ὁ Ἀρ. Ζώνιας ἀπὸ τὴν Βίτσαν, ὁ ὁποῖος δύνα-
ται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἓνας ἐκ τῶν ἐφευρετῶν τῆς πενικιλίνης.

Ὁ Ζώνιας ἐθεράπευσε τὴν πάθησιν τῶν νεφρῶν, διαλύων εἰς ὕδωρ τὴν πρα-
σίνην μοῦχλαν, πού σχηματίζεται εἰς τοὺς ὑγροὺς τοίχους τῶν οἰκοδομῶν καὶ δίδων τὸ
διάλυμα εἰς τοὺς πάσχοντας νὰ πίνουν 2—3 φορές τὴν ἡμέραν. Τὴν θεραπείαν αὐ-
τὴν ἐφήρμοζαν μέχρι πρό τινος καὶ οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ζώνια εἰς τοὺς πάσχοντας ἐκ
τῶν νεφρῶν. Ὁ ἴδιος Ζώνιας διὰ τὴν ὠρίμανσιν τῶν ἀποστημάτων ἢ τὴν κάλυψιν
χρονίων ἐλκώσεων ἐχρησιμοποιοῦσε μουχλιασμένον ἄρτον ὡς κατάπλασμα. Ἀλλὰ
καὶ ἡ σημερινή—ἢ πρώτη—πενικιλίνη δὲν παράγεται ἀπὸ τὴν μοῦχλαν;

Ὁ Φραγκούλης ἀπὸ τὸ Σκαμνέλι. Οὗτος δὲν ἦτο περιδεύων κομπογιαννί-
της, ἀλλὰ τοπικὸς πρακτικὸς ἰατρός, μαθητῆς ἐπιστήμονος ἰατροῦ διπλωματούχου
τῆς σχολῆς τῆς Παδούης, τοῦ Ἀδάμ Γοργία, τοῦ μαθητοῦ τοῦ Μεγάλου Οἰκονό-
μου, διακεκριμένου ἰατροῦ ἐν Βουδαπέστη καὶ ποιητοῦ ἀπὸ τὸ Σκαμνέλι. Ὁ Γορ-
γίας διέπρεψεν καὶ ὡς βοτανολόγος τῆς ἐποχῆς του, μεταφράσας καὶ ἐκδῶσας καὶ
ποίημά τι περὶ χολέρας. Ὁ Γοργίας ἐγκατασταθεὶς εἰς Ἰωάννινα τὸ 1823, διέπρεψε
διὰ τὴν φιλανθρωπίαν του, ἐπισκεπτόμενος καὶ χορηγῶν δωρεὰν εἰς τοὺς πτωχοὺς
φάρμακα καὶ τὸ 1840 συνέστησεν εἰς τὴν γενέτειράν του ἐν Σκαμνέλι πρακτικὴν
ιατρικὴν σχολὴν, ὅπου ἐφοίτησαν ἐπὶ ἐξαετίαν ἀπόφοιτοι Γυμνασίου καὶ ὅπου ἐδι-
δάσκοντο οὗτοι Φαρμακολογίαν καὶ Παθολογίαν, παρηκολούθουν δὲ τὸν ἴδιον εἰς
τὰς κατ' οἶκον του ἐπισκέψεις.

Μαθητῆς λοιπὸν τῆς σχολῆς αὐτῆς τοῦ Γοργία, διετελέσεν ὁ Φραγκούλης, ὁ
ὁποῖος κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐχρημάτισε καὶ κοινοτικὸς ἰατρός μέχρι τοῦ
1896, ὅποτε κατόπιν ἐπεμβάσεως συμπατριώτου του ἐπιστήμονος ἰατροῦ, τοῦ ἀ-
πηγορεύθη ἢ ἐξάσκησις τῆς ἰατρικῆς καὶ ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 100 ἐτῶν τὸ 1927
εἰς τὴν πατρίδα του.

Εἰς τὴν ἰδίαν σχολὴν τοῦ Γοργία ἐδιδάχθησαν καὶ ὁ Φερούλης, ὁ Γκίμπτσας,
ὁ γνωστὸς μὲ τὸ ὄνομα Κωσταγιατρός καὶ ὁ Τριανταφυλλίδης, ἐγκατασταθεὶς ἀρ-
γότερον ὡς Φαρμακοποιὸς εἰς Προῦσαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Δημήτριος Χρηστί-

δης, άστεύος και εύφυέστατος, ό έπιλεγόμενος και Κατσουλακος. Δημ. Πολύχρονος, μετερχόμενος τόν έμπειρικόν ίατρών εις τό Τσοπέλοβον και συναναστρεφόμενος τόν Βηλαράν, όταν ούτος κατά τόν άποκλεισμόν του 'Αλη Πασα κατέφυγεν εκεί από τά 'Ιωάννινα. Πατρατσάς, ειδικός όφθαλμολόγος, Γεώργιος Τσεκούρας, Κων. Τσίμας, Κων. Λιονταρης, Γεώργ. Κασίκας από Φραγκάδες. 'Ητο τουρκομαθής, εύφυέστατος, έταξίδευσε δε κυρίως εις Βουλγαρίαν. Περί τής τουρκομαθείας του ταύτης και τής νοημοσύνης του ό Ν. Πατσέλης αναφέρει τά κάτωθι εις μίαν περι κομπογιαννιτών άξιόλογον μελέτην του :

Η

Ταξιδεύων κάποτε ό Κασίκας από Ζαγόρι εις Βουλγαρίαν και φθάσας εις Μηλέαν—του Μετσόβου προφανώς—εύρίσκει τόν ποταμόν, που διέρχεται εκεί—'Αλιάκμονα—άδιάβατον την δε γέφυραν κατεστραμμένην. Προσποιείται τότε τόν Τουρκον, φωνάζει τούς έντοπίους και τούς διατάζει να κατασκευάσουν την γέφυραν άμέσως διότι πρόκειται να διέλθη ό Πασάς των Τρικάλων. 'Η γέφυρα κατεσκευάσθη άμέσως ό δε Κασίκας, άφου διήλθεν εις την αντίπεραν όχθην, έχαιρέτησε χαμογελών τούς έργάτας και συνέχισε τό προς Βουλγαρίαν ταξίδι του. 'Επιστρέφων τό φθινόπωρον εις τό Ζαγόρι και διερχόμενος εκ νέου από την Μηλέαν ήρώτησε τούς κατοίκους ποίος την κατεσκεύασε. Μετά την έξιστόρησιν των κατοίκων ό Κασίκας έζήτησε συγγνώμην διότι κατά τό ταξιδιον του εις Βουλγαρίαν ήναγκάσθη να τούς άπατήση προς κατασκευήν της. 'Εάν δέν μās έξηπάτας τότε, του άπαντουν οι κάτοικοι, δέν θα είχομεν σήμεραν γέφυραν.

Ο ιστορικός Σπ. Λάμπρος, μεταξύ άλλων κομπογιαννιτών, αναφέρει ως διασημοτέρους τούς γνωστους από τόν άπελευθερωτικόν άγώνα, Παπαδάκην εκ Μάνης, τόν Γιατράκον και Πετιμεζάν, οτινες δέν περιώδευσαν, ως 'Ηπειρώται συνάδελφοί των, άλλ' έδέχοντο τούς άσθενείς εις τά χωρία των, εις τά όποια διέμεναν μονίμως. Οι δύο τελευταίοι προσέφεραν άφθόνους και πολυτίμους ύπηρεσίας κατά την διάρκειαν τής 'Ελληνικής 'Επαναστάσεως, όποτε ύπήρχε μεγίστη έλλειψις ιατρών. 'Ενεκα τούτου ιδρύθησαν την εποχήν εκείνην υπό των έν λόγω έμπειρικων ιατρών ύποτυπώδη σχολεία βοηθών ιατρών—σημερινών νοσοκόμων—εις τά όποια πολλοί 'Ελληνίδες τής Πελοποννήσου και των νήσων έλαβαν μαθήματα έπιδέσεως τραυματιών, παροχής πρώτων βοηθειών και έν γενει περιθάλψεως των άσθενών και ούτω προσέφεραν πραγματικάς ύπηρεσίας εις τόν άγώνα.

Διάδοχοι των κομπογιαννιτών ύπήρξαν οι καλογιατροί, διελάουν την ιδιότητά των με τās φράσεις : «καλός γιατρός», «γιατρικά καλά». Οι τοιοῦτοι προήρχοντο συνήθως από την 'Επτάνησον και την γείτονα 'Ιταλίαν, έφοροῦσαν πλατεία έπανωφόρια με μεγάλα μεταλλικά κομπιά, με προσθέτους έπωμίδας μεγάλας άνεμιζομένας, μικρά και κομψά ύποδήματα, στενό παντελόνι, πεποικιλμένο με όφιοειδεί περιεραμμένα σειρήτια, όπως οι 'Ισπανοί ταυρομάχοι. Οι έν λόγω καλογιατροί, μαθόντες εκ πατρικής παραδόσεως και έξ άναγνώσεως διαφόρων ιατρικών έγχειριδίων—ιατροσοφιων—θεραπευτικάς γνώσεις και δημώδη φάρμακα παρεΐχον τās ύπηρεσίας των εις τούς πάσχοντας.

Δύο τοιοῦτοι καλογιατροί, έξ 'Ιταλίας προερχόμενοι, ήλθον κατά την παράδοσιν και έγκατεστάθησαν μονίμως πρό εκατόν πενήκοντα έτών εις την γενέτειράν μου τό Μέτσοβον. Νυμφευθέντες κορασίδας του Μετσόβου εκ των εύπορωτέρων οικογενειών, έξελλήνισαν τά 'Ιταλικά των έπόνυμα όνομασθέντες 'Ιατρόπουλος ό πρώτος και Τζωάννος ό δεύτερος, προφανώς εκ του πατρικοῦ του όνόματος Τζοβάνι. 'Απόγονος του πρώτου ύπήρξεν ό έξαίρετος ιατρός Δημήτριος 'Ιατρόπουλος, προσενεγκών μεγάλας ύπηρεσίας επί μακράν σειράν έτών εις τούς κατοίκους του

Μετσόβου και τῶν περίξ χωρίων, διανέμων χρηματικά βοηθήματα εἰς τοὺς ἀπόρους.

Κατὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Μετσόβου ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ, ἔστειλε πολυτίμους πληροφορίας εἰς τὸ ἐν Μαλακασίῳ συγκεντρωθὲν ἀπελευθερωτικὸν σῶμα ἐκ τακτικοῦ στρατοῦ καὶ Κρητῶν ἀνταρτῶν μὲ τὸν Μιλτιάδην Γεωργίτσην καὶ ὅταν ἀργότερον, μετὰ τὴν καταστροφὴν πολλῶν Ζαγοροχωρίων, οἱ κάτοικοί των κατέφυγον εἰς τὸ Μέτσοβον ζητοῦντες ἄσυλον, ὡς ἐπίτροπος τοῦ Ἀβερωφείου Κληροδοτήματος Μετσόβου, διέθεσε μέγα χρηματικὸν ποσὸν διὰ τὴν περίθαψιν τῶν προσφύγων καὶ τῶν ἀπελευθερωτῶν ἀνταρτῶν στερουμένων ἐπιμελητείας. Δύο ἀπόγονοι τῆς δευτέρας οἰκογενείας Τζωάννου, ἀν καὶ ἐπεμήκυναν τὸ ἐπώνυμόν των εἰς Τζωαννόπουλον ἐπὶ τὸ ἐλληνικότερον, διετήρησαν ἐν τσοσούτῳ τὴν Ἰταλικὴν ὑψηκοότητα ἐπὶ τουρκοκρατίας, ὁ τελευταῖος δὲ γόνος Δημ. Τζωαννόπουλος ἢ Ντεσάντο, ἀναλαβὼν ὑπηρεσίαν εἰς τὸ ἐν Ἰωαννίνοις Ἰταλικὸν Προξενεῖον ὅπου ὁ πατήρ του Μιχαὴλ ὑπηρετήσεν ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ὡς διερμηνεύς, ἐξειλίχθη εἰς γενικὸν γραμματέα τῆς ἐν Ἀθήναις Ἰταλικῆς Πρεσβείας καὶ κατὰ τὴν ἐπάρατον Ἰταλικὴν κατοχὴν 1941—1944 διεκρίθη διὰ τὰ μισελληνικά του αἰσθήματα εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε ν' ἀρνηθῆ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν παντοδυναμίαν του διὰ τὴν διάσωσιν ἐξ ἀγγιστείας συγγενοῦς του, τοῦ ἀλγισμονήτου ἰατροῦ Βασιλείου Μπουσβάρου, πνιγέτος, ὡς γνωστὸν, κατὰ τὴν εἰς Ἰταλίαν μεταφορὰν του ὡς ὁμήρου τῶν χυδαίων καὶ ἀνάνδρων ἐκείνων Ἰταλῶν. Ὁ ἀταβισμὸς ὑπερίσχυεν ἐν ὄλῃ του τῇ μορφῇ καὶ κατέπνιξε καὶ τὴν ἐλληνοπρεπῆ ἀνατροφὴν τῆς ὁποίας ἔτυχεν ἀπὸ μέρους τῆς Ἑλληνίδος μητρὸς του καὶ τὴν ὑπερτριακονταετῆ συμβίωσιν μετὰ ἑλληνίδος συζύγου καὶ τὴν ἐλληνικὴν μόρφωσιν, μὲ τὴν ὁποίαν ἐπλουτίσθη εἰς τὰ ὀνομαστά ἐλληνικά ἐκπαιδευτήρια τῶν Ἰωαννίνων ὁ ὡς ἄνω ἀπόγονος Ἰταλοῦ Τσαρλατάνου.

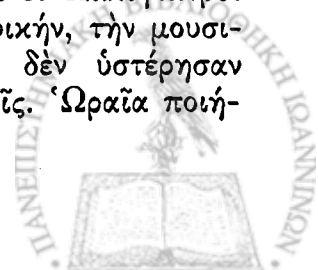

Οἱ κομπογιαννῖται καὶ οἱ καλογιατροὶ εἶχον καταστῆ ἐπιδεξιότατοι χειρουργοὶ κήλης καὶ καταρράκτου, καταπλήσσοτες κυριολεκτικῶς τοὺς ἐξ Εὐρώπης ἐπιστήμονας ἰατρούς. Ἀναφέρεται περίπτωσις ἐγχειρίσεως καταρράκτου γενομένη ὑπὸ ἐπιστήμονος ἰατροῦ ἐν Καλάμαις ἐπὶ εὐπόρου ἀσθενοῦς καὶ ἀποτυχοῦσα, μεθ' ἣν ἐνεργήθη ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἀσθενοῦς εἰς τὸν ἕτερον ὀφθαλμὸν ὑπὸ καλογιατροῦ μὲ πλήρη ἐπιτυχίαν! Τοιαῦται περιπτώσεις ἐσημειώθησαν πολλαὶ πρὸς μεγάλην ἐνίσχυσιν τῆς φήμης τῶν ἐμπειρικῶν τούτων ἰατρῶν.

Ἐνετὸς πρόξενος ἀνεῦρε ἐν Κορώνῃ φυγόδικόν τινα συμπατριώτην του, τὸν Μισέλ Μπατῆν διάσημον καλογιατρὸν καὶ μυστικοσύμβουλον τοῦ Σερασκέρη τῆς Πελοποννήσου !!

Ὁ Πουκεβίλ ἀνεῦρεν ἐν Τριπόλει συμπολίτην του, ταμβακοπώλην ἐν Μομπελιέ, ἐξασκοῦντα τὴν ἰατρικὴν καὶ ἀπολαύοντα μεγάλης φήμης. Καὶ ἐν Ἀθήναις ἔδρασαν οἱ Κομπογιαννῖται καὶ οἱ καλογιατροὶ ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν καὶ δὲν ἦσαν ἄξιοι τῆς ἐπικρατοῦσης περιφρονήσεως, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ ἱστοριοδίφης Καμπούρογλους, διότι, παρὰ τῇ ἀγυρτεία, ἦσαν καὶ κάτοχοι ἰατρικῶν ἐκ παραδόσεως γνώσεων.

Μετὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς ἰατρικῆς σχολῆς εἰς τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν τῆς Κερκύρας καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς ἀποφοίτησιν ἱκανῶν ἰατρῶν, ἤρχισαν νὰ ἐκλείπουν τόσον οἱ κομπογιαννῖτες ὅσον καὶ οἱ καλογιατροὶ καὶ μόνον οἱ πρακτικοὶ ὀδοντογιατροὶ ἐξηκολούθουν τὸ ἔργον των μέχρι πρὸ τριάκοντα ἔξ ἐτῶν καὶ τοῦτο διότι τὸ 1921 προσετέθη ὀδοντιατρικὸν σχολεῖον εἰς τὸ κατὰ τὸ 1843 ἰδρυθὲν Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον. Τόσον οἱ Τσαρλατάνοι, ὅσον καὶ οἱ Κομπογιαννῖται καὶ οἱ Καλογιατροὶ ἀπησχόλησαν ὡς θέμα τὴν λογοτεχνίαν, τὴν ποίησιν, τὴν ζωγραφικὴν, τὴν μουσικὴν καὶ τὸ θέατρον, εἰς ὀλόκληρον τὴν Εὐρώπην. Καὶ ἐν Ἑλλάδι δὲν ὑστέρησαν εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ οἱ λόγιοι, οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ θεατρικοὶ συγγραφεῖς. Ὠραῖα ποιή-

ματα καὶ ὠραιότερας κωμωδίας ἀφιέρωσαν ἄρκετοὶ "Ἕλληνες διανοούμενοι ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρομεν τοὺς ἀκολούθους :

Ὁ ποιητὴς Ἄλ. Σοῦτσος ἔγραψε τὴν κωμωδίαν «Ἄσωτος» ὅπου ὁ ἰατρὸς Ἰπεκακουάνας λέγει :

*«Δὲν εἶμ' ἐγὼ Ζαγοριανός, νὰ περπατῶ στὸ δρόμο,
μὲ ἀλοιφάς, μὲ ἔμπλαστρα, μὲ βότανα στὸν ὤμο
καὶ μὲ δοντάγραν συριγγῶν καὶ νυστεριῶν χαρχάλα,
Μὲ τὸ σαμουροκάλλακο νὰ τρέχω στὸ κεφάλι,
νὰ σκούζω ἀπὸ τὸ κουτσὸ καὶ ψόφιο μου μουλάρι
Καλὸς γιατρός, πουλῶ ζωὴ, ποιὸς θέλει, ποιὸς θὰ πάρη»...*

Τὸ αὐτοδίδακτον τῶν κομπογιαννιτῶν αὐτῶν σατυρίζει ὁ ἰατρὸς καὶ ποιητὴς Βηλαρᾶς γράφων :

*«Δίχως νὰ ᾿χη ὑποψία
ἂν εὐρίσκονται βιβλία
ἐπιστῆμες καὶ σπουδὴ,
Ὁ Ματσούκας ἀπ' τὰ γίδια
ἐξημέρωσε στὰ ἴδια
τοῦ Ἄσκληπιοῦ παιδί».*

Ἴδου τώρα καὶ μερικαὶ γνωματεύσεις τῶν αὐτοδιδάκτων αὐτῶν ἰατρῶν, ὅπως τὰς περιγράφει ὁ Βηλαρᾶς :

*Πῆς του βηχω—πῆρες κρύο,
ἕνα κ' ἕνα κάνουν δύο.
Ἄνεμοβροντῶ ἀποκάτω
εἶναι κρύο καὶ μονάτο.
Νοιώθω κάφη στὸ κορμί μου
πῆρες κρύο στή ζωὴ σου
καὶ τὸ πῆρες τὴν ἀγῆ.
Κάμε ἀρχὴ φλεβοτομήσου
καὶ κατόπι καθάρισου
σοῦ περνάει δὲν ἀργεῖ.*

Σχετικῶς μὲ τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ ἐπαγγελματικὴν των κατάρτισιν, ὁ εὐ-
τράπελος ποιητὴς Βηλαρᾶς γράφει ὅτι οἱ ματσουκάδες τοῦ Ζαγορίου ἦσαν τόσο
ἐξησχημένοι εἰς τὸ ἐπάγγελμά των ὥστε ἀντελαμβάνοντο :

*τοῦ ἀρρώστου του τὸν πόνον
μὲ τὴν μυρωδιὰ καὶ μόνον.*

καὶ συνεχίζει :

*Τὰ παχειὰ κορμιὰ ἀχαμναίνει
τάχαμνὰ σοῦ τὰ παχαίνει.
δίδει μάτια τῶν στραβῶν
τοὺς ψηλοὺς εὐθὺς χαμλώνει,
τοὺς κοντοὺς κι' αὐτοὺς ψηλώνει
βάνει γλῶσσα τῶν βουβῶν !»*

I

Ἐν τοσούτῳ, ἂν καὶ ζοῦμε εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ ραδιοφώνου, τῶν ἵπταμένων φρουρίων καὶ τῶν ὑπερηχητικῶν ἀεροπλάνων καὶ τῆς ἀτομικῆς διασπάσεως τῶν στοιχείων καὶ τῆς ὑδρογονοβόμβας, δὲν ἐξέλιπεν ἡ δρᾶσις τῶν ὡς ἄνω ἐμπειρικῶν ἱατρῶν, παρ' ὅλας τὰς καταπληκτικὰς προόδους τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης καὶ τὴν κατασκευὴν αὐτόχρημα θαυματουργῶν φαρμάκων, οἷα εἶναι αἱ σουλφαμιδαί, ἡ πενικιλίνη, ἡ στρεπτομυκίνη, ἡ χρυσομυκίνη, ἡ τερραμυκίνη, ἡ χλωρομυκητίνη καὶ ἄλλα καὶ τὰ ὅποια θεραπεύουν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν τὴν πνευμονίαν, τὸν ἐπιλόχειον πυρετὸν, τὸ ἐρυσίπελας, τὸν τύφον, τὴν βλεννόρροϊαν, τὸν μελιταῖον πυρετὸν καὶ ἄλλας λοιμῶξεις. Εἰς πᾶσαν πόλιν καὶ χώραν εὐρίσκονται τοιοῦτοι ἐπιτήδαιοι τύποι, ἐκμεταλλεόμενοι τὴν εὐπιστίαν ὄχι μόνον τῶν ἀμαθῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν μορφωμένων ἀκόμη ἀνθρώπων πρὸς ἀργυρολογίαν ἐν ὀνόματι τῆς θεραπευτικῆς τῶν ἱκανότητος, τὴν ὁποίαν φροντίζουν νὰ διαφημίζουσι καταλλήλως παρὰ τῷ λαῷ.

Τοιοῦτοι ἐμπειρικοὶ ἱατροὶ ἀμφοτέρων τῶν φύλων, ὑπάρχουν σήμερον ἀρκετοί, ὄχι μόνον εἰς χωρία καὶ πόλεις, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὴν συνοικίαν «Κυψέλη» τῶν Ἀθηνῶν ἔχει ἐγκαταστήσει ἀπὸ ἐτῶν τὸ Ἀσκληπιεῖον τῆς μίας γιάτρισσα, γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα Κυρὰ Μαρία, ἡ ὁποία ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν ἀστυνομικῶν ὀργάνων δέχεται πλῆθος ἀσθενῶν, διαφόρων τάξεων, ἀπὸ τοῦ πτωχοῦ ἐργάτου μέχρι τοῦ κατόχου πολυτελοῦς λιμουζίνας καὶ ἀπὸ τὰ ἀκρότατα σημεῖα τῆς Ἑλλάδος καὶ θεραπεύει, ὡς ἰσχυρίζεται, μεταξὺ πολλῶν ἄλλων ἀσθενειῶν καὶ τὸν ὑδρωπα ἀσκίτην, τὴν συρροὴν δηλονότι ἐξαγγισθέντος ὀρώδους ὑγροῦ εἰς τὸ περιτόναιον. Εἰς ὄρεινὸν χωρίον τῆς ἐπαρχίας Φαρσάλων ἐζοῦσε μέχρι πρὸ πενταετίας τοιοῦτος τύπος ψευτογιατροῦ, ὁ σαρακατσᾶνος Σιαμουρέλης ὅστις ἰσχυρίζετο ὅτι ἐθεράπευε τὴν λύσσαν καὶ ἀριθμεῖ οὐκ ὀλίγα θύματα, καθόσον οἱ καχύποπτοι χωρικοὶ ἔτρεφον μεγαλυτέραν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν ἀγύρτην αὐτὸν παρὰ εἰς τὴν ἐπιστήμην. Εἰς τοὺς Σοφάδες ἐζοῦσε μέχρι πρὸ τινῶν ἐτῶν κάποια Μαρία ἡ λυσσαροῦ, ἡ ὁποία ἰσχυρίζετο ὅτι ἐθεράπευε τὴν λύσσαν χαράσσουσα τὸν χαλινὸν τῆς γλώσσης μὲ νιστέρι!!

Ἄλλοι καταγίνονται μετ' ἐπιτυχίας εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἐξαρθρώσεων, διαστρεμμάτων καὶ καταγμάτων καὶ τοιοῦτος ζῆ ἐν τῇ πόλει μας ὁ ἐκ Θράκης προερχόμενος Ἀργύρης Βερόγκος, σημειώσας πολλὰς μέχρι σήμερον ἐπιτυχίας. Ὑπάρχουν καὶ γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι ἐπιδίδονται εἰς τὴν μαιευτικὴν καὶ τὴν γυναικολογίαν καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου τῶν ἀσκοῦν γοητεῖαν (γητειᾶς) καὶ ἐξορκισμοὺς (ξόρκια) καὶ τοιαύτη ἐζοῦσε μέχρι πρὸ τινος ἐν Βόλῳ—πρακτικὴ μαῖα—ἡ ὁποία κατῴρθωσε νὰ ὑποβάλλῃ στεῖραν γυναῖκα μέχρι τοιοῦτου σημείου, ὥστε νὰ προκαλέσῃ νόθον κύησιν εἰς αὐτήν, κοινῶς ἀνεμογκαστριάν!! Ἐδέησε νὰ παρέλθουν δέκα μῆνες ἀπὸ τῶν πρώτων συμπτωμάτων τῆς ἐγκυμοσύνης διὰ νὰ πεισθῇ ἡ ἀτυχῆς στεῖρα ὅτι εἶχε πέσει θῦμα ἀγυρτείας!

Παρόμοιον κατόρθωμα ἀνεμογκαστριάς ἐπέτυχε τὸ 1902 ἓνας κομπογιαννίτης, Σπυρογιατρὸς λεγόμενος, ἐξ Ἀμυνταίου (Σόρροβιτς) τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τὰς ἀκολούθους περιστάσεις. Τὸ 1901 ὁ τότε βασιλεὺς τῆς Σερβίας Ἀλέξανδρος Ὁβρένοβιτς ἐρωτευθεὶς τὴν ἐπὶ τῶν τιμῶν κυρίαν Δράγαν, χήραν τοῦ λοχαγοῦ Μάσιν, κατέστησεν αὐτὴν σύζυγόν του καὶ βασίλισσαν τῶν Σέρβων. Ἡ Δράγα ἔχουσα ἀτροφίαν τῶν ὠοθηκῶν τῆς καὶ μὴ δυναμένη νὰ τεκνοποιήσῃ κατὰ τὴν γνώμην μεγάλων γυναικολόγων τῆς Βιέννης, ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐξητάσθη, ἐν τῇ μεγάλῃ ἐπιθυμίᾳ τῆς νὰ καταστῇ μητέρα καὶ νὰ μὴ ἔχη τὴν τύχην τῶν πρώτων Βασιλέων τῆς Ἑλλάδος Ὁθωνος καὶ Ἀμαλίας, ἂν καὶ ἡ πρώτη Βασίλισσα τῶν Ἑλλήνων διετήρησεν ἀμάραντα τὰ παρθενικά τῆς ἄνθη μέχρι τοῦ τάφου—εἶναι ἱστορικῶς βεβαιωμένον ὅτι ἡ βασίλισσα Ἀμαλία ἀπέθανε παρθένος—κατέφυγε μὲ ἄνθρωπον τῆς ἐμ-

πιστοσύνης της εις τὸν ἐν Βελιγραδίῳ εὐρισκόμενον τὴν ἐποχὴν ἐκείνην Σπυρογιατρὸν. Ὁ μέγας αὐτὸς ἀπατεῶν ἐπισκεφθεὶς κατ' ἐπανάληψιν τὴν Δράγα κατῶρθωσε νὰ ὑποβάλλῃ αὐτὴν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε μετὰ τινὰς ἐβδομάδας νὰ παρουσιάσῃ αὐτὴ συμπτώματα νόθου ἐγκυμοσύνης!! "Ὅταν, κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Σπυρογιατροῦ, ἡ Δράγα εἰσῆλθεν εἰς τὸν ἑννατον μῆνα, ὁ Τσαῖρος τῆς Ρωσίας ἐστειλεν εἰς Βελιγράδιον τὸν καλλίτερον Βιεννέζον μαιευτῆρα διὰ νὰ παραστῇ εἰς τὸν τοκετόν. Ὁ ἐν λόγῳ μαιευτῆρ, μετὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἐξέτασιν τῆς Δράγας, διεπίστωσεν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀνεμογκαστριᾶς, διότι οὔτε γάλα εἶχον οἱ μαστοὶ τῆς, οὔτε καρδιακοὶ κτύποι ἤκούοντο τοῦ ἐμβρύου εἰς τὴν μήτραν.

ΙΑ

Ὁ αὐστριακὸς μαιευτῆρ ἀνακοινώσας τὴν διάγνωσίν του εἰς τὸν Σέρβον ἀρχίατρον τῶν ἀνακτόρων παρεκάλει αὐτὸν νὰ καταστήσῃ ταύτην γνωστὴν εἰς τὴν Βασίλισσαν. Κατάπληκτος ὁ Σέρβος ἰατρὸς ἀνεκοίνωσε μὲ μεγάλην δυσκολίαν τὸ δυσάρεστον γεγονός εἰς τὴν Βασίλισσαν, ἡ ὁποία εἰς τὸ ἄκουσμα τῆς σκληρᾶς ἀληθείας ὑπέστη τοιοῦτον ψυχικὸν κλονισμόν, ὥστε ὅλος ὁ ἀήρ πού εἶχε πληρώσει τὴν μήτραν τῆς ἐξῆλθε αὐθωρεὶ καὶ ἡ δυστυχὴς Δράγα ἔπεσε λιπόθυμος. Μόλις ἐπληροφόρηθη τὰ γενόμενα ὁ Σπυρογιατρός, ὅστις εἰς τὸ διάστημα τῆς ἐγκυμοσύνης εἶχεν ἀποσπάσει ἀπὸ τὴν Βασίλισσαν ἀρκετὰ χρυσᾶ νομίσματα καὶ κοσμήματα μεγάλης ἀξίας, ἔσπευσε νὰ ἐξαφανισθῇ ἀπὸ τὴν Σερβικὴν πρωτεύουσαν καὶ ἔπειτα ἀπὸ πολλὰς περιπετείας ἔφθασεν εἰς Λάρισαν καὶ ἐκεῖθεν κατέφυγεν τὸ 1905 εἰς τὰ Φάρσαλα, ὅπου τὸν ἐγνώρισαν χωρὶς νὰ πληροφορηθῶ τὸν ἐν Σερβίᾳ ἄθλον του. Εἰς τὰ Φάρσαλα παρέμεινεν ὁ Σπυρογιατρός ἐπὶ 4—5 ἔτη μετερχόμενος τὸν γυναικολόγον καὶ φυματιολόγον ἰατρόν!!, ὡς ἰατρεῖον ἐχρησιμοποίει ἓνα διαμέρισμα ἀπὸ τὰ ἐργαστήρια ἐνὸς χρυσοχοῦ εἰς Νυμφαῖον (Νέβεσκας) τῆς Μακεδονίας.

Τὰ τῆς νόθου ἐγκυμοσύνης τῆς Δράγας ἤκουσα τὸ 1910 ἀπὸ στόματος τοῦ τότε ὑφηγητοῦ τῆς ἰατρικῆς Σκεύου Ζερβοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν εἰς μίαν διδασκαλίαν του περὶ ἰατρικῆς δεοντολογίας εἰς τὴν φιλοσοφικὴν αἴθουσαν, καὶ τότε ἐνεθυμήθην τὸν Σπυρογιατρὸν τῶν Φαρσάλων. Ὁ ἐν λόγῳ Σπυρογιατρός κατεσκεύαζε μόνος του τὰ φάρμακα, ἅτινα ἐχορηγοῦσε εἰς τοὺς ἀσθενεῖς του. Οὕτω ἐχορηγοῦσε διάφορα μαντζούνια γιὰ τὴν μεγαλοσπληνίαν, χάπια ἀπὸ κοπανισμένα σκουλήκια καὶ κανέλλα διὰ τὴν φυματίωσιν, βάλσαμο ἀπὸ τσίπουρο ματαβγαλμένο, λάδι καὶ κοκκινοπίπερο διὰ τοὺς ρευματισμοὺς καὶ διαφόρους ἀλοιφὰς διὰ δερματικὰς παθήσεις. Εἰς τὰς στείρας πελάτιδας, ὅταν ἀστοχοῦσαν τὰ βότανά του διὰ τεκνοποίησιν, ὅπως ἀσυστόλως συνιστοῦσε νὰ ἐφαρμόσουν τὴν ἀλάνθαστον μέθοδον τῆς ἀμειψισπορᾶς, μὲ σποραδικὰς ἐπιτυχίας. Μήπως καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας πολλὰὶ πρακτικαὶ μαμμαὶ δὲν ὑποδεικνύουν τὴν ἰδίαν θεραπείαν, ὅπως ἔχω διαπιστώσει;

Ὁ ἐν λόγῳ Σπυρογιατρός ἦτο τέλειος τύπος κομπογιαννίτου. Ἔτρεφε μακρὰν γενειάδα, ἐφοροῦσε ματογυᾶλια μὲ χρυσοῦν σκελετόν, ἡμίπαλτο, εἰς τὴν κεφαλὴν του κάλυμμα ἀπὸ πολύτιμον γουναρικόν, χρυσοῦν ὠρολόγιον μὲ χρυσὴν ἄλυσον, βαρῦτιμα δακτυλίδια εἰς τὰ δάκτυλα τῶν δύο χειρῶν του, ἀντιπροσωπεύοντα περιουσίαν, ἐκρατοῦσε ράβδον ἀπὸ ἔβενον μὲ ἀργυρᾶν λαβὴν ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶχε φιλοτεχνηθῆ σύμπλεγμα ὄφρων, ἐφοροῦσε, καθημερινῶς, ἄσπρο κολλαρισμένον ὑποκάμισο μὲ μαῦρο παπιγιόν, καὶ ἀπὸ τὰ χέρια του δὲν ἔλειπε μεγάλο κομπολόγι μὲ χοντρὲς χάντρες ἀπὸ ἤλεκτρο. Τὰς Κυριακὰς καὶ μεγάλας ἑορτὰς συνεκέντρωνε ἔξω ἀπὸ τὸ Ἀσκληπιεῖον του τοὺς γύρω βιοτέχνας τῶν Φαρσάλων, ἦτοι τσαγκάρηδες, ξυλουργοὺς, σαμαράδες, στραγαλατζῆδες, τενεκετζῆδες καὶ ραφτάδες καὶ ἐπὶ ὥρας τοὺς ἀπασχολοῦσε μὲ τὰς περιπετείας τῆς ζωῆς του. Διεκρίνετο διὰ τὴν θρασύτητά του καὶ ἀπεφαίνετο, ὡς ἀπὸ τρίποδος, διὰ πάσης φύσεως θέματα, ἦτοι πολιτικά, κοινωνικά, θρησκευτικά, ἐπιστημονικά καὶ γραμματικά ἀκρόμη.

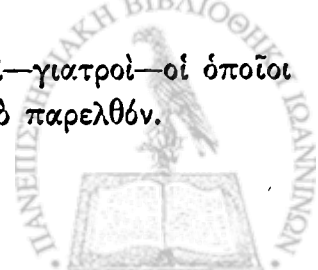
IB (τελευταῖον)

Ἐνθυμοῦμαι μερικὰς, ἐξωφρενικὰς ἐτυμολογίας, τὰς ὁποίας ἔδιδεν εἰς διάφορα ὄνόματα ὅπως: Τρίκαλα=τρία καλά, Σαλονίκη=σάλος, νίκη, Θεσσαλία=θέσις, ἄλια, Βασιλεία=βάσις, λεία, δὲν διηκρίνιζε μόνον ὁ ἀγύρτης αὐτὸς ἀν τὸ δεύτερον συνθετικὸν λεία ἦτο οὐσιαστικὸν ἢ ἐπίθετον. Ἀπήγγειλε τὰ γράμματα τοῦ Ἀλφαβήτου ἀκολουθούμενα μὲ μίαν ἰδικῆς του ἐμπνεύσεως φράσιν, πού ἀνεφέρετο εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅπως: Α—Ἀρχὴ τοῦ κόσμου γέγονε, Β—Βασιλεύει ἡ Μαριάμ, Γ—γάρ...γεννᾶται ὁ Χριστός, Δ—δι' ἀγγέλου...πρόσταγμα, Ε—ἐργεταί ὁ Χριστός, Ζ—ζητοῦσαν οἱ Ἰουδαῖοι, Η—ἥλιος...τὸν ἔλαμψεν, Θ—Θεοτόκος τὸν ἐγέννησεν, Ι—Ἰωάννης τὸν ἐβάπτισεν, Κ—κόλαμον...τὸν ἐπότισαν, Λ—λαὸς τὸν ἐτρόμαξεν, Ο—ὁ Πιλάτος ἔλεγεν, Π—ποῖος εἶσαι;, Ρ—Ρωμαῖος εἶμαι, Σ—συνήχθησαν οἱ στρατιῶται, Τ—ταῦτα εἶπον καὶ ἔπαθον, Υ—ὕψηλὰ τὸν ἐσταύρωσαν, Φ—φυλακὴν τοῦ ἔβαλον, Χ—χολὴν τὸν ἐπότισαν, Ψ—Ψιττακός...τὸν ἔφαγε...“Ὅπως ἦτο φυσικόν, ὅλοι οἱ ἀγράμματοι ἀκροαταί του τὸν ἐθεωροῦσαν σοφὸν καὶ τὸν περιέβαλλον μὲ σεβασμὸν καὶ ἐκτίμησιν μέχρι τῆς ἡμέρας, πού κατηγγέλθη ἐπὶ παρανόμῳ ἐξασκήσει τοῦ ἱατρικοῦ ἐπαγγέλματος ἀπὸ τοὺς ἱατροὺς τῶν Φαρσάλων. Διὰ τὴν μὴ καταδικασθῆ ἀπὸ τὴν δικαιοσύνην, μίαν ὡραίαν πρῶταν, ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὰ Φάρσαλα δι' ἄγνωστον διεύθυνσιν.

Εἰς τὸ χωρίον Δρίσκοι τῆς ἐπαρχίας Φαρσάλων, ἐγκατεστάθη πρὸ πενήντα καὶ πλέον ἐτῶν, κάποιος πρακτικὸς ἱατρός Μπόρμπονας, ὄνόματι, ἰσχυρίζομενος ὅτι εἶναι πτυχιούχος ἱατρός. Ἐξήσκησεν ἐκεῖ καὶ εἰς τὰ γειτονικά χωρία ἐπὶ 26 συνεχῆ ἔτη τὴν ἱατρικὴν χωρὶς νὰ τὸν ἐνοχλήσῃ κανεὶς. “Ὅταν μετὰ τὴν Μικρασιατικὴν καταστροφὴν κατέφθασαν εἰς τὴν Ἑλλάδα πολλοὶ ἐπιστήμονες, ἱατροί, φαρμακοποιοί, δικηγόροι, διδάσκαλοι καὶ καθηγηταί καὶ τὸ Κράτος ὑπεχρεώθη νὰ ζητήσῃ ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐν Ἑλλάδι ἱατροὺς ἀντίγραφα τοῦ πτυχίου των, ὃ ἐν λόγῳ Μπόρμπονας ἐξηφανίσθη ἀπὸ τὸ Δρίσκοι. Ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπληροφορήθη ὅτι εἶχεν ἐργασθῆ ὡς ἀπλοῦς νοσοκόμος εἰς τὸ Δημοτικὸν Νοσοκομεῖον Ἀθηνῶν, ὅπου ἔμαθε νὰ κάνῃ ἐνέσεις καὶ νὰ κόβῃ βεντούζες! Κάποιος βοηθὸς φαρμακείου μιᾶς θεσσαλικῆς πόλεως ἐφοδιασθεὶς μὲ πτυχίον φίλου καὶ συνομηλίκου του ἱατροῦ, μετέβη εἰς τὴν Σερβίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Α΄ Παγκοσμίου πολέμου καὶ καταταγείς εἰς τὸν Σερβικὸν στρατὸν ὡς ἐθελοντὴς μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ ὑπιάτρου, ἐμονιμοποιήθη ἀργότερον διὰ τὴν εὐδόκιμον ὑπηρεσίαν του καὶ ἔφθασε μέχρι βαθμοῦ τοῦ Γενικοῦ Ἀρχιάτρου, δημιουργήσας οἰκογένειαν καὶ μεγάλην περιουσίαν ἐκεῖ.

Πρὸ δεκαετίας, κατόπιν καταγγελίας τοῦ ἱατρικοῦ συλλόγου τῆς Γαλλικῆς πόλεως Λυών, συνελήφθη κάποιος Ἰταλὸς Τσαρλατᾶνος, Νοταρτζάκομο ἐπονομαζόμενος, καὶ παρεπέμφθη εἰς δίκην, ὡς ἀσκῶν τὸ ἱατρικὸν ἐπάγγελμα καίπερ μὴ τυγχάνων ἱατρός, εἰς ὀλόκληρον περιφέρειαν τῆς Γαλλίας καὶ θεραπέων διαφόρους ἀσθενείας μὲ ἀφεψήματα ἰδικῆς του κατασκευῆς καὶ μὲ ἐμπλαστρα ἀπὸ κοπανισμένες ρέγγες, ἀπὸ κρομμύδια καὶ ἀπὸ λάσπη! Κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς δίκης παρουσιάσθησαν δεκάδες μαρτύρων ὑπερασπίσεως, οἵτινες ἐβεβαίωσαν ἐνόρκως ὅτι ἐθεραπεύθησαν καὶ ὅτι θεωροῦν τὸν Τζιάκομο σωτῆρα των! Πρὸ διετίας ἀπέθανεν εἰς τὸ χωρίον Σιμιλικῆ τῶν Φαρσάλων ὁ Νέστωρ Ράμμος, ὅστις ἰσχυρίζετο ὅτι ἐθεράπευε τὸν καρκίνον καὶ τὸ ἔλκος στομάχου μὲ χυμὸν λεμονίων καὶ ἀφεψήματα ἀγνώστων ριζῶν καὶ φύλλων. Κατηγγέλθη κατ' ἐπανάληψιν καὶ κατεδικάσθη, πλὴν οἱ ἄρρωστοὶ ἔτρεχον συνεχῶς εἰς τὴν οἰκίαν του διὰ νὰ προμηθευθοῦν τὰ θεραπευτικά του βότανά! Τώρα τὸ ἔργον του τὸ συνεχίζει ἡ σύζυγός του καὶ ὁ υἱός του.

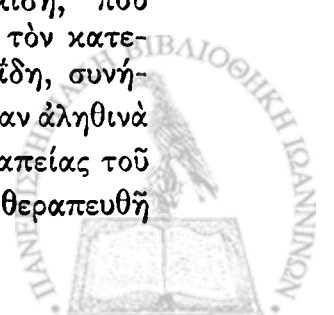
Ἐπῆρξαν ἐν τοσοῦτῳ καὶ μερικοὶ ἐμπειρικοὶ θεραπευταί—γιατροὶ—οἱ ὁποῖοι προσέφεραν μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς διαφόρους ἀσθενεῖς κατὰ τὸ παρελθόν.

“Ένας όμως, πού ἔδρασε τριάντα καὶ πλέον χρόνια στὴ Θεσσαλία, πού εὐργέτησε πραγματικὰ τοὺς ἀρρώστους, ὅπως θὰ διαπιστωθῆ παρακάτω, καὶ πού ἡ φήμη του δὲν περιωρίσθηκε μονάχα στὴ Θεσσαλία, ἀλλ’ ἔφτασε στὴν Ἡπειρο καὶ Μακεδονία, εἶναι ὁ Σωτήρης Μαντζούκας ἀπὸ τὰ Τρίκαλα. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Μαντζούκα ἦταν ἀπὸ τὴ Δυτικὴ Μακεδονία καὶ εἶχε ἐγκατασταθῆ πρὶν ἀπὸ 75 χρόνια στὰ Τρίκαλα, ὅπου διατηροῦσε μεγάλο ξυλεμπορικὸ κατάστημα. Ὁ Σωτήρης, ἐδῶ καὶ σαράντα σχεδὸν χρόνια, δὲν ξέρω γιὰ ποιὸ λόγο, ἀποσύρθηκε ἀπὸ τὴ δουλειὰ τοῦ ξυλεμπόρου, γιὰ νὰ ἀσκήσῃ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γιατροῦ, χωρὶς βέβαια νὰ ἔχει σπουδάσει ἰατρικῆ!! Ἄλλὰ γεννᾶται τὸ ἐρώτημα, πῶς μπόρεσε ἀπὸ ξυλᾶς νὰ γίνῃ... γιατρός; Ἀπλουστάτα. Ἐπεσαν ὅλως τυχαῖα στὰ χέρια του δυὸ γιατροσόφια—ἰατρικὰ βιβλία—τυπωμένα στὴ Βιέννη καὶ γραμμένα ἀπὸ κάποιον Ἡπειρώτη γιατρὸ τοῦ Καίσαροβασιλέα τῆς Αὐστρίας ἐδῶ καὶ ἑκατὸν ἑβδομῆντα περίπου χρόνια. Τὸ ἓνα ἀνέγραφε τὶς διαφορὰς ἀσθένειες μὲ τὰ συμπτώματά τους καὶ στὸ τέλος τὰ ἀνάλογα φάρμακα γιὰ κάθε ἀρρώστεια, τὸν τρόπο τῆς παρασκευῆς καὶ τὶς δόσεις γιὰ κάθε ἡλικία. Τὸ ἄλλο βιβλίον ἦτο φαρμακευτικὴ βοτανικὴ, ἀνέγραφε δηλαδὴ τὰ διάφορα βότανα, φύλλα, ἄνθη, καρπούς, φλοιούς, ρίζες μὲ ἐγχρωμες εἰκόνες δίπλα καὶ μὲ ὁδηγίες πού φύονται, σὲ ποιά ἐποχὴ πρέπει νὰ μαζεύονται καὶ πῶς νὰ ζηραίνονται καὶ νὰ διατηροῦνται.

Διαβάζοντας χρόνια τὰ βιβλία αὐτὰ ὁ Μαντζούκας καὶ ρωτῶντας κανένα φίλο του φαρμοκοποιό, ἔγινε σιγὰ-σιγὰ χωρὶς κι αὐτὸς νὰ τὸ καταλάβῃ γιατρός καὶ ἄρχισε νὰ προσφέρῃ τὶς ὑπηρεσίες του σὲ διαφόρους ἀρρώστους. Φαίνεται ὅτι σημείωσε ἐπιτυχίες στὴ δουλειὰ αὐτὴ καὶ ἔτσι γρήγορα ἔγινε, γνωστὸς ὄχι μονάχα στὰ Τρίκαλα, ὅπου διέμενε, ἀλλὰ καὶ σ’ ὅλη τὴ Θεσσαλία. Στὰ πρῶτα χρόνια ἐπισκέπτονταν τοὺς ἀρρώστους στὰ σπίτια των ἢ στὰ καφενεῖα ἀκόμα, ὅταν ἐπρόκειτο γιὰ δερματικὰ νοσήματα, τὰ δὲ φάρμακα τὰ παρασκεύαζε σπῆτι του. Ἀργότερα ὅμως ἐνοικίασε ἓνα ἰσόγειο δωμάτιο ἀπέναντι ἀπὸ τὸ ἐργοστάσιον Παπαστεργίου—Εὐσταθίου καὶ ἐγκατέστησε τὸ Ἀσκληπιεῖο του, ἐδέχετο δηλαδὴ ἐκεῖ τοὺς ἀρρώστους καὶ ἐκεῖ παρασκεύαζε τὰ διάφορα εἶδη τῶν φαρμάκων, ἀλοιφές, σιρόπια, ἀφεψήματα, χάπια, γαλακτώματα καὶ σκονάκια. Ἀνελάμβανε νὰ γιατρέψῃ κάθε ἀρρώστεια, ἐπιτυχία ὅμως εἶχε στὰ ἐγκαύματα, στὴν ψώρα, στὸ ἔκζεμα καὶ στὸ ἀνεμοπύρωμα—ἐρυσίπηλας. Γιὰ τὰ ἐγκαύματα εἶχε ἓνα φάρμακο πού τὸ ὀνόμαζε βάλσαμο καὶ γιὰ νὰ πείσῃ τοὺς πελάτες του γιὰ τὴν ἀξία του, ἔπινε ὁ ἴδιος ἀπ’ αὐτό. Ἐθεράπευσε τὸ ἔκζεμα τοῦ Τρικαλινοῦ γιατροῦ Χρ. Ἀντωνίου πού εἶχε σπουδάσει στὸ Παρίσι. Τὸ περιστατικὸ αὐτὸ ἔγινε ἀφορμὴ ὥστε ὁ διευθυντὴς τοῦ Ζαννείου Νοσοκομείου Πειραιῶς νὰ γράψῃ στὸν Μαντζούκα, ζητῶντας τὸ φάρμακο γιὰ νὰ τὸ δοκιμάσῃ στοὺς ἀρρώστους του!! Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ κατατέθηκε στὸ Πλημμελειοδικεῖο Τρικάλων σὲ μιὰ δίκη τοῦ Μαντζούκα, ὕστερα ἀπὸ μῆνυση τοῦ Ἰατρικοῦ Συλλόγου Τρικάλων, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀθωωθῆ!! Ἐπαθε κάποτε ὁ ἴδιος ἐγκαύματα στὸ σῶμα του τρίτου βαθμοῦ καὶ γιατρεύθηκε μὲ τὸ δικό του βάλσαμο. Ἀνελάμβανε ἐπίσης νὰ θεραπεύσῃ τὴ βλεννόρροια, τὴ σίφυλη, τὶς αἱμορροῖδες καὶ ἀσθένειες τῆς μήτρας τῶν γυναικῶν χωρὶς ἐγγείρηση. Κατηγορήθηκε πολλές φορές ἐπὶ παρανόμῳ ἐξασκήσει τοῦ ἰατρικοῦ ἐπαγγέλματος καὶ καταδικάσθηκε. Αὐτὸς ἐξακολουθοῦσε ἀφοβα νὰ ἀσκήσῃ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γιατροῦ. Σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς πολλές δίκας του παρουσίασε εὐχαριστήρια γράμματα ἀπὸ ἀνθρώπους πού γιατρεύθηκαν ἀπὸ ἔκζεμα, ἀλλὰ καὶ πάλι καταδικάσθηκε σὲ ὀλιγοήμερο φυλάκιση, πού ἐξαγόρασε. Τὸ ἀπόγευμα τῆς ἰδίας ἡμέρας ὁ προεδρεύων δικαστὴς, πού τὸν κατεδίκασε, ἐπεσκέφθηκε στὸ γραφεῖο του τὸν δικηγόρο του Γεώργιο Κεχαῖδη, συνήγορο τοῦ Μαντζούκα στὴν πρωινὴ δίκη καὶ τὸν ἠρώτησε νὰ μάθῃ ἂν ἦταν ἀληθινὰ ὅσα ἰσχυρίσθηκε γιὰ τὸν πελάτη του ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου «περὶ θεραπείας τοῦ ἐκζέματος», γιὰτὶ καὶ ὁ ἴδιος πάσχει ἀπὸ ἔκζεμα καὶ δὲν μπόρεσε νὰ θεραπευθῆ

μέ τα φάρμακα καλῶν δερματολόγων γιατρῶν τῆς πρωτευούσης, προσέθεσε δὲ ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ δοκιμάσῃ τὴ μέθοδο τοῦ πελάτου του. Ὑστερα ἀπὸ διαβεβαίωση τοῦ Κεχαῖδη ὅτι πράγματι ὁ Μαντζούκας θεραπεύει τὸ ἔκζεμα, ἐπῆγε μαζί του τὴ νύχτα στὸ ἰατρεῖο τοῦ Μαντζούκα, ὁ ὁποῖος μετὰ πρόχειρη ἐξέταση τοῦ εἶπε: «Θὰ σὲ κάμω καλὰ κύριε Πρόεδρε καὶ ἄς μὲ κατεδίκασες, γιατί ξέρω ὅτι ἔτσι ἔπρεπε νὰ κάμῃς, ἀλλὰ βλέπεις ἡ ἐπιστήμη δὲν μπόρεσε νὰ σὲ θεραπεύσῃ καὶ ἐγὼ θὰ σὲ κάμω καλὰ σὲ ἓνα μῆνα ἀπὸ τὸ ἔκζεμα». Πράγματι ὁ Μαντζούκας ὑπέβαλε τὸ δικαστὴρ σὲ θεραπεία μὲ ὑποκαπνισμοὺς καὶ σὲ ἓνα μῆνα τὸ ἔκζεμα ἐξάλειφθηκε πρὸς μεγάλη ἐκπληξὴ καὶ εὐχαρίστηση τοῦ ἄρρώστου!!

Ἀργότερα παρουσιάσθηκε στὸν Μαντζούκα ἄλλος δημόσιος ὑπάλληλος, τοῦ ὁποῖου ἡ σύζυγος ὑπέφερε ἀπὸ ἰνομύωμα τῆς μήτρας, καλοήγη νεοπλασία—πού στὸ μεταξὺ εἶχε ὑποστῆ κακοήγη ἐξαλλαγή—καὶ τὴν ὁποῖαν οἱ γιατροὶ τῶν Ἀθηνῶν εἶχαν ἀποφασίσει καὶ τῆς συνέστησαν νὰ γυρίσῃ στὴν πατρίδα της στὰ Τρίκαλα γιὰ νὰ πεθάνῃ κοντὰ στοὺς δικούς της. Ὁ Μαντζούκας ἀφοῦ συμβουλευθῆκε τὰ γιατροσόφια του ὑπέβαλε τὴν γυναίκα σὲ θεραπεία μὲ χάπια πού ἔπαιρνε ἀπὸ τὸ στόμα ἐπὶ ἓνα καὶ πλέον μῆνα καὶ στὸ διάστημα αὐτὸ ἡ ἄρρωστη ἔγινε ἐντελῶς καλὰ, γιατί ὁ ὄγκος τῆς μήτρας σταφίδιασε—συνερρικνώθη—καὶ ἔπαυσαν αἱ ἐνοχλήσεις γιὰ πάντα!!

Τὰ δύο τελευταῖα περιστατικὰ ἐγίναν ἀφορμὴ στὸν Κεχαῖδη νὰ γράψῃ στὴν ἀντιπροσωπεῖα τοῦ οἴκου Μπάγερ στὰς Ἀθήνας, γιὰ νὰ προτείνῃ τὴν ἀγορὰ τοῦ φαρμάκου, πού γιατρεύει τὸ ἰνομύωμα τῆς μήτρας, ὁ Μαντζούκας ὅμως ἀρνήθηκε νὰ φανερώσῃ τὴ σύνθεση τοῦ φαρμάκου πού ἀπαραίτητα ἔπρεπε νὰ ὑποβληθῆι στὸ ἰατροσυνέδριο γιὰ νὰ ἐγκριθῆι ἢ κυκλοφορήσῃ.

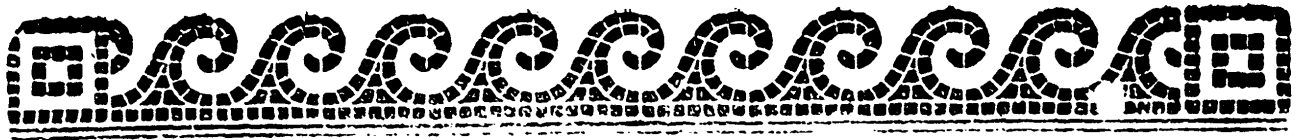
Ἀπὸ ἀξιόπιστα πρόσωπα ἔχω πληροφορηθῆι ὅτι ὁ Μαντζούκας ἦταν ἀλτρουϊστής καὶ ἀφιλοκερδής...Γιὰ τὴν ἰατρικὴ περίθαλψη πού παρεῖχε στοὺς ἄρρώστους καὶ τὰ φάρμακα πού χορηγοῦσε σ' αὐτοὺς ἐπληρώνετο μετὰ τὴν θεραπεία τῶν πελατῶν του καὶ κατ' εὐχαρίστηση, χωρὶς νὰ ἀπαιτῆι ἐκ τῶν προτέρων ὠρισμένο χρηματικὸ ποσό. Εἰς τοὺς ἐντελῶς φτωχοὺς ἐχορηγοῦσε δωρεὰν τὰ φάρμακα!! Ὁρισμένη ἐποχὴ τοῦ ἔτους περιώδευε σὲ διάφορα πεδινὰ καὶ ὄρεινὰ ἰδίως χωριά, ὅπου εὐρίσκονται τὰ βότανα τὰ ὁποῖα μάζευε στὸν καιρὸ τῆς βλαστήσεως ἢ τῆς ὠριμάνσεως φιλοξενούμενος ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς πού εἶχε θεραπεύσει.

Ἦταν ἐνάρετος καὶ ἐντιμος σὲ βαθμὸ ἀπίστευτο. Ἐδῶ καὶ πενήντα τέσσερα χρόνια, σὲ μιὰ γιορτῆ τῆς Παναγίας—στὰ Σαράϊα τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἑορταζομένην τὴν Παρασκευὴν τῆς Διακαινησίμου—βρῆκε στὸ δρόμο ἓνα βραχιόλι ἀδαμαντοκόλλητο, μεγάλης ἀξίας, πού ἔχασε μιὰ παντρεμένη πλουσία κυρία στὸ συνωστισμό, στὸ πανηγῦρι. Τὴν ἄλλη μέρα ἀπὸ τὸ πρωτὶ ὡς τὸ βράδυ ὁ ἀξέχαστος κήρυκας Πατσίλας διαλαλοῦσε στὶς δύο πλατεῖες καὶ στοὺς ἄλλους δρόμους τῶν Τρικάλων ὅτι ἐκεῖνος πού θὰ παρουσίαζε τὸ βραχιόλι θὰ ἔπαιρνε μιὰ μεγάλη χρηματικὴ ἀμοιβή. Ὁ Μαντζούκας παρέδωσε τὸ βραχιόλι χωρὶς νὰ δεχθῆι καὶ μιὰ δραχμὴ μονάχα ἀπὸ τὸν πλούσιο σύζυγο τῆς κυρίας πού τὸ εἶχε χάσει.

Ἀπὸ τὴ μεγάλη του ἐντιμότητα καὶ τὴν ἀφιλοκερδεία του ζέπεσε σὲ ἀφανταστὴ φτώχεια στὰ μαῦρα χρόνια τῆς κατοχῆς, γιατί καὶ οἱ δουλειές του εἶχαν ἐκμηδενισθῆι καὶ ἡ κατάπτωση καὶ ἡ ἀπόγνωση τὸν ὠδήγησαν στὸν τάφο τὸ 1942.

Ἄς ἀποτελέσουν οἱ πάρα πάνω γραμμὲς μου μικρὸ καὶ ἀπέριττο μνημόσυνο τοῦ ἰδεαλιστῆ καὶ ἀλτρουϊστῆ Μαντζούκα πού ἀνάλωσε τὴ ζωὴ του γιὰ τὸν ἀνθρώπινὸ πόνο.

ΣΠΥΡΟΥ ΜΟΥΣΕΛΙΜΗ

ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΣΟΥΛΙΟΥ*

(ΑΝΕΚΔΟΤΑ)

ΒΡΑΒΕΙΟΝ "ΗΠΕΙΡ. ΧΡΟΝΙΚΩΝ., (1926)

327

‘Ο Κωσταντής κι’ ὁ Κώσταντας

— ΑΕΙΝΤΕ — ‘Ο Κωσταντής κι’ ὁ Κώ —
— ΚΙ’ Ο ΚΩ — σταντας
— ΩΡΕ — Κι’ ὁ Μικροκωσταντάκης
— ΚΩΣΤΑΝΤΑΚΗ ΜΟΥ —

‘Ο Κωσταντής κι’ ὁ Κώσταντας κι’ ὁ Μικροκωσταντάκης
Τρεῖς χρόνους ἐγκιζέρησε νά βρεῖ καλή γυναίκα
Θέλει ψηλή, θέλει λιγνή, θέλει καγκελοφρύδα
Νάχει τὸ μάτι σάν ἐλιά, τὸ φρύδι σὰ γαϊτάνι.
Κι’ ἠῦρε ψηλή, κι’ ἠῦρε λιγνή, κι’ ἠῦρε τῆς ἀρεσιᾶς του.
Τρεῖς χρόνους φκιάνει τὸ προικεῖο καὶ τρεῖς τὸ πανωπροῖκι
Καὶ τὰ κρυφὰ τῆς μάνας τῆς λογαριασμὸ δὲν ἔχουν.
Ἦρθεν ἡ ὥρα τῆς χαρᾶς κι’ ἡ ὥρα νὰ τὴν πάρουν
Ἐκάλεσε τὰ Γιάννενα καὶ τὰ Ζαγόρια ὄλα
Βάνει τὸν ἄγγελο νουνὸ καὶ τὸν ἀη-Γιώργη βλάμη.
Πουλάκι πάησε κι’ ἔκατσε δεξιὰ μεριά στὴν τάβλα
Οὔτε λαλοῦσε σάν πουλί οὔτε σὰ χηλιδόνι
Μὲν ἐλαλοῦσε κι’ ἔλεγεν ἀνθρώπινη κουβέντα,
— Κώστα μου μὴν ξοδιάζεσαι, Κώστα μου μὴ χαλιέσαι
Ἐσὺ Κώστα θαλὰ χαθεῖς, Κώστα θαλὰ πεθάνεις.
— Ποῦ ξέρεις σὺ πουλάκι μου ὅπου θαλὰ πεθάνω;
— Ἐψὲς ἤμουν στοὺς οὐρανοὺς, ἤμουν μὲ τοὺς ἀγγέλους
Κι’ ἤκουσα πὺ σὲ γράφουνε μὲ τοὺς ἀπεθαμένους.
Κι’ ὁ Κωσταντής ἀρρώστησε βαριὰ γιὰ νὰ πεθάνει.
Μάνα καὶ γιοῦς ἐκοίτονταν σ’ ἓνα προσκεφαλάκι
Μάνα κρατᾷ τὸ κερί κι’ ὁ γιοῦς τῆς ξεψυχάει.

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 531.

- Μάνα για σβύσε τὸ κερί καὶ κράτει μου τὸ κεφάλι
"Ὅσο νὰ βγεῖ ἡ ψυχούλα μου νὰ πάει στὸ καλὸ της.
- Τὴν κόρη π' ἀρραβώνιασες Κώστα τί νὰ τὴν κάμω;
- "Ἐχω ἀδερφὸ μικρότερο νὰ πάει νὰ τὴν πάρει.
Δεξιὰ πᾶνε τὸ λείψανο, ζερβιά πᾶνε τ' ἀψοίκι.
Κι' ἡ κόρη τοὺς ἀγνάντευε ἀπὸ τὸ παραθύρι.
- Μάνα τ' ἀψοίκι ν' ἔρχεται πεζούρα καὶ καβάλα
Κι' ὁ Κωσταντῆς δὲ φαίνεται μὸν ἦρθε τ' ἄλογό του
Τὸ ἄλογο τοῦ Κωσταντῆ στὰ μαῦρα σελλωμένο
Καὶ τ' ἄργανα τοῦ Κωσταντῆ λυπητερὰ βαρᾶνε.
Βῆκε καὶ τοὺς καρτέρεσε στὸν πᾶτο τὰ σκαλίδια.
- Συμπέθεροι στὰ σπίτια σας καὶ φίλοι στὰ δικά σας
Καὶ σύ καλέ μου ἀντράδερφε νὰ πᾶς νὰ βρεῖς γυναίκα
"Ὀντας θαλ' ἄρθ' ὁ Κωσταντῆς μαζί με τ' ἄλογό του,
Τότε θὰ διπλοπαντρευτῶ κι' ἄλλον ἄντρα θὰ πάρω.

Ποβλ. Χασιώτη VII. Ἡμερολ. «Ἡπειρ. Ἀστήρ», 1904, σ. 366.

328

Δώδεκα μερῶν νυφούλα

Δώδεκα μερῶν νυφούλα, μαύρη χήρεψε
Μὲ τὰ τέλια στὸ κεφάλι πάει στὴ μάνα της
Μὲ σταυροὺς μὲ κουμπολόγια κλαίει τὸν ἄντρα της
Στὸ κιβούρι του ἐκάτσε καὶ μοιρολογάει:

- Σήκου Γιώργη καὶ Γιωργάκη κι' ἀδερφοῦλη μου,
Σήκου ἄλλαξε στολίσου κι' ἔμπα στὸ χορὸ
Νὰ σὲ ἴδουν οἱ μαυρομάτες νὰ μαραίνονται
Νὰ σὲ ἴδῶ κι' ἐγὼ ἡ καημένη νὰ σὲ χαίρομαι.

ΣΗΜ. : Τὸ τρογοῦδι ἀναφέρεται σὲ κάποια Γιώργαινα ἀπὸ τὴ Σέλλισση τῆς
Παραμυθιάς πού χήρεψε νιόνυφη.

329

Μηλίτσα ποῦεσαι στὸ γκρεμὸ

- Μηλίτσα ποῦεσαι στὸ γκρεμὸ στὰ μῆλα φορτωμένη
Τὰ μῆλα σου τὰ ρέγομαι καὶ τὸ γκρεμὸ φοβιοῦμαι.
- Καὶ σὰν φοβιέσαι τὸ γκρεμὸ ἔλα τὸ μονοπάτι
Νὰ σὲ χορτάσω μὲ γλυκὰ καὶ μυρουδάτα μῆλα.

Τὸ μονοπάτι μ' ἔβγαλε σ' ἕνα παλιὸ κλησάκι
Ποῦηταν σαράντα μνήματα ἀδέρφια καὶ ξαδέρφια
Κι' ἕνα μνήμα ἦταν ξέχωρα ξεχωριστὰ 'πὸ τ' ἄλλα.
Δὲν τῶεῖδα καὶ τὸ πάτησα στὰ μάτια καὶ στὰ φρύδια.

Ἄκούω τὸ μνῆμα ποῦ βογγάει βαριά κι' ἀναστενάζει.
— "Ἄν εἶσαι νιὸς ποῦ μὲ πατεῖς πάτα καὶ διάβα πέρα
Κι' ἂν εἶσαι μπαρμπαγέροντας πάτα καὶ πέσε μέσα.

Πρὸβλ. Ε. Τζιάτζιου «Τραγ. Σαρακατσ.», ἀριθ. 97.

330

Τοῦ Δημήτρη ἀπὸ τὴν Πρέβεζα

Ἔσεῖς πουλάκια τῆς αὐγῆς κι' ἀηδόνια τῆς Ἀθήνας
Ἔσεῖς δουλειὰ δὲν ἔχετε τοῦτο τὸ καλοκαίρι
Διαβᾶτ' ἀπὸ τὴν Πρέβεζα στὰ σπίτια τοῦ Δημήτρη
Καὶ πέστε τῆς Δημήτραινας τῆς μικροπαντρεμένης
νὰ μὴν ἀλλάξει τὴ Λαμπρή, νὰ μὴν ἀσπροφορέσει
Τ' εἶν' ὁ Δημήτρης ἄρρωστος βαριά γιὰ νὰ πεθάνει.
Μπαίνουν καὶ βγαίνουν οἱ γιατροὶ καὶ γιατριά δὲν βρίσκουν
Μπαίνει καὶ βγαίν' ἡ μάνα του τὰ μάγουλα τραβίει.
— "Ἄειντε Δημήτρη νὰ φύομε στὰ σπίτια μας νὰ πᾶμε.

I'

ΤΟΥ ΛΑΖΑΡΟΥ

331

Τοῦ Λαζάρου

Καληώρα σας, καλὴ βραδιά σας
Ἦρθ' ὁ Λάζαρος, ἦρθαν τὰ βᾶϊγια
Ἦρθ' ὁ Αὐγερινὸς τῶν κορασίδων.
Κορασίδια μου σταυροσταθῆτε
Παλληκάρια μου τριγύρου γύρου
Νὰ τιμήσωμε καλὸν ἀφέντη
Καὶ καλὴ κυρὰ καμαρωμένη.

Ἄφέντη μ' ἀφεντάκη μου, πέντε βολές ἀφέντη
Πέντε βολές ἀφέντεψες καὶ πάλ' ἀφέντης εἶσαι
Πέντε κρατοῦν τὸν μαῦρο σου καὶ πέντε καλιβώνουν
Κι' ἄλλοι πέντε παρακαλοῦν,—μπρ' ἀφέντη καβαλικά
Μπρ' ἀφέντη καβαλίκηψε σὲ σέλλινο μουλᾶρι
Σὲ σέλλινο προσέλλινο σ' ἀσημοσελλωμένο
Πῶχει ν' ἀστρί στὸ πρόσωπο, φεγγάρι στὰ καπούλια
Καὶ πίσω ἀπὸ τὴ σέλλα του τρεῖς φραγκοπούλες παίζουν.
Ἡ μιὰ παίζει τὸν τάμπουρα κι' ἡ ἄλλη μὲ τὸ λιοντόρι
Ἡ τρίτω καὶ καλλίτερη παίζει μὲ τὸν ἀφέντη.
Γιὰ παίζοντας διαλέγοντας ἀποκοιμήθκ' ἀφέντης.

Γιὰ σήκου σήκου ἀφέντη μου καὶ μὴ βαριά κοιμᾶσαι
 Ἐμιά σοῦ παίρει τ' ἄσπρα σου κι' ἡ ἄλλη τὰ φλωριά σου
 Ἐτρίτω καὶ καλλίτερη σοῦ παίρει τ' ἄλογό σου.

Πολλᾶειπαμαν καὶ τ' ἀφεντός νὰ εἰποῦμε τῆ κυρᾶς μας
 — Κυρὰ ψηλή, κυρὰ λιγνή, κυρὰ μαλαματένια
 Σὰν κάνεις καὶ στολίζεσαι καὶ πᾶς στὴν ἐκκλησία
 Βάνεις τὸν ἥλιο πρόσωπο καὶ τὸ φεγγάρι κύκλο
 Βάνεις καὶ τὸν Αὐγερινὸ ψηλὸ καγκελοφρύδι,
 Καγκελοφρύδι φράγκικο, ρωμαϊκό σημαντρένιο
 Σὰν μπαίνει στὴν Ἀνατολή κι' ἀκούγεται στὴ Δύση,
 Κι' ἀπὸ τὴ Δύση στὴ στεριά, πὸ τὴ στεριά στὴν Πόλη,
 Ποῦ κοσκινίζουν τὸ φλωρί καὶ πέφτει τὸ λαγάρι
 Καὶ τ' ἀπολαγαρίσματα τὰ δίνουν τοῦ Λαζάρου.
 Ὁ Λάζαρος ἀπέθανε καὶ πάλε ἀναστήθ'κε
 Τὸ δάχτυλό του τάραξε καὶ τὸ μελάνι χύθ'κε.

Πολλᾶειπαμαν καὶ τῆς κυρᾶς νὰ εἰποῦμε καὶ τοῦ γιοῦ τῆς.
 — Καλότυχη ν ἐσύ κυρὰ μὲ τὸν υἱὸν ὀπῶχεις
 — Κι' ἐγὼ πολλοὺς ἔχω ν υἱοὺς, γιὰ ποιὸν μοῦ λέτε κάλλιο
 — Αὐτὸν τὸν λιὸ μικρότερο, τὸν πολὺ θιαμαχτούρη
 Διαβαίνει ρίνει γράμματα, ρίνει τὴν ἀρραβώνα
 Κι' ἡ γ ἀρραβώνα πῶρριξε κουμπὶ καὶ δαχτυλίδι
 Τὸ δαχτυλίδι νὰ πατεῖ καὶ τὸ κουμπὶ νὰ παίξει
 Νὰ παίξει καὶ νὰ χαίρεται στοῦ Δράκου τὰ λιβάδια.
 Κι' ὁ Δράκος τὸν ἀγνάντευε πὸ μιὰ ψηλὴ ραχούλα
 — Τί ἔχεις τ' ἔεις νιούτσικε, ποῦ βαριαναστενάξεις
 — Τὸ δοξάράκι μ' ἔπεσε, μὲ δυό, μὲ τρεῖς σαίτες
 — Γιὰ τῶπα, τῶπα νιούτσικε κι' ἐγὼ θὰ σοῦ τὸ φκιάκω
 Νὰ βάλει λίτρα ἢ μάνα σου, λίτρα ἢ γ ἀδερφή σου
 Καὶ λίτρα καὶ μισόλιτρο ἢ ἀγάπη ἢ δική σου.
 Κι' ὁ νιούτσικος ἐχάρηκε στὸν δάσκαλον ἐπάει.
 Τὸν καρτερεῖ ν ὁ δάσκαλος μὲ τὸ χαρτί στὰ χέρια,
 Τὸν καρτερεῖ ἢ δασκάλισσα μὲ μιὰ βουτσέλα μόσχο,
 Μὲ μόσχο καὶ μὲ λίβανο καὶ μὲ βαριὸ θυμιάμα
 — Μπρὲ γυιέ μ' ποῦειναι τὸ γράμμα σου, μπρὲ γυιέ μ' ποῦ-
 [ναι κι' ὁ νοῦς σου
 — Τὸ γράμμα μ' εἶναι στὸ χαρτί, κι' ὁ νοῦς μου ἐδῶ πέρα,
 Ἐδῶ πέρα κι' ἀντίπερα, πέρα στὶς μαυρομάτες
 Πῶχουν τὰ μάτια σὰν ἐλιά, τὰ φρύδια σὰ γαϊτάνι
 Πῶχουν καὶ τὰ ξανθὰ μαλλιά σαράντα πέντε πῆχες.
 — Ἄ, γυιέ μου, ποῦ τὰ λούζονται, ἄ, γυιέ μου, ποῦ τὰ χτε-
 [νίζουν;
 — Στὴ θάλασσα τὰ λούζονται, στοὺς κάμπους τὰ χτενίζουν
 Στὴν ἄκρη ἀπὸ τὴ θάλασσα τὰ λεφτοκοπανίζουν,
 Στὴ μέση γράφουν τὸ Χριστό, στὴν ἄκρη τὸν ἀη-Γιάννη
 Καὶ στὰ κλωθογυρίσματα γράφουν καὶ τὸν ἀη-Γιώρη
 Ἄη-Γιώρ' ἀη-Γιώρη φοβερὸ καὶ γριβοκαβαλάρη
 Γιὰ βόηθα κι' ἀποσκέπασε τ' ἄξιο τὸ παλληκάρι
 Λαγούς νὰ πιάσ' ἀνίπιαστους, περδίκια μὲ τὸν πλάνο

Νά πιάσει έλαφομούσκαρα με τὰ λαγωνικά του.

Έδω πού τραγουδήσαμεν, έφέτο και του χρόνου
Και τή Λαμπρή τήν Πασχαλιά καλόκαρδοι νά βγοῦμε
Με τ' άσπρα, με τὰ κόκκινα και με τὰ λουλουδάτα.

Σ η μ. Ο Λάζαρος τραγουδιέται από τὰ παιδιά τήν Παρασκευή τ' άπόγιομα,
μπροσά από τὸ Σαββάτο του Λαζάρου.

332

Τῶν Βαγιῶν

Βάγια βάγια τῶν Βαγιῶν
“Ως τήν ἄλλη Κυριακή
Με τὸ κόκκινο τ' αὐγὸ
Με τή σούβλα τὸ ἄρνι
Με τήν τσίτσα τὸ κρασί.

(Σκάπετα)

333

Τῶν Φωτῶν

Σήμερα τὰ Φῶτα
καρκαλιέται ἢ κόττα
πίσω από τήν πόρτα.
Τοῦ φωνάζ' ὁ πέτος
δέν τ' ἀπολογιέται.
Σφίγγει ἓνα λιθάρι
τήν παίρει στό ποδάρι.
—“Οἶ, ὄϊ πόδι μου
και τὸ ποδαράκι μου,
γρήγορα τή σέλλα μου
νά σελλώσω τ' ἄλογο
νά πάω στή μητρόπολη
γιὰ νά μάθω γράμματα.
Πῆγα και δέν ἔμαθα
κι' ἔγυρα τὸ δρόμο πίσω
κι' ἤῤα μιὰ μικρὴ βρυσούλα
κι' ἔσκυψα νά πιῶ νερό,
βῆκ' Ἀγγέλω ἀπ' τὸ Θεό.
—Μωρ' Ἀγγέλω, μωρ' Γιαννή
πῶς κοιμᾶσαι μοναχῆ.
—Δέν κοιμᾶμαι μοναχῆ,
ἔχω Πέτρους ἔχω Παύλους,
ἔχω δώδεκ' Ἀποστόλους,
τὸ ροδάνι του Χριστοῦ
τῶχ' ἐγὼ προσκεφαλάκι

κι' ὅποιος νάρθει νά τὸ γγίξει
κατακέφαλα τὸν παίρω
καὶ στὸ λάκκο τὸν πααίνω
καὶ τ' ἀπίκουπα τὸν σκάζω.

Καλόερε μαντόερε
τὰ παιδιὰ πὺ βάφτισες
ἔπεσαν καὶ βάρεσαν
σ' ἓνα ψαροκόκκαλο.
πάρτε τα καὶ σῦρτε τα
στὴν ἀγιά, στὴν Παναγιά
Πῶχ' ἀνώγεια καὶ κατώγεια
καὶ κλειδιὰ καὶ παραθύρια.
Ἄνοιγῶ καὶ μπαίνω μέσα
βρίσκω λύκο πὺ χορεύει
κι' ἄλουποῦ πὺ μαγειρεύει.

ΙΑ' ΕΡΓΑΤΙΚΑ

334

Μπαίνω μέσ' στ' ἀμπέλι

Μπαίνω μέσ' στ' ἀμπέλι σὰ νοικοκυρὰ
γιὰ κι' ὁ νοικοκύρης πῶρχεται κοντὰ
— Ἔλα νοικοκύρη νὰ τριγύσωμε
κόκκινα σταφύκλια νὰ πατήσωμε,
Δώδεκα βαένια νὰ γεμίσωμε
μέσα στὴ Φραγκιά νὰ τὰ πουλήσωμε
γρόσια καὶ φλωριά νὰ καζαντήσωμε.

335

Ἡ κατάρα τῆς ἐργατιᾶς στὸν ἥλιο

Ἡλιέ πολὺ μᾶς ἄργησες ὅσο νὰ βασιλέψεις
Σὲ καταριέτ' ἡ ἐργατιὰ κι' ὅλοι ν οἱ δουλευτάδες
Σὲ καταριέται καὶ μιὰ νιά, μιὰ νεοπαντρεμένη
Πῶχει τὸν ἄντρα ν' ἄρρωστο βαριά κι' ἀναγκεμένο
Ζητάει γάλα ἀπὸ λαγό, τυρὶ ἀπὸ ἄγριο γίδι.

336

Σκώνετ' ἡ κόρη τὴν αὐγὴ

Σκώνετ' ἡ κόρη τὴν αὐγὴ λουσμὲνη χτενισμὲνη
 Τὸν ἄντρα τῆς ἐτοίμαζε, τὸν ἄντρα τῆς τοιμάζει
 —Γιὰ σήκου νοικοκύρη μου καὶ μὴ βαριά κοιμᾶσαι
 Καὶ τὰ καρβάνια πέρασαν σήκου νὰ τὰ φορτώσεις
 —Ἐχω τὴ φούρκα σύντροφο τὸ στήθος παλληκάρι.

**ΙΒ΄
 ΠΕΡΙΓΕΛΑΣΤΙΚΑ**

337

Πέντε δέκα παπαδιές

Πέντε δέκα παπαδιές
 κι' ἄλλες τόσες καλογριές
 στὸν προσήλιο κάθουνταν,
 ἔτρωγαν ψωμί κι' ἐλιές
 κι' ἔπεκαν τὶς μαργιολιές.

Πέρασ' ὁ καλόερος
 καὶ τσι καλημέρησε
 καὶ τὸν καλημέρησαν
 — Μπρὲ παπᾶ, καλόερε
 τ' εἶν' αὐτὰ ποὺ κρέμονται;
 — Εἶναι τὰ νισάνια μου
 καὶ τὰ μπεχλιβάνια μου.
 — Μπρὲ παπᾶ, καλόερε
 δὲν τὰ δίνεις δανεικά;
 — Δὲν τὰ δίνω δανεικά
 κάπου τ' ἄδωσα κι' ἄλλοῦ
 καὶ μοῦ τὰ τσουρούκεψαν,
 ξόδιασα στὰ γιατρικά
 δώδεκα καλάθια αὐγά.

338

Πέντε πόντικοι βαρβάτοι

Πέντε πόντικοι βαρβάτοι
 μοῦ χαλάσαν τὸ κρεβάτι
 κι' ἄλλοι δυὸ μουνουχισμένοι
 μοῦ τὸ φκιάνουν οἱ καημένοι,

Μέσα ὄξω στὴν κουβέντα
 κι' ἄφησα τὴ θύρα τέντα
 μπαίνει ὁ γέρος σκύλος μέσα
 καὶ μοῦ παίρει τὴν κοκάλα.
 Μπήξε βάρει ἐγὼ τὸ σκύλο
 καὶ τοῦ παίρω τὴν κοκάλα.
 Μπαίνει ἡ λιάρρα γάτα μέσα
 «τσάτ» ἀπέδω «τσάτ» ἀπέκει
 «τσάτ» ἀπὸ τὸ μουστερέκι
 τρώει ἡ γάτα τὸ μπουρέκι.

339

Δὲ χορεύεις γέροντα

—Δὲ χορεύεις γέροντα
 στοῦ παιδιοῦ μας τὴ χαρά.
 — Τί χαρὰ νά κάμω ἐγὼ
 ποῦειμαι γέρος, δὲν μπορῶ.
 Δὲν τ' ἀκοῦς μωρὴ κουφὴ
 Πῶς βροντᾶν τ' ἀρχίδια μου
 καὶ τὰ μπιχλιμπίδια μου.

340

Ἔμαθ' ὁ λαγὸς καὶ μπαίνει

Ἔμαθ' ὁ λαγὸς καὶ μπαίνει
 μέσ' στῆς παπαδιᾶς τ' ἀμπέλι
 — ΠΟΡΤΟΚΑΛΙ ΜΟΥ —
 — ΔΕΝ ΚΛΑΙΣ ΤΟ ΧΑΛΙ ΜΟΥ —
 Ἔμαθ' ὁ λαγὸς καὶ μπαίνει
 μέσ' στῆς παπαδιᾶς τ' ἀμπέλι.
 Πούθε μπαίνει, πούθε βγαίνει
 κᾶνας δὲν καταλαβαίνει
 καὶ φορᾶει ποδήματα
 καὶ τσακᾶει τὰ κλίματα.

Ἔμαθα πὼς πλαίνεις ροῦχα
 κι' ἔχασα τὸ νοῦ μου ποῦχα.
 Σοῦειπα μάνα πάντρεψέ με
 σπιτονοικοκύρεψέ με
 κι' ἄντρα γέρο μὴ μοῦ δώσεις
 γιατί θὰ τὸ μετανιώσεις,
 γιατί ὁ γέρος κάθε βράδι
 κάθεσαι καὶ μέ ξετάζει
 — Ποῦν' τ' ἀλεύρι, ποῦν' τ' ἀλάτι
 ποῦν' ἡ κότα ἡ κατσουλάτη
 καὶ τοῦ γέρου τὰ παιγνίδια
 σὰ νερόβραστα κρεμύδια.

‘Η κακή μωρ’ ἀδερφοῦλες

‘Η κακή μωρ’ ἀδερφοῦλες
 ἢ κακή μου ἢ συνυφάδα,
 ἢ κακή καρδοκαμένη
 οὔθε πάνει κι’ οὔθε γέρει
 ὄλο ἐμένα γλωσσοδέρει
 πῶς δὲν ξέρω ἢ μαύρη ρόκα
 κι’ ἄφ’κα τὰ παιδιὰ μου ζάρκα.
 Τῆ Δευτέρα δευτεριάζω
 καὶ τὴν Τρίτη δὲν ἀδειάζω
 Τὴν Τετάρτη πάω στὸ πλύμα
 καὶ τὴν Πέφτη τὰ μαζώνω
 Τὴν Παρασκευὴ τὰ λιάζω
 τὸ Σαββάτο τὰ μπαλλώνω.
 Γνέθω ἐγὼ, μωρ’ ἀδερφοῦλες,
 γνέθω ἐγὼ καὶ παραγνέθω,
 γνέθω ἓνα σκουλι τὸ μῆνα
 κι’ ἓνα ἀπόσκουλο τὸ χρόνο,
 πέντε μῆνες, πέντε ἀδράχτια,
 πότε τ’ ἄγνεσα ἢ πλατώνω.
 Τὰ μαζώνω ἓνα κουβάρι
 σὰν τῆς κότας τὸ κεφάλι
 καὶ τὸ κάνω ἓνα βλάρι.
 Ποῦ νὰ πάω νὰ τὸ ρίξω
 μέσ’ στοῦ ποντικοῦ τὰ νύχια
 καὶ στῆς γάτας τὰ ποδάρια
 κι’ ἢ δαιμόνισσα ἢ γάτα
 μοῦ ἐτύλιξε τὸ γνέμα.
 Τὸ κρεμάω στὸ κελάρι
 μπαινοβγαίν’ ὁ νοικοκύρης
 τὸν χτυπάει στὸ κεφάλι.
 Μαζωθῆτε ὑφαντάδες
 νὰ ὑφάνομε τὸ βλάρι,
 “Ἐκαμα πανὶ μιὰ πήχη
 κι’ ἔστειλα στὴν πόλη ὄλη
 κι’ ἦρθαν οἱ ραφτάδες ὄλοι
 μ’ ἓνα φόρτωμα βελόνια
 δυὸ φορτώματα ψαλίδια.
 “Ἐκοψα δικά μου πέντε (*)
 καὶ τ’ ἀντρός μου δέκα πέντε,
 τοῦ πρωτόερου μιὰ γούνα
 τοῦ παπᾶ τὸ καλιμάφκι,
 τοῦ μουχτάρη μιὰ σακούλα
 τοῦ δραγάτι μιὰ κατσιούλα.

(*) Παραλλαγή

Ἔφκιακα βρακί τ' άντρός μου
καί τὸ φόρεσ' ὁ καλός μου,
ἔλειπεν ἡ μπροστινέλα
ἡ κουμπότρυπα κι' ἡ σέλα

342

Ψηλὸν άντρα πὸ μῶδωκες

Ψηλὸν άντρα πὸ μῶδωκες
—ΜΑΝΑ ΩΡ' ΜΑΝΟΥΛΑ ΜΟΥ—
ἴσια μ' ἕνα ρεβίθι
—ΜΑΝΑ ΑΝΤΡΕΙΩΜΕΝΟΣ ΠΟΥΗΤΑΝ—

Ψηλὸν άντρα πὸ μῶδωκες ἴσια μ' ἕνα ρεβίθι
Στὴν τσέργα κι' άν τὸν ἔβαλα σκιάζετ' ἀπὸ τὰ κλώσια
Στὰ πράτα κι' άν τὸν ἔστειλα σκιάζετ' ἀπ' τὰ λάγια
Στὰ γίδια κι' άν τὸν ἔστειλα σκιάζετ' ἀπ' τὰ λιάρρα.
Τὴ στάχτη κι' ἀνακάτεβε καί βρίσκει μιὰ βελόνα,
Στὸν πλάτη κι' άν τὴν ἔρριξε στὸ γύφτο κι' άν τὴν πάει
Νά φκιάκει τσάπα καί τσαπί καί μιὰ βαριά τσεκούρα
Στὸν πλάτη κι' άν τὴν ἔρριξε, στὸ λόγγο κι' άν ἐπάει,
Στὴ φτέρη κι' άν ἐκόλλησε νά κόψ' ἀλετροπόδι
Κι' ἡ φτέρη ἐτσακίσθηκε καί πέφτ' ὁ νιὸς ὀχπάτου.

Ποβλ. Χασιώτη 74, 36.

343

Ἐψές πέθαν' ὁ άντρας μου

Ἐψές πέθαν' ὁ άντρας, προψές ὁ γαΐδαρός μου
Παραπροψές ὁ χοῖρος μου, ποιόνε νά πρωτοκλάψω
—Ἄντρα, γουρούνι, γαΐδαρε, καλέ μου νοικοκύρη.
Ποιὸς εἶδε, ποιὸς ἀπάντησε παπᾶ νά κλέφτει πράσα
Κι' ἡ παπαδιά ἀπὸ κοντὰ νά τοῦ κρατᾶ τὰ ράσα.
Ποιὸς εἶδε θηλυκὸ παπᾶ καί διάκο ἀγκαστρωμένο
Ποιὸς εἶδε κι' ἕνα γούμενο τριῶν μερῶν λεχῶνα.
Ποιὸς εἶδε ψείρα στ' ὄργωμα μὲ τσάκνα φορτωμένη
Ποιὸς εἶδε καί τὴν ἀλουποῦ στραβά φακιολισμένη.
Ποιὸς εἶδε τὸ σκαντζόχοιρο μὲ τὸ τσαπί στὸν πλάτη
Νά γκιζεράει τίς ἀργατιές, νά λέει: ποιὸς θέλ' ἀργάτη.

(Συνεχίζεται)

ΝΙΚΟΥ ΧΡ. ΤΣΑΚΑΪ

ΠΑΡΓΑ-ΣΤΕΡΙΑ

(ΛΕΞΙΛΟΓΙΟΝ)

Α'. Βραβεῖον τῆς ἐν Ἀθήναις Γλωσσικῆς Ἑταιρείας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τὶ μὲ ὑπεχρέωσε νὰ συγκεντρώσω τὸν λαογραφικὸ πλοῦτο τῆς ἰδιαίτερας μου, τῆς εἰδυλλιακῆς, πανέμορφης καὶ ἱστορικῆς Πάργας, τὸ γράφω στὴν εἰσαγωγὴ τῆς μελέτης μου «Πάργα—Θάλασσα». Τὶ μὲ ἀναγκάζει νὰ συνεχίσω, εἶναι ἐκεῖνο ποὺ λέει τὸ γνωμικὸ τοῦ Λαοῦ μας: «Τώρα ποὺ μπῆκες στὸ χορὸ, θὰ χορεύης». Ἀλλὰ τὸ πόσο δύσκολο εἶναι νὰ ἀπαγκιστρωθῆ κανένας ἀπὸ τὸ πάθος τῆς λαογραφικῆς ἔρευνας, τὸ γνωρίζουν μόνον ὅσοι ἀσχολήθηκαν μὲ παρόμοιες ἐργασίες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀπεριόριστη ψυχικὴ χαρὰ καὶ ἱκανοποίησι μόνον γιὰ τὸν συλλογέα προκύπτει.

Πρόθεσί μου ἦταν, σὲ μιὰ μόνον μελέτῃ ἀκόμα, νὰ συμπεριλάβω ὅλα τὰ ἐνδιαφέροντα τὴν Πάργα—σὰν συνέχεια τῆς μελέτης «Πάργα—Θάλασσα»—, ἐν τούτοις διεπίστωσα ὅτι θὰ προέκυπτεν ἓνα ὀγκῶδες πόνημα, τὸ ὁποῖο δὲν θὰ ἐξυπηρετοῦσε τὸν κύριον σκοπὸν γιὰ τὸν ὁποῖο ἔγινε αὐτὸ τὸ λεξιλόγιον, δηλαδὴ τὴν ὑποβόηθησι ὁποιοῦδήποτε ἤθελε νὰ ἀσχοληθῆ μὲ τὸν γλωσσικὸ πλοῦτον τῆς Χώρας μας σὲ κάπως ψηλότερον ἐπίπεδο.

Εἶναι εὐνόητον ὅτι δὲν ὑπάρχουν σαφεῖ ὅρια μεταξὺ θαλασσινοῦ καὶ στεριανοῦ ἰδιώματος, ὃ δὲ χωρισμὸς ἔγινε μὲ μόνον σκοπὸν τὴν ἀποσυμφόρησιν καὶ ταξινόμησιν, λίγο-λίγον, τῆς ὕλης ποὺ ἔχει ἀπὸ χρόνια συγκεντρωθῆ. Μὲ τὸ περιεχόμενον τοῦ στεριανοῦ λεξιλογίου (περὶ τὶς 3.600 λέξεις χωρὶς τὶς παράγωγές τους) καὶ ἐκεῖνο τοῦ θαλασσινοῦ (περὶ τὶς 1000), εἶμαι βέβαιος ὅτι συγκεντρώθηκε κατὰ πολὺν μὲγάλον ποσοστὸν τὸ παργινὸν ἰδιῶμα. Ὅ,τι προκύπτει ἐν τῷ μεταξύ—, καὶ ἀσφαλῶς προκύπτουν καὶ θὰ προκύψουν ἀκόμη πολλὰ—, ἀποτελεῖ μέλημα ἀέναον τοῦ πονήσαντος.

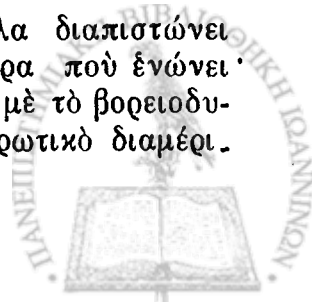
ΥΦΗ ΤΟΥ ΠΑΡΓΙΝΟΥ ΙΔΙΩΜΑΤΟΣ

Χωρὶς τὸ συμπέρασμα μου νὰ εἶναι ἀπόρρητα τοπικιστικοῦ πνεύματος, ἀλλὰ παρατηρήσεως καὶ ἐπαφῆς μὲ ὅλα ἢ σχεδὸν μὲ ὅλα τὰ διαμερίσματα τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ, ἐπαναλαμβάνω—ὅπως καὶ στὸ «Π.Θ.»—ὅτι τὸ Παργινὸν ἰδιῶμα εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ καθαρὰ καὶ εὐχάριστα τοῦ Ἑθνους μας. Τὴν διαπίστωσιν αὐτὴ ἐνισχύει τὸ γραμματολογικόν, ἀλλὰ καὶ τὸ φωνητικὸ μέρος. Γιὰ τὸ τελευταῖον αὐτὸ λέγεται, ἀπὸ ἐντόπιους καὶ ξένους τιμηστές, ὅτι εἶναι ἐλαφρὰ «τραγουδιστό». Ἀλλὰ δὲν φθάνει

τὶς ἀκρότητες ἄλλων—νησιώτικων κυρίως—ἰδιωμάτων. Θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηρισθῆ μὲ βεβαιότητα σὰν ἓνα ἰσορροπημένον ἰδιῶμα, ἥπιον, ἐλαφρὸν χρωματισμένον μουσικόν, ποὺ ἑναρμονίζεται, θὰ ἔλεγα, ἀπόλυτα μὲ τὴν ὁμορφίαν τοῦ τοπίου στὸ ὁποῖον μιλιέται.

ΓΕΦΥΡΑ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ

Ὁ παρατηρητὴς εὐκολὰ διαπιστώνει ὅτι τὸ Π. Ἰ. εἶναι ἡ γέφυρα ποὺ ἐνώνει τὸ συγκρότημα τῶν Ἰονίων μὲ τὸ βορειοδυτικὸν τῆς Χώρας, τὸ Ἠπειρωτικὸν διαμέρι-

σμα. Τὸ γεγονός ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸν ἐμπορικὸ ρόλο, ἀλλὰ καὶ τὸν ἱστορικὸ πὺ ἐπαίξε ὁ Παργινὸς γῶρος στὴν ἱστορία τοῦ Ἐθνους (1310—1819 καὶ ἐφεξῆς).

ΘΕΣΙ, ΣΧΕΣΙ, ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΣΥΓΚΡΙΣΙ ΜΕ ΤΗΝ ΕΝΔΟΧΩΡΑ

Ὁ Π. Ἀραβαντινὸς γράφει εἰς τὸ Κεφάλαιον «Περὶ Πάργης» (Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου σελ. 205): «Παρατηρήσεως ἄξιον ὅτι μόνη αὕτη πόλις ἐν Θεσπρωτῷ διεσώθη κατοικουμένη ὑπὸ καθαρᾶς Ἑλληνικῆς φυλῆς, ὁμιλοῦσης τὴν Ἐθνικὴν τῆς ἐποχῆς γλῶσσαν καθαρῶς καὶ ἐγούσης ἦθη εὐγενῆ καὶ ἐθνικὰ ἔθιμα, ἐν ᾧ πᾶσα σχεδὸν ἡ Θεσπρωτῷ ὑπῆρχε καὶ ὑπάρχει Ἀλβανίζοντα τῇ διαίτη, τοῖς ἤθεσι καὶ τῇ γλώσσῃ. Ἐν ἐξαιρέσει ὀλιγίστων Ἰταλικῶν τινων ὄρων οἱ Παργινοὶ ἐν γένει ὠμίλουν Ἑλληνιστὶ καὶ αἱ διάφοροι θέσεις...» (παραθέτει ὠρισμένα τοπωνύμια μὲ ἐσφαλμένην, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἔτυμολογία).

Βεβαίως, ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἦθη, ἔθιμα καὶ φυλετικὸν χαρακτήρισμὸν τῆς ἐκτὸς Πάργας Θεσπρωτίας, ὁ Ἀραβαντινὸς δὲν εὗρισκεται σύμφωνος μὰ τὰ πράγματα, ὑπερβάλλοντάς τα, ἴσως γιὰ τὸν δὲν ἀσχολήθηκε πλατύτερα μὲ τὴν περιοχὴ αὐτῇ. Ἀκόμη εἶναι ὑπερβολικὸς γιὰ τὴν Θεσπρωτικὴν γλῶσσαν πὺ δὲν εἶναι (καὶ ἀσφαλῶς δὲν ἦταν) μόνον καὶ ἀπόλυτα Ἀλβανίζουσα. Εἶναι ἐν τούτοις ἀκριβῆς στὸν χαρακτήρισμὸν τοῦ Παργινοῦ ἰδιώματος, τὸ ὁποῖο, πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι δὲν ἔχει σχέσι ἀκόμη καὶ μὲ τὸ πλεόν κοντινὸ χωριό, τὸ συνοικισμὸν τῆς Πάργας Ἀγία Κυριακή, πὺ μόλις 3,5 χιλιόμετρα ἀπέχει.

Ἡ Πάργα ἀπετέλεσε μιὰ ξεχωριστὴ πολιτικοκοινωνικὴ μονάδα. Ἦταν ὁ Λαὸς πὺ κατοικοῦσε στὸ Κάστρο τῆς ἡ μᾶλλον οἱ ἄνθρωποι πὺ χωροῦσαν στοὺς κινδύνους μέσα στοὺς ἀμυντικούς τῆς γῶρους καὶ πὺ μὲ τοπικιστικὸ πνεῦμα ξεχώριζαν τοὺς ντόπιους ἀπὸ τοὺς «στεργιῶτες». Τὸ ἴδιον ἀκριβῶς πὺ παρατηροῦμε στὶς ἄπειρες Ἰταλικές (καὶ ἄλλες Εὐρωπαϊκές) διαλέκτους πὺ ἐπέβαλαν τὰ μεσαιωνικὰ δουκάτα, κομητείες κ.λ.π.

Η ΕΠΗΡΕΙΑ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΚΗΣ, ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ, ΑΛΒΑΝΙΚΗΣ Κ. Λ. Π. ΓΛΩΣΣΩΝ

Εἶναι ἀναμφισβήτητη ἡ ἐπήρεια τῶν γλωσσῶν αὐτῶν στὸ Π.Ι. Πολὺ σημαντικὴ τῶν δύο πρώτων, ἐλάχιστη τῆς τελευταίας. Ἡ συμμαχία ἢ κατοχὴ τῶν Βενετσιάνων καὶ Τούρκων ἐκράτησε ἐδῶ αἰῶνες καὶ τὸ πραγματικὸ αὐτὸ γεγονός ἐδημιούργησε κατὰστασι μόνιμη, ὑποχρεωτικὴ καὶ, κατ' ἀνάγκη, γλωσσικὴ εἰσβολὴς. Παράλληλα οἱ δύο αὐτοὶ λαοὶ διέθεταν πλούσιες σὲ λεξιλόγιο καὶ εὐκόλες γλῶσσες. Πολλοὶ ὄροι τοὺς καταπλήσουν μὲ τὴν ἀπλότητα, μουσικότητα καὶ εὐκολία στὴν ἄρθρωσι καὶ ἐκφράζουσι, μὲ ὀλιγοσύλλαβες λέξεις, νοήματα πὺ ἀποδίδονται μὲ δικές μας σχινοτενεῖς φράσεις, ἐνῶ ταυτόχρονα εἰσήγαγαν νέους ὄρους γιὰ τὴν ἐποχὴ τοὺς ἢ συνήθειες πὺ παρέμειναν, μοιραῖα, μὲ τὴν ὀρολογία τῆς προελεύσεώς τοὺς.

Ὅσον ἀφορᾷ τὶς σλανικὲς ἐπιδράσεις, κατάλειπά του μονάχα σὲ μερικὰ τοπωνύμια καὶ τίποτε περισσότιρο δὲν μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε.

Σχετικὰ μὲ τὴν Ἀλβανικὴν γλῶσσαν, γιὰ τὴν λόγο κυρίως τῆς φτώχειας καὶ κατωτερότητός τῆς, δὲν κατώρθωσε παρὰ ἐλάχιστους ὄρους νὰ δανείσῃ στὸ Παργινὸ Ἰδιῶμα, ἐνῶ εἶναι ἡ γλῶσσα πὺ εἶναι γνωστὴ σὲ ὄλη σχεδὸν τὴν τάξι τῶν συναλλασσομένων κ.λ.π. Αὐτὸ ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ Πάργα ὑπῆρξε ἐπίνειον καὶ μεγάλο ἐμπορικὸ κέντρο μιᾶς ἐνδοχώρας τῆς ὁποίας μεγάλο μέρος ἀποτελοῦσαν Ἀλβανίζοντα στοιχεῖα, ἐνῶ ταυτόχρονα μὲγάλος ἀριθμὸς Ἀλβανικῶν οἰκογενειῶν εἶχε ἐγκατασταθῆ (ἀπὸ τοῦ 1819 μέχρι τὴν ἀνταλλαγὴν πληθυσμῶν τοῦ 1925 καὶ ἰδιαίτερα μέχρι τὴν Ἰταλογερμανικὴν κατοχὴν) στὸν τόπον αὐτόν. Κανένας Παργινὸς ὄμως, τέλειος ἢ μέτριος κάτοχος τῆς Ἀλβανικῆς, δὲν ἐθεώρησε τὴ γλῶσσαν αὐτὴν ὡς κάτι περισσότιρο ἀπὸ ἐπαγγελματικὸν στοιχεῖον ὑποβοηθητικὸν τῆς δουλειᾶς του καὶ ποτὲ δὲν τὸ μετέφερε μέσα ἀπὸ τὸ κατῶφλι τοῦ σπιτιοῦ του. Ἀξιοσημείωτο δὲ εἶναι ὅτι στοιχεῖα, πὺ κατὰ καιροὺς ἐγκαταστάθηκαν ἐδῶ, ἀφωμοιώθηκαν γλωσσ-

σικά και έθιμικά με την πάροδο του χρόνου. Άλλά και πώς ήταν δυνατόν ένα ιδίωμα με δικές του μερικές εκατοντάδες λέξεων και πάρα πολλές δανικές από Ιταλικές, Σλαυϊκές, Τουρκικές και Έλληνικές ρίζες—άρκει κανένας να ακούση και την από ραδιοφώνου επίσημη Άλβανική γλώσσα—να έχη σοβαρή επίδρασι στη πλούσια γλώσσα μας;

Μιά έμπεριστατωμένη και ολοκληρωμένη χρονικώς και τοπικώς έθνολογική μελέτη, σε συνάρτησι με γλωσσική, θα έπρεπε να δώση μιαν έναργή εικόνα του Άλβανικού στοιχείου—στις φλέβες του οποίου ρέει αίμα Έλληνικό πολύ—το όποιον έπεσώρευσε πολλά δεινά στην προμήτορά του για να ξεκληρισθῆ και καταδιωχθῆ τελικά μακρυνά, πέρα από τα συμβατικά βόρεια σύνορα. Είναι όμως βέβαιο, ότι σπασμωδικές και άψυχολόγητες ενέργειες (όπως να μη δοθῆ το Έλληνικό αλφάβητο στην Άλβανία κ.λ.π.) επέδρασαν στο να δημιουργηθῆ ένα μακροχρόνιο χάσμα αίματος και μίσους, εις τρόπον ώστε να χαθούν εύκαιρες πού ούτε ή διπλωματία ούτε τά δπλα μποροῦσαν να επιτύχουν. Άλλά αυτά είναι ίσως άσχετα με την παρούσα εργασία.

Έκεινο, του οποίου είναι άπυραίτητο να γίνη μνεία, είναι ότι ή μελέτη αυτή του Π. Ιδιώματος στάθηκε ψηλά από προκαταλήψεις. Κατεχωρήθηκαν έδω όλες όλες λέξεις, μέχρι στιγμῆς, συνελέγησαν, ανεξάρτητα από πού προήλθαν. Κατ' αυτόν τον τρόπο όμως προέκυψεν ένα αποτέλεσμα πού περηφάνεια και ένθουσιασμο μπορεί να προκαλέση, γιατί διαπιστώνεται ότι πολλές, πάρα πολλές λέξεις πού είχαν προσκτηθῆ, προερχόμενες από τους προαναφερθέντας λαούς, δέν μόρρεσαν να σταθούν τελικά, και εξέλειψαν ή τείνουν να εκλείψουν (είναι αυτές πού σημειώνονται με άστερισκο), και θα μείνουν έτσι στα χαρτιά σαν τεκμήρια τῆς νίκης του άκριτικού και πολύπαθου αυτού ιδιώματος—τῆς Έλληνικῆς μας γλώσσας, κατ' επέκτασι—έπουλωμένες πληγές αλλά και παράσημα και τρόπαια μιᾶς άλλης μορφῆς του Έλληνικού θαύματος δια μέσου των αίωνων.

ΣΥΝΤΕΤΜΗΜΕΝΕΣ ΛΕΞΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΘΗΜΑΤΙΚΑ

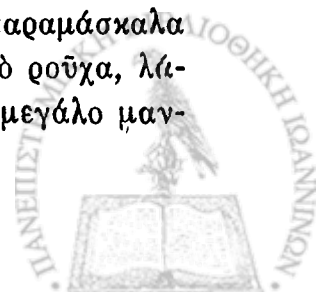
- άλλ. =άλλιως
- άμτβ. =άμετάβατον και μτβ=μεταβατικόν.
- άορ. —άόριστος, όπως επίσης: ένστ=ένεστώς. μέλλ.=μέλλων κ.λ.π.
- βλ. =βλέπε.
- Γαλλ. =Γαλλική λέξι, όπως 'Ιτ.= 'Ιταλική, Τουρκ.=Τουρκική κ.λ.π.
- γεν. =γενική, αίτ.=αίτιατική κ.ο.κ.
- είρων.=είρωνικά είρωνική έκφρασι.
- έν. =ένικος άριθμος.
- ένν. =έννοείται
- έπιθ. =έπίθετο.
- έπίορ. =έπίορημα.
- έπιφ. =έπιφώνημα
- πρβλ =παράβαλε
- ο. =οῆμα.
- σύνδ. =σύνδεσμος
- / =άλλη σημασία.
- * =λέξι πού εξέλειψε ή τείνει να εκλείψη.
- =έπανάληψι τῆς άρχικῆς λέξεως. κ.λ.π.

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ: Παράκλησις να μου συγχωρηθῆ σχετικώς με τους έπιστημονικούς όρους διαφόρων ζωύφίων, φυτών, ζώων κ.λ.π., καθώς και ή άγνοια διακρίσεως μεταξύ των Τουρκικών, Άραβικών, Περσικών κ.λ.π. λέξεων, τις όποιες καταχωρώ, όλες σχεδόν, σαν τουρκικές.

ά β ά ν τ α (ή): ώφέλεια, διαφορά, επί πλέον κέρδος, αλλά και ύπόλοιπο. Πρβλ. «το κασμηρένιο έχει την άβάντα πού είναι γερό», «θαχης άβάντα μιᾶ δεκάρα την όκά». ('Από την 'Ιτ. avvantaggiore).

ά β α ν τ α δ ό ρ ο ς (δ): εκείνος πού βοηθάει με έπαίνους (ψεύτικους και άληθινούς) στο πούλημα. Πρβλ. «έχω πρόμμα πρώτης, δε χρειάζομαι άβανταδόρους», «μούρδες για άβανταδόρος», ('Ιτ. λ. avanzare).

ά β α ν τ ά κ α (ή) (πρόφ. άβαδάκα): μικρό δεματάκι πού παίρνεται παραμάσκαλα ή στο χέρι; αποτελούμενον από ρούχα, λάχανα κ.λ.π., δεμένα μέσα σε μεγάλο μαντήλι ή τραπεζομάντηλο κ.λ.π.

* **ἀβανταλίκι** (τό) συνηθ. στὸν πληθυντικὸ ἀβανταλίκια (τά). Τουρκ. λ.: ἐφόδια.

ἀβαντισο (τό): ὅτι καὶ ἀβάντα (βλ. λ.). Ἄλλ. λ. ἀβαντσάρω (ῥ.)=ἔχω νὰ λάβω. πρβλ. «σοῦ χρώσταγα τρία, σοῦ δίνω τὰ δύο, ἀβαντσάρω (ἢ πάω ἀβάντισο) γιὰ ἓνα».

(**ἀβάντο νέτο** (τό)=καθαρὸ ὑπόλοιπο (Ἴτ. avanzo neto).

ἀβασκανιά (ἦ): ἀβασκανία. Ρ. ἀβασκαίνω, ἀβασκαμένος (ὀ) κ.λ.π.

ἀβέρτος (ὀ) (ἐπίθ.): ἀνοιχτός, ἐλεύθερος, ἀνεμπόδιστος. Ἄπὸ τὴν Ἴτ. aperto πρβλ. «τὸ μέρος εἶναι ἀβέρτο», ἔχει τὸ ἀβέρτο νὰ κάνη ὅ,τι θέλει». Ἄλλ. λ. ἀβέρτα (ἐπίρρ.) πρβλ.) «ἀβέρτα μπάγκο» (χαρτοπ. ὁρος: παιχνίδι: ποσὰ ἀπεριορίστα.

ἀβίζο (τό): ἀγγελία. εἶδησι. Ἄπὸ τὴν Ἴτ. avviso πρβλ. «τὸν πῆρε ἀβίζο καὶ τοῦ πρωτορρίχτηξε».

ἀβουκάτος (ὀ): ὁ δικηγόρος Ἄπὸ τὴν Ἴτ. avvocato πρβλ. «δὲ σὲ κράξαμε γιὰ ἀβουκάτο».

ἀβραχος (ὀ, ἦ, τό) (ἐπίθ.): αὐτὸς ποὺ δὲν ἐβράχη, στεγνός. Πρβλ. «αὐτὸς σὲ περνάει στὸ νησι ἀβραχον».

* **ἀβτζῆς** (ὀ): κυνηγός. Τουρκ. λ.

ἀγαθιάρης, —ρα, —ρικο (ὀ, ἦ, τό) (ἐπίθ.): εὐκολόπιστος, ἀπλοϊκός, καλόψυχος.

ἀγάλι (α): ἐπίρρ.: σιγά, μαλακά. ἦ-πια. Πρβλ. «ἀγάλι τὰ γιαικά μὴ τὰ σπάσης», «ἀγάλια μὴ σοῦ φύγη τὸ γομάρι».

ἀγαλίκι (τό) (Τουρκ. λ.): ἡ ζωὴ τοῦ ἀγᾶ (χωρὶς σκέψεις, δουλειὰ καὶ σκοτοῦρες). Τὸ ἴδιο καὶ μπειλίκι (τό). πρβλ. «μοῦ τραβᾶς ἓνα ἀγαλίκι πουτσαρᾶ μου...»

ἀγανό (τό): τὸ κατάλειπο μετὰ τὴν ἀποφλοίσωσι τοῦ σταριοῦ, κριθριοῦ, τσιλτικιοῦ κ.λ.π.

ἀγανός (ὀ, ἦ, τό): ἀραιὰ πλεγμένο μάλλινο ἢ ὕφασμα. πρβλ. «μοῦ τὴν ἐπλεξε πολὺ ἀγανὴ τὴ φανέλλα».

ἀγαρμπός (ὀ, ἦ, τό): ὁ χωρὶς χάρι, κομψότητα, καλαισθησία, Ἄπὸ τὴν Ἴτ. λ. garbo πρβλ. «δὲν ἔχω ματαῖδῃ πιδ ἀγαρμπο σουλοῦπι», «τόσο μεγάλη καρσέλλα θὰ εἶναι ἀγαρμπα». «Κάνει ἀγαρμπα ἀστεία».

ἀγγειό (τό): δοχεῖο.] εἰρων. τιποτένιος ἄνθρωπος. Πρβλ. «δὲν τὸν ξέρεις τί ἀγγειό σοῦ εἶναι».

ἀγγέλιασμα (τό): τὸ παραμιλητὸ τῶν ἐτοιμοθάνατων παιδιῶν (ἐνν. ὅτι μιλάνε μὲ τοὺς ἀγγέλους).

ἄγγελο—πρῶτο συνθετικὸ σὲ πάρα πολλὰς λέξεις π.χ. ἀγγελοκάμωτος (ὀ) ἀγγελοπλασμένος (ὀ), ἀγγελοκρούω (ρ.)=μιλάω μὲ τοὺς ἀγγέλους, ἀγγελόμορφος (ὀ) κ.λ.π.

ἄγγιαχτος καὶ **ἀνέγγιαχτος** (ὀ) (ἐπίθ.)=αὐτὸς ποὺ δὲν ἐγγίζεται. Πρβλ. «τρίτη κι' ἄγγιαχτη», «ἄγγιαχτη κοπέλλα». Ρ. γκιάζω καὶ γκιάω. Πρβλ. «μὴ μὲ γκιάς», «δὲ σ' ἔγκιαξα».

* **ἄγγιο** (τό): ὑπερτίμησι. Ἴτ. aggio.

ἀγγοурέλι (τό): λαχανικὸ μὲ μαργαρία τοῦ ἀγροῦ, φαγώσιμο.

ἀγδίκιωτος (ὀ): αὐτὸς ποὺ δὲν ἐκδικήθη ἢ καὶ ποὺ δὲν ἐκδικήθηκαν ἄλλοι γιὰ λογαριασμό του. Ἄλλ. λ. γδικιέμαι καὶ γδικιοῦμαι (ρ.), γδικιωμός (ὀ).

ἀ(γ)ερίκ (τό): στοιχείο, νεραΐδα, δαιμονικό. Πρβλ. «ἐντεσε μὲ ἀγερίκ καὶ τοῦ πῆραν τὴ λαλιά».

ἀγιάζι (τό): πρωῖνὸ κρύο μὲ ὑγρασία. Τουρκ. λ. Πρβλ. «ἔπεσε ἀγιάζι» «μᾶς περόνιασε τ' ἀγιάζι».

ἀγιάρι καὶ **ταγιάρι** (τό): τὸ ρύθμισα τῶν ζυγιστικῶν ὀργάνων πρὶν ἀπὸ τὸ ζύγισμα. Πιθν. Τουρκ. λ. Πρβλ. «κάνε ἀγιάρι τῆ πλάστιγγας νὰ ζυγιάσουμε τὸ λάδι».

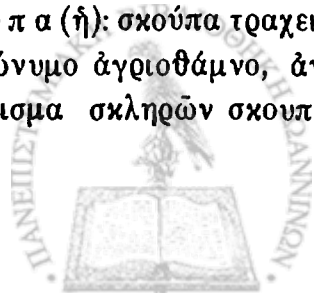
ἀγιά (ς) ἢ καὶ **γιά** (ς): πρόσθημα σὲ τοπικὰ ἐπιρρήματα. Π.χ. «ἐκεῖ ἀγιάς» «ἐκεῖ πέρ' ἀγιά», «ἐδῶ—για» κ.λ.π. (γιά, νά, ἰδού).

ἀγίασμα (τό), λειτουργημένο νερὸ τῆς ἡμέρας τῶν Θεοφανείων, ποὺ πίνουν οἱ πιστοὶ καὶ ραντίζουν τὰ κτήματα, ζῶα, σπίτια, καίτια τοὺς κ.λ.π. πρβλ. «πιὲς γαῖδαρε ἀγίασμα».

ἀγίνωτη (ἦ) (βλ. λειψό).

Ἄγιοράπεζα (ἦ): ἐνωτικὴ τῶν κοντινῶν στὴν Πάργα χωριῶν Ἄγιά καὶ Ἀνθοῦσα (παλαιά: Ράπεζα). καὶ Ἄγιοραπεζιώτης (ὀ): κάτοικος τοῦ μίανου ἀπ' τὰ δυὸ αὐτὰ χωριά.

ἀγκαθόσκουπα (ἦ): σκούπα τραχειὰ φτιαγμένη ἀπὸ δμώνυμο ἀγριοθάμνο, ἀνθεκτικὴ σὲ σκούπισμα σκληρῶν σκουπιδιῶν.

ἀγκαρδιακός (δ), ἐγκάρδιος, ἀδελφικός φίλος.

ἀγκαστριὰ καὶ ἐγκαστριὰ (ἦ): ἐγκυμοσύνη. Ἄλλ. λ. ἀγκαστρῶν καὶ γκαστρῶν (ρ.), ἐγκαστρωμένος (δ) κ.λ.π.

ἀγκίδα (ἦ): μικρὸ αἰχμηρὸ κομμάτι ξύλου (ἀκίς). Πρβλ. «Τοῦ μπῆκε ἀγκίδα στὸ μάτι».

ἀγκούσα (ἦ): βάρος στὸ στήθος, δύσπνοια, ἄγχος. Ρ. ἀγκουσεύω—ομαι.

ἀγκωνάρι (τό): λιθάρι γιὰ γωνίες (ἀκρογωνιαῖο).

ἀγκωνας (δ): ἀγκών. Ἄλλ. λ. ἀγκωνῆ (ἦ), ἀγκωνιάρικος (δ).

ἀγναντεύω: (ρ): παρατηρῶ, βλέπω ἀπὸ ψηλά. Πρβλ. «κι' ὀβλάχος τὴν ἀγνάντευε ἀπὸ ψηλὴ ραχούλα». Ἄλλ. λ. ἀγνάντεμα (τό), ἀγνάντιο (τό).

* ἀγντᾶς (δ): ἀποτριχώσι. Τουρκ. λ.

ἀγουρόλαδο (τό): λάδι βγαλμένο ἀπὸ ἄγουρο ἐλαιόκαρπο, ἔξοχο.

ἀγουρίδα (ἦ): ἄγουρος καρπός, κυρίως σταφυλιού.

ἀγριάδα (ἦ) καὶ ἀγριωσύνη (ἦ). ἄγριο, ἐπιθετικὸ ὕφος. Πρβλ. «μὴ μοῦ πουλάς ἀγριάδες»]—δα (ἦ): χόρτο ποὺ τὸ ἀφέψημά του εἶναι διουρητικὸ.

ἀγύριγος—στος (δ): ἀμετάπειστος, ἀνένδοτος. Πρβλ. «ἔχει κεφάλι ἀγύριγο, μουλαρίσιο».]—στος (δ): ὁ θάνατος. Πρβλ. «πάει στὸν ἀγύριστο».

ἀγώϊ—γι (τό): τὸ ἐμπόρευμα ποὺ μεταφέρεται ἀπὸ κάθε εἶδους μεταφορικὸ ἄλλὰ καὶ ἡ ἀμοιβή. Πρβλ. «ἔχω ἀγώϊ ἄλατι γιὰ τὴν Παραμυθιά», «ἂν μοῦ δώκης ἀγώϊ μιὰ λίρα, ἔρχομαι», «τὸ ἀγώϊ ξυπνάει τὸν ἀγωγιάτη».

ἀδερφομοῖρι (τό) καὶ ἀδρεφομοῖρι. ὅ,τι προκύπτει ἀπὸ μοιρασιά ἀδερφῶν. Π.χ. «τὸ σπῆτι εἶναι χωρισμένο μὲ τσατμᾶ γιὰτὶ εἶναι ἀδερφομοῖρι» (δηλ. ἦταν ὀλόκληρο καὶ μὲ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα οἱ γιοὶ τὸ χῶρισαν πρόχειρα).

ἄδικα (ἐπίρρ): λέξι πειραχτικὴ ποὺ ἐπεκράτησε νὰ φωνάζεται σὲ ἐκείνους ποὺ καλοῦνται νὰ καταταγοῦν στὸ στρατὸ μὲ σκοπὸ νὰ πειράξουν ἄλλὰ καὶ νὰ συγκινήσουν τοὺς στρατευσίμους καὶ τοὺς συγγενεῖς τους. Π.χ. «ἄδικα τὰ καημένα!!! Εἶναι μικρὰ κι' ἀνήλικα. Ποῦ θ', ἀφήκουνε τὶς γυναῖκες κ.ο.κ. (κατὰ τὴν ἔμπνευσι καθενός).

—άδος: κατάληξι ἐπιθέτων π.χ, λουστράδος, καργάδος, σφαγιάδος κλπ.

ἀδράχτι (τό): ἄτρακτος. Ἄλλ. λ. ἀδραχτιά (ἦ) ἀδράχνω (ρ.) κ.λ.π. ἀπὸ τὸ δράττω—ομαι.

ἄει καὶ ἄειντε προστ.: πηγαινε, φύγε, ἄλλὰ καὶ ἔλα. Πρβλ. «ἄει στὸ διάολο», «ἄειντε στὸ καλὸ καὶ μὴ μοῦ φορτώνεσαι», «ἄειντε νὰ κουβεντιάσουμε», «ἄει κι' ἀπὸ δῶ ὕστερα».

ἀερογάμης (δ): τὸ ἀρπακτικὸ πτηνὸ κρικινέσι, σαῖνι (βλ. λ.), γιὰτὶ προσπαθεῖ νὰ συνουσιαστῇ στὸν ἄερα.] μεταφ. ἐκεῖνος ποὺ προσπαθεῖ νὰ ἐπιτύχη ἐρωτικούς σκοποὺς χωρὶς ἀποτέλεσμα.

* ἀζάπης (δ): ἀτίθασος, σκληροϊράχλος. Τουρκ. λ.] ἄτακτος Τοῦρκος στρατιώτης. (βλ. λ. ζάπι).

* ἀζᾶς (δ): δημογέροντας ποὺ ἀντιπροσώπευε ὠρισμένη συνοικία ἢ χωριὸ ποὺ δὲν εἶχε μουχτάρη (Πρόεδρος). Τουρκ. λ.

ἀζημίωτο (τό): ὄχι μόνον χωρὶς ζημιά, ἀλλὰ καὶ μὲ κάποιο κέρδος. Πρβλ. «σύρε νὰ μου κουβαλήσης τὸ λάδι καὶ μὲ τὸ ἀζημίωτο» (Συνήθως ὁμως σὲ μικρὲς δουλειὲς ποὺ εἶναι μεταξὺ ἀγγαρείας καὶ πληρωμῆς).

ἀθάνατος (δ): φυτὸ μὲ γκρίζα σαρκώδη καὶ ἀγκαθωτὰ μακρὰ φύλλα.

ἀθέρας (δ): τὸ λεπτότερο σημεῖο τὸν κοπτικῶν ὀργάνων [τὸ στόμωμα τῶν ξυραφιῶν] τὸ τελειώτερο (ἢ κορφῆ) ἀπὸ ἓνα εἶδος.

(Συνεχίζεται)

ΠΑΙΔΕΙΑ

ΚΩΝ/ΤΙΝΟΥ ΚΙΤΣΟΥ

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΑΣ*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Βον

Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΤΩΝ ΚΑΙΡΩΝ ΜΑΣ

Με τις επιταχυνόμενες εξελίξεις, πού αναλύσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, ο άνθρωπος της εποχής μας αισθάνεται σοβαρές αναταραχές στην επαγγελματική, πολιτική και ήθικη του νοοτροπία και βρίσκει τον εαυτό του ανίκανο να κατανοήσει αυτές τις μεταβολές, να τις άνεχθῆ, να τις ακολουθήσει και να λάβῃ ἀπέναντί τους δημιουργικό ρόλο. Έτσι διαμορφώνεται μέσα του μιὰ ιδιαίτερη ψυχολογία⁽²²⁾, τὴν ὁποία πρέπει νὰ ἀναλύσωμε:

Ι.—Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΑΠΟΗΧΟΣ ΤΩΝ ΕΠΙΤΑΧΥΝΟΜΕΝΩΝ ΕΞΕΛΙΞΕΩΝ

1. Ἡ συνεχὴς ἐξέλιξη μηχανημάτων, ιδεῶν, συστημάτων ἐπιφέρει τὴν ἀλλαγὴ καὶ ἐγκατάλειψη τῶν παλαιῶν (θεωροῦνται πλέον γηρασμένα) καὶ δημιουργεῖ τὴν ἀνάγκη ἀντικαταστάσεώς των μετὰ τὰ νέα. Ἡ σύντομη διάρκεια τῆς ἀκμαίας ζωῆς καὶ ἰσχύος τῶν ἔργων τοῦ ἀνθρώπου ἢ τῶν ἀποκτημάτων του, μετὰ τὴ συνεχῆ ἐφόρμηση τῆς ἐξελίξεως, ἐλαττώνει σημαντικὰ τὴν ἐμπειρία τῆς ζωῆς καὶ τὸ αἶσθημα ἀσφαλείας γιὰ ὅσα ἔχει καὶ μπορεῖ ὁ ἀνθρώπος νὰ πράξῃ. Αὐτὴ ἡ ψυχικὴ κατάσταση θὰ μπορούσε σχηματικὰ νὰ

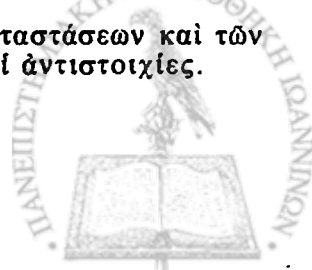
ἐκφρασθῆ μετὰ τὴν ἐξῆς ἐξίσωση: $\frac{100}{100}$ ἐξέλιξη μηχανῶν, ιδεῶν, συστημάτων = $\frac{100}{100}$ γῆρας τῶν ἔργων τοῦ ἀνθρώπου = $\frac{1}{100}$ συναίσθημα ἀσφαλείας⁽²³⁾.

Ὅταν ἐλαττώνεται τὸ αἶσθημα ἀσφαλείας, ὁ ἀνθρώπος ὀφείλει ν' ἀκολουθῆ τὸν ἐπιτακτικὸ νόμο τῆς ζωῆς: τὸ νόμο τῆς ταχείας προσαρμογῆς στις νέες καταστάσεις, ἂν ἐπιμένῃ νὰ κρατῆ τὰ παλαιὰ, κινδυνεύει ν' ἀποβῆ ἄγονος. Οἱ συνήθειες, κατὰ τὸν P. Valery, οἱ φιλοδοξίες, οἱ ἐπιδιώξεις προηγούμενων ἐποχῶν δὲν παύουν ἀσφαλῶς νὰ ὑπάρχουν· ὅταν, ὅμως, μεταφέρονται σὲ ἓνα περιβάλλον διαφορετικῆς διαρθρώσεως, χάνουν τὸ νόημά τους

22. α) Le monde en devenir, p. 20—20—9, β) «ΕΠΟΧΕΣ». No 5ον, 11ον, γ) «Courrier», Unesco, Sept. 1958.

23. Οἱ ἐξισώσεις εἶναι συμβατικὲς ἐκφράσεις μας ἐπι τῶν καταστάσεων καὶ τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν μετρῶνται ἔτσι ἀπόλυτα οἱ ἀντιστοιχίες.

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγούμενου, σελ. 541.

καὶ γίνονται αἰτίες ἀγόνων προσπαθειῶν καὶ σφαλμάτων. Λιγότεροι εἶναι πάντοτε οἱ κίνδυνοι, ὅταν βαδίζωμε πρὸς τὰ ἔμπρός, παρά ὅταν θέλωμε νὰ φυλαχτοῦμε σὲ παλαιὰ ὀχυρώματα, τῶν ὁποίων ἡ ἀποτελεσματικότητα εἶναι ἀμφίβολη.

2. Ἡ ἐπιτάχυνση στὶς ἐξελίξεις ἔχει ἐπίσης ὡς ἀποτέλεσμα τὶς μεγάλες ἀποστάσεις μεταξὺ ἀτόμων καὶ μεταξὺ ομάδων. Οἱ ἄνθρωποι, στὴν περίπτωση αὐτή, ὁμοιάζουν μὲ δρομεῖς: στὴν ἀρχή, ὅταν ξεκινοῦν, ὁ ρυθμὸς δρόμου εἶναι βραδύς καὶ ὅλα τὰ μέλη τῆς ομάδος τρέχουν μαζί· καθὼς προχωροῦν, ὁ ρυθμὸς τοῦ δρόμου γίνεται ταχύτερος, ὅποτε ἐκδηλώνονται οἱ ἀτομικὲς ἰκανότητες, ἡ ομάδα τεμαχίζεται, οἱ καλύτεροι ξεπερνοῦν τοὺς ἄλλους καὶ ἡ πρόοδος στὶς ἀποστάσεις συνεχῶς αὐξάνεται. Ἔτσι, ἡ ἐξέλιξη δὲν ἐξισώνει τὶς τύχες· δίνει τὰ πλεονεκτήματα σ' ὅλους, ἀλλὰ προσφέρεται σ' ἐκείνους ποὺ ἔχουν τὰ ἐφόδια. Ὁ ἄνθρωπος ἀντιλαμβάνεται, ὅτι ἡ ἰσότητα δὲν ἐπιβάλλεται ἐκ τῶν ἄνω, ἀλλὰ δημιουργεῖται μὲ τὶς ἀτομικὲς προσπάθειες τοῦ καθενός· δὲν ἔχει αἰτιοκρατικὴ τὴν προέλευση, ἀλλὰ ἐπέρχεται μὲ τὶς δυνάμεις τοῦ καθενός ποὺ τείνει νὰ φθάσῃ τοὺς ἄλλους. Ἡ διάπιση αὐτὴ ἐκφράζεται μὲ τὴν ἐξῆς σχηματικὴ ἐξίσωση: $\frac{100}{100}$ ἐπιτάχυνση

ἐξελίξεως = $\frac{100}{100}$ ἀποστάσεις ἀτόμων καὶ ομάδων = $\frac{1}{100}$ ἰσότητα ἀτόμων, ομάδων.

3. Ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς μας παρατηρεῖ, ὅτι τὸ πᾶν τελεῖ σὲ διαρκῆ κινητικότητα: τὰ ἄτομα μετακινοῦνται ταχύτερα καὶ συχνότερα· οἱ μάζες μετέχουν στὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη ὡς λαοί, ὡς κοινωνικὲς τάξεις, ὡς φυλετικὲς ἢ θρησκευτικὲς ομάδες· οἱ καταστάσεις καὶ τὰ συστήματα ἔχασαν κάθε σταθερότητα καὶ ἀσφάλεια· οἱ πολιτισμοὶ συναντῶνται σὲ συνέδρια καὶ διασκέψεις, ὅπως καὶ τὰ αὐτοκίνητα συναντῶνται στοὺς μεγάλους δρόμους· οἱ γνώσεις καὶ οἱ πληροφορίες κινοῦνται καὶ κυκλοφοροῦν ταχύτατα μὲ τὸν κινηματογράφο, τὸ ραδιόφωνο, τὴν τηλεόραση, τὰ ἔντυπα.

Μὲ ὅλη αὐτὴ τὴ διαρκῆ κινητικότητα τῶν πάντων ἀποκαλύπτονται τὰ μυστικὰ τῆς ζωῆς ἄλλων ἀνθρώπων καὶ τὸ ἄτομο ἐπηρεάζεται βαθύτατα: ξεφεύγει ἀπὸ τὴ δική του σταθερὴ νοοτροπία τῆς ζωῆς· ὑφαίνει τὰ ὄνειρα του· ἄγεται σὲ περιπέτειες ἀναζητῶντας νὰ ἐξομοιωθῇ. Ὁ Ἰνδὸς π.χ., ποὺ κακοτρέφεται, βλέπει στὸν κινηματογράφο τὸν Εὐρωπαῖο νὰ τρώγῃ τὰ ὠραῖα του φαγητὰ καὶ ποθεῖ νὰ τὰ ἀποκτήσῃ κι' αὐτός. Ὁ ξυπόλυτος βλέπει στὰ ὄνειρά του τὴν πολυτελεῖα κοῦρσα, ποὺ εἶδε νὰ ὀδηγῇ ὁ τουρίστας στὴ χώρα του. Ἐκεῖνος, ποὺ δὲν ἐννοίωσε τὴ χαρὰ τῆς ἀγάπης, βλέπει στὰ φιλμ νεαρὰ καὶ ὠραῖα ζευγάρια σὲ θερμὲς περιπτώξεις ἢ τὴ ζεστὴ ἀτμόσφαιρα τῆς οἰκογενειακῆς φωλιάς. Ὅλοι αὐτοὶ ὑποφέρουν ἀπὸ τὶς δονήσεις τῆς νοοτροπίας

τῶν καὶ ρίχνονται σὲ περιπέτειες ἐξομοιώσεων. Ὅταν, λοιπόν, ἔχωμε: $\frac{100}{100}$

κινητικότητα ἀτόμων, μαζῶν, καταστάσεων, τότε ἔχομε καὶ $\frac{100}{100}$ ἀποκάλυψη τῶν μυστικῶν τῆς ζωῆς τῶν ἄλλων καὶ περιπέτειες καὶ ἀναζητήσεις· τοῦτο ἔχει ὡς ψυχολογικὴ συνέπεια $\frac{1}{100}$ ψυχικῆς ἡρεμίας, σταθερότητος νοοτροπίας, συναισθήματος αὐταρκειᾶς καὶ ἰκανοποιήσεως.

4. Ὁ δυναμισμὸς τῆς κινητικότητος, στὴν ἐποχὴ μας, εἶναι πολὺ μεγάλος.

Τὰ μηχανήματα, τὰ άτομα, οἱ μᾶζες, οἱ ιδέες, καθὼς διαθέτουν μεγάλη δυνατότητα κινήσεων, πρέπει νὰ ἔχουν ἐλεύθερο πεδίο δικό τους νὰ κινηθοῦν. Ἐνα αὐτοκίνητο, ποῦ τρέχει γρήγορα, ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ περισσότερο ἀνοικτὸ διάστημα μπροστά του ἀπὸ ὅ,τι ἓνα ἄλλο βραδυκίνητο, ὥστε ὁ ὀδηγὸς νὰ ὀδηγή μὲ ἄνεση. Ἄν λείπη αὐτὸ τὸ διάστημα, ἡ ταχύτητα ἐλαττώνεται ἢ μηδενίζεται καὶ τὸ αὐτοκίνητο ὑποφέρει. Γιὰ ν' ἀποφευχθῆ ἢ ἔμφραξη, πρέπει νὰ βρεθῆ τρόπος νὰ διατηρηθῆ ἢ τόσο δυναμικὴ κίνηση. Μοναδικὸς τρόπος εἶναι ἡ ὀργάνωση τῶν κινήσεων, τῆς κυκλοφορίας αὐτοκινήτων, γνώσεων, πληροφοριῶν. Τοῦτο ὁμῶς σημαίνει ἐπιβολὴ στὰ άτομα ὀρισμένων κανόνων κινήσεως, ὀρισμένων καταπιέσεων. Ἔτσι, κάποιιο δρόμοι ἀπαγορεύονται γιὰ ὀρισμένα τροχοφόρα, μερικὲς κατευθύνσεις καὶ στάσεις εἶναι ὑποχρεωτικὲς, ἐνῶ ἄλλες ἀπαγορεύονται. Τὰ ἴδια συμβαίνουν μὲ τὶς κινήσεις τῶν ομάδων, τῶν ιδεῶν, τῶν πληροφοριῶν. Ὁ μεγάλος δυναμισμὸς κλητικότητος, ἀναγκάζει τὸν ἄνθρωπο νὰ ἐμφιαλωθῆ σὲ μιὰ ὀργάνωση μὲ περιορισμοὺς τῆς ἐλευθερίας του. Εἴμαστε ὅλοιοι ὀλοένα καὶ περισσότερο ἐμφιαλωμένοι σὲ ὀργανωμένες καταστάσεις εἴτε γιὰ τὴν κίνησή μας, εἴτε γιὰ τὴν ἐργασία μας, εἴτε γιὰ τὴν ἀναψυχὴ μας μὲ τοὺς εἰδικοὺς δρόμους κινήσεων, μὲ τὴν εἰδικὴ συμπεριφορὰ, μὲ τοὺς εἰδικοὺς κανονισμοὺς, μὲ τὰ ὀρισμένα περιθώρια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲ μπορούμε νὰ ξεφύγουμε, ἂν θέλωμε νὰ μὴ ἐκτροχιασθοῦμε καὶ χάσουμε τὶς δυνατότητες δράσεως.

Οἱ συγκοινωνίες, τὰ ταξείδια, ἡ προστασία τῆς ζωῆς, τῆς υἰείας, τῆς περιουσίας, τῆς ἐργασίας, οἱ οἰκονομικὲς πράξεις, ὅλα αὐτὰ εἶναι τομεῖς, ὅπου πρέπει νὰ ἐφαρμόζονται αὐστηροὶ κανόνες. Ἡ ἐφαρμογὴ τῶν κανόνων αὐτῶν στὶς ποικίλες καταστάσεις ἀπαιτεῖ ἐπιτροπές, συμβούλια, συνέδρια, ἀποφάσεις εἰδικῶν ὀργάνων, ὅποτε ὀργανώνεται ἓνας κύκλος ὑποχρεωτικῶν διαδικασιῶν, στὶς ὁποῖες ἐγκλείεται τὸ άτομο, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσῃ αὐτὴ τὴν ὀργάνωση, ἀλλὰ καὶ νὰ ὑποφέρῃ σύγχρονα ἀπ' αὐτήν. Ἔτσι, ὅταν ἔχω-

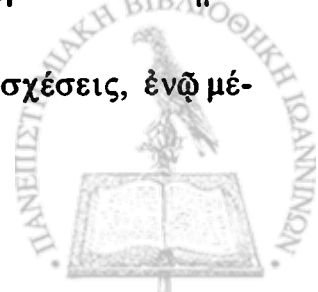
με $\frac{100}{100}$ δυναμισμὸ κλητικότητος, βρισκόμαστε κατὰ $\frac{100}{100}$ ἐμφιαλωμένοι σὲ

ὀργανωμένες καταστάσεις, σὲ ἀπαγορεύσεις, ὅποτε ἡ ἐλευθερία μας περιορίζεται σὲ $\frac{1}{100}$

5. Οἱ πιέσεις, ποῦ ἀσκοῦνται στὸ άτομο μὲ τὴν ὀργάνωση τῶν πάντων, ἔχουν ὡς σκοπὸ νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἀποδοτικὴν χρησιμοποίησιν τῶν διαθέσιμων δυνάμεων. Γιὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, δημιουργεῖται ἓνα κομβολόγιο κοινωνικῶν σχέσεων καὶ ἀλληλεξαρτήσεων. Ὅλοιοι ἀνήκουν σὲ ἓνα σωματεῖο, σὲ ἓνα συνεταιρισμὸ, σὲ μιὰ ἔνωση, σὲ κάποια ὀργάνωση. Παρ' ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει αὐτὲς τὶς κοινωνικὲς, λειτουργικὲς σχέσεις, ἀναζητεῖ κάποιο συναισθηματικὸ δεσμὸ, μιὰ φιλίαν πηγαίαν ἀγάπης, τὴν ὁποῖαν ἡ ὀργάνωση τῶν πάντων τοῦ στερεῖ. Ἔτσι, ὅλοιοι μας θέλωμε νὰ συνδεθοῦμε μὲ δυὸ—τρεις ἀνθρώπους, πέραν ἀπὸ τὶς ποικίλες ὀργανώσεις, ποῦ ἀνήκομε, ἀναζητοῦμε τὴν ἀγνή φιλικὴν συντροφίαν, στὴν ὁποῖαν ἀναπτύσσονται συνομιλίαι σοβαρὲς καὶ ἀδελφικὲς μαζί καὶ συναντῶνται οἱ ψυχὲς σὲ μιὰ ἀτμό-

σφαιρα ἀνθρωπιᾶς καὶ ζεστασιᾶς. Ὅταν ἔχωμε $\frac{100}{100}$ ὀργάνωση καὶ συστημα-

τοποίησιν τῆς ζωῆς μας, δημιουργοῦνται $\frac{100}{100}$ κοινωνικὲς σχέσεις, ἐνῶ μέ-

σα μας αισθανόμαστε μόνον $\frac{1}{100}$ προσωπικής εγκάρδιας φιλίας με τους άλλους.

6. Οί πολύπλοκες κοινωνικές σχέσεις των ατόμων, οί πολυσύνθετοι διοικητικοί μηχανισμοί για τη λειτουργία των συνθέτων κοινωνιών, απαιτούν από τους ανθρώπους ευρείες γνώσεις, δεξιότητες πολλές και ευαισθησία στις ανθρωπιστικές αξίες, για να μπορούν ν' ανταποκρίνονται σ' αυτές τις σχέσεις και τους μηχανισμούς. Από το άλλο μέρος, ή συνεχής τελειοποίηση των μηχανών απαιτεί ικανούς τεχνικούς, για να θέτουν σε λειτουργία αυτές τις ολο βελτιούμενες μηχανές, μηχανικούς να τις κατασκευάζουν και εφευρέτες να τις τελειοποιούν. Γι' αυτό, σ' όλες τις χώρες, και στις προηγμένες ακόμη, λείπουν, σήμερα, οί αρκετοί και ικανοί τεχνικοί, μηχανικοί, επιστήμονες, διευθυντές επιχειρήσεων, διοικητές, ήγέτες. Απαιτούνται ανεπτυγμένες διανοητικές ικανότητες από όλα τα μέλη των συγχρόνων κοινωνιών. Η τεχνολογική και κοινωνική ανάπτυξη δέν μηχανοποιεί τον άνθρωπο υποβάλλοντας αυτόν σε αυτοματισμούς. Το άτομο, για να κινήση τη μηχανή και να κινηθή το ίδιο στην πολυσύνθετη κοινωνία, πρέπει να έχη καλλιεργημένες νοητικές ικανότητες (άντίληψη, προσοχή, κρίση). Πολλοί θέτουν σχετικά το πρόβλημα: τι θα γίνουν οί κουτοί ή οί μέσης νοημοσύνης άνθρωποι, αφού γι' αυτούς μελλοντικά δέ θα ύπάρχη πλέον αρκετή εργασία ούτε στους αγρούς ούτε στα γραφεία, γιατί θα είναι άνικανοί να χειρίζονται τα μηχανήματα ή να σχεδιάζουν ένα πρόγραμμα ήμερήσιας εργασίας⁽²⁴⁾; Το πρόβλημα τοϋτο γίνεται σοβαρότερο, όταν στους κουτούς ή τους μετρίας νοημοσύνης προστεθούν οί πολλοί, οί όποιοι, ένω έχουν ικανότητες, δέν τις έχουν εξελίξει, λόγω της έλλιπούς μορφώσεως των και δέ μπορούν να τις χρησιμοποιήσουν αποτελεσματικά. Συμβαίνει, σήμερα, λαοί με πολλές ικανότητες να μπαίνουν στον κόσμο των εξελίξεων, αλλά να μένουν τεχνολογικά υποανάπτυκτοι, γιατί, ένω έχουν το ποσόν των ατόμων και τα γερά χέρια τους, δέν έχουν στη διάθεσή τους τις πνευματικές των ικανότητες. Η σωματική δύναμη δέν έχει πλέον την αξία που είχε άλλοτε, γιατί λίγες μόνον υπηρεσίες μπορεί να προσφέρη, αφού ή μηχανή σε πολλά την αντικατέστησε.

Ύστερα από όλα αυτά, ό άνθρωπος αισθάνεται την ανάγκη να εξελίξη τις διανοητικές του ικανότητες και κατανοεί γι' αυτό τη σημασία της σχολικής εκπαίδευσέως, που καλλιεργεί αυτές τις ικανότητες. Έτσι, προκύπτει

ή εξής σχηματική εξίσωση: $\frac{100}{100}$ τεχνική και κοινωνική ανάπτυξη = $\frac{100}{100}$ διανοητικές ικανότητες = $\frac{100}{100}$ συναίσθηση αναγκαιότητος σχολικής εκπαίδευσέως.

7. Οί σύγχρονες εξελίξεις και οί σχετικοί προβληματισμοί αφήνουν την έντύπωση στον κάθε άνθρωπο, ότι ή εποχή που ζή έχει μιá εξαιρετική σπουδαιότητα γι' αυτόν. Παρόμοιες θεωρήσεις είχαμε σ' όλες τις εποχές⁽²⁵⁾. Η διαφορά βρίσκεται στο ότι άλλοτε όλίγα μόνον ισχυρά πνεύματα, συνειδητοποιούσαν τις μεγάλες εξελίξεις και μεταβολές. Η πολλαπλότητα, το βάθος και ή ταχύτητα των σημερινών μεταβολών συντελούν, ώστε να γίνονται

24. «Νέα Οικονομία», 3ο/1963, 'Αθήναι.

25. α) Le monde en devenir, σελ. 20—32—13.

β) Πανόραμα συγχρόνων ιδεών, έν. άν. σελ. 9—45.

αίσθητες και από τις ευρύτερες μάζες. Οί λαϊκές μάζες παίρνουν θέση στην ιστορία, συμβάλλουν περισσότερο από άλλοτε, για να κάμψουν τα ποικίλα ρεύματα, λαμβάνουν συνείδηση του τρόπου, με το οποίο το πᾶν μεταβάλλεται, θέτουν προβλήματα, ζούν τὴ σύγχυση και τὴν ἀγωνία τῆς ἐποχῆς.

Ὅταν οἱ ἀνθρώπινες ομάδες βλέπουν ν' ἀλλάσσουν οἱ συνθήκες, τὰ μέσα κι' οἱ τρόποι ζωῆς, ἐργασίας, ψυχαγωγίας, βρίσκονται σὲ μιὰ σκληρὴ δοκιμασία. Ὅλοι τότε ζητοῦν νὰ ἐπιτύχουν ἀλλαγὴς ἐπαγγέλματος, αὔξηση πόρων, πιστώσεις, συναλλαγὴς και βελτιώσεις· ζητοῦν νὰ κερδίσουν ἕναν ἀνταγωνισμό, μιὰ ἀγορὰ, μιὰ αὔξηση παραγωγῆς, περιορισμὸ ἀναστατώσεων. Μὲ ὅλα αὐτὰ φθάνουν νὰ σκέπτονται πολὺ τὰ μέσα και ὄχι τοὺς σκοποὺς τῆς ζωῆς, νὰ περιορίζουν τοὺς ὀρίζοντες τοῦ ἀνθρώπινου προορισμοῦ, νὰ μένουν ἀνικανοποίητοι συνεχῶς σ' αὐτὲς τὶς οἰκονομικὲς τῶν ἀναζητήσεις.

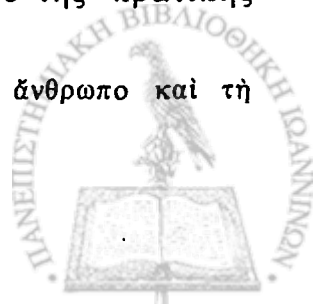
Παράλληλα, με τὴ συνειδητοποίηση τῶν μεταβολῶν στὸν κόσμον τῶν ιδεῶν και τῶν ἀντιλήψεων, ὁ ἄνθρωπος ζῆ μιὰ σύγχυση, γιατί δὲν ξαναβρίσκει τὴν τάξη γύρω του, στὴν ὁποία συνήθισε, ἀφοῦ οἱ ιδέες και οἱ ἔννοιες, πού ἔχει, δὲν συστοιχοῦν πλέον με τὴν πραγματικότητα, πού εἶναι μπροστά του: Ἡ ἠθικότητα, παλαιότερα, ρυθμιζόταν ἀπὸ τὴ φωνὴ τῆς συνειδήσεως πού μιλοῦσε χωρὶς ταλαντεύσεις και ἐκτεινόταν στὸν κόσμον τοῦ Καλοῦ και στὸν κόσμον τοῦ Κακοῦ. Οἱ ἠθικὲς ἔννοιες, ἐλευθερία, ἰδιοκτησία κλπ. ἔμεναν σαφεῖς και ἀκέραιες και μ' αὐτὲς γινόταν οἱ πράξεις και οἱ συναλλαγές. Τώρα, τὸ περιεχόμενον τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως ἄλλαξε, ἀφοῦ κατέκτησαν μέσα τῆς ἔδαφος «τὰ κατὰ συνθήκην ψεύδη», οἱ σκοπιμότητες, οἱ δισταγμοί. Ἀδυνάτισεν ἡ πίστη στὴ θεότητα, ἀδυνάτισεν ἡ πίστη στοὺς κανόνες και στὶς ἐντολὲς πού ζητοῦσαν θυσίες, τὰ πάντα πλέον ἐπιτρέπονται («ἀπωλέσθη ὁ Θεός, τὸ πᾶν ἐπιτρέπεται», Ντιστογιέφσκι).

Μὲ τὴν παραδοχὴ ἐπίσης τοῦ ὁμαδικοῦ πεπρωμένου, τὸ ἄτομον δὲν αἰσθάνεται τὴν ἀτομικὴ εὐθύνη, ἀφοῦ ἐντάσσεται σὲ μιὰ ομάδα, ἀποφασίζει συλλογικὰ και, στὴν ὥρα τῆς κρίσεως, προβάλλει τὴ συλλογικὴ εὐθύνη (ἀποφάσεις ἐπιτροπῶν, συμβουλίων, ὀργανισμῶν κλπ.). Τοῦτο δὲν ἔχει μόνον ὡς συνέπεια τὴ φυγὴ ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ εὐθύνη με ὅλες τὶς ἐπιπτώσεις στὴν ἠθικότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ και μιὰ ἐφιαλτικὴ ζωὴ στὸ ἄτομον με τὴ συναισθησὴ αὐτῆς τῆς συλλογικῆς εὐθύνης γιὰ πράξεις πού δὲν μετέχει (με τὸ σφύριγμα τοῦ ἀστυφύλακα ἀναταρασσόμεστε κι' ἐμεῖς ἀπὸ φόβον, ἂν και δὲν ἔχομε κάνει παράβαση, διότι τὸ ἄγνωστο μας λάθος ἀποβαίνει ἐφιάλτης λόγω συναισθησεως τῆς συλλογικῆς εὐθύνης).

Μερικὲς ἐπίσης παράλογες ἠθικὲς καταστάσεις ἐπιτείνουν τὴ σύγχυση στὸ ἠθικὸ μας κριτήριον: Ὅταν βλέπης ἡ ἀφθονία τῶν ἀγαθῶν νὰ δημιουργῆ ἀθλιότητα, ἀφοῦ καίεται τὸ σιτάρι, ἐνῶ ἄλλοι πεινοῦν, ὅταν διαπιστώνης ὅτι, ἐνῶ μερικοὶ μάχονται γιὰ τὰ δικαιώματα και τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου, δείχνουν σκληρότητα ἐναντι τῆς σκληρότητος, ὅταν παρατηρῆς ὅτι, ἐνῶ κάποιον μάχονται γιὰ τὴν ἐλευθερία, ἐπιβάλλουν ποικίλους ἐλέγχους, τότε χάνεις μέσα σου τὴν ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ἀξιοπρεπείας, τῆς ἐλευθερίας. Οἱ ἀβεβαιότητες, τέλος, τοῦ δικαίου⁽²⁶⁾ με τὶς συχνὲς ἀλλαγὲς τῶν νόμων, με τὴν καθιέρωση τοῦ δικαίου «ἐπειγούσης καταστάσεως», με τὴν ἔλλειψη συντονισμοῦ και δεσμῶν μεταξύ τῶν νόμων, με τὴν περιβολὴ ἰσχύος νόμων τῶν ἀπλῶν κυβερνητικῶν ἀποφάσεων, με τὸ δίκαιο τῆς κρατικῆς

26. α) Le monde en devenir, σελ. 20—20—13.

β) CARREL—A (μετ. Ν. Τζαρτζάνου): Σκέψεις γιὰ τὸν ἄνθρωπον και τὴ ζωὴ, 1951, σελ. 96.

έξουσίας, πού δίνει στο νόμο την έννοια ενός επεισοδίου κρατικής επέμβασης σε κοινωνικά φαινόμενα, με τα έκτακτα δημοσιονομικά μέτρα, οι άβειαιότητες αυτές δημιουργούν στην ψυχή του ανθρώπου ανησυχίες για την ασφάλειά του, για την περιουσία του, για τους πόρους του, για την ύπαρξή του στην κοινωνική ομάδα. Έτσι, οι συγχύσεις ήθικου κριτηρίου, το γήρας ήθικων έννοιων και οι άβειαιότητες του δικαίου έχουν έξασθενήσει την ήθική σκοπιμότητα στη συνείδηση του ανθρώπου της εποχής μας.

Η έντύπωση ότι η εποχή μας έχει μιá ιδιαίτερη σπουδαιότητα για μās δέ δημιουργείται μόνον από τη βίωση της ήθικης δοκιμασίας των καιρών μας, αλλά κι' από τη σύγχυση στις αισθητικές αξίες. Παλαιότερα, είχαμε βέβαια ποικιλία προθέσεων, ενεργειών και στάσεων των καλλιτεχνών, αλλά η κατανόηση των έργων τους δέν αποτελούσε πρόβλημα. Τώρα, δέν έχομε μόνον προθέσεις ποικίλες και αντίθετες, αλλά και έργα άκατανόητα. Η Τέχνη, στην εποχή μας, δέν ύποτάσσεται στη φύση και ένέχει μιá πολύ παλαιά και ύγιη βέβαια πρόθεση να έκφράση έναν αυτόνομο κόσμο· τα έργα της όμως δέν τó επιτυγχάνουν, γιατί οι μοντέρνοι ζωγράφοι δέν κατορθώνουν ν' αποδώσουν πάντοτε την ανθρώπινη αυθορμησία, τó αυθόρμητο σκίρτημά της ζωής, πού έχει τη δύναμη να συγκινή όλους. Στους καλλιτέχνες δημιουργούς λείπει η χαρά της ζωής και γι' αυτό τα έργα τους είναι σκοτεινά, θλιβερά, άκατανόητα, άφηρημένα, λές κι' έκφράζουν τις άκατανόητες συγχύσεις στις ανθρώπινες ψυχές των καιρών μας.

8. Η έλλειψη συναισθήματος ασφαλείας, ή συνείδηση αποστάσεων προόδου μεταξύ ατόμων και ομάδων, ή άπουσία αισθήματος σταθερότητας νοοτροπίας και αυταρκειάς, ή κατανόηση περιορισμού της έλευθερίας, ή συνείδηση της αναγκαιότητας σχολικής εκπαιδύσεως, ή βίωση συγχύσεων' επί των ήθικων, μεταφυσικών και αισθητικών αξιών, όλα αυτά αποτελούν έντονες ψυχικές καταστάσεις όχι μόνον των όλίγων αλλά όλων γενικά των ανθρώπων της εποχής μας. Έναντι των αιτίων πού δημιουργούν αυτά τα ψυχικά φαινόμενα (έναντι των συγχρόνων εξέλιξεων), ποιá θέση καλείται να λάβη ó άνθρωπος; Θά αντιδράση για την έξαφάνιση ή τόν περιορισμό των αιτίων ή θά προσαρμοσθή; Ούτε να αντιδράση μπορεί, άλλ' ούτε και να προσαρμοσθή άπόλυτα πρέπει. Θά προχωρήση δια μέσου όλων αυτών των αιτίων με μιá πορεία, πού θ' αναλύσωμε σε έπόμενο κεφάλαιο.

9. Οι αναπτυσσόμενοι όμως λαοί, πού σπεύδουν να φθάσουν τους προηγμένους, δέ ζούν μόνον τα ψυχικά προβλήματα πού ζούν εκείνοι, αλλά και άλλα ιδιάζοντα στην ειδική κατάστασή τους (27). Κύρια χαρακτηριστικά των αναπτυσσομένων λαών είναι τó ένδιαφέρον τους για την έκβιομηχάνιση της χώρας των και ή τάση τους να προβληθί ό έθνισμός των, να διατηρηθί ή έθνική ψυχή τους. Ο πολιτισμός των, ένω παλαιότερα διακρινόταν για τη συμφωνία του με τη φύση κι' ακολουθούσε βραδυ ρυθμό, τώρα τείνει να χαρακτηρίζεται από την κυριαρχία επί της φύσεως. Τα νέα μέσα και όργανα οικονομικής αναπτύξεως, πού εισάγονται, διακόπτουν άπότομα συνήθειες και δεξιότητες εργασίας. Ένω, παλαιότερα, σπουδαιότερη επίδιώξη ήταν ή παραγωγή ανθρώπων, σήμερα θεωρείται κυρίαρχη επίδιώξη ή παραγωγή μέσων ζωής για τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου. Τó άτομο ζούσε πρώτα στο χωριό, έφερε την κοινωνική δομή του χωριού του κι' ένδιαφερόταν περισσότερο για συλλογική δραστηριότητα, ένω σήμερα ένδιαφέρεται για την ποσότητα των υλικών αγαθών, πού θά προκύψη από τη δραστηριότητά του.

27. α) Le monde en devenir, σελ. 20—22—3.

β) Ν. Οικονομία, 3/1963, 11ο/1964.

Ἡ εἰσαγωγή νέων οἰκονομικῶν συστημάτων μετὰ τὴν ἀτομικοποίηση τοῦ εἰσοδήματος, μετὰ τὴ θεμελίωση τῆς οἰκονομίας στὴν κατανάλωση τῶν ἀγαθῶν, μετὰ τὸ ρόλο τοῦ οἰκονομικοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ ἡ ἐπέκταση τῆς νομισματικῆς οἰκονομίας καὶ τῶν βιομηχανικῶν εἰδῶν γκρεμίζουν τὰ σύνορα καὶ τὴν ἐνότητα τῶν ἀγροτικῶν κοινοτήτων μετὰ τὴν κλειστὴ οἰκονομία, ἀδυνατίζουν τὶς ἰδιαιτερότητες ποὺ ἐνίσχυαν τοὺς δεσμούς, ἐνθαρρύνουν τὶς μεταναστεύσεις, ἀστικοποιοῦν τοὺς λαούς, σμικρύνουν τὶς οἰκογένειες καὶ τὰ δίκτυα συγγενείας. Ἔθιμα καὶ ἀντιλήψεις ζωῆς συγκρούονται, καθὼς τὰ ἄτομα συγκεντρώνονται στὶς πόλεις. Τὰ θρησκευτικὰ πλαίσια χάνουν τὰ μέλη τους. Τὸ δίκαιον κάθε ὁμάδος δύσκολα προσαρμόζεται στὶς νέες συνθήκες. Τὸ ἄτομο εἶναι στοιχεῖο τῆς μάζας πλέον καὶ ὄχι μέλος τῆς ὀργανωμένης κοινωνίας τοῦ χωριοῦ μετὰ ἐπίγνωση τῆς θέσεώς του. Οἱ ἀπεργίες, οἱ ἀνταγωνισμοὶ ἐργοδοτῶν καὶ ἐργατῶν, οἱ ἀνεργίες, οἱ ὑποκρισίες καὶ οἱ ἀβεβαιότητες ἀφαιροῦν τὴν ἡσυχία, τὴν εἰρήνη καὶ τὴν ἀγνότητα ποὺ εἶχαν στὰ χωριά τους οἱ νέοι ἄστοι. Νοσταλγοῦν τὴν καθαρότητα καὶ τὴν ἀνθρωπιστικὴ εὐαισθησία, ποὺ κάποτε εἶχαν. Δὲν εἶναι ἔτοιμοι ψυχικὰ νὰ πληρῶσουν τὶς ὑλικές των προόδους μετὰ τὴν ἀπώλεια τῆς ψυχῆς των. Ἐνῶ τὰ ἀντικειμενικὰ δεδομένα καθιστοῦν λογικὰ ἀναγκαῖα τὴν ἀποδοχὴ τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ, οἱ ψυχές εἶναι ἀνέτοιμες νὰ δεχθοῦν, χωρὶς κλονισμούς, τὶς ἄσχετες κι' ἀσύνδετες μετὰ τὶς παλαιές νέες καταστάσεις.

Οἱ ἀναπτυσσόμενοι λαοὶ ἔχουν ἀνάγκη ν' ἀνασυντάξουν τὴν προσωπικότητά τους, νὰ βροῦν τὴ συναισθησὴ τῆς αὐτοαξίας. Ἐπειδὴ εἶναι δύσκολο νὰ βροῦν τὴν ἐνότητα στὸν ἑαυτὸ τους, ἀφοῦ μεταπηδοῦν ἀπότομα σὲ νέες καταστάσεις, στηρίζονται σὲ κάποια ἰδεολογία (ἐθνικιστικὴ, σοσιαλιστικὴ, θρησκευτικὴ.) Οἱ ἡγέτες κεντρίζουν τὸ ἐθνικὸ φιλότιμο, γιὰ νὰ ὑποκινήσουν δραστηριότητες. θυσίες, συλλογικὲς φιλοδοξίες, δαπάνες, ἀποκοπὲς ἀπὸ πατροπαράδοτες ἀξίες. Ὁ Γκάντι καὶ ὁ Νεχρού, στὶς Ἰνδίες, ἔστρεψαν τὶς φροντίδες των στὴ βιομηχανοποίηση, ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος, γιὰ τὴν ὑλικὴ πρόοδο καὶ στὴν ἐφαρμογὴ, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ἐνὸς κοινωνικοῦ συστήματος, ποὺ θὰ ἐπιτρέπη τὴ συνέχιση τῆς τοπικῆς νοοτροπίας (ἀντιλήψεις γιὰ εἰλικρίνεια, ὑπηρεσία στοὺς ἄλλους, σωτηρία τῆς ψυχῆς, αὐτοσυγκέντρωση κ.λ.π. (28).

Οἱ ἀναπτυσσόμενοι λαοὶ γνωρίζουν τὴν ἀπόστασίν τους ἀπὸ τοὺς προηγμένους. Αὐτὴ ἡ συναισθησὴ διεργάζεται σοβαρές ψυχικὲς καταστάσεις, ποὺ θὰ ἔχουν τὶς ἐπιπτώσεις των στὴν παγκόσμια ζωὴ. Καὶ γεννᾶται τὸ ἐρώτημα: πῶς θὰ ξεπεράσουν αὐτοὺς τοὺς σοβαροὺς προβληματισμοὺς των; Ποιὰ πορεία πρέπει ν' ἀκολουθήσουν;

II.—ΤΑ ΚΙΝΗΤΡΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Οἱ ἐπιπτώσεις τῶν συγχρόνων ἐξελίξεων στὴν ψυχολογία τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς μας διαμορφώνουν μέσα του ὀρισμένα εἰδικὰ κίνητρα, χαρακτηριστικὰ τῶν δραστηριοτήτων του.

Τρία εἶναι τὰ κυριώτερα κίνητρα δραστηριότητος τοῦ ἀνθρώπου (29).
—Παραγωγή καὶ ἀπόκτηση ἀγαθῶν.

28. Unesco, *Bullet. Inter. des sciences sociales*, T. VI, 3/1954.

29. α) *Le monde en devenir*, ἐν. ἀν. σελ. 20—30—4.

β) Pieron—H: *La motivation* P.U.F. 1960.

γ) MALRAUX—A (μετ. Θ. Παπακωνσταντίνου): *Τέχνη—Ἐπιστήμη—Ἐλευθερία*, Ἀθήναι, 1955.

—'Ανάπτυξη τῆς ἐπιστήμης.

—Σεξουαλικότητα.

1.—'Η παραγωγή καὶ ἀπόκτηση ἀγαθῶν ἀποτελεῖ σοβαρὴ ἀπασχόληση τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου. Ὅλοι, σήμερα, φροντίζουν ν' αὐξήσουν τὴν παραγωγή ἐνεργείας, ἐφοδίων, ἀγαθῶν καταναλώσεως. Προγράμματα παραγωγικότητος συντάσσονται, στατιστικὰ στοιχεῖα συγκεντρώνονται, μέθοδοι καὶ μέσα παραγωγῆς ἐπινοοῦνται, καὶ ὅλα αὐτὰ γιὰ τὴν ὑψηλότερη ἀποδοτικότητα τῆς ἐργασίας τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸ ἔργο τῆς παραγωγῆς ἐπιτυγχάνει τὴν ἀφθονία τῶν ἀγαθῶν καὶ ἔτσι ἔχει τὸ αἶσθημα δυνάμεως καὶ ἀσφαλείας. Ἡ ἀφθονία ἀγαθῶν συμβολίζει τὴν ἰκανότητα τῆς ἀνθρώπινης νοημοσύνης καὶ ἀποδιώχνει τοὺς φόβους γιὰ τὸ μέλλον.

Ἡ σύγχρονη τεχνικὴ τῆς παραγωγῆς ἀγαθῶν ἔχει ἐπιφέρει, ὅπως τὸνίσαμε σὲ προηγούμενο κεφάλαιο, τὸν περιορισμὸ τῶν ὥρων ἐργασίας καὶ ἔδωσε στὸν ἄνθρωπο ἄρκετὸ χρόνον γιὰ ἀνάπαυση καὶ ψυχαγωγία. Ἀποτελεῖ ἔτσι ἡ παραγωγή ἓνα ἐπιθυμητὸ σκοπὸ, γιὰ νὰ ἐξασφαλισθοῦν ἀνέσεις καὶ χαρὲς στὴ ζωὴ.

Οἱ ἄνθρωποι, ὑποστηρίζουν μερικοί, ἐπιδιώκουν ἀκόμη τὴν παραγωγή ἀγαθῶν, γιὰ νὰ ἐπιτύχουν μιὰ διεθνῆ κατανόηση, γιὰτὶ ἡ ὁμοιομορφία τῶν διακινουμένων ἀγαθῶν ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος κοινῆς διεθνοῦς γλώσσας, ἡ ὁποία φέρει σὲ προσέγγιση τὶς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων μὲ τὴ συναίσθηση, πὺ δημιουργοῦν, ὅτι ὅλοι μποροῦν νὰ καρπώνωνται τὰ κοινὰ ἀγαθὰ καὶ νὰ σκέπτονται γι' αὐτὰ ⁽³⁰⁾.

Γιὰ νὰ ἰκανοποιηθῆ τὸ κίνητρο τῆς παραγωγῆς καὶ ἀποκτήσεως ἀγαθῶν, ὁ ἄνθρωπος χρησιμοποιοῖ σὲ μεγάλη ἔκταση τὴ διαφήμιση. Μ' αὐτὴ δίνει μιὰ ξεχωριστὴ ἐλκυστικὴ προσωπικότητα στὸ κάθε προϊόν, γιὰ νὰ γίνῃ γνωστὸ στὶς εὐρύτερες μάζες, νὰ ξυπνήσουν διαφέροντα, νὰ προκληθῆ ἡ ζήτησή του, ν' αὐξηθῆ ἡ κατανάλωσή του καὶ νὰ ἐξασφαλισθῆ ἡ ὑπεροχὴ ἀποδόσεώς του στὸν ἀνταγωνισμὸ.

2.—Μιὰ ἄλλη σοβαρὴ ἀπασχόληση τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς μας εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἡ αὐξηση τῆς δυνατότητος γιὰ προβλέψεις.

Ὁ ἄνθρωπος, ὅταν διαπιστώνῃ ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἐπέτυχε πολλὰ πέραν ἀπὸ κάθε ἐλπίδα (ἐκμηδένιση ἀποστάσεων, θεραπεία ἀσθενειῶν), ὅτι δημιούργησε μὲ τὶς ἐφαρμογές της τὴ βιομηχανία, ἀνύψωσε τὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο καὶ αὐξηση τὸ συναίσθημα τῆς ἀνθρώπινης δυνάμεως, εἶναι φυσικὸ νὰ λατρεύῃ σήμερα τὴν ἐπιστήμη καὶ νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν ἀνάπτυξή της. Οἱ ἐπιστήμονες εἶναι οἱ μάγοι ἄλλων ἐποχῶν, ἀφοῦ οἱ γνώσεις των εἶναι ἀσύγκριτες μὲ ἐκεῖνες τοῦ μέσου ἀνθρώπου καὶ ἀφοῦ εἶναι ἰκανοὶ νὰ κάμουν δυνατὰ σήμερα ὅσα δὲν μποροῦσαν χθές.

Τὰ κράτη διαθέτουν σοβαρὰ κονδύλια γιὰ ἐπιστημονικὰς ἔρευνες καὶ χιλιάδες εἶναι οἱ ἐρευνητὲς, πὺ ἐργάζονται στὰ πειραματικὰ ἐργαστήρια. Ἡ χημικὴ ἀνάλυση, ἡ ἐπιστημονικὴ διερεύνηση, ἡ πειραματικὴ ἀπόδειξη ἀποτελοῦν πλέον τὸ μόνον ἐχέγγυον ἐμπιστοσύνης καὶ ἀλήθειας γνώσεων καὶ προτάσεων γιὰ τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως καὶ ζωῆς.

Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἔχη στὴ διάθεσή του συνεχεῖς τὶς ἐπιστημονικὰς ἀνακαλύψεις, ἐνθαρρύνεται σημαντικὰ γιὰ τὴν ἀνάπτυξη δράσεως καὶ γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση τῆς φύσεως. Καὶ μὲ τὴν πράξη του αὐτὴ ἐπὶ τῆς φύσεως

30. α) KLINBERG—O: Psychologie Sociale, t. I. ch. IV, P.U.F. 1957.

βρίσκει τὴν εὐκαιρία νὰ ξεφύγη ἀπὸ τὶς ἐνοχλητικὲς προσπάθειες ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀπὸ τὴν ἐπιμονὴ νὰ ἐπιβληθῆ στὸν ἑαυτό του. Βρίσκει πιὸ εὐχάριστες τὶς πράξεις ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, γιὰ τὸ ἀντικείμενο ἐπενεργείας καὶ μεταβολῆς δὲν εἶναι ὁ ἑαυτός του, γιὰ τὴν μεταβολὴ τοῦ ὁποίου θὰ πονέση. Γιὰ ν' ἀποφύγη αὐτὸν τὸν πόνο ἀπὸ τὴ λάξευση τοῦ ἑαυτοῦ του, δίνεται ὀλοπρόθυμα στὴ λάξευση καὶ τιθάσευση τῶν στοιχείων τῆς φύσεως.

Οἱ προσπάθειες γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἐπιστημῶν ἐντείνονται καὶ ἀπὸ τὴν ἱκανοποίηση, ποὺ ἀφήνουν στὸν ἄνθρωπο, ἀπὸ τὶς προβλέψεις τοῦ μέλλοντος, τὶς ὁποῖες τοῦ διασφαλίζουν. Ἐπιχειρηματίες, ἐπαγγελματίες, κυβερνητές, ἀντιμετωπίζοντας τὰ προβλήματα τῶν ἐργασιῶν τους στὸ μέλλον, ἀναζητοῦν τὰ ἐπιστημονικὰ δεδομένα, γιὰ νὰ στηριχτοῦν καὶ νὰ προβλέψουν τὸ μέλλον, νὰ ἐτοιμαστοῦν καὶ νὰ ἀκολουθήσουν μελλοντικὲς πορεῖες. Οἱ λαοὶ αἰσθάνονται τὴν ἐπιστῆμη ὄχι μόνον ὡς σωτήρα τους ἀλλὰ καὶ ὡς ἐγγυητὴ τοῦ μέλλοντός των.

Εὐεργετικὲς ὁμως δὲν εἶναι μόνον οἱ ἐπιπτώσεις τῶν ἐπιστημῶν τῆς φύσεως ἐπὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ τὸν ὠθοῦν νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἀνάπτυξή τους, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρωπολογικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ ψυχολογία, ἡ κοινωνιολογία, ἡ ἐθνολογία, τὸ δίκαιον, ἡ παιδαγωγικὴ ἐπιτελοῦν σήμερα πολὺτιμο ἔργο γιὰ τὴ ζωὴ μας: μᾶς διαφωτίζουν ἐπὶ τῶν ψυχικῶν καταστάσεων, τῆς νοοτροπίας καὶ τῶν πόθων τῶν ἀνθρώπων, ἀναλύουν τὶς ἱκανότητες τῶν ἀτόμων καὶ προσδιορίζουν τὴν ἐπαγγελματικὴ τους ἀσχολία, ρυθμίζουν κοινωνικὲς σχέσεις καὶ ὑφαίνουν προβλέψεις κοινωνικῶν φαινομένων, ἀναπτύσσουν ψυχικὲς δυνάμεις, θεραπεύουν ψυχικὰ προβλήματα, ὑποδεικνύουν προσανατολισμούς, διασφαλίζουν τὴν κοινωνικὴ ἁρμονία.

Οἱ φυσικὲς καὶ οἱ ἀνθρωπολογικὲς ἐπιστῆμες παρασκευάζουν γιὰ τὸν ἄνθρωπο τὴν ὕλικὴ καὶ ψυχικὴ ρώμη, ποὺ τόσο ποθεῖ στοὺς καιροὺς μας.

Παρ' ὅλα αὐτὰ, ἡ χρησιμοποίησις τῶν δεδομένων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν γιὰ καταστρεπτικοὺς σκοποὺς, ἡ χρησιμοποίησις τῆς ψυχολογίας, κοινωνιολογίας καὶ ἐθνολογίας γιὰ τὴν ὀργάνωσις τοῦ ψυχολογικοῦ πολέμου, ποὺ ἀφανίζει τὴν ψυχικὴ ρώμη, ἢ τῆς προπαγάνδας ποὺ ἐπιβάλλει ἀντιλήψεις καὶ μέσα ζωῆς καὶ φθείρει τὴν ἀνθρώπινη προσωπικότητα, ἢ χρησιμοποίησις τῆς βιολογίας γιὰ τὴ δημιουργία ἐνὸς δῆθεν ὑπερανθρώπου, ὅλα αὐτὰ θολῶνουν τὶς ἱερὲς ἐλπίδες μας στὶς ἐπιστῆμες, Ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ πλέον ἀρχίζει καὶ ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ μελέτη τῶν φαινομένων τῆς φύσεως καὶ τῆς λειτουργίας τῆς ζωῆς δὲν ὑπέδειξε κανένα σκοπὸ τῆς ζωῆς καὶ καμμιὰ λύσις στὸ πρόβλημα: τί θὰ γίνωμε ἢ τί θὰ μπορούσαμε νὰ εἶμαστε; Ἐναπομένει ἡ Μεταφυσικὴ καὶ ἡ Θρησκεία, γιὰ νὰ βοηθῆ τὸν ἄνθρωπο σ' αὐτοὺς τοὺς προβληματισμούς του.

3.—Ἡ σεξουαλικότητα μὲ τὶς δύο ὀψεις τῆς, τὸν ἐρωτισμὸ καὶ τὴν τεκνοποιία, εἶναι ἐπίσης ἰσχυρὸ κίνητρο δραστηριότητος στὴν ἐποχὴ μας.

Πολλὲς εἶναι σήμερα οἱ ἐνέργειες καὶ οἱ δαπάνες ποὺ καταβάλλονται ἀπὸ ἄτομα, χημικὰ καὶ βιολογικὰ ἐργαστήρια, Ἰνστιτοῦτα, ὀργανισμούς, ἡμερήσιο καὶ περιοδικὸ τύπο, γονεῖς, πολιτικοὺς ἡγέτες, γιὰ τὴ λύσις τῶν προβλημάτων τοῦ ἐρωτισμοῦ καὶ τῆς δημιουργίας ἢ ἀποφυγῆς τέκνων, γιὰ τὴν ἱκανοποίησις ἐπιθυμιῶν καὶ τὴ λύσις σχετικῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν ζητημάτων. Οἱ ἐνέργειες αὐτὲς ποικίλλουν ἀνάλογα μὲ τὶς ἀντιλήψεις ποὺ ἰσχύουν ὡς πρὸς τὶς σχέσεις τοῦ ἐρωτισμοῦ καὶ τῆς τεκνοποιίας (31).

31. LAGACHE—D.: La Psychanalyse, P.U.F. 1955 (ch. IV).

Οί ψυχολόγοι βρίσκουν ψυχολογικές διαφορές μεταξύ του έρωτισμού και της τεκνοποιίας: Ο έρωτισμός είναι αναζήτηση σεξουαλικού συντρόφου, που αποβαίνει ένσυνείδητη ενέργεια για το ευχάριστο αποτέλεσμα, ενώ στην τεκνοποιία υπάρχει μια πρόβλεψη μακράς πνοής, που υποθέτει το διαφωτισμό του άνδρα και της γυναίκας ότι είναι πιθανόν, ύστερα από πολύ χρόνο, μετά τη σεξουαλική πράξη, να έχουν τέκνον. Έτσι, συμβαίνει ή να αγνοείται ο φυσιολογικός ρόλος του πατέρα, όποτε ή τεκνοποιία δεν έχει σχέση με τη σεξουαλική ευχαρίστηση, ή να είναι γνωστός ο ρόλος του πατέρα, όποτε ή κοινωνία ή τείνει να συνδέση την τεκνοποιία με τον έρωτισμό και απαγορεύει τη σεξουαλική δραστηριότητα, όταν έχει σκοπό μόνον την ήδονή, ή επιτρέπει τη σεξουαλική ήδονή και περιορίζει ή ένθαρρύνει την τεκνοποιία.

Σήμερα, με τις προόδους της φυσιολογίας και της χημείας, εύκολύνεται ο διαχωρισμός του έρωτισμού από την τεκνοποιία, διότι τα προφυλακτικά και αντισυλληπτικά μέτρα επιτρέπουν στον άνθρωπο να έρωτεύεται ελεύθερα, χωρίς να φέρη στον κόσμο παιδιά. Ο διαχωρισμός αυτός επιβάλλεται, πολλές φορές, από οικονομικούς, κοινωνικούς και άλλους (υγείας κλπ.) λόγους. Σε μερικές χώρες, όπου παρατηρείται μεγάλη αύξηση πληθυσμού (Κίνα), για ν' αποφευχθή ή χειροτέρευση των οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων, ένθαρρύνεται ο διαχωρισμός αυτός. Οί οικονομικές δυσκολίες των συζύγων, οί απασχολήσεις της γυναίκας έξω από το σπίτι (επάγγελμα, κοινωνικές υπηρεσίες κλπ.), οί μεγάλες απαιτήσεις της υγιεινής και της ψυχολογίας για την ανατροφή των τέκνων, ή ανάγκη ψυχαγωγίας και ανέσεων που προκαλείται από τη σύγχρονη τεχνολογία, το πνεύμα της ελευθερίας, όλα αυτά ώθοον σήμερα τον κάθε άνθρωπο στον διαχωρισμό του έρωτισμού από την τεκνοποιία.

Βαθύτατες είναι οί ανάγκες στην εποχή μας που ώθοον τον άνθρωπο ν' αναζητή σεξουαλικό σύντροφο είτε για την ήδονή είτε για την τεκνοποιία είτε και για τα δύο μαζί: ως ισχυρές ανάγκες που ώθοον στον έρωτισμό αναφέρονται από τους ειδικούς (32) οί έξης: α) ή σεξουαλική φυσιολογική ένταση του οργανισμού, που ζητεί την έκτόνωσή της και που επιτείνεται στην εποχή μας με τις τροφές, με τους έρεθισμούς των φίλμ, των εικόνων, των βιτρίνων, την κοινή ψυχαγωγία κλπ., β) ή ζήτηση ασφαλείας, που εκπληρώνεται με την έπαφή των σωμάτων και τις σχέσεις τρυφερότητας, γ) ή επιθυμία να θεωρείται κανείς όμαλός άνθρωπος, άφοδ, σε πολλές χώρες, λογίζεται αναχρονισμός και άνωμαλία ζωής ή έλλειψη σεξουαλικής πείρας και έρωτικών σχέσεων. Η επιθυμία της τεκνοποιίας, από το άλλο μέρος, έχει σήμερα υπόβαθρο: α) την επιθυμία έξασφαλίσεως των μέσων συντηρήσεως στα γηρατειά με την προστασία των γερόντων γονέων από τα τέκνα τους, β) την επιθυμία διατηρήσεως της ζωής γενικά, που έκδηλώνεται και ως άγάπη στα νεογέννητα των ζώων ή των ανθρώπων, γ) ή επιθυμία δυνάμεως, που ικανοποιείται με την δυνατότητα δημιουργίας κι' ανατροφής τέκνων, δ) ή επιθυμία διατηρήσεως του ανθρώπινου είδους και ε) ο φόβος του θανάτου, που δημιουργεί τον πόθο να μη αποθάνη κανείς, χωρίς ν' αφήση παιδιά, που θα συνεχίσουν τη ζωή του, τα ίχνη του, το επάγγελμά του και τους πόθους του, που θα συνεχίσουν τον οικογενειακό δυναμισμό και μετά τον θάνατο των ήγητόρων.

Χρηματικές δαπάνες, χρόνος, πνευματικές δυνάμεις, ψυχικές συγκινήσεις, απογοητεύσεις από τις έρωτικές άποτυχίες, όλα αυτά άποτελούν ση-

μαντικό ύλικό, πνευματικό και ψυχικό κόστος τῆς σεξουαλικότητος στήν ἐποχή μας.

4.—Ἡ παραγωγή και ἀπόκτηση ἀγαθῶν, ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἐπιστημῶν και ἡ σεξουαλικότητα, τὰ τρία κίνητρα δραστηριοτήτων τῆς ἐποχῆς, παρ' ὅτι ἔχουν τίς ρίζες των σέ ὑγιεῖς ἀνάγκες τῆς ζωῆς, ἐν τούτοις δέν καλύπτουν ὅλες τίς ὑγιεῖς ἀνάγκες και ἀνησυχίες τοῦ ἀνθρώπου: Καί ὁμως, εἶναι, σήμερα, τὰ κύρια κίνητρα δραστηριοτήτων. Καί, καθὼς καταπνίγουν τὰ ἄλλα κίνητρα, ἠθικά, καλαισθητικά, μεταφυσικά, δημιουργοῦν στόν ἀνθρώπο ἀθεράπευτες ἀγωνίες, ἀπλήρωτα κενά, χάος, γιά νά τόν ὀδηγήσουν τελικά στήν ἄρνηση τῆς ζωῆς, στό μηδενισμό, στήν αὐτοκτονία.

Καί ὁ στοχαζόμενος ἀνθρώπος, μπροστά στίς ἐξελίξεις, πού περιγράψαμε, στά ψυχικά προβλήματα και στά κίνητρα δραστηριότητος διερωτᾶται: Ποιά πορεία πρέπει ν' ἀκολουθήση ὁ ἀνθρώπος τῶν καιρῶν μας βαδίζοντας στό σύγχρονο κόσμο;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γον

ΠΑΙΔΕΙΑ: ΓΙΑ ΜΙΑ ΠΟΡΕΙΑ ΜΕ ΟΡΘΙΟ ΤΟ ΑΝΑΣΤΗΜΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Ἡ φιλοσοφική ἀνθρωπολογία, ὅπως διαμορφώνεται ἀπό τή σύγχρονη εὐρωπαϊκή σκέψη, θεμελιωμένη στή φιλοσοφία τῶν ἀρχαίων, μέσων και νεωτέρων χρόνων, ἀπαντᾷ στό ἀγωνιώδες ἐρώτημα πού θέτει ὁ κάθε σκεπτόμενος ἀνθρώπος γιά τήν πορεία πού πρέπει ν' ἀκολουθήσωμε: Πορεία μέ ὀρθιο τὸ ἀνάστημα τοῦ ἀνθρώπου: πορεία ἀνθρώπου πού λαμβάνει τή στάση τῆς προοπτικῆς—πού ζῆ ἔντονα τήν ἀνθρώπινη οὐσία του—πού ὑποβάλλεται σέ συνεχή ἐκπαίδευση, γιά νά κατανοῆ, νά ἀνέχεται και νά μετέχη δημιουργικά στίς ποικίλες ἐξελίξεις μέ πλήρη τήν ἀνθρωπιστική εὐαισθησία του⁽³³⁾.

I.—ΣΤΑΣΗ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗΣ

Ὄταν τὰ πάντα ἐξελίσσονται μέ μεγάλη ἐπιτάχυνση, ὅπως εἶδαμε, εἶναι ἀνάγκη ὁ κάθε ἀνθρώπος νά λαμβάνη τή στάση τῆς προοπτικῆς, νά παρασκευάζη τίς ἀποφάσεις του, γιά νά ἐξασφαλίζη τήν ἀποτελεσματικότητα τῶν πράξεων του, νά ὑφαίνη τὰ σχέδιά του γιά τὸ μέλλον μέ βάση τήν ἐμπειρία τοῦ παρελθόντος, τίς πληροφορίες ἀπό τὸ παρὸν και τίς προβλέψεις τῶν δυνάμεων και καταστάσεων πού θά ἐκκολαφθοῦν.

Λαμβάνω τή στάση τῆς προοπτικῆς στή ζωή, ὅταν βλέπω μακρῶς, ἀφοῦ ὁ πολιτισμός μας μοιάζει μέ αὐτοκίνητο, πού τρέχει ὄλο και ταχύτερα σ' ἓναν ἄγνωστο δρόμο, ὅταν ἄρχισε πιά ἡ νύχτα, κι' ἀφοῦ πρέπει τὰ φῶτα του νά φωτίζουν ὄλο και μακρύτερα, ἀν θέλη ν' ἀποφύγη τήν καταστροφή⁽³⁴⁾. Τὰ Γραφεῖα προβλέψεων πού λειτουργοῦν στίς μεγάλες ἐπιχειρήσεις, τὰ Γραφεῖα ὑποθετικῶν γεγονότων, οἱ Ὑπηρεσίες προγραμματισμοῦ, τὰ

33. Ὁ Γάλλος στοχαστής G. Berger, μέ τίς σχετικές μελέτες του, εἰσάγει στήν παγκόσμια σκέψη μιὰ νέα κατεύθυνση στή φιλοσοφία, τήν «προοπτική ἀνθρωπολογία», (βλ. *Le monde en devenir*, Larousse, XX, 1959, P. 20.54.15). Ὁ Ἑλβετός Παιδαγωγός R. Dottrens ὁμιλεῖ γιά μιὰ Παιδαγωγική προοπτικῆς γιά τήν ἐποχή μας. (βλ. *Vers une Pédagogie prospective*, ἐκδ. Cahiers Delachaux—Niestlé, Suisse, 1961).

34. *Le monde en devenir*, ἐν. ἀν., σελ. 20—54—15.

Κέντρα συγκεντρώσεως πληροφοριῶν καὶ ὑπολογισμοῦ πιθανοτήτων, οἱ μελέτες τῆς δυναμικῆς τῆς ἀλλαγῆς, τὰ στρατηγικὰ σχέδια, ὅλα αὐτὰ συνθέτουν τὴ στάση τῆς μακρᾶς θεωρήσεως πρὸς τὸ μέλλον, προπαρασκευάζουν τὴν κατεύθυνση πού πρέπει ν' ἀκολουθοῦμε καὶ ἐξασφαλίζουν τὸ ἔδαφος, στὸ ὁποῖο πρόκειται νὰ θέσωμε τὸ πόδι γιὰ τὸ ἐπόμενο βῆμα.

Λαμβάνω τὴν στάση τῆς προοπτικῆς, ὅταν ἐπὶ πλέον βλέπω σὲ μεγάλο πλάτος, ὅταν δηλαδὴ ξεπερνῶ τις προσωπικὲς μου ἀπόψεις, συναντῶ τις γνώμες τῶν ἄλλων εἰδικῶν καὶ μὴ καὶ βρίσκω τὴ συμπλήρωση στὶς θέσεις μου. Λαμβάνω τὴν στάση τῆς προοπτικῆς, ὅταν ἀναλύω σὲ βάθος, ὅταν ἀναζητῶ, πίσω ἀπὸ τὰ φαινόμενα καὶ τὰ λεγόμενα, τις αἰτίες, τοὺς παράγοντες, τις κατευθυντήριες τάσεις. Λαμβάνω ἀκόμη τὴν στάση τῆς προοπτικῆς, ὅταν ἀναλαμβάνω κινδύνους, ὅταν δηλαδὴ δὲν ἐναποθέτω ὅλες τις μέριμνες στὶς ἀσφαλίσεις, ὅταν ἐτοιμάζωμαι γιὰ τὴν ὥρα τῆς κακῆς τύχης, ὅταν συγκεντρῶνω τις δυνάμεις μου, γιὰ νὰ ἔχω τὴ δυνατότητα «ταχείας ἐνεργείας». Λαμβάνω, τέλος, τὴν στάση τῆς προοπτικῆς στὴ ζωὴ, ὅταν σκέπτομαι τὸν ἄνθρωπο, ὅταν ὅλα τὰ βλέπω ἀπὸ τις συνέπειές των γιὰ τὸν ἄνθρωπο, γιὰ τὴ ζωὴ του, γιὰ τὴ μελλοντικὴ του κατάσταση.

Ἐπαγγελματίες, ἐργοστασιάρχες, ἐπιστήμονες, ὑπάλληλοι, ἐργάτες, κρατικοὶ ἠγέτες ὀφείλουν, σήμερα, νὰ βλέπουν μακρὰ, νὰ βλέπουν σὲ μεγάλο πλάτος, ν' ἀναλύουν σὲ βάθος, ν' ἀναλαμβάνουν κινδύνους, νὰ σκέπτονται τὸν ἄνθρωπο, νὰ λαμβάνουν τὴν στάση προοπτικῆς.

Ἄλλ' ἂν ἡ στάση τῆς προοπτικῆς εἶναι μιὰ τόσο χρήσιμη τεχνικὴ τῆς ζωῆς, ὑπολείπεται γιὰ τὸν ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς μας, κατὰ τὴ φιλοσοφικὴ ἀνθρωπολογία, νὰ ζῆ ἔντονα τὴν Οὐσίαν τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, τὸ βαθύτερο ἀνθρώπινο στοιχεῖο, πού φωλεύει μέσα του.

II.—ΒΙΩΣΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΟΥΣΙΑΣ

Κύριο χαρακτηριστικὸ τοῦ ἀνθρώπου στὴ ζωὴ του εἶναι ἡ μέριμνα νὰ διασφαλίσῃ τὴν Ὑπαρξὴ του (βιολογικὴ καὶ κοινωνικὴ ὑπόσταση) καὶ νὰ ἀφυπνίσῃ τὴ βαθύτερη ἀνθρώπινη Οὐσία του⁽³⁵⁾.

Κατὰ τὴ μέριμνά του γιὰ τὴ διασφάλιση τῆς Ὑπάρξεώς του, ὁ ἄνθρωπος συντηρεῖ τὸν ἑαυτό του (μὲ τὴν τροφή, τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὴν κατοικίαν) καὶ τὸ γένος του (μὲ τὸν γάμο καὶ τὰ τέκνα του) καὶ συντηρεῖται στὴν κοινωνίαν ὡς καλὸς πολίτης. Ἡ συντήρηση αὐτὴ ἐπιτυγχάνεται μὲ τις προσπάθειες τοῦ ἴδιου τοῦ ἀτόμου, πού μορφώνεται σὲ σχολεῖο, πού ἀποκτᾷ ἕνα ἐπάγγελμα καὶ πού σέβεται τοὺς νόμους καὶ τὰ ὄργανα τῆς πολιτείας, καὶ μὲ τὸ ἀντίστοιχο ἔργο τοῦ κράτους, πού φροντίζει γιὰ τὴν ἀπασχόληση τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ τὸ εἰσόδημα τῆς ἐργασίας του, γιὰ τὴν ἀνύψωση τοῦ βιοτικῆς του ἐπιπέδου (ὑγεία, διατροφή, κατοικία), καὶ γιὰ τὴν ἐκπαίδευσή του⁽³⁶⁾. Μὲ τὴ μέριμνα αὐτὴ γιὰ τὴ διασφάλιση τῆς ὑπάρξεως, ὁ ἄνθρωπος κατορθώνει καὶ ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὸ φόβο τῆς ἀνάγκης, ἐπιτυγχάνει τὴ σύζευξη τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας, ἀφοῦ τὸ ἄτομο γίνεται ὑπεύθυνο γιὰ τὴν ὑπαρξὴ του καὶ τὸ κράτος ἀποβαί-

35. α) HUBERT—R, (μετ. Κ. Κίτσου—Β. Σκουλάτου): Γεν. Παιδαγωγική, Ἄθηναι, 1959, σελ. 229—280.

β) ΚΙΤΣΟΥ—Κ., Συγκριτικὴ Παιδαγωγική, Ἄθηναι, 1963, σελ. 34.

γ) CARREL—A: Σκέψεις γιὰ τὸν ἄνθρ... ἐν. ἀν.

δ) ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ—Ε.: Φιλοσοφία καὶ Παιδεία, 1958, σελ. 4—65.

36. ΜΑΝΟΥΣΗ—Ν.: Σύγχρονος κοινωνικὴ πολιτικὴ, Ἄθηναι, 1958.

νει προστάτης του ατόμου. Παρ' όλα όμως αυτά, τὸ περιεχόμενο τῶν ἐπιδιώξεων του εἶναι ὑλιστικὸ καὶ στατικόν.

Κατὰ τὴν μέριμνά του γιὰ τὴν ἀφύπνιση τῆς βαθύτερης ἀνθρώπινης Οὐσίας του, ὁ ἄνθρωπος: α) ἀναζητεῖ νέες γνώσεις καὶ με παρατηρήσεις, ἔρευνες, βιβλία, ἐφημερίδες, περιοδικὰ, ἐπιστημονικὰ ἐργαστήρια τρέφει τὴ γνωστικὴ του συνείδηση, β) ἐνεργεῖ ἠθικὰς πράξεις με ἀγνὴ πρόθεση καὶ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα καὶ με ἐλευθερία βουλήσεως καὶ ξυπνάει ἔτσι τὴν ἠθικὴ του συνείδηση, γ) ἐπιδιώκει νὰ χαρῆ τὸ ὥραϊο σὲ ἀντικείμενα με ὠραία μορφή καὶ ἀγνὸ περιεχόμενο καὶ ἐκκολάπτει ἔτσι τὴν αἰσθητικὴ του συνείδηση, δ) ἐκδηλώνει τὴ φιλότιτά του (ἀγάπη) πρὸς τὸ συνάνθρωπο με ἔργα καὶ με αὐθόρμητη γειννίαση ψυχῶν καὶ καλλιεργεῖ τὴ συνείδηση φιλότιτος, καὶ ε') ἐρευνᾷ καὶ σέβεται τὸ Σύμπαν, καθὼς διαπιστώνει τὴν ἁρμονία τοῦ κόσμου, εἰκάζει ἓνα Σοφὸ Δημιουργό, ἐρευνᾷ τὴν οὐσία τῶν ὄντων καὶ βρίσκει ἓνα θεϊκὸ ὑπόδειγμα ζωῆς καὶ τρέφει ἔτσι τὴ μεταφυσικὴ καὶ τὴ θρησκευτικὴ του συνείδηση (37). Με τὶς ἀναζητήσεις του αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ καὶ πορεύεται πρὸς τὴν ἀπεραντοσύνη τοῦ Σύμπαντος, κατανοεῖ τὸ πνευματικὸ καὶ δημιουργικὸ περιεχόμενο τῶν ἐπιδιώξεων του, προσφέρεται στὴν αἰωνιότητα καὶ αἰσθάνεται ὅτι τότε εἶναι πραγματικὰ ἄνθρωπος.

Με τὴν ἀνάλυση αὐτὴ τῆς ἀνθρώπινης ὄντοτης, διαφαίνονται λύσεις στοὺς προβληματισμοὺς ποὺ αἰσθάνεται καὶ στὰ ἐρωτήματα, ποὺ θέτει, ὅπως εἶδαμε (38), ὁ στοχαζόμενος ἄνθρωπος ἔναντι τῆς τεχνολογικῆς ἀναπτύξεως, τῶν νέων πληθυσμιακῶν καὶ κοινωνικο—οικονομικῶν διαρθρώσεων καὶ τῶν ψυχικῶν καταστάσεων καὶ κινήτρων. Ἡ ταυτόχρονη καὶ ἰσόρροπη καταβολὴ φροντίδων γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν τόσο τῆς Ὑπάρξεως ὅσο καὶ τῆς βαθύτερης Οὐσίας ἐξασφαλίζει τὴν ἔλλογη χρῆση καὶ ἀξιοποίηση τῶν ἐπιτευγμάτων τῆς τεχνικῆς, τὶς ἀγνότερες ἠθικὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν ἀτόμων, τοὺς ἀνώτερους σκοποὺς στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ, τὸ ξύπνημα εὐγενικῶν κινήτρων δραστηριότητος, τὶς βαθύτερες καὶ μονιμότερες ἱκανοποιήσεις ἀπὸ τὴ ζωὴ.

Πῶς όμως θὰ ἐπιτευχθοῦν ὅλα αὐτὰ; πῶς θὰ μάθη τὸ ἄτομο νὰ λαμβάνη τὴ στάση τῆς προοπτικῆς, νὰ διασφαλίζη τὴν Ὑπαρξὴ του καὶ νὰ ζῆ ἔντονα τὴ βαθύτερη ἀνθρώπινη Οὐσία του;

III.—ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΕ ΟΛΗ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

1.—Ἡ ἐκπαίδευση καλεῖται σήμερα νὰ ὀδηγήσῃ τὸ ἄτομο στὴ στάση τῆς προοπτικῆς, νὰ τὸ βοηθήσῃ νὰ διασφαλίζη τὴν Ὑπαρξὴ του καὶ νὰ τοῦ ξυπνήσῃ τὸ βαθύτερο ἀνθρώπινο Στοιχεῖο του.

Ὅταν τὰ πάντα ἐξελίσσωνται με ταχύτητα καταπληκτικὴ, ὅταν δὲν ὑπάρχη πλέον χρόνος νὰ βαδίζωμε με τὸ μπαστούνι τοῦ τυφλοῦ, με δοκιμὲς καὶ ψηλαφήσεις, ὅταν ἔχουν γεννηθῆ πιά οἱ ἄνθρωποι, ποὺ θ' ἀποτελέσουν τὴ γενεὰ τῶν ὠρίμων τοῦ ἔτους 2.000, τὴ γενεὰ μιᾶς ἐποχῆς ποὺ δὲν ξέρομε τί θὰ εἶναι καὶ τί θὰ θέλη νὰ εἶναι, ὅταν οἱ γνώσεις γιὰ τὴ φύση καὶ τὴ ζωὴ συνεχῶς αὐξάνωνται καὶ μεταβάλλωνται, ὅταν δὲ μπορούμε νὰ προβλέ-

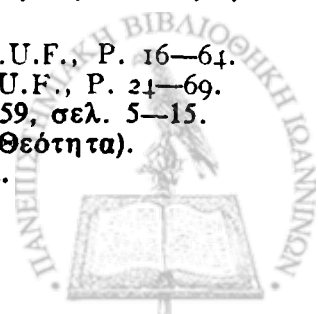
37. α) HAEBELIN—P.: Anthropologie philosophique, P.U.F., P. 16—64.

β) MALVERNE—L.: Signification de l'homme, P.U.F., P. 24—69.

γ) ΤΑΤΑΚΗ—Β.: Ἡ Φιλοσοφία ὡς ἀνθρωπογνωσία, 1959, σελ. 5—15.

δ) «ΕΠΟΧΕΣ» Νο 6, 7, 8/1963 (συζήτηση γιὰ τὴ Νέα Θεότητα).

38. Βλ. Τὰ ἐρωτήματα ποὺ θέσαμε στὰ Αο καὶ Βο κεφάλαια.

πωμε τὸ εἶδος τῆς ἐργασίας τῶν ἀνθρώπων 20 χρόνια ἀργότερα, ἀπὸ τότε ποὺ ἐγκαταλείπουν τὸ σχολεῖο, ὅταν ὅλα αὐτὰ συμβαίνουν. τότε εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναδιοργανωθῇ ἡ παιδεία τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς μας, νὰ μπορέσῃ νὰ ξεπεράσῃ τὴν παγκόσμια κρίση ποὺ διέρχεται καὶ ν' ἀποβῇ ὁ ὀδηγὸς τοῦ ὁδοιπόρου τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ποὺ καλεῖται νὰ βαδίσῃ μὲ ὄρθιο τὸ ἀνάστημα τοῦ ἀνθρώπου.

2.—Ἡ ἐκπαίδευση σ' ὅλες τὶς χῶρες διέρχεται σήμερα μιὰ σοβαρὴ καὶ πρωτοφανῆ κρίση⁽³⁹⁾. Ὅλοι θέλουν ἀλλὰ καὶ ὀφείλουν νὰ μορφωθοῦν σὲ σχολεῖα γενικῆς καὶ εἰδικῆς ἐκπαιδεύσεως. Καὶ ὅμως, δὲν ὑπάρχουν, σ' ὅλες τὶς χῶρες, οὔτε κατάλληλα ἐκπαιδευτικὰ στελέχη, οὔτε ἐπαρκῆ διδακτήρια, οὔτε μέσα γιὰ τὴν ἐκπαίδευσή τους. Ἡ κατάσταση αὐτὴ ἔχει ὡς συνέπεια τὶς σοβαρὲς ἐλλείψεις καὶ στὶς προηγμένες ἀκόμη χῶρες ἐπιστημόνων καὶ μηχανικῶν, εἰδικῶν τεχνικῶν στελεχῶν γιὰ τὴ βιομηχανία, ἐλευθέρων ἐπαγγελματιῶν (ιατρῶν, φαρμακοποιῶν, νομικῶν), ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν, ὑπαλλήλων γιὰ τὶς ποικίλες ὑπηρεσίες καὶ τὸ ἐμπόριο. Ἀλλὰ καὶ ὅσοι ὑπάρχουν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἀποδοτικά, γιὰτὶ ἡ εἰδικὴ μόρφωσή των χρονολογεῖται πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια καὶ εἶναι δύσκολο σ' αὐτοὺς τώρα ν' ἀνταποκριθοῦν στὴ λειτουργία νέων μηχανῶν, νέων ὑπηρεσιῶν καὶ νέων ἐργαστηρίων.

Τὸ 1961, ὁ Ὑπουργὸς Παιδείας τῆς Μεγάλης Βρεταννίας ἔλεγε: «Δὲν εἶναι ἡ ἔλλειψη χρημάτων ἐκεῖνο ποὺ ἐμποδίζει τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη στὴ Μεγάλῃ Βρεταννίᾳ. Ἐκεῖνο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ὑποφέρομε, σήμερα, εἶναι ἡ ἀνεπαρκὴς ἐκπαίδευση, ποὺ ἔλαβαν, πρὸ τοῦ πολέμου, τὰ 90⁰/₀ τοῦ πληθυσμοῦ μας. Ἡ μαζικὴ περιφρόνησή μας πρὸς τὶς ἐπιστῆμες μᾶς ἔκαμε ν' ἀμελήσωμε τὴν τεχνικὴ μόρφωση καὶ ἔτσι ὀλόκληρος ὁ λαὸς μας, ἀπὸ τὸν ὁδοκαθαριστὴ ὡς τὸν πρόεδρο τῆς κυβερνήσεως, δὲν εἶναι προετοιμασμένος γιὰ τὰ ἔργα, ποὺ μᾶς ἐπιβάλλει ὁ σύγχρονος κόσμος. Ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριο πρέπει νὰ διαποτισθοῦν ἀπὸ ἀληθινὴ πίστη στὴν ἐκπαίδευση καὶ ἀπὸ τὴν ἐπίμονη θέληση γιὰ τὴ βελτίωση τῆς ἐπαγγελματικῆς μορφώσεως: δὲν ἔχομε ἄλλη ἐλπίδα, γιὰ νὰ διατηρήσωμε τὴν κυρίαρχη θέση μας στὸν κόσμο...»⁽⁴⁰⁾.

Τὸ 1962, ὁ Κέννεντυ σὲ ραδιοφωνικὴ του ὁμιλία ἐτόνιζε: «...κατὰ τὸ 1970, θὰ πρέπει νὰ εἰσέλθουν στὰ πανεπιστήμια διπλάσιοι φοιτητὲς ἀπὸ ἐκεῖνους ποὺ εἰσῆλθαν τὸ 1960. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι, μέσα σὲ δέκα χρόνια, θὰ πρέπει ν' ἀνεγείρωμε τόσα σχολικὰ κτίρια, ὅσα ἔχομε ἀνεγείρει στὰ 160 χρόνια τῆς ἱστορίας τῆς χώρας μας. Ὑπάρχουν ἐπίσης ἑκατομμύρια νέοι καὶ νέες ποὺ τελειώνουν τὰ σχολεῖα, χωρὶς νὰ ἔχουν εἰδίκευση, σὲ μιὰ ἐποχῇ, ποὺ ἀπαιτεῖται εἰδικευμένη ἐργασία... Οἱ ἐλλείψεις μας εἶναι σοβαρὲς... Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διατηρήσωμε τὴ βιομηχανικὴ, ἐπιστημονικὴ καὶ κοινωνικὴ ἰσχὺ μας, χωρὶς πολὺ καλὴν ἐκπαίδευση ὅλων τῶν πολιτῶν»⁽⁴¹⁾.

Στὴ χώρα μας, κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν εἰδικῶν τοῦ Ὑπουργείου Συντονισμοῦ⁽⁴¹⁾, οἱ ζητήσεις τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας σὲ ἐκπαιδευμένο προσωπικὸ ἔχουν ὡς ἐξῆς στὴν 15)ετία: 1960—1975.

39. α) ΚΙΤΣΟΥ—Κ. Συγκριτικὴ Παιδαγωγικὴ, 1963, σελ. 40, 48.

β) «ΕΠΟΧΕΣ». Νο 11/1964.

40. JACCARD—D.: Sociologie de l' éducation, Payot, Paris, 1962, P. 13.

41. «Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ», τ. 3/1963,

<u>Ἀπαιτούνται :</u>	<u>τὸ 1960</u>	<u>τὸ 1975</u>
— Ἀπόφοιτοι ἀνωτέρας ἐκπ)σεως τεχνικοί, ἐπιστήμονες, καθηγητές, γιατροί, διοικητικοί κλπ.):	84.384	125.675
— Ἀπόφοιτοι μέσης ἐκπ)σεως (τεχνίτες, ὑγειονομικοί, ὑπάλληλοι μεταφορῶν, ἐργαστηρίων, γραφείων, διδ)λοι):	109.626	156.246
— Ἀπόφοιτοι κατωτ. ἐκπ)σεως (ἐργατοτεχνίτες, ὑπάλληλοι, ἡμικπ. ἐργάτες βιομηχανίας, μεταφορῶν κλπ.):	948.352	1.394.479

Γιὰ νὰ ξεπεράσῃ ἡ ἐκπαίδευση τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς μας τὴν κρίση ποὺ διέρχεται σ' ὅλες τὶς χῶρες, εἶναι ἀνάγκη νὰ ὀργανωθοῦν οἱ προβλέψεις τῶν ἀναγκῶν καὶ ὁ προγραμματισμὸς τῆς παιδείας σὲ κάθε χώρα. Κάθε Ὑπουργεῖο Παιδείας πρέπει νὰ διαθέτῃ εἰδικὸ ὄργανο γιὰ τὸν προγραμματισμὸ τῆς ἐκπαίδευσεως, ποὺ θὰ συνεργάζεται μὲ τὰ ὄργανα προγραμματισμοῦ τῶν Ὑπουργείων οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς δραστηριότητος, θὰ βασίζεται σὲ στατιστικὰ στοιχεῖα ποὺ θὰ συγκεντρώνῃ, θὰ ὑπολογίξῃ τὰ ἐκπαιδευτικὰ ρεύματα τῆς ἐποχῆς (42) καὶ θὰ προχωρῇ στὴ σύνταξη τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ προγραμματισμοῦ. Τὸ εἰδικὸ τοῦτο ὄργανο μὲ τὰ ἀντικειμενικὰ ἐπιστημονικὰ στοιχεῖα του θὰ μπορῇ νὰ πείθῃ τοὺς πολιτικούς ἡγέτες νὰ διαθέτουν στὸν προϋπολογισμὸ τοῦ κράτους τὰ ἀπαραίτητα χρηματικὰ κονδύλια.

Στὴν πατρίδα μας, δυστυχῶς, τὰ προβλήματα ὀργανώσεως τῆς ἐκπαίδευσεως ἀντιμετωπίζονται μὲ λύσεις, ποὺ στηρίζονται συνήθως σὲ προσωπικὲς ἀπόψεις καὶ εἰκασίες καὶ σχεδὸν καθόλου σὲ δεδομένα ἀπὸ ἐπιστημονικὲς ἔρευνες μὲ μετρήσεις καὶ στατιστικὸς ὑπολογισμὸς στὴν ἑλληνικὴ πραγματικότητα. Οἱ ἐπιστῆμες τῆς ἀγωγῆς (βιολογία, ψυχολογία, κοινωνιολογία, παιδαγωγικὴ μεθοδολογία) δὲν καλλιεργοῦνται ἱκανοποιητικὰ, γιὰτὶ δὲν ἐνεργοῦνται συστηματικὲς σχετικὲς ἔρευνες σὲ πανελλαδικὴ κλίμακα. Τὸ πρόγραμμα διδασκαλίας, οἱ μέθοδοι διδασκαλίας καὶ τὰ βοηθητικὰ βιβλία τῶν μαθητῶν στὰ σχολεῖα στοιχειώδους, μέσης κι' ἐπαγγελματικῆς παιδείας δὲν ἀποτελοῦν θέματα ἐρευνῶν καὶ εἰδικῶν πειραματισμῶν. Τὸν προσανατολισμὸ τῶν ἐφήβων στὰ διάφορα σχολεῖα καὶ ἐπαγγέλματα, τὴν εἰδικὴν παιδαγωγίαν τῶν ἀπροσαρμόστων καὶ ἀνωμάτων παιδιῶν, τὴν ἐποπτεῖαν τῶν σχολείων καὶ τὴ λαϊκὴ ἐπιμόρφωση ἀναλαμβάνουν συνήθως ἄτομα, ποὺ δὲν ἔχουν εἰδικὴ ἐπαρκῆ μόρφωση μὲ κατάλληλες σπουδές. Οἱ παιδαγωγοὶ δὲν ἀσχολοῦνται συστηματικὰ μὲ τὴ φιλοσοφίαν τῆς παιδείας, ὥστε νὰ καθορισθοῦν τὰ ιδεώδη τοῦ πολιτισμοῦ μας, νὰ διαπιστωθοῦν τὰ πνευματικὰ αἰτήματα τοῦ λαοῦ μας, ν' ἀναζητηθοῦν οἱ πολιτιστικὲς ἀξίες ἄλλων λαῶν, νὰ ἐπιτευχθῇ πνευματικὴ συναλλαγὴ μὲ ἰδρύματα ἄλλων χωρῶν καὶ διεθνεῖς ὀργανισμοὺς, νὰ ληφθοῦν ἀνάλογες θέσεις ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πλευρὰ στὴν παγκόσμια φιλοσοφία τοῦ πνεύματος καὶ νὰ ἐπιδιωχθῇ ἡ ἀνάλογη ἀφομοίωση ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν τῶν ἀντιλήψεων ποὺ ἰσχύουν γιὰ τὴ βαθύτερη οὐσία καὶ τὴ συγκεκριμένη ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου.

3.—Γιὰ ν' ἀνταποκριθῇ ὁμως ἡ ἐκπαίδευση τῶν λαῶν στὰ αἰτήματα τοῦ

42. Ὡς σύγχρονα ἐκπαιδευτικὰ ρεύματα θεωροῦνται: τὸ ρεῦμα τῆς ἐπιδράσεως τοῦ κράτους ἐπὶ τῆς ἐκπαίδευσεως, τῆς γενικεύσεως τῆς παιδείας σ' ὄλο τὸν πληθυσμὸ, τῆς ἀυξήσεως τοῦ κόστους τῆς ἐκπαίδευσεως, τῆς ἀυξήσεως τῆς Μέσης Παιδείας, τῆς ἀγωγῆς διὰ τῆς πράξεως, τῆς τεχνικῆς ἐκπαίδευσεως, τῆς μηχανοποιήσεως τῆς ἐκπαίδευσεως κλπ. (Συγκριτικὴ Παιδαγωγικὴ: Κ. Κίτσου, 1963, σελ. 39—44).

παρόντος, δέν ἀρκεῖ μόνον ν' ἀποκτήσῃ τὰ διδακτήρια, τὰ μέσα καὶ τὰ ἐκπαιδευτικὰ στελέχη, πού χρειάζεται, ὥστε ὅλοι οἱ ἔφηβοι νὰ φοιτοῦν ὑποχρεωτικὰ καὶ δωρεάν σὲ σχολεῖα τοῦλάχιστον ὡς τὸ 15ο ἔτος τῆς ἡλικίας των. Εἶναι ἀκόμη ἀνάγκη νὰ εὐρύνῃ τὸ πεδίο τῆς καὶ νὰ ἀλλάξῃ περιεχόμενο: Εἶναι δηλαδὴ ἀνάγκη ν' ἀποβῇ διαρκῆς ἐκπαίδευση: νὰ συνεχίξῃ τὸ μορφωτικὸ ἔργο τῆς σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Μὲ μετεκπαιδεύσεις, μὲ φροντιστήρια, μὲ ἀσκήσεις σὲ ἐργαστήρια, μὲ βιβλιοθήκες, μὲ περιοδικὰ, μὲ τὴ χρήση τῶν συγχρόνων τεχνικῶν μέσων μαθήσεως (κινηματογράφου, ραδιοφώνου, τηλεοράσεως, φωτεινῶν εἰκόνων), ὀφείλει ν' ἀνανεώσῃ γνώσεις καὶ δεξιότητες, νὰ ἐνημερώσῃ, νὰ ἐμπλουτίσῃ τὸν ἄνθρωπο (ἐργάτη, ἐπαγγελματία, τεχνικό, ἐπιστήμονα, ὑπάλληλο) πού βαδίζει σ' ἓναν ἐξελισσόμενο κόσμο.

Εἶναι ἀπαραίτητο ἀκόμη ἡ ἐκπαίδευση νὰ ἐπιδιώκῃ κυρίως τὴν καλλιέργεια ψυχικῶν ἱκανοτήτων γιὰ μάθηση καὶ δράση καὶ ὄχι τὴν ἀποθησαύριση γνώσεων, ἀφοῦ οἱ ἔννοιες συνεχῶς αὐξάνονται καὶ μεταβάλλονται κι' ἀφοῦ οἱ ἀποθησαυρισμένες γνώσεις ἀποβαίνουν σὲ λίγο ἄχρηστες. Νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν καλλιέργεια τῶν ἐξῆς ἱκανοτήτων καὶ ἀρετῶν, κατὰ τὸν Γάλλο στοχαστὴ G. Berger, αὐτοκυριαρχίας, φαντασίας, ἐνθουσιασμοῦ, ὁμαδικοῦ πνεύματος, θάρρους καὶ ἀνθρωπιστικῆς εὐαισθησίας⁽⁴³⁾.

Ἄφοῦ θέλομε νὰ δημιουργήσωμε ἀνθρώπους ἔτοιμους ν' ἀντιμετωπίσουν μὲ ὀρθοῦ τὸ ἀνάστημά τους «ὅ,τι ποτὲ δέν ὑπῆρξε», ὅπως θὰ ἔλεγεν ὁ P. Valery, εἶναι ἀνάγκη ὁ νεαρὸς ἄνθρωπος τῶν καιρῶν μας νὰ ὀπλισθῇ μὲ αὐτοκυριαρχία, μὲ ἐσωτερικὴ ἡρεμία, ὅπως ἀκριβῶς χρειάζεται στὸν ὁδηγό, πού κατευθύνει ταχύτατες μηχανές, νὰ συγκεντρώνεται ἀνάμεσα στοὺς θορύβους, στὶς ἀβεβαιότητες καὶ στοὺς κινδύνους. Εἶναι ἀκόμη ἀνάγκη ν' ἀναπτύξῃ τὴ φαντασία του, γιὰ νὰ μπορῇ, μέσα σ' ἓναν κινούμενο κι' ἀνανεούμενο κόσμο, νὰ ἐπινοῇ νέους τρόπους καὶ μέσα ζωῆς. Εἶναι ἐπίσης ἀπαραίτητο νὰ κρατῇ ἀναμμένη τὴ φλόγα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τὴ φλόγα τῶν ἀνωτέρων συναισθημάτων (ἠθικῶν, κοινωνικῶν, καλαισθητικῶν, γνωστικῶν, θρησκευτικῶν), γιὰ νὰ τρέφεται ἡ φαντασία του καὶ νὰ εἶναι πλούσια ἡ συγκομιδὴ ἰδεῶν καὶ ἐπινοήσεων. Εἶναι ἀκόμη ἀναγκαῖο νὰ καλλιεργηθῇ στὸ ἄτομο τὸ ὁμαδικὸ πνεῦμα, ἡ ἱκανότητα ὄχι ἀπλῶς νὰ ἐντάσῃ τὴν προσωπικὴ προσπάθειά του στὴ δραστηριότητα ἑνὸς συνόλου, ἀλλὰ νὰ ἐπινοῇ καὶ πραγματοποιῇ μιὰ τέτοια διάρθρωση ὁμαδικῆς δραστηριότητος, πού θὰ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἰσορροπία τῆς ἐλευθερίας (γιὰ νὰ μὴ μαραίνεται ἡ φαντασία τοῦ ἀτόμου) καὶ τοῦ συντονισμοῦ τῶν ἀτομικῶν προσπαθειῶν (γιὰ νὰ ὑπάρχῃ πεδίο νὰ χρησιμοποιηθῇ ἡ φαντασία), ἀφοῦ δέν ὑπάρχῃ σήμερα ἀποτελεσματικὴ δραστηριότητα, πού νὰ μὴ ἀπαιτῇ τὴ συνεργασία πολλῶν ἀτόμων. Ἄλλὰ, ὅλα αὐτὰ δέν θ' ἀξίζουν, ἂν δέν ὀπλισθῇ ὁ ἄνθρωπος μὲ θάρρος, μὲ διάθεση γιὰ πρωτοβουλίες, μὲ ἐπιχειρηματικὸ πνεῦμα, γιὰτὶ ὁ σύγχρονος κόσμος παρουσιάζει, ὅπως ἀναλύσαμε σὲ προηγούμενα κεφάλαια, κινδύνους καὶ προβληματισμούς. Καὶ ἐπάνω ἀπ' ὅλα αὐτὰ, εἶναι ἀνάγκη νὰ καλλιεργηθῇ ἡ ἀνθρωπιστικὴ εὐαισθησία, πού ἐκφράζεται ὡς μυστικὴ γειτνίαση ψυχῶν, ὡς σύνθεση μέσα μας τοῦ Ἐγὼ καὶ τοῦ Ἐσὺ σ' ἓνα Ἐμεῖς, ὡς διατήρηση τῆς ἀνθρωπιᾶς στὴν ὥρα τῆς δοκιμασίας ἢ τῆς ἰσχύος, γιὰ νὰ μὴ ἀποβαίνῃ τὸ θάρρος ἀγριότητα καὶ φανατισμὸς καὶ τὸ ὁμαδικὸ πνεῦμα ἐπιφανειακὴ προσαρμογὴ συμπεριφορᾶς τῶν ἀτόμων.

4.—Γιὰ νὰ βρεθοῦν τὰ κατάλληλα μέσα καὶ οἱ τρόποι (προγράμματα,

43. α) Le monde en devenir, ἐν. ἀν. σελ. 20—54—17.

β) BFRGER—G.: L' homme moderne et son éducation, P.U.F., Paris, 1962, σελ. 91—169).

μέθοδοι άγωγής και διδακτικά μέσα και όργανα), ώστε να καλλιεργούνται με το παιδευτικό ένέργημα οί άπαραίτητες σήμερα στον άνθρωπο ικανότητες και άρετές, για ν' άποβή γόνιμη ή προσπάθεια του προγραμματισμού της έκπαιδύσεως (συγκέντρωση στοιχείων, ύπολογισμοί άναγκών, προβλέψεις, όργάνωση της έκπαιδύσεως) και για να όργανωθεί και καρποφορήσει το έργο της διαρκούς παιδείας του ανθρώπου (σ' όλη του τη ζωή), είναι άπαραίτητο, τονίζουν όλοι οί ειδικοί, να ίδρυθής σε κάθε χώρα Ίνστιτούτο των έπιστημών της παιδείας (ύπάρχουν σε προηγμένες) (44), που θα έπιτελή αυτά τα έργα συστηματικά και με έπιστημονικές μεθόδους (45).

5.—Με την εκτέλεση άπό την κάθε πολιτεία των εκπαιδευτικών προγραμματισμών, με τη διαρκή εκπαίδευση του ανθρώπου και με την καλλιέργεια των άναγκαίων ικανοτήτων και άρετών, θα μπορη το άτομο να λύη τα προβλήματα της Ύπάρξεως και να ξυπνή και να διατηρη ζωντανή τη βαθύτερη πνευματική Ούσία του. Σ' αυτή την οικόδομηση του νέου ανθρώπου θα ζυμώνεται και ό,τι πολύτιμο και σύστοιχο προς την πνευματική ανθρώπινη Ούσία φέρει στην έθνική του ψυχή με την ιστορική του παράδοση (46). Έτσι για την οικόδομηση του Έλληνα Άνθρώπου, πρέπει με την πνευματική ανθρώπινη ούσία του να ζυμωθούν οί σύστοιχες άρετές του Νεοελληνισμού: το πάθος της έθνικής και πολιτικής έλευθερίας, ή λαχτάρα της δικαιοσύνης, το ούράνιο φρόνημα, ή συνείδηση της αιωνιότητας και της άδελφοσύνης των ανθρώπων (47). Με τις άρετές αυτές ύπηρετούνται τα έλληνοχριστιανικά ιδανικά και έτοιμάζεται ό Έλληνας, όχι για την έπιστροφή στην άρχαία πολιτεία, αλλά για ένα ξάνοιγμα έλληνοκοσμοπολιτικό και για μιá οίκουμενική πολιτεία της Ίερουσαλήμ, για μιá οίκουμενική χριστιανική πολιτεία.

Σ Υ Μ Π Ε Ρ Α Σ Μ Α

Ό σύγχρονος άνθρωπος κόσμος είναι μιá χρυσαλλίδα. Η κάμπια, καθώς μεταμορφώνεται σε χρυσαλλίδα, αισθάνεται μέσα της μιá πίεση, μιá σφοδρή διεργασία, ύποφέρει· είναι ή ώρα που έτοιμάζονται να ξεπεταχτούν τα φτερά.

Ό άνθρωπος, σήμερα, με τις ταχύτατες εξέλιξεις, ύποφέρει, ζή μέσα του άγωνίες και προβληματισμούς· είναι ή ώρα, που έτοιμάζεται ν' άποκαλυφθής διά μέσου μεταμορφώσεων, πληθυσμιακών, τεχνολογικών, κοινωνικών, οικονομικών, ή πνευματική δημιουργική όρμη του ανθρώπου· ή όρμη που μεταβιβάζεται με τους γεννήτορες διά μέσου των γενεών, που αναθερμαίνεται με την παιδεία· ή πνευματική όρμη που μās βοηθεϊ, διά μέσου των πολιτιστικών μεταμορφώσεων των εποχών, να ξαναβρίσκωμε το νόημα του ανθρώπινου προορισμού, την εκκόλαψη της βαθύτερης Ούσίας μας.

Η χρυσαλλίδα είναι ή συμπλήρωση, ή συνέχεια της κάμπιας. Ό πολιτισμός μας είναι ή συνέχεια της ανθρώπινης ζωής.

Νά, γιατί ό κόσμος θ' αλλάσση, κι' έμεις θα συνεχίζωμε την πορεία

44. Στη χώρα μας, με το Ν. Δ. 4379/1964, ίδρύθηκε Παιδαγωγικό Ίνστιτούτο στην Αθήνα με έπιδιώξεις: την έπιστημονική έρευνα των εκπαιδευτικών προβλημάτων, τη μετεκπαίδευση των διδακτικών στελεχών και την καθοδήγηση του έποπτικού προσωπικού της έκπαιδύσεως.

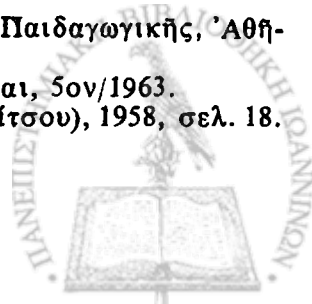
45. α) ΚΙΤΣΟΥ—Κ.: Έπιστημονικοί προσανατολισμοί της Παιδαγωγικής, Αθήνα: σελ. 136—139.

β) «Παιδαγωγική και Ψυχολογική Έπιθεώρησης», Αθήναι, 5ον/1963.

46) α) CHATEAU—J.: Οί Μεγάλοι Παιδαγωγοί (μετ. Κ. Κίτσου), 1958, σελ. 18.

β) «ΕΠΟΧΕΣ», 1/1963, σελ. 45—52.

47. «ΕΥΘΥΝΗ» 43ο/1965.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Τ α ξ ί δ ι

(«τὸ πλανᾶσθαι ἐστὶ, ἀνθρώπινον»)

Ξεκίνησα ψηλαφῶντας τοὺς σταλακτίτες τοῦ ἡλιου,
ἀγγίζοντας τὴν ἀποθέωση τῶν χρωμάτων.
Ἡ δροσιὰ ἐγκαταστημένη στὰ ματόκλαδα τῶν γιασεμῶν
ἓνας ἀέρας ὀρμητικός, σὰ νὰ διαβαίνει ἀπὸ ἄδειες σάλλες.
Στὸ λιμάνι, πὸν ἀπαρνιόμοννα, ἄφησα τὰ ἐρωτιματικά μου
μαζὶ μὲ τὶς μισοχτισμένες φιλίες μου.
Στὶς ἀποσκευές, σὰν τριμμένο πλατανόφυλλο, οἱ ἀναμνήσεις.
Στὸ πνεῦμα, τὸ ὄραμα μιᾶς ὑπερβατικῆς ἐρμηνείας τῆς ζωῆς.
Στὴ γέφυρα τοῦ каравиоῦ «ὑπάρχει ἐλπίδα»,
οἱ δείχτες τοῦ ρολογιοῦ σχημάτιζαν τὰ ἀρχικά τῆς ὀλβιό-
[τητας.

Ἦ ἀλησμόνητη χίμαιροι τοῦ πρώτου ταξιδιοῦ!..
Ὁ τόπος τοῦ προορισμοῦ, ἓνας κόλπος ἀκατάλυτος
ἀπὸ τὸ βεληνικὲς τῶν κοσμικῶν στηλῶν τῶν ἐφημερίδων.
Δίπατα ἀρχοντικά καπεταναίων μὲ θεόκλειστα παράθυρα,
ταρσανάδες ἔρημοι σὰν τοὺς κυριακάτικους δρόμους,
κανόνια φυτρωμένα στοὺς κρῦους προμαχῶνες,
χωρὶς κουρσάρους, χωρὶς σκοπό,
ἄγκυρες γερασμένες στὸ ἀνεμόδαρτο ἀκροθαλάσσι.
Μιὰ ἀναδρομὴ σὲ τραυματίζει μὲ τὶς τύψεις της,
σὲ δονεῖ μὲ τὸ σεμνὸ της παράπονο.
Στὴ λιθόστρωτη ντάπια, ἐγὼ ὁ ταξιδιώτης τῆς ἐλπίδας,
μὲ θεωρημένο τὸ διαβατήριό, μὲ ἄριστες συστάσεις,
ἄκουσα τὸ φοβερὸ χρησμό: «ὄλα θὰ σβυσοῦν σὲ λίγο».
Ἀνέβηκα ἀσκεπτής, μὲ γυμνὴ ψυχὴ, στὸ μεταίχμιο τοῦ
[πόνου,
ψάχνοντας ἐπίμονα ἴστον ἀπλωμένο χάρτη τῆς θάλασσας,
γιὰ κάποιο ἄλλο νησί, γιὰ κάποια ἄλλη ἀπογοήτευση!..

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΒΑΡΔΑΡΗΣ

μας μὲ ὄρθιο τὸ ἀνάστημα τοῦ Ἀνθρώπου...

Γιὰ τὴν πορεία αὐτή, χρειάζονται ἐκπαιδευτικοὶ ὄχι μόνο μὲ ἐντόνη ἐπαγγελματικὴ ἐκπαιδευτικὴ συνείδηση, ἀλλὰ μὲ ἀληθινὸ πάθος παιδαγωγίας. Φορεῖς τοῦ πάθους παιδαγωγίας ὑπῆρξαν ἄρκετοὶ παιδαγωγοί. Ἀπὸ τὰ δεδομένα τοῦ παιδευτικοῦ ἐνεργήματος καὶ τῆς ψυχικῆς δομῆς τῶν μεγαλυτέρων ἀπ' αὐτοὺς τοὺς φορεῖς, ὅπως εἶναι ὁ Σωκράτης, ὁ Πεσταλότσι κι ὁ Κερσενστάινερ, μποροῦμε πολλὰ νὰ διδαχθοῦμε. Ἐκεῖνοι, ὡς φορεῖς πάθους παιδαγωγίας, εἶχαν ἐντόνη συναίσθηση τοῦ ἀνθρώπινου στοιχείου μέσα τους καὶ ζωηρὴ τὴν ἐπιθυμία κι ἀσίγαστη τὴ φροντίδα νὰ ξυπνήση καὶ νὰ καρποφορήση αὐτὸ τὸ βαθύτερο (πνευματικὸ) ἀνθρώπινο στοιχεῖο καὶ στοὺς ὁποιοσδήποτε ἄλλους ἀνθρώπους. Κι' ἐμεῖς ὡς τοὺς ἀκολουθήσωμε σ' αὐτὸ τὸ πάθος παιδαγωγίας, γιὰ νὰ συμβάλωμε ἀποτελεσματικὰ στὴν παιδεία τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς μας.

ΣΑΡΑ ΜΠΩΝΤΛΑΙΡ

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

(Ὁ Πρόλογος στὰ Ἄνθη τοῦ Κακοῦ εἶναι ἡ θεωρία τοῦ Μπωντλαίρ γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Μέσα στὸ ρωμαντικὸ μεθύσι, τὸ δξύ του μάτι καρφώθηκε στὴν ἐσώτατη οὐσία μας καὶ ἀνακάλυψε ἐκεῖ τὴν : piénagerie infâme de nos vices. Τὸ κήρυγμα εἶναι τρομαχτικὰ ἀπαισιόδοξο, ὄχι ὅμως καὶ ἀσύστατο. Πάντως ὁ Πρόλογος αὐτὸς εἶναι ἡ ρίζα, ποὺ ἀπ' αὐτὴν χυμώθηκαν τὰ ποιήματα μιᾶς ποιητικῆς συλλογῆς ποὺ ἀναστάτωσε τὴν ἐποχὴ τῆς, καὶ στάθηκε μιὰ ἀπὸ τὶς βασικὲς ἀφετηριές τῆς μοντέρνας ποίησης).

*Ἡ ἁμαρτία, ἡ τσιγγουιά, ἡ ἀνοησία, ἡ πλάνη
τριβέλια εἶναι τῆς σκέψης μας, τῆς σάρκας μας πληγή.
Ταΐζουμε τὶς θελκτικὲς μας τύψεις μὲ στοργή,
ἔτσι ὅπως θρέφουν τὰ παράσιτά τους οἱ ζητιάνοι.*

*Πεισματικὸ τὸ ἁμάρτημα· ἡ μετάνοια πάντα κρούα.
Γιὰ κάθε ὁμολογία, ἀμοιβὴ ζητᾶμε τρανταχτή.
Στὸν βοῦρκο μέσα μπαίνουμε χαρούμενα· γιατί
λέμε πὼς πλένουν κάθε μας κηλίδα δάκρυα ἀχρεΐα.*

*Ὁ Σατανᾶς ἐπίμονα ὁ Τρισμέγιστος λικνίζει
τὸ λαγγεμένο πνεῦμα μας στὴν κοίτη τοῦ κακοῦ.
Ἡ σοφὴ τέχνη τοῦ ἄξιου τούτου χημικοῦ
τὸ πλούσιο μέταλλο τῆς θέλησῆς μας ἐξατμίζει.*

*Ὁ Πονηρὸς τὰ νήματα ποὺ μᾶς κινοῦν κρατάει.
Βρίσκουμε θέλγητρα σὲ κάθε τι σιχαμερό.
Στὸν τάφο κατεβαίνουμε μὲ πόδι σταθερό,
ἀπτόητοι μέσ' στὸ φριχτὸ σκοτάδι ποὺ βρωμάει.*

*Καθὼς ὁ πόρνος ὁ φτωχὸς παιδεύει καὶ δαγκώνει
τὰ στήθη μιᾶς ἀρχαίας ἐταίρας τὰ μαρτυρικά,
τὴν κάθε ἀθέμιτη ἡδονὴ δρέπουμε ἄρπαχτικά
κι' ἐπίμονα τὴν στίβουμε, σὰν τὸ παλιὸ λεμόνι.*

*Πυκνός, ἀνήσυχος, σὰν πῆχτρα ἐλμίνθων ξαναμμένη,
μέσ' στὸ μυαλό μας ἕνας λαὸς δαιμόνων κραιπαλεῖ.
Μὲ τὴν ἀνάσα ὁ θάνατος, ἀόρατη ροή,
μὲ ῥόγχο ὑπόκωφο στοὺς πνεύμονές μας κατεβαίνει.*

*Μ' ἂν τὸ φαρμάκι, ἡ πυρκαγιά, ὁ βιασμός καὶ τὸ μαχαίρι
τὰ ξόμπλια τους δὲν κέντησαν ἀκόμη τὰ τερπνά*

στοῦ πικροῦ ριζικοῦ μας τὸν χυδαῖο καμβᾶ,
ἄλλοίμονο! εἶναι γιὰτὶ τρέμει τὸ δειλό μας χέρι.

Μ' ἀνάμεσα στὶς σκύλες, τὰ τσακάλια, τὰ θηρία,
τοὺς σκορπιούς, τοὺς πιθήκους, τοὺς γύπες, τὰ ἔρπετά,
σὲ κάθε τέρας ποὺ ἔρπει, γρούζει, οὐρλιάζει εἴτε ἀληχτᾶ
μέσ' στῶν ἐλαττωμάτων μας τὴν κλούβα τὴν ἀχρεία,

κάποιο ἔχει πιότερη βρωμιὰ καὶ μοχθηρία καὶ ἀσκήμια.
Χωρὶς χειρονομία καμμιὰ, χωρὶς στριγγιὰ κραυγή,
μὲ ἓνα, θεὸ νὰ κατάπινε, χασμουρητὸ τῆ γῆ,
καὶ θᾶκανε τὸν κόσμον αὐτό, μὲ προθυμία, συντρίμμα.

Ἡ πλήξη! Δάκρυ ἀθέλητο τῆς κρέμεται στὸ μάτι.
Διψᾷ ἀγγόνες, ὡς ρουφᾷ ὀκνὰ μέσ' στὸν λουλά.
Τὸ ξαίρει τὸ ἄβρο τέρας, ἀναγνώστη μου, καλά.
Ὅμοιέ μου, ἔσού. Ψυχὴ ἀδελφῆ, ὑποκρισία γιομάτη

Ἀπόδοση: ΑΡΣΕΝΗ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ

Μ ο υ β ι κ ῆ

Στὸν ἔγγονό μου ΑΑΚΗ

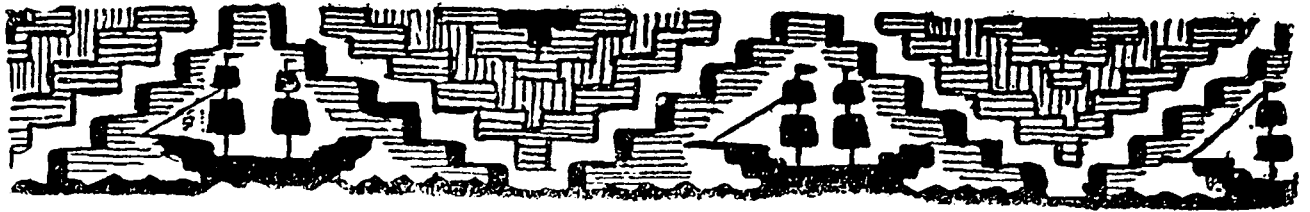
Γύρω οἱ νότες φτερούγιζαν σὰν λευκὰ περιστέρια
Κι' ἡ ψυχὴ μὲς στὰ μάτια τους— πουπουλένιο φτερό—
ὑψωνόταν ἀνάλαφρη σὲ γαλάρια αἰθέρια
τυλιγμένη ὑπερκόσμια μ' ἓνα φῶς ἰλαρό.

Γύρω οἱ νότες ἀνθίζανε στῆς χαρᾶς τὰ παρτέρια
Κι' ἡ ψυχὴ μου πλανήθηκε σ' ἓναν κόσμον ἄβρο.
Νὰ συνάξει ὄλα τ' ἄνθη τους στῆς καρδιᾶς τὰ πανέρια
καὶ νὰ κλείσει τὸ μῦρον τους στῆς ζωῆς τὸ ἱερό.

Γύρω οἱ νότες ζωντάνευαν στὰ δικά σου τὰ χέρια
Κι' ἡ ψυχὴ μου λιχνίζονταν στῶν ρυθμῶν τὸ χορό.
Σὰν μὲ ἄχτιδα τρεμόπαιζε στῶν ὀνείρων τ' ἀστέρια
Καὶ στὴν ἄκρη τῆς τρίλιας σου σὰν μιὰ στάλα νερό.

ΧΡΥΣΑΝΘΗ ΖΙΤΣΑΙΑ

Σὰ νᾶταν χιές

Τὸ σήμερα, τὸ αὔριο, ἀπαράλλακτο σὰν χιές.
Μέρα π' ἀφήνει τῆ σειρά, γιὰ νὰ περάσ' ἢ ἄλλη,
φέγγει ὁ ἥλιος τὸ πρωῖ καὶ ξαναβγαίνει πάλι.
Πῶς πέρασαν τὰ χρόνια, σὰ νᾶταν χιές, σὰ νᾶταν χιές...
Ὁ ἔρωτας στὴ γειτονιά, τὰ πρῶτα μας ποιήματα
κι ὁ πόλεμος στὸ Μάλε—Σπὰτ μὲ τὸ λαμπρὸ παράσημο
πὸν βρέθηκε στοὺς πέντε δρόμους
νὰ τὸ κλωτσάει ταπεινὰ ὁ δαίμονας τοῦ μίσους
ἐκεῖ στοὺς βράχους τοὺς γυμνοὺς
πὸν ἢ θάλασσα μαστίγωνε τὴν ἔχθρητα τ' ἀνθρώπου.

Τίκι—τάκ, τίκι—τάκ, τίκι—τάκ
ἀλέθει ὁ μύλος τὸ ψωμὶ καὶ τὸ σκοινὶ μαζεύει.
Πένθη στὸ σπίτι καὶ χαρές,
ἀγαπημένα πρόσωπα πὸν μένουνε στὰ κάδρα μας
σὰν νᾶναι κοιμισμένα,
τ' ἀγόρια μας πὸν χάθηκαν στὰ ἔρημα τὰ ξένα
καὶ φαίνονται σὰ νᾶναι πεθαμένα,
τὰ σπίτια μας πὸν καρτεροῦν τὸ γέλοιο τους ἀκόμα,
τ' ἀμπέλια πὸν ξεράθηκαν, χορτάρισαν οἱ δρόμοι.

Πῶς πέρασαν τὰ χρόνια...
Πολὸν τὸ συλλογίζεται αὐτὸ
καὶ κάθεται καὶ κλαίει σὰν τὸ μωρὸ
πὸν πῆραν τὰ παιγνίδια του
καὶ νοιώθει ἀνήμπορος νὰ πάει μπροστὰ
νὰ πιάσει μεσ' στὰ χέρια του σφιχτὰ
τῆς τέχνης του τὰ σχέδια.
μάταιος ὁ κόπος καὶ λίγος ὁ καιρὸς
κι ὁ θάνατος πὸν τριγυρνάει πιστὸ σκυλὶ στὸν ἴσκιο του
γαυγίζοντας τὰ σκιάχτρα τῶν ἐλπίδων του
ὡς πέφτουνε μὲ θόρυβο μεσ' στῆς ψυχῆς τὰ δώματα,
ξερῆ ἀφήνοντας ἠχῶ μονότονα νὰ λέει:
« Ἄργα, ἀργὰ πιά ».

Σὰ νᾶταν χιές, σὰ νᾶταν χιές...
Πικρὰ τὸ ξανασκέφτεται αὐτὸ,
δὲν εἶναι γιὰ τὸ θάνατο, τὰ γηρατειά,
τέτοια δειλὰ καμώματα δὲ στέκουνε γιὰ τοὺς ἀντρείλους τῆς ζωῆς
π' ἀσώτεψαν τὸ αἷμα τους ζεστό, σὰν τὸ κρασί σὲ μεθοκόπι
τὴν Τέχνη του μονάχα συλλογίζεται

π' ανέμελα χαράμισε με τὸν πλατὸν τὸ λόγο
γιὰ νὰ χωρέσουν οἱ καημοὶ ὀλάκερον τοῦ κόσμου

"Α! νὰ μπόραγε ξανὰ στρατὶ—στρατὶ νὰ πάει
στὶς πρώτες ρίζες τῆς ζωῆς. βαριά γιὰ νὰ κουμπήσει
εἰκόνες του παλιῆς νὰ ξαναδέσει πάλι,
σπειρὶ—σπειρὶ χαράζοντας τ' ἀσήμι, τὸ χρυσάφι.
χέρια χοντρά π' ἀργάστηκε κι ἀλλάκωσε ὁ χρόνος
θρήνους παλιῶς στὰ κόκκινα, τὰ λασπερά μας χώματα
ποὺ ράντιζαν με δάκρυα τὰ παιδικὰ μας γόνατα,
μάνες κυρτές, μάνες φτωχές, με λυπημένα μάτια
σκουπίζοντας τὸν ἰδρωτὰ με τῆς ποδιᾶς τὴν ἄκρη,
εἰκόνες μας πικρές, ἀπ' τὸν καιρὸ φθαρμένες,
κι ἄς εἶναι ὁ λόγος ταπεινός, ἀπλός, χωρὶς στολίδια
καθὼς βαθαίνει τὸ νερὸ τοῦ ποταμοῦ τὴν κοίτη.

ΚΩΣΤΑΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

Τὸ πεπρωμένο σου

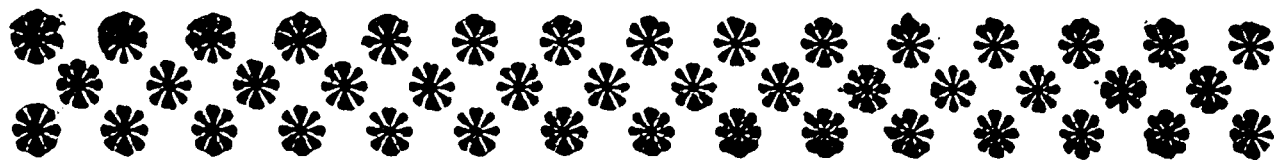
Εἶναι κάτι στὴν ζωὴ σου, ποὺ δὲν μπορεῖς ν' τ' ἀποφύγης,
ὅσο κι' ἂν προσπαθήσης,
θάρθη μιὰ μέρα τὸ ἐπακόλουθο.
Ὁ πεπρωμένο σου, γεμᾶτο νοσταλγία!

Οἱ θύμησές μου

Οἱ θύμησές μου, εἶναι ἀτέλειωτες
κι' ἀτέλειωτες οἱ ἀναμνήσεις τοῦ ἑαυτοῦ μου.
Λογαριάζω τὸν καιρὸ, ποὺ δὲν ἔζησα,
—ἓνα κορμί, μ' ὁρμὴ καὶ δύναμη
στὸ μέσα καὶ στὸν ἔξω ἑαυτό μου!

ΣΤΑΥΡΟΣ Β. ΠΑΡΖΑΛΗΣ

ERNEST HEMINGWAY

Δέκα Ίνδιάνοι

Μετάφρασις: ΝΙΚΟΛΑΟΥ Β. ΛΩΛΗ

Ἐπειτα ἀπὸ μιὰ Τετάρτη Ἰουλίου, ὁ Νίκος, γυρίζοντας ἀργὰ στὸ σπίτι του ἀπὸ τὴν πόλι πάνω στὸ μεγάλο κάρρο μὲ τὸν Τζὸ Γκάρνερ καὶ τὴν οἰκογένειά του, προσπέρασε ἑννέα μεθυσμένοι Ἰνδιάνους, καθὼς πήγαινε ὁ δρόμος. Θυμόταν ὅτι ἦταν ἑννέα, γιατί ὁ Τζὸ Γκάρνερ, καθὼς ὠδηγοῦσε τὸ κάρρο τὴν ὥρα τοῦ σουρουπώματος, συγκράτησε τὰ ἄλογα, πήδηξε κάτω στὸ δρόμο καὶ τράβηξε ἔξω ἀπὸ τὸ αὐλάκι τοῦ τροχοῦ ἕναν Ἰνδιάνο. Ὁ Ἰνδιάνος κοιμόταν μὲ τὸ πρόσωπο πρὸς τὰ κάτω μέσα στὴν ἄμμο. Ὁ Τζὸ τὸν τράβηξε ὡς μέσα στὰ κλαδιὰ καὶ μετὰ ξαναπέθηκε στὸ κάθισμα τοῦ κάρρου.

—Μ' αὐτὸν εἶναι ἑννέα ἀπ' αὐτούς, εἶπε ὁ Τζὸ, μόνον ἀπ' ἐδῶ ὡς τὴν ἄκρη τῆς πόλεως.

—Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἰνδιάνοι, εἶπε ἡ κ. Γκάρνερ.

Ὁ Νίκος κάθονταν στὸ πίσω κάθισμα μὲ τὰ δυὸ ἀγόρια τοῦ Γκάρνερ. Κοίταξε ἔξω ἀπὸ τὸ πίσω κάθισμα γιὰ νὰ ἰδεῖ τὸν Ἰνδιάνο πού ὁ Τζὸ εἶχε τραβήξει ἔξω ἀπὸ τὸν δρόμο.

—Δὲν ἦταν ὁ Μπίλλυ Ταίημπεσω; ρώτησε ὁ Κάρλ.

—Ὁχι.

—Τὰ παντελόνια του ἔμοιαζαν ἀπαράλαχτα σὰν τοῦ Μπίλλυ.

—Ὅλοι οἱ Ἰνδιάνοι φοροῦν τὸ ἴδιο εἶδος παντελόνια.

—Δὲν τὸν εἶδα καθόλου, εἶπε ὁ Φράνκ. Ὁ πατέρας κατέβηκε στὸ δρόμο καὶ ξαναπέθηκε πάνω προτοῦ νὰ ἰδῶ τίποτε. Νόμισα ὅτι σκότωσε κάποιον φίδι.

—Πολλοὶ Ἰνδιάνοι θὰ σκοτώσουν φίδια ἀπόψε, νομίζω, εἶπε ὁ Τζὸ Γκάρνερ.

—Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἰνδιάνοι, εἶπε ἡ κ. Γκάρνερ.

Προχωροῦσαν κατὰ μῆκος. Ὁ δρόμος ἔβγαινε ἔξω ἀπὸ τὴ μεγάλη δημοσιὰ καὶ ἀνέβαινε πάνω στοὺς λόφους. Ἦταν δύσκολο τὸ τράβηγμα γιὰ τὰ ἄλογα καὶ τὰ ἀγόρια κατέβηκαν κάτω καὶ περπάτησαν. Ὁ δρόμος ἦταν ἀμμουδερός. Ὁ Νίκος κοίταξε πρὸς τὰ πίσω ἀπὸ τὴν κορφὴ τοῦ λόφου κοντὰ στὸ σχολεῖο. Εἶδε τὰ φῶτα τοῦ Πετόσκυ καί, μακριὰ ἀντίκρυ ἀπὸ τὸν Κόλπο τῆς Μικρῆς Διασταυρώσεως, τὰ φῶτα τοῦ Χάρμπορ Σπρίγγς. Ξαναπέθηκαν πάνω στὸ κάρρο.

—Ἐπρεπε νὰ ρίξουν μερικὰ χαλίκια πάνω σ' αὐτὸ τὸ πλάτωμα, εἶπε ὁ Τζὸ Γκάρνερ.

Τὸ κάρρο προχώρησε ὅπως πήγαινε ὁ δρόμος ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ δέντρα. Ὁ Τζὸ καὶ ἡ κ. Γκάρνερ κάθησαν κοντὰ ὁ ἕνας στὸν ἄλλον στὸ μπροστινὸ κάθισμα. Ὁ Νίκος κάθησε ἀνάμεσα στὰ δυὸ ἀγόρια. Ὁ δρόμος βγήκε στὸ ξέφωτο.

—Ἐδῶ ἀκριβῶς ἦταν πού ὁ πατέρας πέρασε πάνω ἀπὸ ἕνα κουνάβι.

—Ἦταν παραπέρα.

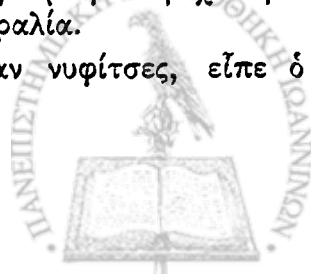
—Δὲν ἔχει σημασίαν πού ἦταν, εἶπε ὁ Τζὸ χωρὶς νὰ γυρίσει τὸ κεφάλι του. Τὸ ἕνα μέρος ὅσο καὶ τὸ ἄλλο εἶναι ἐξ ἴσου καλὸ γιὰ νὰ περάσει κανεὶς πάνω ἀπὸ ἕνα κουνάβι.

—Εἶδα δυὸ κουνάβια χθὲς τὸ βράδυ, εἶπε ὁ Νίκος.

—Ποῦ;

—Κάτω κοντὰ στὴ λίμνη. Ἐφαχαν γιὰ ψόφια ψάρια στὴν παραλία.

—Πιθανὸν νὰ ἦταν νυφίτσες, εἶπε ὁ Κάρλ.

—Ήταν κουνάβια. Νομίζω ὅτι ξέρω νὰ τὰ ξεχωρίζω.

—Καὶ πρέπει, εἶπε ὁ Κάρλ. Ἐφοῦ ἔχεις καὶ κορίτσι, μιὰ Ἰνδιάνα.

—Σταμάτα νὰ μιᾶς ἔτσι, Κάρλ, εἶπε ἡ κ. Γκάρνερ.

—Λοιπόν, ἔχουν περίπου τὴν ἴδια μωδιά.

Ἄκουσε ὁ Τζὸ Γκάρνερ γέλασε.

—Σταμάτα νὰ γελάς, Τζὸ, εἶπε ἡ κ. Γκάρνερ. Δὴν θὰ ἐπιτρέψω στὸν Κάρλ νὰ μιᾶ ἔτσι.

—Ἐχεις κορίτσι Ἰνδιάνα, Νικάκη; ρώτησε ὁ Τζὸ.

—Ὁχι.

—Ἐχει κι' αὐτός, πατέρα, εἶπε ὁ Φράνκ. Ἡ Φροσύνη τοῦ Μίτσελλ εἶναι τὸ κορίτσι του.

—Δὲν εἶναι.

—Πηγαίνει νὰ τὴν βρεῖ κάθε βράδυ.

—Δὲν πάω. Ὁ Νίκος, καθισμένος ἀνάμεσα στὰ δυὸ ἀγόρια στὰ σκοτεινά, αἰσθάνθηκε πλήρης καὶ εὐχαριστημένος μέσα του νὰ τὸν πειράζουν γιὰ τὴ Φροσύνη τοῦ Μίτσελλ. Αὐτὴ δὲν εἶναι τὸ κορίτσι μου, εἶπε.

—Πίστεψέ τον, εἶπε ὁ Κάρλ. Τοὺς βλέπω μαζί κάθε μέρα.

—Ὁ Κάρλ δὲν μπορεῖ νὰ πιάσει ἓνα κορίτσι, εἶπε ἡ μάνα του. Οὔτε καὶ μιὰ Ἰνδιάνα.

—Ὁ Κάρλ σώπασε.

—Ὁ Κάρλ δὲν εἶναι καλὸς μὲ τὰ κορίτσια, εἶπε ὁ Φράνκ.

—Σκάσε.

—Μὴ σὲ νοιάζει, Κάρλ, εἶπε ὁ Τζὸ Γκάρνερ. Τὰ κορίτσια ποτὲ δὲν πιάνουν ἕναν ἄντρα πουθενά. Κοίταξε τὸν πατέρα σου.

—Ναί, αὐτὸ ἔπρεπε νὰ πεῖς, εἶπε ἡ κ. Γκάρνερ καὶ πλησίασε περισσότερο πρὸς τὸν Τζὸ καθὼς τὸ κάρρο τινάχτηκε. Καὶ ὅμως, ἐσὺ εἶχες πολλὰ κορίτσια στὸν καιρό σου.

—Στοιχηματίζω ὅτι ὁ πατέρας κάποτε θὰ εἶχε καμμιά Ἰνδιάνα ἀντὶ γιὰ κορίτσι.

—Μὴ τὸ κάνεις αὐτό, εἶπε ὁ Τζὸ. Καλύτερα νὰ προσέχεις νὰ κρατήσεις τὴ Φρόσω, Νίκο.

Ἡ γυναῖκα του τοῦ ψιθύρισε κάτι στ' αὐτὴ καὶ ὁ Τζὸ γέλασε.

—Μὲ τί γελάτε; ρώτησε ὁ Φράνκ.

—Μὴ τὸ μαρτυρᾶς, Γκάρνερ, τὸν προ-

ειδοποίησε ἡ γυναῖκα του. Ὁ Τζὸ γέλασε ξανά.

—Ὁ Νικάκης μπορεῖ νὰ κρατήσῃ τὴ Φροσύνη, εἶπε ὁ Τζὸ Γκάρνερ. Ἐγὼ ἔχω ἓνα καλὸ κορίτσι.

—Αὐτὸς εἶναι ὁ τρόπος πού μιᾶς, εἶπε ἡ κ. Γκάρνερ.

Τὰ ἄλογα τραβοῦσαν μὲ δυσκολία μέσα στὴν ἄμμο. Ὁ Τζὸ ἔπιασε ἔξω τὸ σκοτάδι μὲ τὸ μαστίγιό.

—Ἐλα, τραβάτε. Αὔριο θὰ τραβήξετε δυσκολώτερα.

Ἐκάλπασαν κάτω στὸν μακρὸ λόφο καὶ τὸ κάρρο τινάζονταν. Στὸ ἔξωχικό σπῆτι ὅλοι κατέβηκαν. Ἡ κ. Γκάρνερ ξεκλείδωσε τὴν πόρτα, μπῆκε μέσα, καὶ βγῆκε μὲ μιὰ λάμπα στὸ χέρι της. Ὁ Κάρλ καὶ ὁ Νίκος ξεφόρτωσαν τὰ πράγματα ἀπὸ τὸ πίσω μέρος τοῦ κάρρου. Ὁ Φράνκ κάθισε στὸ μπροστινὸ κάθισμα γιὰ νὰ ὀδηγήσῃ τὰ ἄλογα ὡς τὸ σταῦλο καὶ νὰ τὰ βάλῃ μέσα. Ὁ Νίκος ἀνέβηκε τὰ σκαλιὰ καὶ ἀνοιξε τὴν πόρτα τῆς κουζίνας. Ἡ κ. Γκάρνερ ἀναβε τὴ φωτιά στὸ τζάκι. Ἀνασηκώθηκε ἀπ' ἐκεῖ πού ἔχυνε πετρέλαιο στὰ ξύλα.

—Χαίρετε, κ. Γκάρνερ, εἶπε ὁ Νίκος. Εὐχαριστῶ πού μὲ πήρατε.

—ὦ! σὺπα, Νικάκη.

—Πέρασα εὐχάριστα.

—Μὰς ἀρέσει ἡ παρέα σου. Δὲν θὰ καθήσεις νὰ φᾶς λίγη σούπα;

—Καλύτερα νὰ πηγαίνω. Νομίζω ὁ πατέρας θὰ μὲ περίμενε.

—Λοιπόν, τότε πήγαινε. Στείλε τὸν Κάρλ ἐπάνω σὲ παρακαλῶ.

—Ἐν τάξει.

—Καληνύχτα, Νικάκη,

—Καληνύχτα, κ. Γκάρνερ.

—Ὁ Νίκος προχώρησε ἔξω στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ καὶ ἀπ' ἐκεῖ πρὸς τὸ σταῦλο. Ὁ Τζὸ καὶ ὁ Φράνκ ἄρμεγαν.

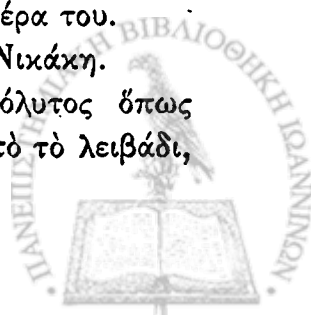
Καληνύχτα, εἶπε ὁ Νίκος. Πέρασα εὐχάριστα.

—Καληνύχτα, Νίκο, φώναξε ὁ Τζὸ Γκάρνερ. Δὲν θὰ καθήσεις καὶ νὰ φᾶς;

—Ὁχι, δὲν μπορῶ. Πὲς στὸν Κάρλ, σὲ παρακαλῶ, ὅτι τὸν θέλει ἡ μητέρα του.

—Ἐν τάξει. Καληνύχτα, Νικάκη.

Ὁ Νίκος περπάτησε ξυπόλυτος ὅπως πήγαινε τὸ μονοπάτι μέσα ἀπὸ τὸ λειβάδι,

κάτω ἀπὸ τὸ σταῦλο. Τὸ μονοπάτι ἦταν μαλακὸ καὶ ὑγρασία δρόσιζε τὰ γυμὰ πόδια του. Καβάλησε ἓνα τοῖχο στὴ ἄκρη τοῦ λειβαδιοῦ, κατέβηκε κάτω σὲ μιὰ χαραδρά, τὰ πόδια του βράχηκαν στὸ βάλτο, καὶ μετὰ ἀνέβηκε ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς ὀξυὲς μέχρι ποὺ εἶδε τὰ φῶτα τοῦ καλυβιοῦ του. Καβάλησε πάνω ἀπὸ τὸν φράχτη καὶ περπάτησε πρὸς τὸ μπροστινὸ ὑπόστεγο. Ἀπὸ τὸ παράθυρο εἶδε τὸν πατέρα του νὰ κάθεται κοντὰ στὸ τραπέζι καὶ νὰ διαβάζει κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τῆς μεγάλης λάμπας. Ὁ Νίκος ἀνοιξε τὴν πόρτα καὶ μπῆκε μέσα.

—Λοιπὸν, Νικᾶκη, εἶπε ὁ πατέρας του, πέρασες καλὰ σήμερα;

—Διασκέδασα περίφημα, πατέρα. Ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς λίγες Τετάρτες Ἰουλίου ποὺ διασκέδασα ἔτσι.

—Πεινᾶς;

—Τὸ κατάλαβες.

—Τὶ ἔκανες τὰ παπούτσια σου;

—Τὰ ἄφισα στὸ κάρρο τῶν Γκάρνερς.

—Ἐλα, πᾶμε στὴν κουζίνα.

Ὁ πατέρας τοῦ Νίκου προχώρησε μετὰ τὴ λάμπα. Σταμάτησε καὶ σήκωσε τὸ καπάκι ἀπὸ τὸ ψυγεῖο. Ὁ Νίκος προχώρησε στὴν κουζίνα. Ὁ πατέρας του ἔφερε ἓνα κομμάτι κρύο κοττόπουλο πάνω σ' ἓνα πιάτο καὶ μιὰ κανάτα μετὰ γάλα καὶ τὰ ἀκούμπησε πάνω στὸ τραπέζι μπροστὰ ἀπὸ τὸν Νίκο. Μετὰ ἀκούμπησε τὴ λάμπα.

—Ἐχει καὶ λίγη πίττα, εἶπε. Θὰ σὲ φθάσει;

—Καὶ θὰ περισσέψει.

Ὁ πατέρας του κάθησε στὴν καρέκλα κοντὰ στὸ σκεπασμένο μ' ἓνα λαδὶ τραπέζομαντηλο τραπέζι. Καὶ ἔκανε μιὰ μεγάλη σκιά στὸν τοῖχο τῆς κουζίνας.

—Ποιὸς κέρδισε στὴ μπάλλα;

—Τὸ Πετόσκυ, τρία μετὰ δύο.

Ὁ πατέρας του κάθησε καὶ τὸν κοίταζε ποὺ ἔτρωγε καὶ γέμιζε τὸ ποτήρι του μετὰ γάλα ἀπὸ τὴν κανάτα. Ὁ Νίκος ἔπινε καὶ σκούπισε τὸ στόμα του στὴν πετσέτα. Ὁ πατέρας του τεντώθηκε νὰ φθάσει τὸ ράφι μετὰ τὴν πίττα. Ἔκοψε γιὰ τὸν Νίκο ἓνα μεγάλο κομμάτι. Ἦταν πίττα μετὰ μοῦρα.

—Τὶ ἔκανες ἐσύ, πατέρα;

—Πῆγα γιὰ ψάρεμμα τὸ πρωτὶ.

—Τὶ ἔπιασες;

—Μόνον πέρκες.

Ὁ πατέρας του στέκονταν καὶ κοίταζε τὸν Νίκο ποὺ ἔτρωγε τὴν πίττα.

—Τὶ ἔκανες τὸ ἀπόγευμα; ρώτησε ὁ Νίκος.

—Πῆγα ἓναν περίπατο πάνω μέχρι τὴν κατασκήνωσι τῶν Ἰνδιάνων.

—Εἶδες κανέναν;

—Οἱ Ἰνδιάνοι ἦταν ὅλοι στὴν πόλι καὶ μεθοῦσαν.

—Δὲν εἶδες ἐντελῶς κανέναν;

—Εἶδα τὴ φίλη σου, τὴ Φρόσω.

—Ποῦ ἦταν;

Ἦταν στὸ δάσος μετὰ τὸν Φράνκ Γουάσμπουρν. Ἐπεσα ἀπάνω τους. Χαϊδολογίοντουσαν.

Ὁ πατέρας του δὲν τὸν κοίταζε.

—Τὶ ἔκαναν;

Δὲν στάθηκα νὰ ἰδῶ.

Πές μου τὶ ἔκαναν.

Δὲν ξέρω, εἶπε ὁ πατέρας του. Μόνο τοὺς ἄκουσα νὰ κυλιῶνται.

—Πῶς ξέρεις ὅτι ἦταν αὐτοί;

—Τοὺς εἶδα.

Νόμισα ὅτι εἶπες πῶς δὲν τοὺς εἶδες.

—᾽Ω, ναί, τοὺς εἶδα.

—Ποιὸς ἦταν μαζί της; ρώτησε ὁ Νίκος.

—Ὁ Φράνκ Γουάσμπουρν.

—Ἦταν.....ἦταν.....

—Τὶ ἦταν;

—Ἦταν εὐτυχησμένοι;

—Νομίζω.

Ὁ πατέρας του σηκώθηκε ἀπὸ τὸ τραπέζι καὶ βγῆκε ἔξω ἀπὸ τὴν συρματένια πόρτα τῆς κουζίνας. Ὄταν ξαναγύρισε, ὁ Νίκος κοίταζε μέσα στὸ πιάτο του. Ἔκλαιγε.

—Θέλεις λίγο ἀκόμα; Ὁ πατέρας του ἔπιασε τὸ μαχαίρι νὰ κόψει τὴν πίττα.

—Ὁχι, εἶπε ὁ Νίκος.

—Καλύτερα νὰ φᾶς ἓνα κομμάτι ἀκόμα.

—Ὁχι, δὲν θέλω τίποτε.

Ὁ πατέρας του καθάρισε τὸ τραπέζι.

—Σὲ ποιὸ μέρος τοῦ δάσους ἦταν; ρώτησε ὁ Νίκος.

—Ψηλὰ πίσω ἀπὸ τὴν κατασκήνωσι.

Ὁ Νίκος κοίταζε τὸ πιάτο του. Ὁ Πατέρας τους εἶπε. Καλύτερα νὰ πᾶς νὰ πέσεις στὸ κρεβάτι σου, Νίκο.

—Ἐν τάξει.

ΠΑΝΟΥ ΓΡΑΙΚΟΥ

ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΕΦΕΡΗ «ΠΟΙΗΜΑΤΑ»,*

Δ' Έκδοση (1964)

ΜΕΡΟΣ ΙΙ

Ἀπὸ τὸ ποίημα «Ὁ κ. Στράτης Θαλασσινὸς περιγράφει ἕναν ἄνθρωπο» ἴσαμε τὴ «Στροφή—Στέρνα»
1937—1931

I

Ὁ κ. Στράτης Θαλασσινὸς περιγράφει ἕναν ἄνθρωπο

(Ὁ κ. Στράτης Θαλασσινὸς εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς καὶ ὁ ἄνθρωπος, πὺν περιγράφει, ὁ ἑαυτὸς του. Τὸ ὄνομά του ὑποδηλώνει τὸν ταξιδευτὴ σὲ στεριᾶς καὶ σὲ θάλασσες).

(1937)

Ὁ κ. Σ. Θαλασσινὸς κάνει τὴν αὐτοπαρουσίασὴ του σὲ πέντε (·) ποιήματα

A: Hampstead

Ὁ ποιητὴς κουρασμένος ἀπὸ τὴ ζωὴ, τώρα στὰ γεράματα, μᾶς λέγει τί θὰ πεθυμοῦσε. Τώρα πὺν πέφτει τὸ βράδι τῆς ζωῆς,

Μοιάζει :

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 573.

· Ἐδῶ μιλοῦμε γιὰ τὰ δυὸ πρῶτα. Τὰ ἄλλα τρία βλ. στὴ Συλλογὴ.

Ὁ Νίκος πῆγε στὸ δωμάτιό του, ξεντύθηκε καὶ ἔπεσε στὸ κρεβάτι. Ἄκουσε τὸν πατέρα του νὰ τριγυρίζει στὸ σαλόνι. Ὁ Νίκος ξάπλωσε στὸ κρεβάτι μὲ τὸ πρόσωπο χωμένο στὸ μαξιλάρι.

Ἡ καρδιά μου πάει νὰ σπάσει, σκέφτηκε. Ἄν αἰσθάνομαι ἔτσι, εἶναι πὺν ἡ καρδιά μου κομματιάστηκε.

Μετὰ ἀπὸ λίγο ἄκουσε τὸν πατέρα του νὰ φυσᾶ καὶ νὰ σβύνει τὴ λάμπα καὶ νὰ πηγαίνει στὸ δωμάτιό του. Ἄκουσε τὸν ἄνεμο νὰ φυσᾶ πάνω στὰ δέντρα ἔξω καὶ αἰσθάνθηκε νὰ μπαίνει μέσα ψυχρὸς ἀνάμεσα

ἀπὸ τὸ συρματένιο παράθυρο. Ξάπλωσε γιὰ πολλὴ ὥρα μὲ τὸ πρόσωπο μέσα στὸ μαξιλάρι, καὶ ὕστερα ἀπὸ λίγο ξέχασε νὰ σκεφτεῖ γιὰ τὴ Φροσύνη καὶ τελικὰ κοιμήθηκε. Ὄταν ξύπνησε τὴ νύχτα, ἄκουσε τὸν ἄνεμο πάνω ἀπὸ τὶς πικροδεντρίδες ἔξω ἀπὸ τὸ καλύβι, καὶ τὰ κύματα τῆς λίμνης νὰ χτυποῦν στὴν ἀκτὴ, καὶ ξανάπεσε νὰ κοιμηθεῖ. Τὸ πρῶτὸ φυσοῦσε ἕνας δυνατὸς ἄερας καὶ τὰ κύματα ἔφθαναν ψηλὰ πάνω στὴν ἀκτὴ. Καὶ ἦταν ξυπνητὸς γιὰ πολλὴ ὥρα προτοῦ νὰ θυμηθεῖ ὅτι ἡ καρδιά του ἦταν κομματιασμένη.

Σάν ένα πουλί με σπασμένη φτερούγα
 πού θά 'χε χρόνια μέσα στον άερα ταξιδέψει
 σαν ένα πουλί πού δέν μπόρεσε νά βαστάξει
 τόν άγέρα και τή φουρτούνα.

Πάνω στο στίβο τής ζωής
 πάλεψε τρείς χιλιάδες χρόνια γυμνός
 σκληρός σαν τ' άτσάλι
 μα τώρα στο χλομό γέμμα τής ζωής
 έμάζεψε τά φτερά του κι' έγίνη

Ένα ξεχασμένο σκυλί
 πού γανγλίζει μοναχό
 και γυρεύει τόν άφέντη του
 ή ένα κόκκαλο.
 "Η περιμένει τή σωτηρία του
 άπ' τή δευτέρα παρουσία.

Τώρα γυρεύω λίγη ήσυχία
 θά μου 'φτανε μιá καλύβα σ' ένα λόφο (1)
 ή σέ μιá άκρογιαλιά.
 Θα μου 'φτανε μπροστά στο παράθυρό μου
 ένα σεντόνι βουτημένο στο λουλάκι
 άπλωμένο σαν τή θάλασσα.
 Θα μου 'φτανε στή γλάστρα μου
 έστω κι' ένα ψεύτικο γαρούφαλο
 ένα κόκκινο χαρτί σ' ένα τέλι (2)
 έτσι πού νά μπορεϊ ό άγέρας
 ό άγέρας νά τó κυβερνā χωρίς προσπάθεια
 όσο θέλει.

Θά 'πεφτε τó βράδι (στο χωριό) (3)
 τά κοπάδια θ' άντιλαλοῦσαν κατεβαίνοντας στο
 [μαντρί τους,
 σά μιá πολú άπλή κι' εὔτυχισμένη σκέψη.
 Και θά 'πεφτα νά κοιμηθῶ
 γιατί δέ θά 'χα
 οὔτε ένα κερí ν' ανάψω
 φῶς,
 νά διαβάσω.

B. Ψυχολογία (4)

Άλλά δέν έμεινε ένας άπλός άνθρωπος στο χωριό του. Έγινε ένας «κύριος», σπουδαγμένος και πολυταξιδεμένος. Έχει συνηθίσει νά παίρνει κάθε πρωτ τó λουτρό του.

Χρονολ. 1931

1. Σάν τó άσπρο σπιτάκι πού ειχε κάποια κοπέλα πάνω σέ μιá κορφή.
2. Τό σπιτάκι πού ειχε στο παράθυρό του μιá περιβολίστρα με κόκκινα γαρούφαλα.
3. Και νά είταν εκείνο τó χωριό, ή Σκάλα του Βουρλά.
4. Βλ. τó ποίημα στο I Μέρος σ. 5.

Ειδικότερα «ὁ κύριος αὐτὸς» ἔγινε διπλωματικὸς ὑπάλληλος. Αὐτὸ σημαίνει καθημερινὸς πόλεμος, μὲ φράσεις εὐγενικῆς, σφαγῆ μὲ χρυσοποικιλτα καὶ πλουμιστὰ νυστέρια. Εἶναι καὶ αὐτὸ ἓνα ἄλλο λουτρὸ «στὰ νερὰ τῆς νεκρῆς θάλασσας».

Ἐπειτα χίλια εὐχαριστῶ σὲ κείνους ποὺ σὲ σφάξανε κι' ἄλλα τόσα ἀπὸ μέρους ἐκείνων ποὺ ἔσφαξες, τὰ ἀπαιτεῖ τὸ διπλωματικὸ πρωτόκολλο, ἢ ἐπαγγελματικὴ καριέρα.

Αὐτὸς εἶναι ὁ κ. Σ. Θαλασσινός, ποὺ μᾶς περιγράφει ἓναν ἄνθρωπο, σὲ τέσσερα ποιήματα (2, 3, 4, 5): Τὸν ἑαυτὸ του.

5. Α Ν Τ Ρ Α Σ

Ὁ ποιητὴς ὄριμος ἄντρας πιά, καὶ ὅπως εἶπαμε (Hamstead) κουρασμένος καὶ χορτασμένος ἀπὸ ταξίδια, περιπέτειες καὶ συγκινήσεις, ἔχει κατασταλάξει μόνος σὲ κάποιον ἀπόμονο νησί, ἴσως στὴν Ὑδρα, ὅπου ζεῖ μὲ τὶς ἀναμνήσεις του.

Μᾶς διηγᾶται.

«Ξέρω ἓνα πεῦκο ποὺ σκύβει κοντὰ σὲ μιὰ θάλασσα. Τὸ μεσημέρι χαρίζει στὸ κουρασμένο κορμί ἓναν ἴσκιον μετρημένο σὰν τῆ ζωὴ μας, καὶ τὸ βράδι, ὁ ἀγέρας περνώντας μέσα ἀπὸ τὰ βελόνια του, πιάνει ἓνα περιεργό τραγούδι, σὰν ψυχὲς ποὺ κατάργησαν τὸ θάνατο, τῆ στιγμῆ ποὺ ξαναρχίζουν νὰ γίνονται δέρμα καὶ χεῖλια⁽¹⁾. Κάποτε ξενύχτησα κάτω ἀπὸ αὐτὸ τὸ δέντρο. Τὴν αὐγὴ εἶμουνα καινούργιος σὰ νὰ μὲ εἶχαν κόψει τὴν ὥρα ἐκείνη ἀπὸ τὸ λατομεῖο. Ἄ! Νὰ ζήσει κανεὶς τουλάχιστο ἔτσι, ἀδιάφορο».

Ἐκεῖ λοιπόν, κάτω ἀπὸ τὸ πεῦκο τῆς ἀκρογιαλιᾶς, φέρνει τὸ νοῦ του στὴ ζωὴ ποὺ κύλισε.

«Ἐνα καλὸ μελτέμι μοῦ ἔφερνε στοργικοὺς στοχασμούς». Βλέπει τὸν ἑαυτὸ του πάνω στὴ νεότητη του, συντροφιά μὲ μιὰ νέα γυναίκα. Ἡ γυναίκα φοροῦσε ἓνα διάφανο φουστάνι ποὺ ἄφινε νὰ ζωγραφίζεται τὸ κορμί της λιγνὸ καὶ θεληματικὸ σὰ ζαχαδιοῦ. Θυμᾶται ποὺ καθόντουσαν κατάχαμα καὶ κοιταζόντουσαν στὰ μάτια, μιὰ ὀργιὰ ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλο σιωπηλοί. Μιλοῦσαν μιὰ γλώσσα δίχως νόημα, τὰ λόγια τους δὲν εἶχαν κανένα βάρους. Κοιταζόντουσαν, μὰ οἱ ματιές τους σωφιλιασμένες καὶ ἀκίνητες ἄφηναν τὰ μάτια τους τυφλά. Οὔτε αὐτὸς εἶχε τὸ ἀρπαχτικὸ ὕφος τοῦ λύκου, οὔτε ἐκείνη τὸ κυνηγημένο ὕφος τοῦ ἀρνιοῦ. Θυμᾶται ἀκόμη, ποὺ τριγύριζαν στὰ νησιώτικα ἐκκλησιάκια, ποὺ βρῖσκει κανεὶς ὅπως παραπατᾶ καὶ τὰ χάνει μόλις βγεῖ. Κρατοῦσαν πάντα τὴν ἴδια ἀπόσταση μεταξύ τους, κάποτε πλησίασαν καὶ φιληθῆκαν. Ἡ γυναίκα αὐτὴ ἔχει γίνει τώρα μιὰ θαμπὴ εἰκόνα μέσα στὸ νοῦ του καὶ χάθηκε, μικρὴ καθὼς εἶταν...

Ἐστερα ἄρχισε νὰ ἀνιστορεῖ τὴ ζωὴ του ἀπὸ τὰ παιδικὰ του χρόνια.

2. Π Α Ι Δ Ι

*«Ὅταν ἄρχισα νὰ μεγαλώνω μὲ βασάνιζαν τὰ δέντρα
μὲ βασάνιζαν οἱ ρίζες τῶν δέντρων δταν μέσα στὴ*

1. Βλ. τὸ στίχο στὸ ποίημα Raven.

(ἴσκιον) ποὺ μάχονται νὰ ξαναγίνουν ἄντρας καὶ γυναίκα.

ζεστασιά του χειμώνα έρχόντανε να τυλιχτούν γύρω
στο κορμί μου
δέν έβλεπα άλλα όνειρα σαν είμουν παιδί».

Όσα θυμάται από τα παιδικά του χρόνια, τα θυμάται σαν πραγματικότητα και σαν όνειρο. Μέσα στη ζεστή ατμόσφαιρα του σπιτιού, τα χειμωνιάτικα βράδια, άκουγε όλο για τις ρίζες της γενιάς του, για τους προγόνους. Αυτόι είχαν οι ρίζες του γενεαλογικού του δέντρου. Και ενώ μάθαινε για το γενεαλογικό του κορμό, έγνωριζε και το δικό του κορμί. «Όταν είναι κανείς παιδί, άνακα λ ύ π τ ρ ι τον έαυτό του, άνακα λ ύ π τ ρ ι άργά το χώρο του κορμιού του, εκφράζει την ιδιομορφία του κορμιού του με μιá σειρά προσπάθειες (...). Άγγίζει τη φτέρνα του, άδράχνει το δεξί του πόδι με τ' άριστερό χέρι, πιάνει το κρού πόδι με τη ζεστή φούχτα...» (1).

«Έτσι γνώρισα το κορμί μου».

3. Ε Φ Η Β Ο Σ

(Τα καλοκαίρια ή οικογένεια Σεφέρη, παραθέριζε στο παραθαλάσσιο προάστιο της Σμύρνης, τη Σκάλα του Βουρλά (άρχ. Κλαζομενές). Το ποίημα αναφέρεται στον τελευταίο χρόνο που έμεινε ή οικογένεια του ποιητή στη γενέτειρα. Είναι το τελευταίο καλοκαίρι που έπερασε στη συνηθισμένη έξοχή. Είναι το καλοκαίρι του 1914. Ο νεαρός Γιώργος, που είχε γεννηθί στα 1900, ήταν τότε δεκαπέντε χρονών. Στο ποίημα λέγει δεκαέξι, με ποιητική άδεια.

Άπό τις άρχές του Ιουλίου, είχαν άρχίσει να μαζεύονται στον ούρανό τα άπειλητικά σύννεφα του πρώτου παγκόσμιου πολέμου.

Στο τέλος του ίδιου μήνα ο πόλεμος είχε ξεσπάσει και ή Τουρκία είχε ταχθεί άνεπιφύλακτα με το μέρος της Γερμανίας. Η κατάσταση για τους έλληνικούς πληθυσμούς, και μάλιστα των παραλιακών πόλεων, έγινε τραγική. Ίδιαίτερα επικίνδυνη ήταν ή θέση των κατοίκων, που ήταν γνωστοί για την πατριωτική τους δράση. Άνάμεσα σ' αυτούς και ή οικογένεια Σεφέρη. Γι' αυτούς ένας δρόμος σωτηρίας ύπήρχε, ή φυγή στην Ελλάδα, πριν κλείσουν τα λιμάνια.

Τη χρονιά εκείνη ο μικρός Γιώργος έμπαινε στην έφηβεία).

Το καλοκαίρι στα δεκαέξι μου χρόνια τραγούδισε μιá ξένη (2) φωνή μέσα στ' αυτιά μου

είταν θυμούμαι στην άκροθαλασσιά ανάμεσα στα κόκκινα δίχτυα μιá βάρκα
ξεχασμένη στην άμμο
σκελετός.

Δοκίμασα να την πλησιάσω τη φωνή εκείνη βάζοντας
την άκοή μου πάνω στην άμμο

ή φωνή χάθηκε

Τη νύχτα εκείνη δέν ήρθαν πιά οι ρίζες των δέντρων».

1. Πώλ Βαλερύ «Η βραδιά με τον κ. Τέστ». Μετάφραση Γ. Σεφέρη.

2. «Ξένη» δηλ. παράξενη, περίεργη, για πρώτη του φορά την άκουγε. Βλ. και 'Ηλ. Βενέζη «Αιολική γή». «Μυστική από πολύ βαθειά μέσα τους, ήρθε στα χέλια, του ποταμού των Τσακαλιών, ή φωνή. Παράξενη φωνή, που τους έλεγ: να φύγουν, να κατεβούν χαμηλά το ποτάμι και να βγούνε στη θάλασσα». Και όλα τα χέλια έλεγαν. «Η φωνή μίλησε μέσα μας». Βλ. πιο κάτω ΜΥΘΙΣΤ. ΙΕ και «Έρωτικός λόγος» Δ'.

Ἔτσι μίλησε στ' αὐτιά του, στὰ δεκαέξι χρόνια του, τὸ καλοκαίρι τοῦ 14 ἢ φωνὴ τῆς ἐφηβείας. Καὶ ἀπὸ κείνη τὴ στιγμή ἡ παιδικὴ ἡλικία ἔληξε.

«Τὴν ἄλλη μέρα ἓνα ταξίδι ἀνοίχτηκε μέσα στὸ νοῦ μου»
Μὰ καθὼς δὲν εἶταν στὸ χέρι του νὰ πάρει τὴ θάλασσα:
«συλλογίστηκα νὰ πηγαίνω κάθε βράδι στ' ἀκρογιάλι
νὰ μάθω πρῶτα τ' ἀκρογιάλι κι' ἔπειτα νὰ πάρω τὸ πέ-
λαγο».

Μὰ δὲν πρόφτασε νὰ βάλει σὲ πράξη τὸ σχέδιό του. Οἱ συνέπειες τῆς ἐφη-
βείας ἄρχισαν νὰ ἔρχονται σοβαρὲς καὶ ἀπανωτές.

«τὴν τρίτη μέρα ἀγάπησα μιὰ κοπέλα»

Πόσο βαθειὰ καὶ συγκλονιστικὴ στάθηκε γιὰ τὸ δεκαεξάχρονο ἐφηβο κείνη
ἡ ἀγάπη, μᾶς τὸ λέει ὁ ἀπέριττος τρόπος ποὺ ἔχει αὐτὴ ἡ ἔκφραση:

ἀγάπησα μιὰ κοπέλα

Τίποτε ἄλλο.

Αὐτὴ ἡ κοπέλα:

«...πάνω σὲ μιὰ κορφὴ
εἶχε ἓνα ἄσπρο σπιτάκι σὰ ρημοκλήσι
μιὰ γριὰ μάνα στὸ παραθύρι μὲ σκυμένα γυαλιὰ
πάνω σὲ βελόνες, πάντα σιωπηλὴ,
μιὰ γλάστρα βασιλικό, μιὰ γλάστρα γαρούφαλα
τὴν ἔλεγαν νομίζω Βάσω, Φρόσω ἢ Μπίλιω».

Αὐτὴ ἡ περιγραφή τοῦ τοπίου, αὐτὸ τὸ ἄσπρο σπιτάκι, τὸ παραθύρι μὲ τὴν
περιβολίστρα, τὸ κόκκινο γαρούφαλο, πόσες φορές θὰ ξανάρθουν στὸ στίχο τοῦ
Σεφέρη. Ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ ἀκατανόητοι στίχοι ποὺ μᾶς μιλοῦν γιὰ «ἓνα τετρα-
γωνο σπιτάκι θαμμένο στὸν ἀσβέστη» (Μυθ. IB) ἢ γιὰ ἓνα «κόκ-
κινο γαρούφαλο μοναχὸ στὴ γλάστρα» (Ρουκέτα) ἀπὸ δῶ πηγάζουν.

Ἀλλὰ κι' αὐτὸς ὁ τελευταῖος στίχος, «τὴν ἔλεγαν νομίζω Βάσω,
Φρόσω ἢ Μπίλιω» πόσο σοφὰ εἶναι βαλμένος γιὰ νὰ δείξει τὴ βαθειὰ ἀγά-
πη του στὴν κοπέλα. Τὴν ἔλεγαν...μὰ τί σημασία ἔχει πῶς τὴν ἔλεγαν; Γι' αὐ-
τόν, ὅπως κι' ἂν τὴν ἔλεγαν, εἶταν ἡ μεγάλη ἀγάπη. Γιὰ χατήρι της

«ἔχασα τὴ θάλασσα»

Τί ἔγινε μὲ αὐτὴν τὴν κοπέλα καὶ μὲ αὐτὴν τὴν ἀγάπη καταμεσῆς στὸ
καλοκαίρι, μέσα στὴ βουνίσια φύση, μὲ τὶς πατουλιές ἀπὸ δάφνες καὶ σκίνα,
κάτω ἀπὸ τοὺς ἴσκιους τῶν πλατανόδεντρων, δίπλα στὶς πηγές; Τί θὰ ἔκαναν δυὸ
νέοι ποὺ ἀγαπιῶνται πάνω στὸ πρῶτο σκάσιμο τῆς ἐφηβείας, λεύτεροι μέσα
στὴν ὀλάνοιχτη ἐξοχή;

Ὁ ποιητὴς δὲ μᾶς τὸ ξεκαθαρίζει. Κι' οὔτε χρειάζεται, δὲν κάνει αὐτο-
βιογραφία. Δὲν ἔχει ὑποχρέωση νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴ νοσηρὴ περιέργεια τοῦ ἀνα-
γνώστη.

Μᾶς δίνει ὅμως πληροφορίες σκόπιμα ἀντιφατικές. Ποὺ μᾶς ρίχνουν ἀπὸ
τὴ μιὰ ὑπόθεση στὴν ἄλλη.

Εἶδαμε τὴ μιὰ στὸ ποίημα 5 «Ἄντρας». Σ' αὐτὸ ἡ φύση χαλιναγωγεῖται
ἀπὸ τὴν παρθενικὴ αἰδῶ. Οἱ δυὸ νέοι τριγυρίζουν στὸ βουνό, κοιτάζονται στὰ

μάτια και μένουν σὲ ἀπόσταση μιᾶς ὀργιᾶς ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλο. Ἡ ἄλλη ὑπόθεση. Ἐρωτικὲς σκηνὲς μέσα στὸν πλατανιά, δίπλα στὶς πηγές, ἡ ὑποψία τῆς παρουσίας ἑνὸς παιδιοῦ ἀπὸ ἔνοχες σχέσεις. (Μυθιστ.: ΙΕ).

Καὶ ὁ ὑπαινιγμὸς αὐτὸς ξαναφαίνεται ἀργότερα στὸ ποίημα «Λυπημένη» τῆς Στροφῆς.

Μὰ ὅποιες κι' ἂν εἶταν οἱ σχέσεις τῶν δυὸ ἐφήβων, πλατωνικὲς ἢ ἀμαρτωλές, τὸ καλοκαίρι κύλισε μέσα σ' αὐτὴ τὴ πρωτοδοκίμαστη εὐτυχία. Ἦρθε τὸ φθινόπωρο, μὲ ποιητικὴ ἄδεια, ὁ Ὀκτώβριος, ὅποτε:

*Μιὰ Δευτέρα τοῦ Ὀκτώβρη
βρῆκα μιὰ σπασμένη στάμνα μπροστὰ στὸ ἄσπρο σπιτάκι
ἢ Βάσω (γιὰ συντομία) φάνηκε μ' ἕνα μαῦρο φουστάνι
ἄχτένιστα μαλλιά καὶ κόκκινα μάτια.
Ὅταν τὴ ρώτησα:
«Πέθανε...» τοῦ ἀπάντησε, γιὰ τὴ μητέρα της.*

Μποροῦμε νὰ φαντασθοῦμε τὴν κατάπληξη τοῦ ἀπραγού νέου μπροστὰ στὸ ἀδόκητο.

Πέθανε!.. Αὐτὸ δὲν τὸ χωροῦσε ὁ νοῦς του. Κι' ἀκόμα δὲ χωροῦσε ὁ νοῦς του, τὴ θλίψη ποὺ μπορεῖ νὰ φέρει ὁ θάνατος.

δὲ φανταζόμουν αἴ τισι τὴ θλίψη καὶ τὸ θάνατο

Μπροστὰ σ' αὐτὸ τὸ ξαφνικό:

ἔφυγα καὶ ξαναγύρισα στὴ θάλασσα

Λέγει «ξαναγύρισα» ἐνῶ δὲν εἶχε πάει στὴ θάλασσα γιὰ μιὰ πρώτη φορὰ. Μὲ ποιητικὴ ἄδεια:

*Τὴ νύχτα πάνω στὴν κουβέρτα τοῦ Ἀη Νικόλα
ὄνειρεύτηκα μιὰ παμπάλαιη Ἑλιὰ νὰ δακρῦζει.*

Στὴν πραγματικότητα μαρκαρίσε ἀρχὲς Σεπτεμβρίου, ἀκολουθώντας τὴν οἰκογένειά του, ποὺ ἔφευγε στὴν Ἑλλάδα, μὲ τὸ θάνατο στὴν καρδιά. Ἄφινε πίσω του τὴν ἀγαπημένη κοπέλα καὶ τὴ γλυκεῖα πατρίδα. Οὔτε τὴ μιά οὔτε τὴν ἄλλη τοῦ μέλλονταν νὰ τὶς ξαναδεῖ.

Μὲ τί καρδιά ξεμπαρκαρίσε στὸν Πειραιᾶ! Μὲ τί μάτια ἀντίκρισε τὸν «ξένο» τόπο—αὐτὸν ποὺ ἄλλοι τὸν λένε «μητέρα Ἑλλάδα».

Ἔϊταν ἕνα μελαγχολικὸ ἀπόγεμα «κάποιου» Σεπτεμβρίου, τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 14. Δέκα χρόνια ἀργότερα μᾶς δίνει σὲ στίχους ἀκανόνιστους, ριγμένους μέσα σὲ μιὰ ὁλόκληρη Συλλογὴ (Στροφή—Στέρνα) ἀπὸ στίχους κανονικούς, τῆς παράδοσης, τὸν ἀναστατωμὸ τῆς ψυχῆς του, μιλώντας μας κατὰ τρόπο ἀσυνάρτητο, γιὰ τὸ ὕφος ποὺ εἶχε κείνη ἡ μέρα ποὺ πρωτοπάτησε τὰ χῶματα τοῦ «ξένου» τόπου. Ἀλλὰ πίσω ἀπὸ τὴ φαινομενικὴ αὐτὴ ἀσυναρτησία ὑπάρχει ὁ πιὸ ἀύστηρὸς εἰρμός.

Τὸ ὕφος μιᾶς μέρας

*Θεέ μου! Τί ὕφος ποὺ εἶχε κείνη ἡ μέρα,
ποὺ ζήσαμε πρὶν δέκα χρόνια σὲ ξένο τόπο—στὴν Ἑλλάδα.
Τότε, ὁ αἰθέρας μᾶς παμπάλαιης στιγμῆς φτεροῦγισε
κι' ἐχάθη σὰν ἄγγελος Κυρίου.*

Ἐμιλήσαμε στὸ πρῶτο μέρος γι' αὐτὴ τὴν παμπάλαιη στιγμή, ποὺ εἶναι ἓνα ὀργανικὸ στοιχεῖο στὴ βιοθεωρία τοῦ ποιητῆ. Εἶναι, ὅπως εἶπαμε, μιὰ προγονικὴ καταβολή, ποὺ συνεχίζει μέσα μας τὴν προαιώνια ζωὴ καὶ μᾶς συγκρατεῖ δεμένους στὶς ρίζες τῆς γενιᾶς μας.

Ὅταν ἔφυγε ἀπὸ τὴν πατρίδα του, ὁ νεαρὸς Σεφέρης εἶταν δεκαπέντε χρόνων, μὰ ἐνιωθε σὰν νὰ εἶταν χίλιων δεκαπέντε ἢ δυὸ χιλιάδες δεκαπέντε χρόνων. Καὶ νὰ ξαφνικά, ποὺ αὐτὴ ἡ παμπάλαιη στιγμή φτερούγισε κι' ἐχάθη. Καταλαβαίνουμε πόσο βάρος ἔχει αὐτὸς ὁ στίχος. Εἶναι σὰ νὰ μᾶς λέει, τώρα δὲν ἀπόμεινα παρὰ ἓνα ἄψυχο κουφάρι.

Ἄλλὰ ἀκόμη καὶ κάτι ἄλλο. Μέσα στ' αὐτιά του ἔμενε

ἡ φωνὴ μιᾶς γυναίκας, λησμονημένης μὲ τόση φρόνηση καὶ μὲ τόσο κόπο.

Ἐδῶ ἔχουμε μιὰ ὁμολογία. Τῇ γυναίκα τῆς Ἰωνίας, ποὺ ἄφισε πίσω του, ἔκαμε κάθε προσπάθεια γιὰ νὰ μπορέσει νὰ τὴ λησμονήσει. Τοῦ τὸ ὑπαγόρευε ἡ φρόνηση. Μὰ πόσος κόπος χρειάστηκε γι' αὐτό. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα δὲν εἶταν ἀπόλυτα ἱκανοποιητικὸ.

Τέλος, ἡ μέρα ἐκείνη, μιὰ μέρα κάποιου Σεπτεμβρίου, εἶχε ἓνα ἀπαρηγόρητο, μαρμαρωμένο βασίλεμα.

Αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη του ἐντύπωση ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα ποὺ βρέθηκε στὴν Ἀθήνα. Ὡστόσο εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐγκατασταθεῖ σ' αὐτὸν τὸν ξένο τόπο καὶ νὰ βουλευτεῖ ὅπως μπορεῖ. Τί βλέπει; Τί νιώθει; Τί συλλογᾶται;

Ἐνα γύρω του καινούρια σπίτια, ποὺ μοιάζουν μὲ σκονισμένες κλινικὲς μὲ κάτι παράθυρα σὰν ἐξανθηματικά, ἢ πὲς καλύτερα μὲ φερετροποιεῖα.

Τί συλλογᾶται; Μά, ὅ,τι καὶ ἓνας εὐαίσθητος φαρμακοποιὸς ποὺ διανυκτερεύει.

Μέσα στὴν κάμαρά του ἐπικρατεῖ ἀκαταστασία. Στὴν κάμαρα κάποιος μπορεῖ νὰ βάλει κάποια τάξη. Μέσα ὅμως στὴν ἀναστατωμένη ψυχὴ του κανένας δὲν μπορεῖ νὰ βάλει καμμιά τάξη.

Εἶναι ἓνας ἀπαυδησμένος ἄνθρωπος. Ρίχνει τὰ χαρτιά μὰ δὲν ξέρει γιατί. Ρίχνει στ' ἀστέρια, μὰ δὲν ξέρει τί θέλει νὰ μάθει. Γιατὶ ἐκεῖνο ποὺ λείπει εἶναι ἡ ἀγάπη. Ἐδῶ ποὺ βρίσκεται τίποτε δὲν ὑπάρχει ποὺ νὰ τὸ ἀγαπάει. Ἐκεῖ ποὺ βρισκόταν ὄλα τοῦ εἶταν ἀγαπητά. Ὅχι μόνο ἡ κοπέλα ποὺ εἶχε ἓνα ἄσπρο σπιτάκι πάνω σὲ μιὰ κορφὴ, ἀλλὰ καὶ τὰ σπίτια τῆς πολιτείας καὶ τὸ καλντερίμι τοῦ δρόμου καὶ οἱ γωνιὲς καὶ τὸ χῶμα καὶ οἱ πέτρες.

Ἐδῶ τώρα

Σὰ μιὰ στάλα ἀπὸ μελάνι σὲ μαντίλι ἡ πλήξη ἀπλώνει(*).

Ὅλοι καὶ ὄλα γύρω του καὶ μέσα του πεθαμένα. Σὰν τὸ ἐφιαλτικὸ καράβι τοῦ Πόε, ποὺ ταξιδεύει μὲ τὸν καπετάνιο καὶ τὸ ναύκληρο καὶ τὸ τσοῦρμο του καὶ ὄλους τοὺς ἐπιβάτες πεθαμένους. Ἐνα τέτοιο καράβι εἶναι τὸ κορμί του, ἓνα τέτοιο ταξίδι εἶναι ἡ ζωὴ του. Τὸ ταξίδι δὲν ἔχει πιά γι' αὐτὸν κανένα νόημα. Μὰ τὸ καράβι ἀκολουθεῖ τὸ στοχασμὸ του ποὺ ἄρχισε σὰν ἄνοιξε ἀπὸ τὸ λιμάνι. Ἡ ζωὴ τραβάει τὸ δρόμο της, χωρὶς νὰ μᾶς ρωτᾶ ἂν μᾶς ἀρέσει ἢ ὄχι.

* Ὁ Σεφέρης ἀγαπάει αὐτὸ τὸ μυστικὸ παιγνίδισμα. Ἐδῶ ὁ φθόγγος λ ἀκούγεται πέντε φορές. Σ' ἓνα ἄλλο ποίημα, τὸ «Ἀρνηση», ὁ φθόγγος ρ ἀκούγεται πέντε φορές: στὸ περιγιάλι τὸ κρυφὸ κι' ἄσπρο σὰν περιστέρι.

Ἔτσι καὶ ὁ νεαρὸς Σεφέρης, γράφεται στὸ Γυμνάσιο, γιὰτὶ πρέπει πρῶτα νὰ βγάλει τὸ Γυμνάσιο κι' ὕστερα νὰ πάρει τὸ πέλαγο τῆς βιοπάλης.

Φαίνεται ὁμως τὸν ἐπόμενο κι' ὅλας χρόνο, τὸ καλοκαίρι

(Μαδώντας ἴσκιους ἀπὸ κυπαρίσσια
ἔφυγες τ' ἄλλο καλοκαίρι)

τοῦ ἦρθε τὸ θλιβερὸ μήνυμα ἀπὸ τὴν πατρίδα—ὑπῆρχε ἀκόμα Ἑλληνισμὸς στὴν ἀπέναντι ἀκρογιαλιὰ τοῦ Αἰγαίου καὶ μπορούσαμε ἀκόμα νὰ τὴ βλέπουμε σὰν πατρίδα—ὁ θάνατος τῆς ἀγαπημένης κοπέλας:

Στιγμὴ σταλμένη ἀπὸ ἴνα χέρι
ποῦ τόσο εἶχα ἀγαπήσει
μὲ πρόσφατες ἴσια στὴ Δύση
σὰ μαῦρο περιστέρι

(Στροφή)

Κι' εὐθὺς ἀμέσως τοῦ ἔρχεται στὸ νοῦ ἡ εἰκόνα τῆς κοπέλας; ἐκείνη τὴ Δευτέρα τοῦ Ὀχτώβρη, ὅταν τὴν εἶδε μαυροντυμένη καὶ κλαμένη νὰ τοῦ μιλεῖ κατάντικρυ στὸν ἥλιο, ἀργά, σὰ χαμένη:

Ἄργα μιλοῦσες μπρὸς τὸν ἥλιο
καὶ τώρα εἶναι σκοτάδι
κι' εἶσον τῆς μοῖρας μου τὸ ὑφάδι
σύ, ποῦ θὰ λέγαν Μπίλιω.

Καὶ ἀναθυμᾶται ἀκόμη ἐκείνη τὴν ἀπέραντη θλίψη της ποῦ τὸν ἔκαμε νὰ φύγει καὶ νὰ ξαναγυρίσει στὴ θάλασσα:

Στὴν πέτρα τῆς ὑπομονῆς
κάθισες πρὸς τὸ βράδι
μὲ τοῦ ματιοῦ σου τὸ μαγνάδι
δείχνοντας πὼς πονεῖς.

Ἄναριωτιέται ὁ Καραντώνης, ποῖα εἶναι ἡ Λυπημένη; Ἄπὸ ποῦ ἔρχεται; Ἐρχεται μᾶς λέγει, ἀπὸ κόσμους σιωπῆς (...) διέσχισε δρόμους, πέρασε ἀπὸ χῶρες, σύρθηκε γυμνοπόδαρη στ' ἀγκάθια καὶ στὰ λιθάρια... Ποῦ πηγαίνει; Σὲ μιὰ μυστηριακὴ σιωπὴ ποῦ ἀπλώνεται στὸ παρελθόν...

Τίποτε ἀπὸ αὐτά. Ἡ Λυπημένη⁽¹⁾, εἶναι ἡ φτωχεῖα Βάσω, Φρόσω ἢ Μπίλιω. Εἶναι λυπημένη, μαυροντυμένη, ἀχτένιστη καὶ κλαμένη, γιὰτὶ πέθανε ἡ μάνα της.

Ἄπὸ ποῦ ἔρχεται; Τώρα μόλις βγήκε ἀπὸ τὸ ἄσπρο σπιτάκι της.

Ποῦ πηγαίνει; Πουθενά. Ἀντίθεται, κάθεται στὴν πέτρα τῆς ὑπομονῆς καὶ καταπνίγει τοὺς λυγμούς της.

Ἐχει ὁμως κι' ἄλλους λόγους νὰ εἶναι λυπημένη:

κι' εἶχες στὸ νοῦ σου τὸ σκοπὸ
ποῦ ξεκινᾶ τὸ δάκρυ
κι' εἶσον κορμὶ ποῦ ἀπὸ τὴν ἄκρη
γυρίζει στὸν καρπὸ.

1. Ἡ Λυπημένη=ἡ πενθοῦσα.

Καταλαβαίνει ακόμη πώς ύστερα από την μάνα της, θα την εγκαταλείψει μόνη κι' άπροστάτευτη και παντέρμη, ο αγαπημένος της.

*Μὰ τῆς καρδιᾶς σου ὁ σπαραγμὸς
δὲ βόγγιξε κι' ἐγίνη
τὸ νόημα ποὺ στὸν κόσμον δίνει
ἑναστρὸς οὐρανός.*

Τὸ τελευταῖο τετράστιχο ἐπικαλεῖται ὁ Γιώργος Σπυριδάκης (1) γιὰ νὰ πει ὅτι ἕνα ἀπὸ τὰ κριωτέρη χαρακτηριστικὰ τῆς Σεφερικῆς ποίησης βρῖσκεται στὸ μεταφυσικὸ νόημά της. «Ἡ δίψα τοῦ σύμπαντος, γράφει, φέρνει τὴν περιφρόνηση στὴ γῆϊνη λογικὴ, ποὺ εἶναι ἡ κυρία ὑπεύθυνη γιὰ τὴ διάσπαση τῶν πραγμάτων».

Ἔτσι, λοιπόν, χάρι στὸ σπαραγμὸ τῆς καρδιᾶς τῆς κοπέλας, σημειώνει τὴν παρουσία του τὸ μεταφυσικὸ νόημα. Ὁ ἑναστρὸς οὐρανὸς παραμερίζει μὲ περιφρόνηση τὴ γῆϊνη λογικὴ κι' αὐτὸ γίνεται τὴ στιγμὴ ποὺ ἕνας ἀνείπωτος πόνος σπαράζει τὴν ψυχὴ τῆς κοπέλας μὲ τὸ θάνατο τῆς μάνας της. Κι' ἀκόμα γιὰ αὐτὸς ὁ θάνατος ἦρθε πάνω στὴν πιὸ ἀκατάλληλη ὥρα, τὴν ὥρα ποὺ ἡ κοπέλα ἔχει τὴν πιὸ μεγάλη ἀνάγκη ἀπὸ τὴν παρουσία τῆς μάνας της. Ἐδῶ ὑπάρχει ἕνας πολὺ ἀόριστος ὑπαινιγμὸς, ποὺ δείχνει ὅτι τὰ τριγυρίσματα μέσα στὸ βουνὸ τὸ περασμένο καλοκαίρι, κάτω ἀπὸ τὰ πλατάνια, μέσα στὶς δάφνες, ὁ ὕπνος κοντὰ στὸ νερὸ τῆς πηγῆς, μέσα στὸ ἥσυχο φῶς, δὲ στάθηκαν ἀκαρπα.

Ἄλλὰ γιὰ τὴ μητέρα, τὸ παιδί της εἶναι τὸ Σύμπαν ὁλόκληρο, εἶναι «τὸ νόημα ποὺ στὸν κόσμον δίνει ἑναστρὸς οὐρανός».

Ἡ μεταφυσικὴ δὲ μᾶς χρειάζεται γιὰ τόσο ἀπλὰ πράγματα.

Ὅμως καὶ τὸ παιδί:

βύθισε μέσα στὸν ἥλιο σὰν κοράκι πέρα ἀπ' τὰ μάρμαρα
(Μυθ. ΙΕ)

Καὶ ἡ μητέρα:

ἔφυγε ἴσως στὸν κάτω κόσμον (Στρ. Θαλασσινὸς 1)

Τί ἀπομένει νὰ πράξει ἐκεῖνος ποὺ ἀγαπᾷ μιὰ γυναίκα ποὺ ἔφυγε στὸν κάτω κόσμον καὶ προσπαθεῖ νὰ κρατηθεῖ ἀπὸ μιὰ φλόγα;

Τί ἄλλο, παρὰ νὰ στήσει ἕνα μνημεῖο στὴ θύμησή της...

Αὐτὸ ἔκαμε ὁ Σεφέρης. Καὶ τὸ ἀνεπανάληπτο μνημεῖο ποὺ ἔστησε εἶναι ὁ Ἐρωτικὸς λόγος.

Θὰ δοῦμε τὸν «Ἐρωτικὸ λόγον» στὴν οἰκεία θέση. Τώρα ἄς τελειώνουμε μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ Στράτη Θαλασσινοῦ.

Σὰν ἔφηβος ἢ παλλικάρι, εἶχε ἀκούσει πολλὰ γιὰ δευτέρα παρουσία. Σὰν ἄντρας ἔμαθε «νὰ μὴν περιμένω πολλὰ πράγματα ἀπὸ τὴ δευτέρα παρουσία...».

*Μᾶς ἔλεγον θὰ νικήσετε ὅταν ὑποταχθῆτε.
Ἐποταχθήκαμε καὶ βρήκαμε τὴ σιὰχτη.
Μᾶς ἔλεγον θὰ νικήσετε ὅταν ἀγαπήσετε.
Ἀγαπήσαμε καὶ βρήκαμε τὴ σιὰχτη.*

1. G. Spyridaki «La Grèce et la poésie moderne» Paris 1954, σ. 29.

*Μᾶς ἔλεγαν θὰ νικήσετε δταν ἐγκαταλείψετε τὴ ζωὴ σας.
Ἐγκαταλείψαμε τὴ ζωὴ μας καὶ βρήκαμε τὴ στάχτη...⁽¹⁾*

Βρήκαμε τὴ στάχτη. Μένει νὰ ξαναβροῦμε τὴ ζωὴ μας, τώρα ποὺ δὲν ἔχουμε πιά τίποτα. Φαντάζομαι, ἐκεῖνος ποὺ θὰ ξανάβρει τὴ ζωὴ, ἔξω ἀπὸ τόσα χαρτιά, τόσα συναισθήματα, τόσες διαμάχες καὶ τόσες διδασκαλίες, θὰ εἶναι κάποιος σὰν ἐμᾶς, μόνο λιγάκι πιὸ σκληρὸς στὴ μνήμη. Ἐμεῖς, δὲ μπορεῖ, θυμώμαστε ἀκόμη τί δώσαμε. Ἐκεῖνος θὰ θυμᾶται μονάχα τί κέρδισε ἀπὸ τὴν κάθε του προσφορὰ... Ἐγὼ τελείωσα· νὰ γινότανε τουλάχιστο νὰ ἀρχίσει κάποιος ἄλλος ἀπὸ κεῖ ποὺ τελείωσα ἐγώ».

Ὁ Σεφέρης ζητᾶ νὰ βρεθῆι κάποιος ἄλλος νὰ συνεχίσει τὸ ἔργο του ἀπὸ κεῖ ποὺ τὸ ἔφτασε αὐτός, ὅπως ὁ ἴδιος συνέχισε, σὰν ἓνας ἀπὸ τοὺς «ἐπιγόνους», τὸ ἔργο τοῦ Ἐλιοτ ἀπὸ τὸ σημεῖο ὅπου μπόρεσε νὰ φτάσει ἐκεῖνος⁽¹⁾. Σὲ ποῖο σημεῖο τοῦ ἔργου τοῦ Ἐλιοτ ἀναφέρεται ὁ Σεφέρης ἐδῶ; Νομίζω στὸ σημεῖο ὅπου, δταν «ἡ ἀποσύνθεση ὑψωνότανε τριγύρω του τὸ ἐνίωσε καὶ τὸ φώναξε. Μετὰ τὸν Ἐλιοτ μποροῦμε νὰ κάνουμε ὅ,τι θέλουμε, ἀλλὰ δὲν μποροῦμε νὰ γυρίσουμε πίσω πρὸς ὀρισμένα πράγματα, σαπισμένα»⁽²⁾.

Αὐτὴ τὴ σαπίλα νιώθει γύρω του ὁ Σεφέρης, ὕστερα ἀπὸ τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ. Τὴ νιώθει καὶ τὴ φωνάζει, «ὑποβάλλει στὴ φαντασία μας τὴν ἐσωτερικὴ εἰκόνα μιᾶς Ἑλλάδας μὲ ἐξαντλημένη ζωὴ, μὲ κομμένα πόδια, μὲ σταυρωμένα χέρια, σταματημένης, ἄβουλης, σκυθρωπῆς...» (Καφαντώνης).

Ὁ που καὶ νὰ ταξιδέψω ἢ Ἑλλάδα μὲ πληγώννει
γράφει τὸ καλοκαίρι τοῦ 1936.

Τὸ καράβι ποὺ ταξιδεύει τὸ λένε ΑΓΩΝΙΑ 937⁽³⁾

Ὁμως ὁ Σεφέρης, εἶπαμε, παίρνει θέση σὰν ἐπίγονος τοῦ Ἐλιοτ. Μᾶς μιλεῖ γιὰ θάνατο, ἀλλὰ μὲ φωνὴ ἀποφασιστικὴ, σὰν τοῦ Ὠντεν (Auden).

*Ἄν ἀλήθεια θέλουμε νὰ ζήσουμε, καλύτερα ν' ἀρχίσουμε τώρα ἀμέσως.
Ἄν δὲν τὸ θέλουμε, δὲν πειράζει, ἀλλὰ καλύτερα ν' ἀρχίσουμε
νὰ πεθαίνουμε⁽⁴⁾*

Ἄν δὲν ἔκανε τίποτε ἄλλο, γράφει ὁ Σεφέρης γιὰ τὸν Ἐλιοτ, τουλάχιστο ἔκαψε πίσω του μερικὰ γιοφύρια».

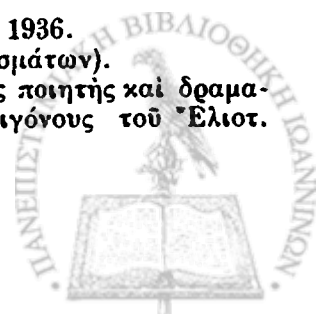
Καὶ μὲ τὸν Σεφέρη, ἂν δὲν ἔγινε τίποτε ἄλλο, ἔγινε τουλάχιστο δύσκολη ἢ ἀμφιβολία, καὶ ὁ δισταγμὸς.

1. Δὲ διαφεύγει τὸ γενικώτερο νόημα τῶν στίχων αὐτῶν ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἀνθρώπινη μοῖρα. Μὰ σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴ μοῖρα τοῦ ἔθνους, οἱ στίχοι μᾶς φέρνουν στὸ νοῦ ὄλες τὶς διδασκαλίες καὶ τὰ τόσα χαρτιά, ἀπὸ τὴ φυλλάδα τοῦ Ἀγαθάγγελου ὡς τὸ Σύνταγμα τῶν Νεοτούρκων ποὺ τὸ πανηγύρισαν οἱ ραγιαδες σὰν στοιχεῖο ἰσονομίας, στηρίζοντας πάνω του μάταιες ἐλπίδες. Ἀκόμη καὶ στὰ τελευταῖα, πρὶν ἀπὸ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους χρόνια, ὑποστηρίχθηκε πῶς τὸ ὑπόδουλο ἑλληνικὸ στοιχεῖο μπόρουσε, σὰν ἰκανώτερο, δραστηριώτερο καὶ εὐφυέστερο, νὰ συντελέσει στὴ δημιουργία μιᾶς ἑλληνοτουρκικῆς ἐθνότητος ποὺ ὁ χωρισμὸς τῆς σὲ δυὸ θρησκευτικὰ δόγματα δὲν θὰ ἔπαιζε ρόλο διαίρεσης καὶ ἐχθρότητας μέσα στὸ Κράτος. Ὅλες αὐτὲς οἱ θεωρίες καὶ διδασκαλίες καταλήξανε στὴ στάχτη.

2. Γ. Σεφέρη. «Εἰσαγωγή στὴν Ἐρημὴ Χώρα». Ἀθήνα. Μᾶης 1936.

3. Ἀπὸ τὸ ποίημα «Μὲ τὸν τρόπο τοῦ Γ.Σ.» (Τετράδιο Γυμνασμάτων).

4. Κατὰ μετάφραση Σεφέρη. (Γουάϊσταν Χιού Ὠντεν, Ἄγγλος ποιητῆς καὶ δραματικὸς συγγραφέας, ὁ σπουδαιότερος καὶ πιὸ πρωτότυπος ἀπὸ τοὺς ἐπιγόνους τοῦ Ἐλιοτ. Ἀπὸ τὰ 1939 Ἀμερικανός.

II

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ
(1935)

(Γιὰ κείνα τὰ μέρη) δὲ μοῦ ἔχει ἀπομείνει πιά ἐνδιαφέρον,
παρὰ μονάχα γιὰ τὴ γῆς καὶ γιὰ τὶς πέτρες.

Ἄρθουρ Ρεμπώ (Arthur Rimbaud)

Τὸ Μυθιστόρημα εἶναι ἓνα ποίημα, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ 24 κομμάτια. Τὸ καθένα τους ἀντὶ γιὰ τίτλο φέρει ἓναν ἀριθμὸ κατὰ τὴν ἑλληνικὴ ἀρίθμηση. Ἄπὸ τὸ Α' ὡς τὸ ΚΔ' (Ἄχι ἀπὸ Α ὡς Ω).

A

Τρία χρόνια ἀγωνίας (*)

(Μάϊος 1919—Αὐγουστος 1922)

Τὸν ἄγγελο τὸν μαντατοφόρο, ὅπως στὴν ἀρχαία τραγωδία,
τὸν προσμέναμε μὲ προσήλωση τρία χρόνια
κοιτάζοντας πολὺ κοντὰ
τὰ πεῦκα, τὸ γιὰλὸ καὶ τ' ἄστρα.
Ὁ ζευγάς καὶ ὁ θαλασσινοὸς
σμίγαμε τὶς ἐλπίδες μας
καὶ ψάχναμε νὰ βροῦμε πάλι τὸ πρῶτο σπέρμα.

Γυρίσαμε στὰ σπῖτια μας τσακισμένοι
μ' ἀνήμπορα μέλη, μὲ τὸ στόμα ρημαγμένο
ἀπὸ τὴ γέψη τῆς σκουριᾶς καὶ τῆς ἀρμύρας⁽¹⁾
Ὅταν ξυπνήσαμε⁽²⁾ ταξιδέψαμε κατὰ τὸ βορρῖα⁽³⁾ ξένοι
βυθισμένοι μέσα σὲ καταχνιές ἀπὸ τ' ἄσπιλα φτερὰ
τῶν κόκνων ποὺ μᾶς πλήγωναν⁽⁴⁾.

Τὶς χειμωνιάτικες μέρες μᾶς τρέλλαινε ὁ δυνατὸς
ἀγέρας τῆς ἀνατολῆς
τὰ καλοκαίρια χανόμασταν μέσα στὴν ἀγωνία τῆς
μέρας ποὺ δὲν μπορούσε νὰ ξεψυχήσει⁽⁵⁾.

Φέραμε πίσω στὴν Ἑλλάδα
τοὺς τσακισμένους ἑαυτοὺς μας.

1. Γυρίσαμε στὰ σπῖτια μας ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπόβαση (Μάϊος 1919), γιὰτι εἶχε προηγηθεῖ μιὰ πρώτη προσφυγιά, ὅσοι πρόφτασαν νὰ φύγουν πρὶν κλείσουν τὰ λιμάνια στὰ 1914, ἐνῶ ἄλλοι ἐκτοπίστηκαν στὰ βάθη τῆς Ἀνατολίας, σὲ καταναγκαστικὰ ἔργα ὅπου πολλοὶ βρῆκαν τὸ θάνατο ἀπὸ τὶς κακουχίες· ὅσοι γύρισαν εἶχαν «ἀνήμπορα μέλη».

2. Ὅταν ξυπνήσαμε στὴν πραγματικότητα τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς.

3. Κατὰ τὸ βορρῖα, τὶς Σκανδιναυικὲς χῶρες.

4. Οἱ νιφάδες τοῦ χιονιοῦ.

5. Τὸ πολιτικὸ ἡμερονύχτιο τὸ καλοκαίρι.

(*) Οἱ τίτλοι προστεθῆκαν σὰν ὑποβοηθητικοὶ τοῦ νοήματος.

B

Μάταιες οἱ θυσίες

Ἄκόμη ἓνα πηγάδι μέσα σὲ μιὰ σπηλιά (1).
 Ἄλλοτε μᾶς εἶταν εὐκολο ν' ἀντλήσουμε τίτλους καὶ
 περγαμηνές (ἀπὸ τὴν ἀρχαία κληρονομιά)
 γιὰ νὰ μᾶς βοηθήσουν οἱ φίλοι ποὺ μᾶς ἔμεναν ἀκόμη πιστοί.

Τώρα οἱ δεσμοὶ ἔσπασαν· μονάχα οἱ πληγές
 μᾶς θυμίζουν τὴν περασμένη μας εὐτυχία:
 τὰ δάχτυλα στὸ φιλιατρὸ (τοῦ πηγαδιοῦ) καθὼς ἔλεγε ὁ ποιητὴς (2)
 τὰ δάχτυλα γγίζοντας τὶς πληγές μας νιώθουν κάποια δροσιά,
 ὅπως νιώθουν τὴ δροσιὰ τῆς πέτρας λίγο.

Κάποια φωνὴ γιὰ τὸ δίκιο μας, γενῶ τὴν ἐλπίδα
 Μὰ πόσοι εἶναι οἱ Δίκαιοι κατὰ τὴ Θεία Γραφή; (2)

Μάταιες οἱ θυσίες, ἡ ψυχὴ δοκιμάζεται κάθε στιγμή
 καὶ χάνει τὴν πίστη της, γεμάτη σιωπὴ, χωρὶς ἐλπίδα.

Γ

Τὸ ἀδόκητο

Μέμνησο λουτρῶν οἷς
 ἔνοσφισθης (3)

Ἐύπησα μὲ τὸ κεφάλι στὰ χέρια βαρὺ σὰν μάρμαρο,
 ποὺ μοῦ ἔξαντλεῖ τοὺς ἀγκῶνες καὶ δὲν ξέρω ποῦ νὰ
 τ' ἀκουμπήσω.

Ἐπεφτε (τὸ κεφάλι μου) στὸ ὄνειρο καθὼς ξυπνοῦσα
 τόσο ἐνώθηκε ἡ ζωὴ μας (μὲ τὸ ὄνειρο ποὺ εἶχαμε
 πιστέψει) καὶ θὰ εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ ξαναχωρίσει.

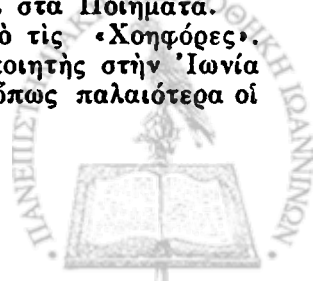
Κοιτάζω (μὲ) τὰ μάτια. Μήτε βλέπω, μήτε τὰ ἔχω κλειστά.
 Μιλῶ. Τὸ στόμα ὄλο γυρεύει νὰ μιλήσει (μὰ δὲ λέει τίποτε).

1. Ἄκόμα ἓνα τραῦμα πάνω στὴν πληγὴ μας. Ἡ σπηλιά εἶναι συνηθισμένο σύμβολο στὴν ποίηση τοῦ Σεφέρη. Σὰν ἀντικείμενο εἶναι μιὰ ἔλλειψη. Ἐνα κομμάτι ὕλικου ποὺ λείπει ἀπὸ τὴ γῆς. Μεταφορικά, στὴν ἠθικὴ ἔννοια, μιὰ σπηλιά μέσα στὴν ψυχὴ ὑποδηλώνει κάτι ἀπὸ τὴν οὐσία τῆς ψυχῆς, ποὺ λείπει: πίστη, ἀγάπη, ἀρετὴ. Φυσικά, «ἓνα πηγάδι μέσα σὲ μιὰ σπηλιά» εἶναι ἓνα τραῦμα πάνω σὲ μιὰ πληγωμένη ψυχὴ.

— Ἡ σπηλιά παίζει τὴν ψυχὴ της καὶ τὴ χάνει». Ἐχει καὶ ἡ πληγὴ τὴν ψυχὴ της. Εὐεργετήσαμε καὶ μᾶς πλήγωσαν. Θυσιαστήκαμε καὶ μᾶς πλήγωσαν. Ἡ συναίσθηση ὅτι μᾶς ἀποδώσαν ἀντὶ τοῦ μάνα χολή, μᾶς γεμίζει πικρία, ἀλλὰ μπορεῖ καὶ περηφάνεια. Στὴν περίπτωσι ἐδῶ, ἡ ψυχὴ ἀμφιβάλλει, ἀν ἄξιζε νὰ γίνῃ ἡ θυσία. Καὶ στὴν ἀχαριστία, ἡ ἀδικία κλπ. ἀντιτάσσει τὴ σιωπὴ, χωρὶς καμμιά διαμαρτυρία.

2. Ὁ Σολωμὸς στὴ «Γυναίκα τῆς Ζάκυνθος». Βλ. τὸ Γλωσσάρι στὰ Ποιήματα.

1. Θυμίσου τὰ λουτρὰ ποὺ μέσα τους σὲ πνίξαν. Ὁ στίχος ἀπὸ τὶς «Χοηφόρες». Τὸν ἀπευθύνει ὁ Ὀρέστης στὸν πατέρα του. Ἐδῶ τὸν ἀπευθύνει ὁ ποιητὴς στὴν Ἰωνία ἢ στὸν μικρασιατικὸ Ἑλληνικὸ ποὺ πνίγηκε μέσα σὲ λουτρὸ αἵματος, ὅπως παλαιότερα οἱ Ἴωνες κατὰ τὴν ἀρχαιότερη ἱστορικὴ τους ἐπανάσταση.

κρατῶ τὰ μάγουλα ποῦ ξεπέρασαν τὸ δέρμα.
Δὲν ἔχω ἄλλη δύναμη.

Ἰὰ χέρια μου χάνονται ἀπὸ τὰ μάτια μου κι' ὕστερα τὰ βλέπω
νὰ μὲ πλησιάζουνε σὰν ξένα.

Δ

πλαγιότιτλος: Ἄργοναῦτες

(Ἐκεῖνοι ποῦ ξεκίνησαν γιὰ νὰ δημιουργήσουν τὴ μεγάλη ἐθνότητα)

Ἡ ψυχὴ
δὲν ἔχει ἄλλον καθρέφτη
ἀπὸ τὴν ἴδια.
Δὲν ὑπάρχει ξένος πιὸ ξένος ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας.
Δὲν ὑπάρχει ἐχθρὸς χειρότερος ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας.

Πολλὲς φορὲς κίνησε τοῦτος ὁ λαὸς
χωρὶς νὰ λογαριάσει τὸν κάματο, τὴ δίψα, οὔτε τὴν
παγωνιά
χωρὶς νὰ λογαριάσει τοὺς κιντύνους
οὔτε τὶς Σειρήνες ποῦ τραγουδοῦσαν
οὔτε τὴ Σκύλα καὶ τὴ Χάρυβδη.
Κοίταξε τὴν ψυχὴ σου ἔλεγαν
νὰ δεῖς ἂν σοῦ βαστάει,
καὶ τὰ κουπιὰ χτυποῦσαν τὸ χρυσάφι τοῦ πελάγου
μέσα στὸ ἠλιόγευμα.
Περάσαμε κάβους πολλοὺς, πολλὰ νησιά, τὴ θάλασσα
ποῦ φέρνει τὴν ἄλλη θάλασσα, γλάρους καὶ φώκιες.
Εἶδαμε δυστυχισμένες γυναῖκες κάποτε ποῦ μὲ ὀλολυγμοῦς
κλαίγανε τὰ χαμένα τους παιδιά
κι' ἄλλες ἀγριεμένες ποῦ καταριώνονταν τὸν Μεγαλέξαντρο
καὶ τὶς μάταιες δόξες του, ποῦ κοίτονταν τώρα βυθισμένες
στὰ βάθη τῆς Ἀσίας.
Ἄράξαμε σ' ἀκρογιαλιὲς γεμάτες ἀρώματα νυχτερινὰ
μὲ κελαϊδίσματα πουλιῶν, νερὰ ποῦ ἀφήγανε στὰ χέρια
τὴ μνήμη μιᾶς μεγάλης εὐτυχίας.
Μὰ δὲν τελειῶναν τὰ ταξίδια.
Οἱ ψυχὲς τους ἔγιναν ἓνα μὲ τὰ κουπιὰ καὶ τοὺς σκαρμούς
μὲ τὸ σοβαρὸ πρόσωπο τῆς πλώρης
μὲ τ' αὐλάκι τοῦ τιμονιοῦ
μὲ τὸ νερὸ ποῦ ἔσπαζε τὴ μορφή τους.
Οἱ σύντροφοι τέλειωσαν μὲ τὴ σειρά,
μὲ χαμηλωμένα μάτια (ὑποταγμένοι καὶ σιωπηλοί).
Δὲ στάθηκαν ἄξιοι τῆς ἀποστολῆς τους.
Ἡ προσπάθεια εἶταν ἀνώτερη ἀπὸ τὶς δυνάμεις τους.
Τώρα κοιμοῦνται θαμένοι στ' ἀκρογιάλι
καὶ τὰ κουπιὰ τους, στημένα σὰν ἐπιτύμβια σήματα,

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΙΣ

Η ΑΝΑΒΙΩΣΗ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ

Ἡ ἐφετεινὴ χρονιά (στὴν περίοδο τοῦ καλοκαιριοῦ), πλούσια σὲ πνευματικὲς καὶ καλλιτεχνικὲς ἐκδηλώσεις σὲ ὁλόκληρο τὸν χώρο τῆς παρίδας μας, ὑπῆρξεν—δύνηται νὰ πῆ κανένας—ἐνα στάδιο ἀποφασιστικῆς κρίσης γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ιδέας, πὼς ἡ κρατικὴ πρόνοια (ἀντίληψη) θὰ πρέπει νὰ καλύψει τὶς ἀνάγκες σὲ καλλιτεχνική, πνευματικὴ καὶ ἐκπολιτιστικὴ ἀγωγή τοῦ πλατύτερου κοινοῦ. Βέβαια, ἡ σύλληψη τῆς ιδέας αὐτῆς—σύλληψη γιὰ τὴν ὁποία τόσο πολὺ ἀγωνίσθηκε καὶ ἡ «Ἡπειρωτικὴ Ἐτία»—εἶναι θαυμάσια τοποθετημένη μέσα στὶς ἐπιταγὲς καὶ στὴν προοπτικὴ τῆς ἐποχῆς μας. Καί, γι' αὐτό, κατ' ἀρχὴν, δὲν μπορούσε παρὰ νὰ εἶναι καὶ ἀπόλυτα πρόσφορη γιὰ μιὰν ἀφευκτὰ ἀπότομη ἀνάπτυξή της. Ἔτσι, παρὰ τὴν σχεδὸν προχειρότητα, ὡς πρὸς τὴν προετοιμασίαν, ἡ ἐπαρχία στήριξε καλλιτεχνικὰ τὶς ἐκδηλώσεις αὐτές. Καὶ πρόσφερε, ἀκόμα, ἓνα γόνιμο ἔδαφος γιὰ τὸν ἀναγκαῖο προβληματισμὸ σχετικὰ μὲ τὶς ἀνάγκες καὶ τὶς δυνατότητες, πού ὑπάρχουν σήμερα γιὰ μιὰ, ὑψηλῆς ὀπωσδήποτε στάθμης, πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ προσφορά. Μάλιστα, ὁ προβληματισμὸς τοῦτος θὰ πρέπει νὰ ἐπεκτείνεται πάρα πέρα: ὡς τὴν ἀξιολόγησιν, τὴν ἀποτίμησιν καὶ τὴν ἐξαγωγή καιρίων συμπερασμάτων πάνω στὴν γενικώτερη προσπάθειαν πού γίνεται, ἐδῶ καὶ κάμποσα χρόνια, γιὰ τὴν περιλάλητη ἀναβίωσιν τοῦ ἀρχαίου θεάτρου στὸν φυσικὸ του χώρου. Ἰδιαιτέρως, στὸ σημεῖο τοῦτο, πού εἶναι καὶ τὸ ἐπίμαχο θέμα, θὰ πρέπει νὰ σταθοῦμε πιὸ πολὺ.

Γιατί, γιὰ τὶς ἄλλες (τὶς μουσικὲς, τὶς χορευτικὲς ἢ καὶ τὶς λαογραφικὲς ἐκδηλώσεις), τὸ ζήτημα εἶναι—τουλάχιστον γιὰ τὴν ὥρα—πὼς θὰ ὀργανωθοῦν καὶ πὼς θὰ ἐπιτύχουν καλύτερα, ἐνῶ γιὰ τὸ ἀρχαῖο θέατρο, νομίζω, πὼς τίθεται κάπως ζωτικὰ: κάνουμε τίποτε τὸ βιώσιμο, ἔτσι ὅπως ἀρχίσαμε καὶ προχωρήσαμε, γιὰ τὴν ἀναβίωσιν τοῦ ἀρχαίου θεάτρου ἢ, πιὸ καλά, τὶ ἐπιτύχαμε στὸν τομέα τοῦτο;

Προτιμῶ, λοιπόν, νὰ ἐξειδικεύσω κάπως τὸ σημεῖωμα τοῦτο, γιατί, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἀποτελεῖ πιά κι' ἓνα πολυσήμαντο κεφάλαιο γιὰ τὴν σύγχρονη πνευματικὴ παρουσία τῆς χώρας μας. Ἔτσι, ἀφήνοντας γιὰ μιὰν ἄλλη εὐκαιρίαν τὴν γενικώτερη θεώρησιν τῶν ἄλλων καλλιτεχνικῶν καὶ πνευματικῶν ἐκδηλώσεων, πού, χάρις στὴν κρατικὴ μέριμνα καὶ τὴν ὑπαρξήν, κατὰ τόπους, τῆς ντόπιας σχετικῆς ὑποδομῆς, τὰ σημαντικώτερα ἐπαρχιακὰ κέντρα γνώρισαν μιὰν εὐφορίαν καλλιτεχνικῆς ζωῆς, θὰ περιορίσω ἐδῶ τὸ ἐνδιαφέρον μου πάνω στὶς παραστάσεις μονάχα τῆς θεατρικῆς κίνησιν.

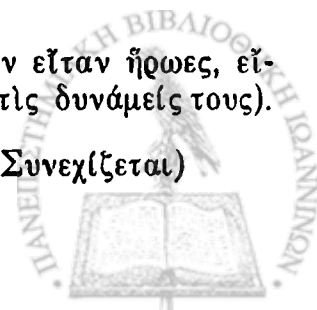
Πρῶτα-πρῶτα, θὰ πρέπει νὰ σημειώσω πὼς, γιὰ λόγους θετικώτερης θελίωσιν τῶν ἀπόψεών μου, ἐδῶ θὰ ξεκινήσω ἀπ' τὶς παραστάσεις πού ἔγιναν στὰ Γιάννινα. Ἄλλωστε, τὸ Ἐθνικὸ Θέατρο στὴ Δωδώνη καὶ οἱ ἄλλοι τρεῖς θεατρικοὶ

δείχνουν τὸν τάφο τους.
Καὶ δὲν τοὺς θυμᾶται. Δικαιοσύνη.

(Γιὰ τὸ ποίημα αὐτὸ βλ. Τὸ Γράμμα γιὰ τὴν Κίχλη. Δὲν εἶταν ἥρωες, εἶταν Ἑλλήνορες. Μέτριοι ἄνθρωποι, πού σπατάλησαν μάταια τὶς δυνάμεις τους).

(Συνεχίζεται)

ὀργανισμοί, τοῦ «Ἄρματος Θεάτρου», τοῦ Καρόλου Κούν (Θέατρον Τέχνης) καὶ τοῦ Λίνου Καρζῆ, πού ἔδωσαν τὶς παραστάσεις τους στὸ ὑπαίθριο θέατρο τῆς Ἐταιρείας Ἑπειρωτικῶν Μελετῶν (πού κι' αὐτὸ εἶναι, κατ' ἀπομίμηση καὶ ἐν σμικρῷ, ἀντίγραφο τοῦ ἀρχαίου θεάτρου τῆς Δωδώνης), εἶναι ἀρκετὰ ἀντιπροσωπευτικὲς προσπάθειες στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ ἀρχαίου Θεάτρου. Ἐξετάζοντας, ἐν συσχετισμῷ, τὶς παραστάσεις αὐτὲς μὲ τὶς ἀντιδράσεις τοῦ κοινοῦ, πιστεύω πὼς ἔχω νὰ δώσω κάποια γνῶμη ἐποικοδομητικῆ.

Καὶ πρῶτα, γιὰ λόγους καλῆς τοποθέτησης, θὰ ξεκινίσουμε ἀπ' τὶς παραστάσεις, πού ἔδωσε στὸ ἀρχαῖο θέατρο τῆς Δωδώνης τὸ Ἐθνικὸ Θέατρο.

Καὶ φέτος, ὅπως καὶ τὶς ἄλλες χρονιές, τὸ Ἐθνικὸ Θέατρο ἐδίδαξε δυὸ τραγωδίες (Ἡρακλῆς Μαινόμενος καὶ Φοίνισσαι). Δὲν ξέφυγε ὄχι μονάχα ἀπ' τὸ τραγωδικὸ κλίμα, ἀλλὰ οὔτε καὶ ἀπ' τὸν τρόπο τῆς σκηνηκῆς διδασκαλίας. Ἀκόμα, ἐν πολλοῖς, χρησιμοποίησε καὶ περίπου τὰ ἴδια βασικὰ στελέχη. Γι' αὐτό, δὲν θὰ εἶχε κανεὶς νὰ παρατηρήσει κανένα καινούργιο στοιχεῖο, ἐκτὸς ἀπ' τὴν διαπίστωση πὼς, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο καὶ μὲ αὐτὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἀναπαράστασης, ἡ ἀναβίωση τοῦ ἀρχαίου θεάτρου—ἰδιαίτερα τῆς τραγωδίας πού κινεῖται ἔξω ἀπ' τὰ ἀνθρώπινα μέτρα τῆς κοινωνικῆς καθημερινότητος,—εἶναι ἀμφίβολο ἂν μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ μὲ τὴν ἀντίληψη τοῦ συγχρόνου θεάτρου. Φαίνεται πὼς, ὅσο καὶ νᾶναι πικρὸ, οἱ ἐπιφυλάξεις πού ὑπῆρχαν στὴν ἀρχή, τώρα, ἔχουν γίνει φοβερὲς ἀντιρρήσεις. Δυστυχῶς. Γι' αὐτό, ἐρχόμαστε νὸ πιστέψουμε πὼς, ἀντὶ νὰ πιέζουμε τὸν ἑαυτὸ μας νὰ συγκατανεύσει, θὰ ἦταν προτιμώτερον νὰ κυττάξουμε πιὸ ψύχραιμα τὸ πρόβλημα τοῦτο. Καί, ἀντὶ νὰ σπαταλᾶμε τόσες δυνάμεις καὶ τόσες πολύμοχθες προσπάθειες γιὰ νὰ οἰκονομήσουμε μονάχα μιὰ θεωρητικὴ βάση—κι' αὐτή, πολλὰ φορές, χωρὶς στέρεο ἔδαφος—στὶς παραστάσεις πού κάνουμε τώρα, θὰ ἔπρεπε νὰ σταθοῦμε πιὸ πολὺ στὸ ἐρώτημα ἐὰν εἶναι ὁ ὀρθὸς ἢ ὄχι ὁ δρόμος (ἡ ἀναπαράσταση) πού διαλέχθηκε γιὰ νὰ φέρουμε τὸ ἀρχαῖο θέατρο στὴν ἐποχὴ μας.

Πρέπει, νομίζω, νὰ ὁμολογήσουμε—ὅσο κι' ἂν αὐτὸ εἶναι ὀδυνηρὸ,—πὼς, μέχρι τώρα, ἡ προσπάθεια πού γίνεται, ἐδῶ καὶ χρόνια καὶ σ' ὄλα σχεδὸν τὰ ἀρχαῖα θεάτρα τῆς χώρας μας, δὲν ἔδωκε δικαιωμένα ἀποτελέσματα. Ὁ ἀρχαῖος τραγικὸς λόγος, ἀκόμα καὶ μεταφερμένος στὴν τωρινὴ μορφή τῆς γλώσσας μας, ἔξακολουθεῖ νὰ παραμένει ὀπωσδήποτε ἀπρόσιτος στὴν αἰσθητικὴ του πλευρά. Μάλιστα, ἐδῶ, θὰ εἶχε νὰ παρατηρήσει κανεὶς, πὼς, ὕστερα ἀπὸ τόση πείρα καὶ ἐξαντλητικὴ χρησιμοποίησις ὄλων τῶν δυνάμεων πού διαθέτει σήμερον ἡ Κρατικὴ Σκηνή, τὰ περιθώρια πού ἀπομένουν γιὰ ἀνέλιξη πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση, ὄλο καὶ στενεύουν περισσότερο. Τὶ καὶ πόσα θὰ εἶχαμε νὰ περιμένουμε ἀκόμα; Νά, λοιπόν, ἓνα ἐξ ἴσου καίριο ἐρώτημα πού ἀπομένει στὸ χῶρον τοῦ ἀρχαίου θεάτρου, μετὰ ἀπὸ κάθε παράσταση ἀρχαίας τραγωδίας.

Ὁ σημερινὸς κληρονόμος τοῦ ἀρχαίου λόγου, ὁ Νεοέλληνας, φαίνεται πὼς δὲν ἐπικοινωνεῖ ψυχικὰ μὲ τὸ ἀρχαῖο δράμα, παρὰ μονάχα στὶς περιπτώσεις ἐκεῖνες πού ὁ ὑποκριτῆς, ἀφομοιώνοντας τὸν ὑποδυόμενον ἥρωα, κάνει τὸν ἥρωα στὰ μέτρα μας, ἀντὶ νὰ γίνεῖ αὐτὸς στὰ μέτρα τοῦ ἥρωα, δηλαδὴ τὸν ἐκσυγχρονίζει (περίπτωση Ἡλέκτρας—Παπαθανασίου). Καὶ οἱ περιπτώσεις αὐτὲς εἶναι, μέχρι τὴν ὥρα, οἱ μεγαλύτερη ἐπίτευξη πού ἔχουμε, χωρὶς, ἐν τούτοις, νὰ εἶναι καὶ οἱ σωστὲς ἢ οἱ ἐπιδιωκόμενες ἀποδόσεις ἐρμηνείας. Καὶ τὸ σημεῖο τοῦτο, ἀκόμα—ἀκόμα, εἶναι περισσότερο συνειδητὴ αὐτοπειθάρχησις καὶ λιγώτερον μιὰ αὐθόρμητη μέθεξις. Τούλάχιστον, στὸ μεγαλύτερον μέρος. Εἶναι δηλαδὴ συζητήσιμο ἂν, βγάζοντας ἀπ' τὶς παραστάσεις τὴν ὑποβολὴν τοῦ χώρου (ἀρχαῖο θέατρο), τὴν κίνησην τοῦ χοροῦ καὶ τὴν ἀμφίεση—γιὰ τὴν μουσικὴν δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε τὸ ἴδιο, γιατί, τὶς πιὸ πολλές φορές, εἶναι ξένη πρὸς τὸ κλίμα τῆς τραγωδίας ἢ καὶ μιὰ ἐμβαλωματικὴ πρόσμιξις,—δὲν θὰ εἶταν ἐξ ἴσου οὐδέτερον πού εἶναι καὶ ἡ ξηρὴ ἀνάγνωσις μιᾶς

μετάφρασης (ἀπ' αὐτὲς φυσικὰ πού ὑπάρχουν στὰ βιβλιοπωλεῖα) τῆς ἀρχαίας τραγωδίας.

Πάνω σὲ διαφορετικὴ (ὡς ἓνα σημεῖο) βάση, φαίνεται πὼς τοποθετεῖ τὸ «Ἄρμα Θεάτρου» τὸ πρόβλημα τῆς διδασκαλίας, στὴν ἐποχὴ μας, τοῦ ἀρχαίου θεατρικοῦ λόγου. Εἶναι, κατὰ τὴν γνώμη μας, μιὰ πῶς τολμηρότερη καὶ πῶς βαθύτερη, ἀπόπειρα γιὰ τὴν, ὅσο τὸ δυνατόν, ἀποδοτικώτερη, σκηρικὴ του ἐρμηνεία. Τοῦλάχιστο, δὲν στέκεται καθιλωμένο πάνω στὴ φιλολογικὴ ἐκείνη ἀπομίμηση, πού, δυστυχῶς, ἀποτέλεσε καὶ τὸ κύριο ἔδαφος γιὰ ἓνα εἶδος ἀναστήλωσης—κι' αὐτῆς χωρὶς ἐπαρκῆ στοιχεῖα καὶ πληροφορίες—τῆς παράστασης. Ἔτσι, προβληματίζεται, ἂν μὴ τί ἄλλο, καὶ προσφέρει κάποιες ἀπόψεις. Γι' αὐτό, φαίνεται, διάλεξε καλύτερο τὴν κωμωδία, πού, ὅσο καὶ νὰ ὑπάρχει πάντα ἡ χρονικὴ ἀπόσταση, αὐτὴ ἔχει τὰ κοινὰ στοιχεῖα τῆς κοινωνικῆς καθημερινότητος καὶ τὰ ὑπαρκτὰ πρόσωπα καὶ πράγματα. Καί, μπορούμε νὰ πούμε, ἐπέτυχε νὰ δώσει, μὲ τὴν «Εἰρήνη» τοῦ Ἀριστοφάνη, μιὰ παράσταση ζωντανή καὶ κοντὰ στις ἀνθρώπινες ἀλήθειες, γιατί ξεκίνησε ἀπ' τὶς ρίζες τῆς παράδοσης, ἀπ' τὰ δημοτικὰ—λαϊκὰ μοτίβα καὶ τὴν σύγχρονη αἴσθησι τῶν περιστατικῶν. Αὐτὴ ἡ ἐργασιμὰ τῆς κωμωδίας, ἴσως—ἴσως, δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι καὶ τὸ δικό της στοιχεῖο πού, μὲ τὴν πάροδο τῶν αἰώνων ἀγρησίας, τὸ εἶχε χάσει. Ἄλλωστε, μιὰ καὶ δὲν ἀπόμεινε παρὰ σὰν κείμενο, εἴταν ἀδύνατο καὶ νὰ γίνεῖ ὅποιαδήποτε ἀπόπειρα γιὰ τὴν ἐν ζωῇ ἀποκατάστασή του. Ἐπίσης, ξεχωρίζουμε μάλιστα ἐδῶ τὴν ὀρθόδοξη πεποίθησι τοῦ κ. Καρζῆ νὰ κρατήσει στὴν τραγωδία τὶς πρωτεῖκες σχεδὸν ἐκείνες διαστάσεις στὴν ἐξωτερικὴ ὕψη τῶν προσώπων, πρᾶγμα πού τὴν ἐβγαξε ὄξω ἀπ' τὰ κοινὰ μέτρα. Καὶ τοῦτο, πού ἀποτελεῖ μιὰ πάγια καὶ συγγενικὰ θερμὴ πίστι τοῦ κ. Καρζῆ—χωρὶς, δυστυχῶς, νὰ εἰσακουσθεῖ καὶ ὅσο θὰ ἔπρεπε,—παρουσίασε τὴν μεγάλῃ του προσφορὰ σ' ἓναν τὸ ἴδιο γόνιμο προβληματισμὸ ὡς πρὸς τὸν ὀρθὸ τρόπο τῆς διδασκαλίας τοῦ ἀρχαίου δράματος. Ὁ θεατρικὸς αὐτὸς ὀργανισμὸς, πού, ἐπὶ δεκαετίες διακονεῖ σ' αὐτὴν τὴν ἰδέα καὶ πού ἔχει κι' ἓναν ἀκόμα μεγάλο συνόγορο, τὸν κ. Σωκρ. Καρνανιδὸ (τώρα Γενικὸς Διευτὴς τοῦ Κρατικοῦ θεάτρου Βορείου Ἑλλάδος), πού τόσο πάσχισε νὰ θεμελιώσῃ καὶ θεωρητικὰ τὴν ἀνάγκη τῆς παράστασης τοῦ ἀρχαίου λόγου μὲ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ τὰ ἴδια μέσα πού αὐτὸς προσφέρονταν καὶ στὸ ἀρχαῖο θέατρο. Καί, ὅσον αὐτὸ φαίνεται πὼς εἶναι ἔξω ἀπ' τὸ κλίμα τῆς θεατρικῆς ἀγωγῆς τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, τόσο εἶναι ἀλήθεια πὼς πλησιάζει τὴν παράστασι πρὸς τὴν ἀρχικὴ τῆς σκηρικῆς ἀτμόσφαιρα. Ἐν τούτοις, ὅμως, οἱ ἀντιδράσεις, ἀπ' τὴ μιά, τοῦ ἀπροετοίμαστου κοινοῦ καὶ τῆς διαφορετικῆς ἀντιλήψης, ἀπ' τὴν ἄλλη, πολλῶν παραγόντων στὴν θεατρικὴ μας ζωὴ, ἔχουν δημιουργήσει μιὰ δύσκολη πορεία γιὰ τὸν τόσο ὑποσχετικὸ αὐτὸν θίασο. Ὅντως εἶναι φοβερὰ ἐπιζήμιον,

Ὁ Κάρολος Κούν, ἐφαρμόζοντας κι' ἐδῶ τὴν προσωπικὴ του τολμηρὴ ἀντιλήψη γιὰ τὸ θέατρο γενικώτερα, δὲν νομίζω πὼς ἔχει ἐπιτύχει καὶ τόσο ἐντυπωσιακὰ πράγματα. Βέβαια, ἡ σκηνοθεσία, τὰ σκηρικὰ καί, γενικώτερα, ὀλόκληρη ἡ σκηρὴ του εἶναι πράγματι ἐπιτεύξεις ζυγιασμένες, πού ἀναδεικνύουν τὸν χαρακτήρα τοῦ πνεύματος τοῦ κειμένου καὶ δίνουν περιθώρια ἀναπνοῆς του καὶ στὸ σύγχρονο θέατρο. Ὅμως, κατὰ τὴν γνώμη μου, ἐξακολουθοῦν νὰ παραμένουν μέσα στὴν ἀγρηρότητα τοῦ φιλολογικοῦ χώρου, ἐνῶ ἡ πληθωρικὴ ἔντασι τῆς μουσικῆς συνοδείας, σὲ πάρα πολλὰ περιπτώσεις, φτάνει νὰ ὑπερκαλύπτει τὰ ἐπιτρεπτὰ ὅρια πού ἀφήγει ὁ λόγος καὶ ἡ κίνησι. Ἔτσι, παρὰ τὶς ἀπόπειρες ἐξαγωγῆς ἀπ' τὸν κύκλον τῶν πεπατημένων λύσεων, τὸ πρόβλημα τῆς ἀναβίωσης τοῦ ἀρχαίου τραγικοῦ λόγου παραμένει πάντοτε ἄλυτον.

Αὐτὲς τὶς διαπιστώσεις, πού μὲ τὸ χέρι στὴν καρδιά κάναμε ξεκινώντας ἀπ' τὴν ἐφετεινὴ ἐκστρατεία τῶν καλύτερων θιάσων ἀνά τὴν Ἑλλάδα, τὶς ἔχουμε ἐπισημάνει καὶ ἄλλες φορές. Καὶ δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ πού γράψαμε σχετικά τὶς

ἀπόψεις μας. Ἀλλά, ὅμως, τώρα εἶναι πιά καιρὸς νὰ τεθεῖ τὸ ζήτημα τοῦτο κάπως πιὸ ἀδίστακτα. Γιατί, ὅπωςδήποτε, δὲν εἶναι πάντα ὁ καλύτερος σύμβουλος ἡ ἀναμονή, ὅταν αὐτὴ δὲν ἔχει νὰ μᾶς προσφέρει τοῦλάχιστο κάποιες θετικές ἐλπίδες, ἔτσι ὥστε νὰ ἰσοζυγίζεται ἡ ζημία πού προκαλεῖται ἀπ' τὴν ἀδράνεια ἢ τὴν στασιμότητα.

Καί, ξεκινῶντας, λοιπόν, ἀπ' τὶς διαπιστώσεις αὐτές, θὰ πρέπει νὰ διατυπώσω, ἐπ' εὐκαιρία, καὶ τὶς ἀπόψεις πού ἔχω ἀναφορικά μὲ τὴν ἀναβίωση τῆς ἀρχαίας τραγωδίας. Τὶς ἀπόψεις μου αὐτές δὲν τὶς παρουσιάζω οὔτε γιὰ πρώτη φορά, οὔτε γιὰ νὰ ὑποστηρίξω δογματικὰ τὴ δική μου θέση. Ἀποτελοῦν, βέβαια, προσωπικὲς ἢ, καλύτερα, ὑποκειμενικὲς ἀπόψεις πού, ἐν ὀνόματι τῆς Μεγάλης Κληρονομίας μας, θεωρῶ καθήκον μου νὰ τὶς ἐκφράσω κάπως εὐρύτερα.

Γιατί, πιστεύω πὼς ἡ πιὸ ἀρνητικὴ ὑπηρεσία εἶναι ἡ ἀπόκριψη ἐκείνης τῆς ἀλήθειας πού πιστεύει κανεὶς.

Νομίζω, πὼς, ἀφοῦ οἱ παραστάσεις αὐτὲς γίνονται στ' ἀρχαῖα θέατρα—πολὺ σωστά, γιατί ἐκεῖ ἀκριβῶς εἶναι καὶ τὸ φυσικὸ τους περιβάλλον—καὶ πὼς, ἀφοῦ ἐπιμένουμε τόσο πολὺ στὴν ἀναπαράσταση (πρὸ παντὸς στὸ βατὸ μέρος πού εἶναι τὰ σκηνικά, ἡ μουσικὴ, ἡ ἀμφίεση), δὲν θὰ εἶταν ἴσως ἄστοχο ἢ, μᾶλλον, θὰ εἶταν ἐπιβαλλόμενο νὰ κρατούσαμε ὁλόκληρη τὴν ἀρχικὴ τους φυσιογνωμία. Δηλαδή τὸν ἀρχαῖο λόγο ἀμετάφραστο (στὸ πρωτότυπο) καὶ τοὺς ἠθοποιούς μὲ τὴν ἐμφάνιση τῶν ἀρχαίων ὑποκριτῶν (μὲ τοὺς κοθόρνους, μὲ τὴν σκευὴ καὶ μὲ τὶς μάσκες). Ἔτσι, φαντάζομαι, πὼς θὰ εἶχαμε ἀπ' τὴν μιὰ μεριά ἀπείραχτη τὴν ἀκτινοβολία τοῦ ἀρχαίου λόγου—ἔστω καὶ ἂν δὲν θὰ εἶταν κατανοητὸς—καὶ ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά τὰ πρόσωπα τοῦ δράματος σὲ διαστάσεις καὶ ὄψεις κάπως ὑπερφυσικὲς (ὅπωςδήποτε ἔξω ἀπ' τὰ μέτρα τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου στὸ σημερινὸ θέατρο). Καὶ ἡ τραγωδία θὰ ἔπαιρνε ἄλλην ὑπόσταση τόσο στὰ μάτια τῶν θεατῶν, ὅσο καὶ στὰ μάτια τῶν ἰδίων τῶν ἠθοποιῶν. Ὅσο γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς γλώσσας, τὴν ἀκαταληψία, αὐτὸ θὰ εἶχε τὸ ἀντίβαρό του τόσο ἀπ' τὴν ἔλξη, πού θὰ ἐξασκοῦσε πάνω στὸν σημερινὸ ἀνθρώπο ἡ ἀπαγγελία τοῦ ἀρχαίου λόγου, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἐνότητα πού θὰ ἔδινε, πάνω στὴν ὅλη σκηνικὴ δράση, ἡ ἀρχαία γλώσσα μέσα στὸ φυσικὸ τοῦ περιβάλλον. Γιατί, ἂν δὲν πέφτουμε καὶ πολὺ ἔξω, οἱ περισσότεροι ἀπ' τοὺς θεατὲς στὶς παραστάσεις τῶν ἀρχαίων θεάτρων πηγαίνουν ὄχι γιὰ ν' ἀκούσουν μιὰ μετάφραση—πρᾶγμα πού θὰ δύνονταν νὰ τὸ κάμουν ἄριστα στὸ σπίτι τους διαβάζοντάς τὴν—ἀλλὰ γιὰ νὰ ἰδοῦν καὶ γιὰ ν' ἀκούσουν μαζί, γιὰ νὰ κοινωv ἡ σ ο υ ν μὲ τὴν ἀρχαία τραγωδία. Κάτι πού γίνεται καὶ μὲ τὶς παραστάσεις ἀρχαίου δράματος πού δίνουν τὰ δικά μας θέατρα στὸ ἐξωτερικὸ, παρ' ὅλο πού κ' ἐκεῖ χρησιμοποιοῦνται πάντα οἱ ἴδιες μεταφράσεις. Καί, παραπέρα, νὰ ἐρευνηθεῖ ἐπισταμένα τὸ θέμα τῆς μουσικῆς ἐπένδυσης, γιὰ νὰ ὁλοκληρωθεῖ, ἔτσι, μιὰ ἐγκυρη καὶ πλήρης—ὅσο γίνεται, φυσικὰ—παραστάση τοῦ ἀρχαίου θεάτρου. Τὰ δημοτικὰ τραγούδια (ἰδιαίτερα ὅπως τὰ χορικά τῆς περιοχῆς Πωγωνίου πού ἔχουν μιὰ βαρεῖα ἱεροπρέπεια κ' ἕναν ἀνέλπιδο καὶ ἀνέκκλητο θρῆνο),—γι' αὐτὴν τὴν πλαισίωση τῆς ἀρχαίας τραγουδίας, εἶναι πάντα ἕνα μεγάλο κεφάλαιο πού, μέχρι τώρα, παραμένει δυστυχῶς ὀλότελα ἀχρησιμοποίητο. Ἐπίσης, κάτω ἀπ' τὸ ἴδιο πνεῦμα θεώρησης, θὰ δύνονταν κανεὶς νὰ ὑποδείξει ἀκόμα καὶ τὶς ὁμαδικὲς ἐκδηλώσεις τῆς παράδοσός μας (πανηγύρια, γάμοι, θάνατοι, θέματα παράστασης, συνελεύσεις κοινωv νικῆς ζωῆς κλπ.).

Γιατί, ὅπωςδήποτε, δὲν νομίζω πὼς εἶναι ἀνάγκη νὰ πᾶμε πρὸς τὴν ἀρχαία τραγωδία ξεκινῶντας ἀπ' τοὺς σημερινούς δρόμους. Καὶ τοῦτο ἔχει μεγάλη ἀποδεικτικὴ δύναμη, ἀφοῦ δὲν κάναμε ποτὲ τὴν σκέψη πὼς, γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους, θὰ ἔπρεπε νὰ μεταφράσουμε καὶ νὰ ἐκσυγχρονίσουμε τὴν λειτουργία στὴν ἐκκλησία

ἢ νὰ μεταφράσουμε τὰ ἀρχαῖα... μνημεῖα μας στὴν μορφή τῶν τωρινῶν οἰκημάτων, γιὰ νὰ τὰ... πλησιάσουμε καλύτερα.

Τέλος, γιὰ νὰ ὀλοκληρώσω τὶς ἐν συνόψει ἀπόψεις μου αὐτές, προσθέτω πῶς, γιὰ νὰ προχωρήσουμε σὲ μιὰν ἀναγκαῖα ἐξειδίκευση, ποὺ θὰ καταστεῖ ἔτσι ἀφευκτὴ στὴν ἐθνικὴ μας θεατρικὴ κίνηση, θὰ πρέπει, ἐν συναρτήσει μὲ τὰ ὅσα ἐκθέσαμε παραπάνω, νὰ ἀντιμετωπισθεῖ ἐξ ἴσου καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐκλογῆς τῶν ὑποκριτῶν (φυσικὰ προσόντα, ἀνάστημα, φωνή, ἀγάπη πρὸς τὸ ἀντικείμενο) καὶ τῆς εἰδικῆς ἐπιμόρφωσης (φιλολογικὴ, αἰσθητικὴ, μουσικὴ) τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν. Καί, ἀκόμα, νὰ μὴ τοὺς ἐπιτρέπεται νὰ πάρουν ὑπεύθυνη θέση καὶ στὸ σύγχρονο θέατρο, ὥστε νὰ δημιουργεῖ μιὰ παράδοση κι' ἓνα ξεχωριστὸ θέατρο ποὺ νὰ διακονεῖ ἀποκλειστικὰ τὸν ἀρχαῖο λόγο.

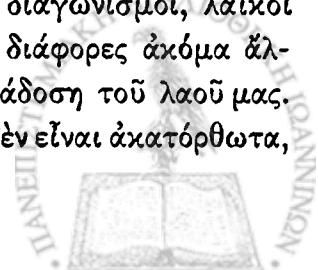
Γιὰ νὰ γίνουν ὅλ' αὐτά, ὡς εἶναι νοητόν, θὰ πρέπει νὰ ξεκινήσουν ἀπ' τὴν Κρατικὴ Ἀντίληψη. Καί, ἀκόμα, θὰ πρέπει νὰ παραμείνουν κάτω ἀπ' τὸν κρατικὸ ἔλεγχο, χωρὶς, ὡστόσο, ἡ παρουσία τούτῃ τῆς πολιτείας νὰ δεσμεύει καθόλου τὴν ἐντελῶς ἐλεύθερη ἀνάπτυξη καὶ τὸν ὀλοτελα ἀνεπηρέαστο προβληματισμὸ τῆς προσπάθειας. Βέβαια, ἴσως νὰ χρειασθεῖ νὰ ἀντιμετωπισθοῦν σφοδρὲς ἀντιδράσεις ἢ νὰ ἐγκαταλειφθοῦν πολλὰ ἀπ' ὅσα ἔχουν γίνει πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση. Ἀλλά, πρὸ παντός, δὲν θὰ πρέπει νὰ σταθοῦμε σ' αὐτά. Οὔτε καὶ γιὰ μιὰ συζήτηση.

Ἀκόμα, ἓνα κεφάλαιο ποὺ νομίζω πῶς πρέπει νὰ ἐξετασθεῖ ἐνῶ ἐν συναρτήσει μὲ τὸ θέμα τῆς ἀναβίωσης τῆς ἀρχαίας τραγωδίας, εἶναι νὰ ριζώσουν οἱ παραστάσεις αὐτές, μέσα στὴ ζωὴ γενικώτερα τῆς κάθε ἐπαρχίας ποὺ γίνονται. Νὰμποῦν, δηλαδή, σὰν ὀργανικὴ διάρχεια μέσα στὶς καθιερωμένες ἀπ' τὴν παράδοση ἐκδηλώσεις, περίπου ὅπως τὰ πανηγύρια. Καὶ νὰ πάρουν, ἐπὶ πλέον, κι' ἓνα εὐρύτερο ἐνδιαφέρον καὶ μιὰν ἀκτινοβολία σὲ πανελλήνια κλίμακα. Κάτι ἀνάλογο μὲ τὴν θέση ποὺ εἶχαν ἀκριβῶς καὶ στὰ χρόνια ποὺ γίνονταν. Γιατί, ἐκτὸς ποὺ τὰ πανηγύρια αὐτὰ ἀποτελοῦν σήμερα τὴν φυσικὴ συνέχεια τῶν τέτοιων ἐκδηλώσεων τῆς ζωῆς τῶν ἀρχαίων μας προγόνων, ἢ συνύφανσή τους μὲ τὶς παραστάσεις θὰ δώσω τὴν δυνατότητα στὸ κοινό, στοὺς ἀνθρώπους τῆς περιοχῆς ὅπου θὰ γίνονται τέτοιες ἐκδηλώσεις, νὰ τὰ κάμουν δική τους ὑπόθεση, δική τους παράδοση καὶ φυσιογνωμία τῆς ζωῆς τους. Τότε, μονάχα τότε, θὰ ριζώσουν καὶ οἱ προσπάθειες γιὰ τὴν ἀναβίωση τῆς ἀρχαίας τραγωδίας μέσα στὴν σύγχρονη ζωὴ τῶν Νεοελλήνων. Καὶ θὰ ξαναγεννιόνταν, ἐντελῶς φυσιολογικά, πάνω στὸ ἴδιο χῶρο, καὶ θὰ ξανατρέφονταν πάλι ἀπ' τὸν ἴδιο τόπο.

Γιὰ νὰ καταστεῖ, ὅμως, ἐφικτὸ ἓνα τέτοιο πρᾶγμα, θὰ πρέπει νὰ συνδεθοῦν οἱ γιορτὲς (φεστιβάλ) αὐτές μὲ τὴν λαογραφία καὶ τὸ ἰδιαίτερο χρῶμα τῆς παράδοσης, ποὺ θὰ ἔχει ἡ γύρω περιοχὴ στὸ κάθε ἀρχαῖο θέατρο ἢ στὸ κάθε μεγάλο ἀστικὸ κέντρο, ὅπου θὰ ἀνήκει ὁ χῶρος αὐτός. Γι' αὐτό, ἐπιβάλλεται νὰ μελετηθεῖ, τὸ θέμα τοῦτο, νὰ ἐξαχθοῦν τὰ στοιχεῖα καὶ οἱ χαρακτῆρες τῆς παράδοσης καὶ νὰ δεθεῖ, κατόπιν, μὲ τὶς μεγάλες γιορτὲς (πανηγύρια) ποὺ δεσπόζουν στὴν ὀμαδικὴ ζωὴ τῶν κατοίκων. Ἔτσι, νομίζω, θὰ εἶναι εἶναι δυνατόν νὰ δημιουργηθοῦν ἰθαγενῆ πλαίσια κουλτούρας, ποὺ θὰ δέσουν τὶς παραστάσεις μὲ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ. Καὶ θὰ τοὺς δώσουν ξανά ζωντανὲς ἀρτηρίες, ἀφοῦ τὸ κοινὸ θὰ μπορεῖ νὰ συμμετέχει ἐνεργὰ στὸν κύκλο τῶν ἐκδηλώσεων αὐτῶν.

Γιὰ νὰ ἐπιτύχει ἓνα τέτοιο πείραμα ἀναπατριτισμοῦ τοῦ ἀρχαίου τραγικοῦ λόγου, θὰ παραστεῖ ἡ ἀνάγκη νὰ γίνουν, ἀντάμα, λαογραφικοὶ διαγωνισμοί, λαϊκοὶ ἀγῶνες, δημοτικὰ τραγούδια, τοπικὲς χορευτικὲς ἐπιδείξεις καὶ διάφορες ἀκόμα ἄλλες ἐκδηλώσεις, ποὺ νὰ ἔχουν τὸ γραφικὸ στοιχεῖο καὶ τὴν παράδοση τοῦ λαοῦ μας.

Ὅλ' αὐτά, βέβαια, ὅσο καὶ ἀν φαίνονται τώρα δύσκολα, δὲν εἶναι ἀκατόρθωτα,

Φτάνει, μονάχα, νά μελετηθοῦν μὲ κάποια εὐθύνη καὶ κάποια ἐπάρκεια, πράγματα μονάχα πού ἡ κρατική μέριμνα μπορεῖ νά προσφέρει.

Ἐνα Ἴνστιτούτο Λαϊκῆς Κουλτούρας, πού μᾶς εἶναι ἀπαραίτητο καὶ γιὰ τὴν γενικώτερη ἔρευνα, συγκέντρωση καὶ ἀξιοποίηση τῆς ἐθνικῆς μας φυσιογνωμίας, θὰ μπορούσε νά καλύψει ἐδῶ τὶς ἀνάγκες αὐτές.

Γιατί, ἄς μὴν ξεχνᾶμε, ὅ,τι γίνεται μέχρι σήμερα εἶναι ἔργο ὀλίγων μεμονωμένων ἀτόμων πού, θυσιαζόμενα κυριολεκτικά, ἔχουν φτιάξει μιὰ θαυμάσια ὑποδομή. Ἀλλά, ἡ ἔλλειψη τῆς συντονισμένης προσπάθειας καὶ τῆς ὑπεύθυνης ἐξειδικεύσεως—πού προέρχεται ἀκριβῶς ἀπ' τὴν ἔλλειψη ἑνὸς τέτοιου ἰδρύματος—τὶς ἐπιτεύξεις μας αὐτές τὶς ἀφήνει σκόρπιες, ξεκρέμαστες καὶ χωρὶς κανένα οἰκονομικὸ ἔδαφος. Γι' αὐτό, δὲν πρέπει νά παραμείνουμε περισσότερο δίχως εὐθύνη γιὰ τὴν μεγάλη μας Παράδοση καὶ γιὰ τὴν παρουσία μας ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους λαούς. Σήμερα, πού ἡ ἐξέλιξη καὶ τὰ μέσα τῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας εἶναι τόσο ἐπικίνδυνα ἀναπτυγμένα, ἡ καθυστέρηση, ἀκόμα καὶ μιᾶς πενταετίας, εἶναι δυνατὸν νά μᾶς στοιχίσει μιὰ ὀλέθρια ἀναπηρία στὴν ἐθνικῆς μας φυσιογνωμία.

ΔΗΜΟΣΘ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Κ Ρ Ι Τ Ι Κ Η
ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Σπύρου Κοκκίνη: «Ποιήματα (Ἐκλογή 1954—64)», Ἀθήνα, 1965

Πολὺ ἔντονη ἡ ποίηση τοῦ δξύτατου λυρικοῦ μὲ τὴν πικρὴ ἐμπειρία καὶ τὸ πυκνὸ στρῶμα συγκίνησης, τοῦ Σπ. Κοκκίνη ἀπ' τὴν Εὐβοία. Εἶναι μιὰ εὐτυχία, ξέρετε, πού ὑπάρχουν ἀνάμεσά μας νέοι μὲ τόσο ἀκριβὸ ἄλαντο, πού χώνεψαν καὶ πού κράτησαν στὴν ψυχὴ τους τὴν συνταρακτικὴ τούτη κοσμογονία τῆς ἐποχῆς μας, γιὰ νά τὴν κάμουν ἀρτηρίες ζωῆς καὶ νέα ὄραση στὸν μεταπολεμικὸ ἄνθρωπο. Ὁ Σπ. Κοκκίνης, ἔχοντας μιὰν αἰχμηρότατη αἴσθηση κι' ἕναν λόγο πυρακτωμένης ἰσχύος, ξανοίγει βαθειὰ τὴν θύελλα πού κοιμήθηκε στὰ ματωμένα ὄνειρα τῆς ωραιότερης γενεᾶς στὴν ἱστορία μας. Κι' εἶναι ἕνας ποιητῆς πού, μὲ τὸ φῶς καὶ τὴν ἀνάσα τῆς πατρίδας του, χαράζει τοὺς ὀρίζοντες τῆς οἰκουμηνικότητας τῶν χρόνων μας.

Δέκα χρόνια μέσα στὸ ἀντίσκηνο χαμογελοῦν
[τὰ μάτια σου
μητέρα.

Οἱ φρουροὶ κοιμήθηκαν. Ὁ σύντροφος
Σχεδιάζει τὰ παιδικὰ μας ὄνειρα στὸ χῶμα,

Νὰ περιμένεις στὴν ἐξώθυρα,
Μὲ τὸ γαλάζιο φῶρεμα, μητέρα.

Στέργιου Βαλιούλη: «Τὸ κρίμα κ' ἡ ἐρήμωση» (ποιήματα), Θεσσαλονίκη, 1965.

Ὁ ποιητῆς καὶ πεζογράφος Στ. Βαλιούλης, πού τόσο ἔντονα ἔκαμε τὴν παρουσία του στὰ

τωρινὰ γράμματά μας, μὲ τὴν παραπάνω συλλογὴ ξαναδίνει τὸν πικρὸ λυρισμὸ του καὶ τὴν ὠριμὴ εὐαισθησία του, πού ξέρουμε ἀπ' τὰ περσινὰ του ποιήματα («Ἀπλὰ μοτίβα»). Ἴσως δὲν θὰ εἶχε νά ἀναζητήσῃ κανεὶς περισσότερα στὴν δευτέρη τούτη συλλογὴ, ἂν ὁ ποιητῆς δὲν στέκονταν τώρα περισσότερο στὸ κέντρο τοῦ δικοῦ του ἑαυτοῦ. Ἐν τούτοις, πάντα στὸν ἴδιο ἢ σχεδὸν στὸν ἴδιο χῶρο τῆς θεματογραφίας (τὴν μεγάλη ἐποχὴ τῆς γενεᾶς του), ὁ Στ. Βαλιούλης συνθέτει, ἔστω πιὸ προσωπικός, τὴν πικρὴ ρίζα τῆς ἐμπειρίας καὶ τὸν ὀλοκληρωμένο στοχασμὸ του πού, ὅπωςδῆποτε, ἀποτελοῦν κι' ἐκφραση τῆς ἐποχῆς μας. Κι' ὅλα αὐτὰ, νοτισμένα μὲ τὸ βαθὺ λυρισμὸ καὶ τὴν σκέψη πού, ὅταν γίνεται πολὺ σκληρὴ, ρίχνει στοὺς στίχους ἕνα ἐγγεφαλικὸ βᾶρος. Εἶναι ἀκριβῶς τὸ σημεῖο, πού θὰ πρέπει, ὁ Στ. Βαλιούλης, νά προσέξει. Γιὰ νά μὴ πέσει στὴν ἀφυδατωμένη περιοχὴ, ὅπου κυριαρχοῦν μοναχὰ τους τὰ σύμβολα.

Ἐπρεπε νά προβληθεῖ ὡς τὸ τέλος

Νὰ ξαναἰδῶ τὴν ὄψη τοῦ θανάτου
Καὶ νά συμφιλιωθῶ.

Δημήτρη Γαλάνη: «Ζητεῖται κιβωτὸς» (ποιήματα), Ἀθήνα, 1964.

Ποιήματα, καμωμένα μὲ τὴν αὐθόρμητη ἀπόπειρα μιᾶς συγκίνησης πού διυλίζεται τώρα σὲ στοχασμὸ, εἶναι ἡ δευτέρη τούτη συλλογὴ τοῦ Δημήτρη Γαλάνη. Ἀνθρώπινα αἰσθήματα, ἀγανάκτηση καὶ πρόθεση ἀξιολόγησης τῆς κοινωνίας μὲς' ἀπ' αὐτὰ τὰ αἰσθήματα, δίνουν ἐδῶ ὑποσχετικὲς συνθέσεις στὴν ποίηση τῶν σκλη-

ρών ημερών μας. Πιστεύω πώς, ο Δ. Γαλάνης, σύντομα, θα εισφέρει στα γράμματά μας την ψωμωμένη εμπειρία του και πώς, με αυτήν και την λυρική του ευαισθησία (μια ευαισθησία ποιότητας), θα προχωρήσει πολύ ανάμεσα στους ανθρώπους που παλεύουν. Ξέρει κιόλα πώς είναι μια έκφρασή τους, αλλά χρειάζεται να γίνει πιο μαχητικός και πιο επίμονος. Γιατί ο ποιητής είναι κείνος που δεν πρέπει ούτε να συμβιβάζεται ούτε να πάσχει αδιαμαρτύρητα.

Όρκίζομαι σε ό,τι έγκυμονείς, σε ό,τι κρύβεις, στην αυριανή σου αποκάλυψη.

Έγκυμονείς ζωή, κίνηση, κάλλος, φώς!

Α, πώς μου μοιάζεις αδελφή μου, πικρή αδελφή μου.

Γιάνου Γεωργοπούλου: «Φωτοβολίδες» (ποιήματα), Σέρρες, 1965.

Μια μικρή «πλακέττα», ή συλλογή τούτη, έχει ένα καθαρό βάρος από άγνη συγκίνηση και καλλιεργημένη έκφραση. Ο Γ. Γεωργόπουλος, στέκεται απλώς και βαθύς ανάμεσα στους ανθρώπους και στα γεγονότα της καθημερινής πραγματικότητας. Και, καθώς είναι φύση λυρική και συναισθηματική, συνθέτει την ποίησή του με προσωπική συμμετοχή, πράγμα που δίνει μια λυρική ποιότητα κι' έναν πολύ ζεστό τόνο στους στίχους του. Θα δύνονταν να παρατηρήσει κανείς, πώς ο ποιητής, ξεκινώντας με τόση σεμνότητα, για να πορευθεί κυττάζοντας την αναμενόμενη αύγη της ειρήνης, ασφαλώς θα έχει να δώσει ακόμα πολλά. Και, ως εκεί, χρειάζεται κάποια τεχνική εξέλιξη και μιάν ακόμα ώριμανση. Τα περιμένομε και τα δυό.

Φτωχέ στρατιώτη ή καρδιά σου

Στό σκοπευτήριο όταν πᾶς για στόχο
άντι χαρτί, χαρτί νεκρό σημαδεμένο
κάν' την καρδιά σου...

Μαρίας Κέντρου—Αγαθοπούλου: «Διασταυρώσεις» (ποιήματα), Θεσσαλονίκη, 1965.

Μέσα σ' ένα χώρο κατοικημένο απ' την υπαρξιακή αγωνία και το κάλλος μιᾶς στοχαστικής ένδοστρέφειας, η γνωστή ποιήτρια Μ. Κέντρου—Αγαθοπούλου, προσφέρει τώρα μια ώριμη ποίηση ποιότητας. Κέντρο πάντα ο άνθρωπος και η ζωή του έκφρασμένη σ' έναν καλλιεργημένο στίχο λυρικής έντασης και πυκνής πνευματικότητας. Έτσι, οι συγκινήσεις και τα αισθήματα, συνθεμένα μ' έναν ανυποχώρητο λόγο μακρᾶς προέκτασης, δίνουν ἐδῶ μια ποίηση άντοχης. Γιατί, πέρ' απ' την έννοιολογική συγκρότηση, υπάρχει μέσα της η δόνηση από κάποια ένδοθεώρηση της ζωής. Αλλά, όμως, από μια τέτοια τεντωμένη κεραία και άπόνα τέτοιο ύψωμα δέν θά έπρεπε να ζητήσει κανείς

και μιᾶ φωνή για τούς ανθρώπους που παλεύουν για να ζήσουν;

Θεέ μου

Άν απόψε μαντέψεις

Τή σιωπηλή προσευχή μας

Μη μᾶς ἐλεήσεις

Έγώ δέν γεννήθηκα ακόμα

Κι' ὡς λέω

Πῶς ἔζησα τήν τόση ζωή

Βασίλη Μάργαρη: «Σταυροδρόμι» (ποιήματα), Γιάννινα, 1965.

Η πρώτη συλλογή του νέου ποιητή Βασ. Μάργαρη, φέρνει μιᾶ πνευματική παρουσία γιομάτη από άγνότητα και παρθένο λυρικό τόνο, που προοιωνίζει μιᾶ ποίηση ωραίου ιδεαλισμού. Μουσική ευαισθησία και άναπνοή από μιᾶ σχεδόν θαρρετή προσατένιση της πικρᾶς πραγματικότητας δίνουν στους στίχους του Β. Μάργαρη μιάν ἄδολη γοητεία κι' έναν άγριχο ποιητή που στοχάζεται. Γενικά, τό κλίμα στην ποίησή του έχει κάποια διαρρέουσα ἀγλή ρομαντισμού κι' έναν καθαρό συναισθηματισμό που, στίς καλύτερες κορυφώσεις του, έπιτυγχάνει μιᾶ ωραία σύνθεση απ' την γνήσια πνευματική ζωή. Χωρίς αντίρρηση, ο Βασ. Μάργαρης είναι μιᾶ ἐξαιρετικά ὑποσχετική παρουσία στα γράμματά μας, που ξεχωρίζει ανάμεσα στους νέους εκείνους που έχουν απείραχτα ιδανικά και που πάσχουν ἄληθινά για την ποιητική οὐσία.

Υπάρχει κάποιος θρήνος· κάνετον τραγούδι.

Υπάρχουν κάποια όνειρα· μην τὰ πετάτε.

Μέσα από τὰ έρείπια μιᾶς Ιστορίας
φύτρωσεν ή κοινή ἐλπίδα όλων μας.

Τάσου Κόρφης: «Ημερολόγιο 2» (ποιήματα), Θεσσαλονίκη, 1964.

Ο Τ. Κόρφης είναι απ' τούς λιτούς λυρικούς, που ξέρει να δίνει την δόνηση απ' την βιωμένη συγκίνηση μιᾶς προσωπικής εμπειρίας με την λογική ωραιότητα των πραγμάτων. Έτσι, παρά την κάποια έπεξεργασία και την σαφή χάραξη που υπάρχει συχνά στους στίχους του Τ. Κόρφης, έχουμε πάντα μιᾶ πνευματώδη βαθύτατη ποίηση που άκτινοβολεί και που έκφράζει έναν καλλιεργημένο και ώριμο γενικότερα λυρικό λόγο. Το «Ημερολόγιο 2», καμωμένο κυρίως απ' την ευαισθησία και τόν στοχασμό του ποιητή σ' ένα κοσμοπολίτικο σχεδόν περπάτημα, έχει μιᾶ δική του βαρύτητα και μιάν ἀγλαϊσμένη δική του γοητεία. Σταματάμε ιδιαίτερα στα ποιήματά του «Μνήμες

πλοίων» πού, δντως, είναι μιὰ προσφορά ειδικοῦ βάρους.

Ὡ, πόσο βιαστικά, περιορισμένα κινούμαι,
 με χρόνους ἀπόπλου καὶ κατάπλου καθορισμέ-
 [νους

Ὡ, πόσο χωρὶς ντροπή, λησμόνησα τὸ σαρὰκι
 [τῆς ἀνοιχτῆς θάλασσας,
 τῆ φωταψία τῶν ἀστραπῶν, τὸν ἱλιγγο τῆς τρι-
 [κυμίας,

Ὅλα πῆραν τῆ θέσῃ τους, τὶς ἀποστάσεις τους.

Μᾶς εἶπαν, μέρες τώρα, νὰ ἐτοιμαστοῦμε γιὰ
 [τὴν ἐξόρμησι
 με προκηρύξεις στὴν τσέπη, με τηλεβόες, με
 [χειροβομβίδες

Ἦταν, στ' ἀλήθεια, ὁμορφὴ ἢ προετοιμασία
 [κι ὁ μῆνας
 ζεστός, ἑαρινός, με πράσινο κι' ἀνθισμένους
 [κόρφους...

Κύπρου Χρυσάνθη: «12...» (ποιήματα), Λευ-
 κωσία, 1965.

Τὸ νόημα ὑπάρχει στὴ ζωῆ.
 Τὸ λέει ὁ κατηφὲς τ' ἀγόρι
 με τὸ μαλλὶ τὸ μελανί.
 Τὸ λέει τὸ στᾶρι ὅταν χορταίνεις.
 Τ' ἄκουσα μέσα στὸ τραγούδι,
 ὅταν ὁ γάμος κυριαρχοῦσε
 στὸ μουσικὸ βιολί.
 Τῶπε ὁ παπποὺς σὰν ξεψυχοῦσε
 μ' ἓνα κεράσι στὴ ματιά.

Ὁ αἰχμηρὸς λυρικός καὶ τολμηρὸς σχεδια-
 στής, ὁ Κύπρος Χρυσάνθη, πού τόσο πνευμα-
 τικὴ δραστηριότητα καὶ παραγωγή ἔχει στὴν
 Κύπρο, ἀνάμεσα σ' ἄλλα βιβλία του ἐφέτος, μᾶς
 δίνει καὶ τούτῃ τὴν ἰδιόρρυθμὴ ποιητικὴ συλ-
 λογή του. Κι' ἐδῶ, ὅπως σέ ὅλη τὴν ποίησι
 τοῦ Κ. Χρυσάνθη, κυριαρχεῖ ὁ ἐκρηκτικὸς ἐ-
 κείνος λυρισμὸς με τὶς ἀκτινωτὲς αἰχμὲς στὴν
 ἐκφραση, πού κεντρίζει πάντα βαθειὰ τὴν ἀν-
 θρώπινη εὐαισθησία. Ὁ χώρος πού στέκεται ὁ
 ποιητῆς—γιατρός (εἶναι καὶ γιατρός ὁ Κ. Χρυ-
 σάνθη), εἶναι πάντοτε ἡ ἐφηβικὴ ὄψη, ἡ ἀπεί-
 ραχτη καὶ σφριγηλὴ παρουσία τῆς ἀνθρώπινης
 ὑπαρξῆς μεσ' ἀπὸ μιὰ βαθύτατη θεώρησι καὶ
 ἡ δικαίωσή της στὸν κύκλο τῆς ζωῆς. Κι' ὅλ'
 αὐτὰ διαποτισμένα ἀπ' τὸ πνεῦμα τῆς πάλης
 καὶ τῆς δικαίωσης στὴν προσπάθεια γιὰ τὴν
 ἀνθρώπινη κατάκτησι αὐτῆς τῆς ζωῆς. Πρά-
 γματι, εἶναι μιὰ δυνατὴ καὶ τολμηρὴ ποιητικὴ
 ἀντίστασι.

ΔΗΜ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

**Ἀριστοῦ Σταθόπουλου*: «Πικρὲς ρίζες»

Τὸ νέο βιβλίον τοῦ Ἀριστοῦ Σταθόπουλου:

«Πικρὲς ρίζες», ἔρχεται ὕστερα ἀπὸ τέσσερα
 χρόνια, ἀπὸ τότε, δηλαδὴ, πού εἶδε τὸ φῶς ἡ
 ἄλλη του συλλογὴ διηγημάτων: «Φωτιὲς στὸν
 Κάμπο», νὰ ἐνισχύσῃ τὴν πεποίθησι, ὅτι ὁ σε-
 μνὸς αὐτὸς λογοτέχνης εἶναι ἓνα γνήσιον καὶ
 πηγαῖον ταλέντο. Δυστυχῶς, ὡς τὴν ὥρα, δὲν
 εἶδαμε καμμιά ἐπίσημη ἀναγνώρισι τοῦ ἔργου
 του, ἂν καὶ ἡ κριτικὴ τοῦ στάθηκε γενικὰ εὐ-
 νοϊκὴ. Τὸ πρᾶγμα ἐξηγεῖται εὐκόλα. Πρῶτα-
 πρῶτα, ὁ Σταθόπουλος γράφει λίγα. Ξαίρει ὅτι
 τὸ καλὸ γράψιμο δὲν ἔχει σχέση με τὴν γονι-
 μότητα τῆς κουνέλας. Ξαίρει ὅτι τὸ νὰ βομ-
 βαρδίζῃς τὸ νοήμον κοινὸν κάθε μῆνα με σα-
 πουνόφουσκες δὲν εἶναι πάντα ἐποικοδομητικὸ
 μιᾶς στέρεως φήμης, πολὺ συχνὰ μάλιστα τρέ-
 φει μιὰ φήμη πολὺ κακὴ. Ξαίρει, τέλος, ὅτι ὁ
 ἀγῶνας τῆς τέχνης θέλει ἀνασκοπή, αὐτοσυγκρα-
 τημὸν, λιτότητα καὶ αἶμα καὶ ὅτι, χωρὶς αὐτό,
 εἶναι ἀνούσιον τὸ ψωμί της. Ἄν ὅμως γράφει
 λίγα ὁ Σταθόπουλος, ὅ,τι γράφει τὸ περνᾷ ἀπὸ
 πολλὰ κόσκινα. Τὸν ὀδηγοῦν σ' αὐτὸ μιὰ γνή-
 σια καλλιτεχνικὴ συνείδησι καὶ μιὰ πηγαῖα ἀ-
 ξιοπρέπεια. Ὑπάρχει ὅμως καὶ κάτι ἄλλο, πού
 τὸν ἀνάγκασε νὰ κάμῃ δική του τὴν ῥήσι τῆς
 Γραφῆς: «Τὸ περισσὸν ἐκ τοῦ Διαβόλου ἐστὶ»,
 κάποια φυσικὴ δειλία πού τὸν κάνει νὰ ὑπολο-
 γίζει τὸν ἔλεγχον, τὸν καλοπροαίρετον καὶ φωτι-
 σμένο, φυσικὰ, καὶ αὐτὴ ἡ δειλία εἶναι κάτι τὸ
 πολὺ χρήσιμον σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου πλεονάζουν
 ὁ σανφασονισμὸς καὶ ἡ ἀναίδεια.

Ὁ Σ. μένει στὴν περιοχὴ τοῦ Διηγήματος,
 καὶ εἰλικρινᾶ πιστεύουμε ὅτι στὴν περιοχὴ αὐ-
 τῆ πρέπει νὰ μείνῃ, ἂν θέλῃ νὰ δημιουργήσῃ
 ἔργα με διάρκειαν, με αὐτὴ τὴν διάρκειαν πού
 εἶναι ἡ λυδία λίθος γιὰ τὴν ὀριστικὴ τοποθέ-
 τησι τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας.

Θὰ ἦταν ἀνιάρῳ νὰ ἐπαναλάβουμε ὅσα γρά-
 ψαμε γιὰ τὸν Σταθόπουλον, με τὴν εὐκαιρίαν τῆς
 προηγούμενης συλλογῆς του, καὶ πού θὰ μπο-
 ροῦσαν νὰ ἐπαναληφθοῦν ἐπὶ λέξει. Στὴ νέα
 του συλλογὴ, τὸ διήγημα, τὸ πραγματικὰ ἀντι-
 πρυσωπευτικὸ τῆς καλλιτεχνικῆς του ἰδιοσυγ-
 κρασίας, εἶναι τό: «Λυχνάρι καὶ Ἀστραπή»,
 ἓνα ἀπὸ τὰ ὠραιότερα, πιστεύουμε, πού ἔχουν
 γραφῆ σὲ ἑλληνικὴ γλῶσσα. Στὰ ἄλλα, πασκι-
 ζεῖ νὰ πάρῃ ξένους γι' αὐτὸν δρόμον καὶ νὰ
 ἀνοιξῇ πρόσβασι πρὸς τὸ μυθιστόρημα. Νομι-
 ζουμε πὼς κάνει λάθος, γιὰτὶ σχηματίσαμε τὴν
 γνώμη ὅτι ἡ θέσι του δὲν εἶναι στὴν μεγάλη
 σκηνὴ ὅπου συγκρούονται οἱ ἄλλοι. Ὁ Σταθό-
 πουλος ἔχει μόνον τὸν ἑαυτὸν τὸν ἔχει ὁ-
 μως καλὰ τὸν ἑαυτὸν, τὸν τόσο πλούσιον ἀπὸ
 χυμώδη βιώματα τῆς παιδικῆς ἡλικίας καὶ τῆς
 ἐφηβείας του, ὅπου τώρα κάποια φυσικὴ ἐσω-
 στρέφεια τὸν ἀναγκάζει νὰ ἀναζητῆ τὰ πλά-
 σματὰ του με ἀγάπη καὶ μόχθο. Ἄς μὴν ἐγκα-
 ταλείψῃ, γιὰ τολμηρὰ ταξίδια, τὴν μικρὴ αὐτὴ
 κόγχη πού εἶναι δική του, τιμὴ του καὶ κτήσι
 του. Μέσα σ' αὐτὴν στήνῃ ἀνθρώπους γεννη-
 μένους ἀπὸ τὸ δικὸν του ὄνειρον καὶ μέσα σ' ἓνα
 ἀγέρα πραγματικὰ ποιητικὸ συγκρινᾷ τὴν μα-
 γείαν τοῦ ἀκαθόριστου με τὸ αὐστηρὸ περι-
 γραμμα, ὑψώνοντας ἔτσι ἀπέναντι στὸν σκληρὸ

θρύλο του Borra τον ύγρο και μαλακό θρύλο του Νότου. Όπλο του είναι η φωτοσκίαση. Όχι συνοδευμένη από την ωμή πλαστικότητα του Καραβάτζιο, που αποβλέπει στο αυστηρό πλάσιμο των μορφών, μά η μαγική φωτοσκίαση του Ρέμπραντ, που θέλει το σκοτάδι, σαν γεμάτο μυστήριο πλαίσιο του φωτός, σαν φίλτρο από όπου το φως περνά για να μάς δώσει μορφές γεννημένες στην περιοχή του όνειρου, στεγνές και άσαρκες, μά γεμάτες από έναν εξαιρετικό πνευματικό παλμό.

Οι μορφές του Σταθόπουλου δεν είναι άνθρωποι άλιευμένοι στην πραγματική ζωή, είναι τὰ στημόνια, που επάνω τους υφαίνει την συγκίνησή του.

Νομίζουμε πως δεν έχει ανάγκη από τίποτε άλλο. Έχει τον κόσμο του και τὸ ὕφος του. Ἄς μὴ τὰ ἐγκαταλείψει γιὰ ἄλλες περιπέτειες. Είναι πολὺ ἐνδοστροφῆς γιὰ νὰ μπορέσει νὰ εὐδοκιμήσει στὸν χῶρο τοῦ μυθιστορήματος. Ἄς μείνει μακριὰ ἀπὸ περιπέτειες πού, πιθανόν, καὶ αὐτὸν νὰ ζημιώσουν καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Ἄς ἐξακολουθήσει νὰ δίνει ἀραιὰ καὶ φρόνιμα τὰ ὠραῖα του διηγήματα, ὅπου τὸ σκοτάδι τοῦ πόνου μετριάξει τὸν ἀπάνθρωπο κομπασμὸ τοῦ φωτός.

A. ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ

Ἄρσενη Γεροντικοῦ: «Κριτικά», Ἀθήνα, 1965, σελ. 100, Σχ. 8ον.

Ὁ κ. Γεροντικός, γνωστὸς ἀπὸ ποικίλες ἐργασίες του, ἰδίως κριτικὲς καὶ μεταφραστικὲς, ἐξέδωσε συγκεντρωμένα σ' ἓναν τόμο κριτικά του σημειώματα, πού δημοσιεύτηκαν, κατὰ τὸ διάστημα τῶν τριῶν ἢ τεσσάρων τελευταίων ἐτῶν, στὶς σελίδες τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας».

Τὸ βιβλίο εἶναι διαιρεμένο σὲ τρεῖς ἐνότητες: Θέατρο—Κινηματογράφος. Κριτικὴ (βιβλίου—Τέχνης). Διάφορα.

Ἡ διαίρεση καὶ ἡ ὑπαγωγή τῶν θεμάτων, στὰ ἐπι μέρους κεφάλαια, δὲν εἶναι τόσο πετυχημένη, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν εἶναι ζήτημα οὐσίας.

Εἶχα διαβάσει ὅλα, ἢ σχεδὸν ὅλα, τὰ κριτικά σημειώματα τοῦ κ. Γ., κατὰ τὴν κομματιαστὴ δημοσίευσή τους. Χρωστάω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι ποτὲ μου δὲν ἔτυχε νὰ ἰδῶ ἐπαληθευμένη τὴ θέση, πὼς ἡ συγκεντρωμένη σὲ βιβλίο ἐργασία, εἶναι κάτι πολὺ διαφορετικὸ, ἀπὸ τὸ σύνολο τῆς ἴδιας ἐργασίας σκόρπισμένης σὲ τμηματικὰ δημοσιεύματα, ὅσο στὴν προκείμενη περίπτωση.

Συμβαίνει δηλ., στὴν περίπτωσή αὐτή, ἐκεῖνο πού συμβαίνει στὴν περίπτωση τῶν δέντρων καὶ τοῦ δάσους. Ὅπως στὸ δάσος δὲν εἶναι τὸ ἀριθμητικὸ σύνολο τῶν δέντρων πού τὸ ἀποτελοῦν, ἀλλὰ μιὰ νέα αὐτοτελὴς ὀργανικὴ μονάδα μὲ ἐσωτερικὴ ζωὴ καὶ ἰδιαίτερη ὄντοτητα, ἔτσι καὶ τὰ κριτικά σημειώματα συγκεντρωμένα σὲ βιβλίο, ἀποτελοῦν ἓνα ὀργανικὸ, αὐτοτελὲς σύνολο, μὲ δική του ὑπόσταση. Γιατὶ τὸ κάθε σημείωμα συμπληρώνει ὅλα τὰ ἄλλα καὶ ὅλα μαζί συνθέτουν

μιὰν ὄντοτητα μὲ τὴ δική της ζωὴ καὶ φυσιογνωμία.

Σὲ κάθε σημείωμα, στὴν κομματιαστὴ δημοσίευση, παρακολουθοῦμε τὴ σκέψη τοῦ συγ. πάνω στὰ κρινόμενα ἔργα ἢ στὸν κρινόμενο τεχνίτη. Στὸ βιβλίο, δὲν παρακολουθοῦμε πιά τὸν κρινόμενο ἐργάτη τοῦ λόγου ἢ τὸ κρινόμενο ἔργο, ἀλλὰ τὴν πορεία τῆς κριτικῆς σκέψης ἀναμεισθὲς στὴν πολιτεία τῶν στοχασμῶν, εἴτε οἱ στοχασμοὶ αὐτοὶ ἐκδηλώνονται μὲ τὸ λόγο, εἴτε μὲ τὸ χρωστήρα, εἴτε μὲ τὴ σμίλη κλπ. Ἐτσι ἔχουμε πιά, λιγώτερο ἢ περισσότερο ὀλοκληρωμένη, ὅσο γίνεται πιδὸ βαθεῖα καὶ πιδὸ πλατεῖα, τὴ φυσιογνωμία τοῦ κριτικοῦ.

Ἄλλὰ ἐκτὸς ἀπὸ τὴ φυσιογνωμία, δηλ. τὸν ἐσωτερικὸ ἑαυτὸ, τοῦ κριτικοῦ, στὴ συγκεντρωμένη ἐργασία, ἔχουμε ἀκόμα ὀλόπλευρο τὸν ἐξοπλισμὸ τοῦ κριτικοῦ, ἰδιαίτερα σὲ κείνους τοὺς τομεις πού τράβηξαν τὸ ἐνδιαφέρον του. Καὶ στὴν περίπτωσή τοῦ κ. Γ. ἔχουμε τὴν εὐκαιρία νὰ διαπιστώσουμε τὸν πλοῦτο καὶ τὴν στερεότητα τῆς φιλολογικῆς του κατάρτισης, τὴν δεξυτέτα καὶ τὴν διεισδυτικὴτητα τῆς κριτικῆς του παρατήρησης, τὴν κυριαρχία του πάνω στὸ ὕλικὸ πού ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἔρευνάς του, τὴν ἀντικειμενικότητα του καὶ τὸ ἀτεγκτο τῶν θέσεων πού ὑποστηρίζει, χωρὶς νὰ δέχεται ἐπηρεασμοὺς ἀπὸ συμβατικότητες.

Ἀκόμα ὅμως, μπροστὰ στὴν ὀλοκληρωμένη ἐργασία του, κατωρθώνουμε νὰ ἀνασύρουμε, ἀπὸ ἐδῶ κι' ἀπὸ κει, τὴ φιλοσοφικὴ του σκέψη ἢ τὴν κοσμοθεωρία του, πού βρίσκεται στὸ θεμελιωδὸ ὑπόβαθρο τοῦ πιστεύω του, ἀπὸ ὅπου ξεκινάει ἢ κριτικὴ του σκέψη γιὰ νὰ δώσει, σὰν ἀρχιτεκτονικὸ προϊόν, τὸ κριτικὸ σημείωμα.

Πέραν ἀπὸ αὐτὰ, ἔχουμε ἀκόμα νὰ ἐπισημάνουμε τὴ συγγραφικὴ του ἀνεση, τὸν ἄψογο ἐκφραστικὸ του τρόπο, τὴν ἀφομοιωτικὴ του δύναμη ὅταν δανείζεται ἐκφράσεις καὶ εἰκόνες ἀπὸ ξένες περιοχές, γιὰ νὰ τίς χρησιμοποιήσει στὴ δική του περιοχή καὶ πρὸ παντὸς τὴν ἰκανότητά του νὰ δημιουργῆ ἐπίπεδο στοχασμοῦ ὕψηλῆς στάθμης, πάνω στὸ ὁποῖο κινεῖται μὲ ὅλη του τὴν ἀνεση σὰν νὰ εἶναι αὐτὸ ὁ πιδὸ οἰκείος του πνευματικὸς χῶρος.

Στὸ βιβλίο του, ὁ κ. Γ. παῖει πιά νὰ μάς μιλάει γιὰ τὸν Τένεση Γουίλιαμς, γιὰ τὸν Ἰονέσκο, γιὰ τὸν Ἀριστοφάνη, γιὰ τὸν Κάσδαγλη, γιὰ τὴν Ἑλλη Λαμπρίδη, γιὰ τὰ προγράμματα τοῦ E.I.P.

Στὸ βιβλίο του, ἀκούγεται ἓνας ταξιδευτῆς πού μάς διηγεῖται τὴν περιπέτεια τοῦ ταξιδιοῦ του στὶς χώρες πού ταξίδεψε καὶ στοὺς λαοὺς πού γνώρισε, μάς μιλάει ἓνας ἥρωας γιὰ νὰ μάς ἀφηγηθῆ τὰ πάθη του μέσα στὴν κοινωνία τῶν ἀνθρώπων. Γιατὶ αὐτὸ εἶναι ἡ ἀληθινὴ κριτικὴ: μιὰ περιπέτεια καὶ μιὰ ἐμπειρία, συχνὰ ὀδυνηρὴ, ἀναμεισθὲς τοῦ στοχασμοῦ τῶν Ἀνθρώπων τῆς Τέχνης.

Δὲν μποροῦμε νὰ κλείσουμε τοῦτο τὸ σύντομο σημείωμα, χωρὶς ὄχι νὰ ἀναφέρουμε, ἀλλὰ νὰ ὑπογραμμίσουμε ἔντονα μιὰ ἀρετὴ τοῦ συγγραφέα τῶν «Κριτικῶν».

Βέβαια, κανένα έργο δέν είναι, δέν μπορεί νά είναι «άμάρτητον».

Αν κυττάξουμε τὸ βιβλίο μὲ τὸ φακὸ καί μὲ τὸ τσιμπιδάκι τοῦ φιλοτελιστῆ, θά μπορούσαμε νά βρούμε λίγα ἢ ἔστω καί πολλὰ άμαρτήματα καί άβλεπτήματα. Πῶς ὅμως ὅλα αὐτὰ ἔξαφανίζονται, πῶς περνοῦν άπαρατήρητα, κάτω ἀπὸ τὸ βαρὺ ὀδοστρωτήρα τῆς κριτικῆς σκέψης τοῦ Γεροντικοῦ!

Κι' ὅταν φτάνουμε στὸ τέλος τοῦ βιβλίου, στεκόμαστε στοχαστικοί μπροστὰ ὄχι στὴν ἀπόλυτη ὁμοφωνία μας μὲ τίς κρίσεις τοῦ συγγραφέα, ἀλλὰ στὴν ἀναγνώριση τῆς μεγάλης του ἀρετῆς, πού εἶναι τὸ βαθύτατο συναίσθημα εὐθύνης πού τὸν χαρακτηρίζει. Ὁ Γεροντικός αἰσθάνεται ὑπεύθυνα καί σηκώνει, μὲ ὀλοζώντανη τὴν εὐσυνειδησία του, τὸ βαρὺ φορτίο τῆς γνώμης του.

Π. ΓΡΙΣΠΟΣ

Πάνου Γώγολα: «Πετρωμένα Ρόδα» (ποιήματα), Καλάβρυτα, 1964.

Βραβευμένη ἡ συλλογή τοῦ Π. Γώγολα ἀπ' «Φιλαδέλφειο Διαγωνισμό» μὲ Α' Βραβεῖο. Οἱ κριτὲς θά πρόσεξαν ἀσφαλῶς τὸν εὐέλικοτο στίχο, αὐστηρῆς παραδοσιακῆς μορφῆς πού ὁμοιοκαταληκτεῖ σχεδὸν πάντα ἄψογα, πολλές φορές μὲ πλῆρη ὁμοιοκαταληξία. Αὐτὴ ἡ ἐναλλαγή τοῦ σύντομου στίχου μὲ τὸν πολυσύλλαβο, πού τὸν ἀναγκάζει νά καταφεύγει στὸ διασκελισμό, δίνει μιὰ εὐχάριστη ροὴ στὸ ποίημα, πού πολλές φορές ὁ ἀναγνώστης ἢ ὁ ἀκροατῆς ξεγελιέται καί νομίζει πῶς διαβάζει ἢ ἀκούει ἐλεύθερο στίχο, πλούσιο σ' ἀρμονικότητα καί ρυθμό. Εἶν' ἓνα προσωπικό ἐπίτευγμα τοῦ Γώγολα, πού τοῦ χαρίζει ἓνα ἰδιαιτέρο ὄφρος.

Ἐπειτα, ἔρχεται ἡ οὐσία. Ὁ ποιητῆς κλείνει ἓνα λεπτό καί βαθιὰ ἀνθρώπινο αἶσθημα στὴν ποίησή του. Διαποτίζει τοὺς στίχους του μὲ ἀβρότητα κ' εὐγένεια περισῆ, πολὺ περισσότερο ἀπ' τὴ στιγμή πού ὁ ἔρωτας ἀποτελεῖ τὸ ὕψος τοῦ ποιητικοῦ του στημονιοῦ. Συγκινεῖται ἀκόμα καί μὲ ἀνεπαίσθητες καταστάσεις, ἐλάχιστες ἀφορμές. Εἶν' ἡ ἀγάπη πιά πού λεπταίνει τὸ αἶσθημά του καί ὠραιοποιεῖ τὰ πάντα μὲ τὸ μαγικό της φῶς. Κι' ὅπου λείπει τὸ ὑπόβαθρο τοῦ ἔρωτα, ξεπετιέται ἡ ἀνθρωπιά του. Στέκεται πολὺ κοντὰ στὸ συνάνθρωπο, μὰ δίχως ἀγωνιστικὴ διάθεση καί δίχως προβληματισμούς. Σ' ἓνα «Φιλαδέλφειο Διαγωνισμό», μπορούσαν ἢ ἔπρεπε νά λείπουν αὐτὲς οἱ νότες κι' ἴσως τὸ ἔξερε ὁ ποιητῆς, ὑποβάλλοντας τὴ συλλογή του.

Ὁ Γώγολα ὅμως δὲ μᾶς ἔδωσε τὸν καλύτερο ἑαυτό του μὲ τὴν πρώτη του συλλογή. Εἶμαι βέβαιος, γιατί ξέρω καί τὸν ποιητῆ καί τὸν ἄνθρωπο. Θά περιμένω τὴ δεύτερη. Ὡστόσο, δὲ μπορῶ ν' ἀρνηθῶ πῶς βρῆκα μιὰ πηγαία ποίηση σ' ἀρκετὰ ποιήματά του, εἰκόνες ἁμορφες, στίχους τεχνικούς καί προπαντὸς γνώση τῆς παραδοσιακῆς φόρμας. Νομίζω πῶς δέν πρέπει ν' ἀπομακρυνθεῖ ἀπ' αὐτὴ. Ξέρει πολὺ καλά τὰ μυστικά

της. Κ' ἡ ἀφιέρωση τῆς συλλογῆς, δείχνει μιὰ τρυφερότητα ψυχῆς, γιὰ τὴ γυναίκα του, τὴ γνωστὴ ποιήτρια Λίτσα Ἰακώβου, πού ἀρκετὸ καιρὸ ἔχει νά μᾶς προσφέρει κάτι ἀπ' τὴ δικὴ της ἐργασία. Καί, οἱ καιροί... οὐ μενετοί...

Γιάννης Κορίδης: «Διεισδύσεις» — Ποιήματα, Ἀθήνα

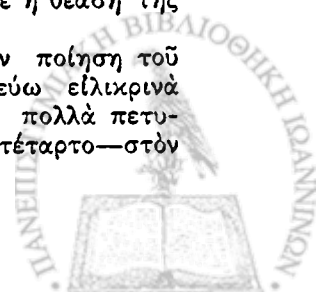
Κεῖνο πού πιστεύω γιὰ τὴ μοντέρνα ποίηση τοῦ ἐλεύθερου στίχου, πῶς δηλαδή, δέν ἀρκεῖ ἡ προσπάθεια νά ἐντυπωσιάσει κανεὶς μ' ὅσο μπορεῖ περισσότερη ἔλλειψη λογικοῦ στοιχείου, τὸ βρῆκα στὰ πιὸ ἀδύνατα ποιήματα τοῦ φίλου ποιητῆ. Νομίζει κανεὶς πῶς ρίχνει στίχους στὴν τύχη—ἀσύνδετος, πεζολογικούς, ἄμουςους:

Ἐκεῖνοι πού θά μᾶς δεχτοῦν δέν ὑπάρχουν
Ἀπὸ ἄλλους δρόμους γύρισε τὸ φθινόπωρο
Οἱ πολιτεῖες νυστάζουν
Τὰ μάτια μας θυμίζουν δέντρα
Πολλοὶ νεκροὶ ὑπάρχουν.

Ποῖος θά μοῦ πεῖ πῶς ὑπάρχει ποίηση σ' αὐτὲς τίς ἀσύνδετες φράσεις; Θά μπορούσε κανεὶς νά κλείσει τὴ συλλογὴ τοῦ Κορίδη, μὲ τὴ θλιβερὴ διαπίστωση πῶς λείπει ἡ «θεῖα φλόγα» ἀπ' τὸν ποιητῆ τους, καί μὲ ἀποκαρδιωτικό συλλογισμό γιὰ τὰ τέτοιου εἶδους κατασκευάσματα. Μὰ, ξαφνικά, ἀλλάζει νεκρό.

Ξεφεύγουμε ἀπ' τὰ ἐγκεφαλικά, στανικά κατασκευάσματα ἢ παιγνιδίσματα τοῦ στοχασμοῦ, καί μπαίνουμε στὸ Β! μέρος τῆς συλλογῆς. Ἐκεῖ ἀποζημιωνόμαστε, μὲ στίχους σὰν «Αὐγουστος βράδυ», «Καλοκαίρι», «Ἀνικανοποίητος», «Περυσυλλογή», «Ἀμετάκλητο», κ.ἄ. πού κλείνουν εὐαίσθησια καί ποίηση, μ' ἁμορφες εἰκόνες καί πολὺ αἶσθημα. Ὑπάρχουν πολλές εὐτυχισμένες στιγμές γιὰ τὸν ποιητῆ στὸ δεύτερο μέρος τῆς συλλογῆς του, ἔτσι, πού τοῦ συγχωρήσαμε κεῖνο τὸ μελαγχολικὸ τόνο πού κυριαρχεῖ στίς πρώτες εἰκοσι σελίδες του, καί τὴν πεζολογία τῆς τεχνικῆς του. Μπορεῖ νά εἶναι θεληματικὴ τούτ' ἡ στεγνὴ, λυμπατικὴ ποίηση τῶν πρώτων σελίδων του—γιατί μοῦ ἔρχεται πολὺ δύσκολο νά πιστέψω πῶς δέν εἶχε στὴν ψυχὴ του μιὰ σταγόνα δροσιάς καί μιὰ χαρούμενη πινελιά νά χρωματίσει τὰ τραγούδια του. Μ' ἄς πιστέψει, πῶς τοῦτο τὸ ἄγχος πού προσφέρει ἡ πικρὴ ἐποχὴ μας, μπορεῖ νά δοθεῖ ὄχι μόνο παθητικά, μὲ γόους καί ἱερεμιάδες. Μπορεῖ ν' ἀτσαλώνει τὴν ψυχὴ, τὴν καρδιά καί τὰ νεῦρα τοῦ ἀνθρώπου, καί νά γίνεται μαχητῆς, ἐπαναστάτης, ὑψώνοντας τὴν παντιέρα τῆς θέλησῆς του γιὰ μιὰ νίκη, καί τραγουδώντας ἐλπιδοφόρα καί θριαμβικά τραγούδια γιὰ τὸ Αὔριο, πού σίγουρα θαρθεῖ, ἔστω κι' ἂν ἐμεῖς δὲ θ' ἀξιωθοῦμε νά τὸ ζήσουμε. Τέτια, θαρῶ, πρέπει νά 'νε ἡ θέαση τῆς ζωῆς ἀπὸ ἓνα σύγχρονο ἄνθρωπο.

Ὡστόσο, ξαναγυρίζοντας στὴν ποίηση τοῦ Κορίδη, ἐπαναλαμβάνω πῶς, πιστεύω εἰλικρινά ὅτι ὁ ποιητῆς τῶν «Διεισδύσεων» πολλὰ πετυχαίνει μὲ τὸ βιβλίο του τοῦτο—τὸ τέταρτο—στὸν

τομέα της Τέχνης. Πρέπει να 'νε κι ο ίδιος Ικανοποιημένος με τούτη την προσφορά του.

Σταύρου Καρακάση: «Ο Καβάφης»—Εκδ. «Δίφρου», Αθήνα 1963

Κάποτε—πολύ παλιά—μου 'χε δοθεί εύκαιρία κ' είχα μιλήσει για τη μελέτη του Στ. Καρακάση γύρω απ' τη «Ζωή και το έργο του Ν. Νικολαΐδη». Σήμερα μου δίνεται μι' άλλη εύκαιρία να πω λίγα λόγια για μι' άλλη μελέτη του γύρω απ' τον Καβάφη. Ο Καρακάσης όμως, δεν είναι μόνο κριτικός ή μελετητής. Είναι ένας πνευματικός άνθρωπος που γράφει στίχους απ' το 1938, πεζογραφία, μελέτες, μεταφράζει στα γαλλικά κι' ασχολείται με τη μουσική, που θαρῶ είναι και το κύριο επάγγελμά του (υπηρετεί στο μουσικό, λαογραφικό Αρχείο της Ακαδημίας Αθηνών, νομίζω).

Για τον Καβάφη γράψανε πολλοί Αιγυπτιώτες Έλληνες. Αιγυπτιώτες και κείνοι, το θεώρησαν κάτι σαν καθήκον τους. Κ' είναι και τούτοι χωρισμένοι σε δυό... στρατόπεδα. Τους φίλους και θαυμαστές και τους άρνητές του. Τελευταία, βγήκε κι ο Τσίρκας, που τον εξετάζει απ' την διαλεκτική πλευρά. Αναλυτής κι άρνητής του Καβαφικού έργου, απ' τους κορυφαίους κ' έγκυρότερους, είναι ο άλεξανδρινός Τίμ. Μαλάνος, πλάι στους ύμνητες κ' έγκωμιαστές του, το Μιχ. Περίδη, το Γιάνκο Πιερίδη, το Γ. Παπουτσάκη, το Βρισιμιτζάκη κ. ά. Τήν άνασκευή των παραξηγμένων σημειών απ' το Μαλάνο ή των προσωπικών κι αυθαίρετων έρμηνειών του, επιχειρεί ο Καρακάσης στη λιγοσέλιδη μελέτη του (που δόθηκε πρώτα σά διάλεξη).

Βέβαια, σήμερα το Καβαφικό έργο δεν διατρέχει τον κίνδυνο που προέβλεψε ο Περίδης. Σήμερα όσο πάει και γίνεται γνωστότερο, τ' άχτυπουν εύρύτερες μάζες, μεταφράζεται σε ξένες γλώσσες και δοξάζει τά έλληνικά Γράμματα. Από άξια, από σνομπισμό, από... διαστροφή των καλλιτεχνικών γούστων; Αδιάφορο. Οι επικριτές του άπατήθηκαν. Κι ο Τ. Μαλάνος μαζί μ' αυτούς—δυστυχώς. Σήμερα πια ή θέση του Καβάφη βρίσκεται ανάμεσα στους πέντε καλύτερους μετεπαναστατικούς ποιητές (Σολωμός, Κάλβος, Παλαμάς, Σικελιανός, Καβάφης), κ' ίσως όχι στη θέση που τον έβαλα εγώ.

Ο Καρακάσης αντικρούει το Μαλάνο μ' επιτυχία και λιτότητα. Ένώ ο Μαλάνος πείθει σε πολλά σημεία με την γνωστή του Ικανότητα, του βαθυστόχαστου μελετητή. Γιαντό κ' έκαμε μεγάλην έντύπωση κείνη ή αναλυτική του μελέτη. Ο Μαλάνος στέκεται σχεδόν πέρα για πέρα άρνητής του Καβαφικού έργου, ενώ ο Καρακάσης είναι ο αντίποδας. "Αν ο Μαλάνος είναι τόσο άδικος, για ποιο λόγο, δεν ξέρω. Όμως, ο Καρακάσης αντικρούει με σαφήνεια, απλότητα και πειστικότητα τις θέσεις του Μαλάνου. Για το έργο του Καβάφη υπάρχει ή αξιολόγηση απ' το χρόνο, έτσι που να ξέρουμε (στην εποχή μας, τουλάχιστον) που θα γέρνει ή πλάστιγγα. Για τη ζωή του, τη μυστική ζωή του και τά έλλαττώ-

ματά του, πού δικιο πρέπει να χεί ένας τρίτος κι άνεπηρέαστος. Ούτε ο Μαλάνος, ίσως ούτε ο Καρακάσης, που μάς τον εξιδανικεύει (όπως ο μαθητής το Δάσκαλο). Γιατί, υπάρχει λογουχάρη, θαυμαστής και βιογράφος του (άπ' τους πολύ αγαπητούς του), ο Γιάνκος Πιερίδης, που μάς μίλησε πολλές φορές για την ιδιαίτερη φροντίδα του ποιητή για την ύστεροφημία και τη διαφήμισή του. Τούτο το άναφέρει κι ο Μαλάνος—μά τ' άπορρίπτει ο Καρακάσης, που με δικά του παραδείγματα προσπαθεί να πείσει για τη γνώμη του. Είναι, λοιπόν, άλήθεια ότι όσο ή άξια του έργου του θ' ανεβαίνει, ή ζωή του θα στέκεται «σημείον αντίλογόμενον». Ίσασε που θα κοπάσει ο θόρυβος, σβύσει κι ο τελευταίος που τον γνώρισε και σταματήσουν οι αντίγνωμιες. Τότες θάχει μείνει πια ο άληθινός Καβάφης: Το έργο του! Δέ θα ενδιαφέρει πια ο άνθρωπος, με τά έλλαττώματά του, τά βίτσια και τις βιοτικές του φροντίδες.

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΖΑΔΕΣ

Νίκου Τουτουτζάκη: «Αλκιβιάδης» (Θεατρικό), Αθήνα, 1964

Ο ποιητής και συγγραφέας γιατρός Ν. Τουτουτζάκης, στον «Αλκιβιάδη», επιχειρεί μιá σγεδόν άνώδυνη σύνθεση της κρίσιμης εποχής στην έλληνική αρχαιότητα, πάνω στα πρόσωπα και στην ζωή του Αλκιβιάδη. Τήν προσπάθειά του τούτη, ο Ν. Τουτουτζάκης, την έμπλουτίζει με την σημερινή αίσθηση, που την έναποθέτει πάνω στα δεδομένα—σχεδόν—ιστορικά πλαίσια. Και, χρησιμοποιώντας παράλληλα τον άκτινοβόλο εκείνο κύκλο του περιβάλλοντος του όμώνυμου ήρωα (Σωκράτης, Αγάθωνας, Ασπασία, Τιμαία, Τισσαφέρνης κ.λ.), έπιτυγχάνει μιá προσωπική άναστήλωση της Αθήνας και του κλιματός της μέσα σ' ένα έκτεταμένο πεδίο δράσης. Η προσπάθεια αυτή του Ν. Τουτουτζάκη είναι φιλολογικά δικαιωμένη κ' έχει, επί πλέον, λογοτεχνική κατεργασία και ποίηση. Η σκηνική οικονομία του έργου, καλοχτισμένη και άνεπιτήδευτη (άν εξαίρσει κανείς δυό - τρεις περιπτώσεις όπως οι άβασάνιστες συμπώσεις), πρέπει να στήνεται πια καλά στη σκηνή παρά στο κείμενο. Γιατί, εκτός που ο συγγραφέας έχει γνώση και κριτήρια στην έπιλογή των περιστατικών, των εικόνων και των προσώπων που χρησιμοποιεί, ή θεώρηση γενικώτερα του θέματός του είναι πράγματι θεατρική.

Εϊδικώτερα, θα είχε να παρατηρήσει κανείς, πως ο Αλκιβιάδης του Ν. Τουτουτζάκη κινείται (πάρα πολλές φορές) ανάμεσα σε πάθη άδόκιμης ζωής (όπως οι μικροέρωτες και τά σκάνδαλα), πράγμα που, κατά την γνώμη μας, άφαιρεί απ' το έργο του και τολμηρότητες και βάθος δραματικό για ριζοσπαστικές χαράξεις στο περίγραμμα της δράσης του.

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΙΣ ΚΤΗΝΟΟΙΚΟΔΟΜΗΣΙΣ

ΥΠΟ
ΔΡΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ Κ. ΕΞΑΡΧΟΥ
ΚΤΗΝΙΑΤΡΟΥ-ΖΩΟΤΕΧΝΟΥ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΟΥ ΚΤΗΝΙΑΤΡΙΚΗΣ-ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΣΤΑΘΜΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΛΕΤΗΝ ΤΟΥ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΥ ΠΡΟΒΑΤΟΥ

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Μεταξύ τῶν πλουτοπαραγωγικῶν κλάδων τῆς Ἠπείρου, εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι τὴν πλέον ἐξέχουσαν θέσιν κατέχει ἡ κτηνοτροφία.

Ἡ ὑπαρξίς λίαν ἐκτεταμένων ὄγκων, τῶν ὁποίων ἡ ἐκμετάλλευσίς μόνον διὰ τῆς κτηνοτροφίας εἶναι ἐφικτή, τὸ πτωχὸν τοῦ ἐδάφους καὶ αἱ κοινωνικοοικονομικαὶ συνθῆκαι τοῦ τόπου, ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἤδη, ἀπετέλεσαν εὐνοϊκοὺς παράγοντας διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κτηνοτροφίας ἐν Ἠπείρῳ.

Μεταξύ τῶν διαφόρων κλάδων τῆς παραγωγικῆς κτηνοτροφίας, τὴν σημαντικωτέραν θέσιν καταλαμβάνει ἡ προβατοτροφία. Ἡ ἐτησίᾳ ἀκαθάριστος πρὸσόδος τοῦ κλάδου τούτου, ἀνερχομένη προπολεμικῶς (1937) εἰς 377.000.000 δραχ., ἀπετέλει τὰ 48.48% τῆς συνολικῆς ἀκαθαρίστου πρὸσόδου τῆς Γεωργίας καὶ δενδροκομίας, ἀνερχομένης εἰς 774.624.503 δραχ. κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος.

Τὸ 1962 ἡ ἐκ προβατοτροφίας ἀκαθάριστος πρὸσόδος ἀνήρχετο εἰς 220.349.000 δραχ. (μὴ ὑπολογιζομένης τῆς ἀξίας τῆς κόπρου) καὶ ἀπετέλει τὰ 22,4% τῆς ἐτησίᾳ ἀκαθαρίστου γεωργικῆς πρὸσόδου τοῦ αὐτοῦ ἔτους.

Ἄτυχῶς, παρὰ τὸ ἀνωτέρω, τόσον ἡ προβατοτροφία ὅσον καὶ γενικώτερον ἡ κτηνοτροφία δὲν ἔτυχε μέχρι σήμερον λεπτομεροῦς διερευνήσεως καὶ μελέτης. Τὰ ἐκάστοτε, κατόπιν τούτου, λαμβανόμενα μέτρα (ἐλάχιστα κατ' ἀρχὴν) πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν κτηνοτρόφων παρὰ τῆς πολιτείας εἶναι μᾶλλον ἐμπειρικά καὶ συμπτωματικά.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ προβατοτροφία, κατὰ τὴν παρελθοῦσαν 25ετίαν, κατώρθωσε, στηριζομένη ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν, νὰ παρουσιάσῃ σημαντικὴν ἀριθμητικὴν τουλάχιστον πρὸσόδον, πλὴν ὅμως ἤδη τὰ περιθώρια ἀριθμητικῆς αὐξήσεως τῶν ποιμνίων ἔχουν φθάσει τὰ ἀνώτατα ὄρια τῆς δυνατῆς αὐξήσεως καὶ δεόν τὸ συντομώτερον νὰ στραφῇ ἡ προσοχὴ τῶν κτηνοτρόφων ἐπὶ τῆς ποιοτικῆς βελτιώσεως τῶν διατρεφομένων προβάτων, ὥστε νὰ καταστή δυνατὴ ἡ διατήρησις τῆς παραγωγῆς διὰ μικροτέρου ἀριθμοῦ, ἀλλὰ καλλιτέρας ἀποδόσεως προβάτων.

Ἡ προσπάθεια ἐπιτυχίας πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην θὰ εἶναι βεβαίως δυσχερεστέρα. Θὰ ἀπαιτηθῇ νὰ μελετηθοῦν ἐπακριβῶς ἅπασαι αἱ συνθῆκαι διαβιώσεως, νὰ διερευνηθοῦν συστηματικῶς αἱ ἰκανότητες παραγωγῆς γάλακτος, κρέατος καὶ ἐρίου τοῦ προβάτου καὶ νὰ ἐνεργηθῇ ἐπιλογὴ μεταξύ τῶν ἐκτρεφόμενων τὴν σήμερον ζώων, ὥστε νὰ διατηρηθοῦν τὰ ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας διαβιώσεως παραγωγικώτερα ἄτομα πρὸς ἀναπαραγωγήν. Τὸ ἔργον βεβαίως τοῦτο θὰ ἀπαιτήσῃ καὶ χρόνον καὶ ἐργασίαν σημαντικὴν, πλὴν ὅμως θὰ ἀποτελέσῃ τὴν

μόνην ἀσφαλῆ καὶ βεβαίαν κατεύθυνσιν, πρὸς ἣν δέον νὰ στραφῆ ἡ προσπάθεια ἀξήσεως τῆς ἐκ τῆς προβατοτροφίας παραγωγῆς.

Ὁ Γεωργοκτηνοτροφικὸς Σταθμὸς Ἰωαννίνων ἤδη ἀπὸ τοῦ 1937 συνεκέντρωσεν εἰς τὸ ἐν Κατσικᾷ κτήμα αὐτοῦ προβατοποίμνιον ἐξ 150 περίπου προβάτων ἐπὶ τῶν ὁποίων ἤρχισεν ἡ μελέτη τῆς σωματικῆς διαπλάσεως, τῆς παραγωγικῆς ἰκανότητος τοῦ προβάτου τῶν Ἑπειρωτικῶν ὑπιπέδων, ὡς καὶ ἡ ἀπαρχὴ διερευνητικῆς ἐπιλογῆς ἐπὶ τούτου. Τὸ ποίμνιον τοῦτο διετηρήθη ἐπὶ τετραετίαν ἐν τῷ Ἰδρύματι καὶ ἔχουν συγκεντρωθῆ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἀρκετὰ παρατηρήσεις καὶ δεδομένα ἐπὶ τῆς σωματικῆς διαπλάσεως καὶ παραγωγικότητος τούτου.

Ἐν τῇ παρουσίᾳ μελέτῃ, ἀφοῦ περιγράψωμεν τὰς γεωργοοικονομικὰς συνθήκας τῆς Ἑπέρου καὶ τὴν σημασίαν τῆς προβατοτροφίας ἐν αὐτῇ, θὰ προσπαθήσωμεν, βάσει τῶν ὑπαρχόντων ἐν τῷ Γεωργοκτηνοτροφικῷ Σταθμῷ στοιχείων καὶ τῆς ἀτομικῆς μας πείρας ἐπὶ τοῦ προβάτου, νὰ περιγράψωμεν τὸ πρόβατον τῶν Ἑπειρωτικῶν ὑπιπέδων (Ἰωαννίνων—Καλαμᾶ κλπ.) τῆς φυλῆς «Καραμάνικο Κατσικᾶς», ὡς καὶ τὰ λοιπὰ εἶδη προβάτων τὰ ἐκτρέφόμενα ἐν Ἑπέρω,

Δυστυχῶς, παρὰ τὰς καταβληθείσας προσπάθειάς μας, ἡ παρούσα ἐργασία παρουσιάζει σημαντικὰ κενὰ ἐν τῇ διερευνησίᾳ τοῦ προβάτου τούτου, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν προβάτων τῶν ἐκτρέφομένων ἐν τῷ Ἑπειρωτικῷ χώρῳ.

Οὕτω, λόγῳ ἐλλείψεως τῶν πρὸς τοῦτο εἰδικῶν ὀργάνων, δὲν κατέστη δυνατὴ τόσον ἡ μελέτη τοῦ ἐρίου ὅσον καὶ ἡ κρανιολογικὴ διερεύνησις τῶν προβάτων τούτων. Μικρὸς σχετικῶς εἶναι ἐπίσης ὁ ἀριθμὸς τῶν σωματομετρήσεων, αἵτινες ἀφοροῦν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ προβάτου κατὰ τὰς διαφόρους ἡλικίας αὐτοῦ καὶ βραχὺ τὸ χρονικὸν διάστημα καθ' ὃ ἠσκήθη ἡ ἐπιλογή ἐν τῷ Σταθμῷ.

Παρ' ὅλας ὁμως τὰς ὡς ἄνω ἀτελείας, νομίζομεν ὅτι τὰ συγκεντρωθέντα στοιχεῖα ἀποτελοῦν πολύτιμον ὑλικόν, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπεξεργασία ἦτο ἐπιβεβλημένη, δεδομένου ὅτι διὰ τὰ Ἑπειρωτικὰ πρόβατα δὲν ἐγένετο μέχρι σήμερον ἐτέρα ἐργασία.

ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ

Λίαν ἐνωρὶς κατὰ τὴν Νεολιθικὴν περίοδον ἐξημερώθη τὸ πρόβατον. Ὁ Robert J. Rodden εἰς τὸ Excavations at the Early Neolithic Site at Nea Nicomedeia Greek Macedonia (1961 Season) γράφει περὶ αἰγοπροβάτων τὰ ἀκόλουθα: «Πρόβατα καὶ αἴγες ἀσφαλῶς ὑπῆρχον, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ τεμαχισμένα κέρατα καὶ μερικὰ τεμαχισμένα κρανία..... Τὸ πλεῖστον τῶν ὀστέων τῶν προβάτων εἶναι μικρῶν διαστάσεων. Αἱ διαστάσεις τῶν μετρηθέντων 17 ὀστέων πτέρνης (Calcanea) ἀνέρχονται εἰς 22—24 χιλιοστά, ἔναντι 27—29 χιλιοστών, εἰς ἃ ἀνέρχεται τὸ μῆκος τοῦ ὀστοῦ πτέρνης μιᾶς μετρίου μεγέθους συγχρόνου φυλῆς προβάτων (Dorset Horn)». Ἡ χρονολόγησις τῶν ὀστέων τούτων διὰ τῆς μεθόδου τοῦ ραδιάνθρακος, κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα, δίδει ἡλικίαν τῶν ὀστέων 6100 π. Χ., δηλαδὴ τὴν αὐτὴν χρονολογίαν μὲ τὴν πρώτην νεολιθικὴν περίοδον τῆς Εὐρώπης.

Ἀναφέρεται ἐπίσης, ἰπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, ὅτι ἐξημερωμένα πρόβατα διεπιστώθησαν ἤδη τὸ 9000 π.Χ. εἰς τὸ Shanidar (Reeg G. A. Zeitschrift für Tierzucht und Zuchtungsbiologie 1961).

Βάσει τῶν μέχρι σήμερον ἐρευνῶν, τὸ πρόβατον φέρεται ὡς τὸ πρῶτον κατοικίδιον ζῶον, ἐξημερωθὲν τὸ 9000 π.Χ. Ἐνῶ ὁ βόυς καὶ ἡ αἶξ φέρονται ἐξημερωθέντα τὸ 6500 π.Χ.

Είναι άξιον παρατηρήσεως, ότι εις τὸ πρόβατον ἡ ἐξημέρωσις προεκάλεσε μίαν σημαντικὴν ἀμβλυσιν τῶν πνευματικῶν του ἰκανοτήτων. Ἐνῶ τὰ σήμερον ζῶντα ἄγρια εἶδη τοῦ προβάτου ἐμφανίζουσι σημαντικὰς πνευματικὰς ἰκανότητας καὶ σχεδὸν παρεμφερεῖς πρὸς τὰς τῆς ἀγρίας καὶ ἐξημερωμένης αἰγός, τὸ ἐξημερωθὲν κατοικίδιον πρόβατον ἔχει ἀπωλέσει σχεδὸν τὰς ἰκανότητας αὐτοῦ προσαρμογῆς πρὸς τὸν κίνδυνον καὶ τὰς ἐναλλασσομένας συνθήκας τοῦ περιβάλλοντος. Πρὸ 2000 ἐτῶν ὁ Πλίνιος ἔγραφε: «Τὸ πρόβατον εἶναι ἐξαιρετικῶς βλακῶδες».

Ὁ Rüttimayer ἐθεώρει τὸ πρόβατον τοῦτο καταγόμενον ἐκ τοῦ ἀφρικανικοῦ προβάτου (Onis Tragelaphus) Τὸ πρόβατον τοῦτο ἐξημερώθη λίαν ἔνωρις κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν ἤτοι τὸ 9000 π.Χ.. Ἀπὸ τῆς Προαιγυπτιακῆς ἐποχῆς τῆς Negada καὶ κατὰ τὰ μέσα τῆς 4ης π.Χ. χιλιετηρίδος ἐμφανίζεται τὸ ἐξημερωμένον τοῦτο πρόβατον εἰς μίαν ἀνάγλυφον πλάκα τοῦ Μουσείου τοῦ Gizey τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Βραδύτερον ἐπίσης εἰς τοὺς τάφους τοῦ Μπινὶ Χασάν τῆς 12ης δυναστείας (2000—1788 π.Χ.) ἐμφανίζεται τὸ ἐξημερωμένον πρόβατον τῆς Αἰγύπτου εἰς πολλαπλᾶς παραστάσεις.

Βραδύτερον, διὰ τῶν στρατιωτικῶν μετακινήσεων τῶν ἐποχῶν ἐκείνων, προωθήθη ἐν Αἰγύπτῳ ἐκ τῆς πρόσω Ἀσίας ἕτερον εἶδος προβάτου παραγωγικώτερον εἰς ἔριον.

Ἐκ τῆς Αἰγύπτου τὸ Ἀφρικανικὸν πρόβατον προωθήθη πρὸς τὴν Ἀραβίαν καὶ διὰ Συρίας πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ὅμοίως διὰ τῆς θαλασσίας ὁδοῦ προωθήθη πρὸς τὰς νήσους τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀρχιπελάγους καὶ ἤδη κατὰ τὸ 6100 π.Χ. συναντᾶνται εἰς Νέαν Νικομήδειαν. Βραδύτερον, κατὰ περίοδον τοῦ Μινωϊκοῦ καὶ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, συναντᾶται ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Εἶναι ἤδη γνωστὸν ἐκ τῶν εὐρημάτων τῶν σχετικῶν ἀνασκαφῶν, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ τὸ ἑλληνικὸν πρόβατον ὁμοίωζε καταπληκτικῶς πρὸς τὸ πρόβατον τῶν λιμναίων συνοικισμῶν τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης. Εἰς ἓν ἐκ τῶν εὐρημάτων τῶν θολωτῶν τάφων τοῦ Μενιδίου, ἀνασκαφέντων τὸ 1879 καὶ προερχομένων ἐκ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, παρίστανται ἐξημερωμένα πρόβατα μὲ ἐπιμήκη κεφαλὴν, μακρὰν οὐρὰν καὶ μακρὰ κέρατα χαρακτηριστικὰ τοῦ Βορειοαφρικανικοῦ προβάτου. Τὴν ἰδίαν ἐμφάνισιν παρουσιάζουσι καὶ 4 κεφαλαὶ προβάτων ἐσκαλισμένα ἐπὶ ἀμεθύστου εὐρεθέντος εἰς Βαφειὸν καὶ εἰργασμένου κατὰ τὴν Μυκηναϊκὴν ἐποχὴν. Δύναται κατὰ ταῦτα νὰ θεωρηθῆ βέβαιον, ὅτι τὸ πρόβατον τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν Μυκηναϊκὴν περίοδον ἦτο πρόβατον Βορειοαφρικανικῆς προελεύσεως..

Ἦδη, κατὰ τὰ μέσα τῆς δευτέρας π.Χ. χιλιετηρίδος, τὸ πρόβατον διατηρεῖται εἰς τὰ ὄρεινὰ τμήματα τῆς Ἑλλάδος εἰς μεγάλας ἀγέλας. Βραδύτερον εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ βοσκαὶ τῶν προβάτων καὶ τὰ προβατοποιμνία ἐμφανίζονται διαδραματίζοντα σημαίνοντα ρόλον εἰς τὴν ἑλληνικὴν ζωὴν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Υἱοὶ βασιλέων καὶ πρόσωπα τῆς αὐτῆς ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἐκτροφὴν τῶν προβάτων καὶ οἱ ποιμένες ἀπολαμβάνουσι μεγάλων τιμῶν παρ' αὐτῶν τούτων τῶν βασιλέων. Τὰ πρόβατα βόσκουσι καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ ἐπιστρέφουσι ἄργα τὸ ἑσπέρασ, ὅποτε καὶ ἀμέλγονται. Τὸ γάλα τοῦ προβάτου κατεργάζεται εἰς τυρὸν κατὰ τρόπον καὶ μὲ ἐργαλεῖα οὐχὶ σημαντικῶς διαφέροντα ἐκείνων ἅτινα καὶ σήμερον μεταχειρίζονται οἱ νομάδες ποιμένες τῶν ὄρεινῶν τῆς χώρας διαμερισμάτων.

Βραδύτερον τὸ ἐριοπαραγωγὸν μακρῶρον πρόβατον τῆς Δυτικῆς Ἀσίας προωθήθη ὑπὸ τῶν Σημιτῶν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν ἀπὸ ὅπου, διὰ τῆς Σά-

μου, εισηχθη καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, ὅπου διὰ συστηματικῆς ἐπιλογῆς ἐδημιουργήθησαν καὶ ἐκ τοῦ ἐριοπαραγωγῶν τούτου προβάτου ἀρκεταὶ φυλαί. Ἐκ τῶν φυλῶν τούτων, κατὰ τὸν Ludwig Reinhardt, αἱ περιφημότεραι ἦσαν τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἀττικῆς. Διὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ρώμης τὸ πρόβατον τοῦτο ἔφθασε μέχρι τῆς Ἰβηρικῆς Χερσονήσου καὶ ἐν τῷ εὐνοϊκῷ τούτῳ περιβάλλοντι παρήγαγε τὰ περίφημα διὰ τὸ ἔριον τῶν Μερινός.

Κατὰ τὴν μυθολογίαν, ἡ θεὰ Νεφέλη ἐδώρησεν εἰς τὰ τέκνα τῆς Φρίξον καὶ Ἑλλην χρυσόμαλλον κριόν, τὸν ὅποιον εἶχε λάβει ὡς δῶρον παρὰ τοῦ Ἑρμοῦ, ἵνα φυγαδεύσῃ τὰ τέκνα τῆς ἐκ τῆς Βοιωτίας εἰς τὴν Κολχίδα. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ κριοῦ εἰς θυσίαν, τὸ δέρμα του ἐδωρήθη εἰς τὸν βασιλέα τῆς Κολχίδος Αἰήτην. Βραδύτερον, ὁ Θεσσαλὸς ἦρως Ἰάσων, ἡγούμενος τῶν Ἀργοναυτῶν, ἤρπασεν τὸ χρυσόμαλλον τοῦτο δέρας.

Ἐκ τοῦ ὡς ἄνω Ἀσιατικοῦ προβάτου τοῦ Arkal, διὰ διαβιώσεως ὑπὸ δυσμενεῖς συνθήκας διὰ μέσου τῶν αἰώνων, κατάγεται καὶ τὸ σημερινὸν μακρῦρον πρόβατον τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰ ὅμοια τούτου πρόβατα τῆς Βαλκανικῆς, Οὐγγαρίας καὶ Τρανσυλβανίας. Ἄπαντα τὰ πρόβατα ταῦτα, τῶν ὁποίων τὸ ἔριον ὅτε μὲν εἶναι λεπτὸν καὶ σχετικῶς βραχὺ ὑπενθυμίζον τὸ ἔριον τοῦ Μερινός, ὅτε δὲ εἶναι ἀναμεμιγμένον καὶ σύγκειται ἐκ τριχῶν καθαρῶν ἐρίου καὶ μακρῶν τριχῶν, καλοῦνται ὑπὸ κοινὴν ὀνομασίαν πρόβατα Zackel.

Κατὰ τὰ ἄνωτέρω, τὸ ἀρχικὸν πρόβατον τῶν λιμναίων συνοικισμῶν, ὅπως ἦτο διαδεδομένον ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν Μινωϊκὴν καὶ Μυκηναϊκὴν περίοδον, ἀντικατεστάθη ἤδη ἀπὸ τῶν μέσων τῆς πρώτης π.Χ. χιλιετηρίδος ὑπὸ ἐριοπαραγωγῶν προβάτων ἀσιατικῆς προελεύσεως, διαπεραιωθέντων ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ἐκ τῶν Μικρασιατικῶν παραλίων.

Ἐν Ἠπείρῳ, τὸ Ἀσιατικὸν τοῦτο πρόβατον ἐσημείωσε σημαντικὴν αὐξησιν καὶ ἀκμὴν, ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ βασιλέως Πύρρου.

Τὰ προβατοποιμνία τοῦ βασιλέως τούτου ἦσαν γνωστὰ καὶ πεφημισμένα καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Εὐγενοῦς ἐπίσης καταγωγῆς ποιμνία ἐξέτρεφον καὶ οἱ εὐγενεῖς καὶ αὐλικοὶ τοῦ βασιλέως τούτου.

Μετὰ τὴν Ρωμαϊκὴν κατάκτησιν καὶ τὴν κατὰ τὸ 167 π.Χ. γενομένην καταστροφὴν 70 Ἠπειρωτικῶν πόλεων ὑπὸ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου, προκαλέσασαν γενικὴν ἐξαθλίωσιν τοῦ ἐντοπίου πληθυσμοῦ ἐν τῇ χώρᾳ, καὶ ἡ Ἠπειρωτικὴ προβατοτροφία ὑπέστη τὸν σχετικὸν δυσμενῆ ἀντίκτυπον. Τὰ ποιμνία τῶν εὐγενῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Πύρρου βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἤρχισαν νὰ διαλύωνται καὶ ἡ εὐγενῆς φυλὴ τῶν Ἠπειρωτικῶν προβάτων ἐξεφυλίσθη. Βραδύτερον, κατὰ τὸν μεσαῖωνα, οἱ διάφοροι βάρβαροι (Βάνδαλοι, Γότθοι, Σλαῦοι, Ἄβαροι, Βούλγαροι κλπ.), διὰ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐπιδρομῶν ἐναντίον τῆς Ἠπείρου, προεκάλεσαν γενικὴν καταστροφὴν ἐν τῇ χώρᾳ. Τὰ δάση κατεστράφησαν ὑπὸ τούτων καὶ αἱ πεφημισμέναι βοσκαὶ τῆς Ἠπείρου, ὀλίγον κατ' ὀλίγον μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν δασῶν, ἀπεπλύθησαν ἢ κατεκλύσθησαν ὑπὸ τῶν σχηματισθέντων ἐν τῷ μεταξύ χειμάρρων. Ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας ἡ προβατοτροφία εὐρέθη ὑπὸ δυσμενεστέρως εἰσέτι συνθήκας καὶ τὸ Ἠπειρωτικὸν πρόβατον, προσαρμοσθὲν πρὸς τὰς δημιουργηθείσας δυσμενεστέρως συνθήκας, ἐξεφυλίσθη ἔτι μᾶλλον. Κατὰ τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν, αἱ συνθήκαι οὐ μόνον δὲν ἐβελτιώθησαν, ἀλλὰ κατέστησαν χαλεπώτεροι. Τὰ πεδινὰ τμήματα γῆς περιήλθον εἰς χεῖρας Τούρκων εὐγενῶν, οἵτινες ἐγκατέλειπον σημαντικὰ τμήματα ταύτης ἀκαλλιέργητα καὶ τὰ ἐπενοικίαζον διὰ χειμερινὰς βοσκὰς εἰς νομάδας κτηνοτρόφους, οἵτινες συνετήρουν εἰς τὰ πεδινὰ ταῦτα λειβάδια σημαντικὸν ἀριθμὸν προβάτων. Κατὰ τὴν ἐποχὴ

ταύτην (1600—1900) ἡ νομαδικὴ κτηνοτροφία λαμβάνει τεραστίαν ἀνάπτυξιν. Ὁ Πουκεβίλ εἰς τὸ «Voyage en Grece» (1805) ἀναγράφει, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ νομάδες κτηνοτρόφοι ἀνῆρχοντο κατὰ ἐπαρχίας ὡς κάτωθι:

	Ἄριθμός οἰκογενειῶν.	Ἄριθ. κατοίκων
Ἐπαρχία Μαλακασίου (Καλαρυτῶν)	2.565.	12.825
» Μετσόβου	1.870	9.350
» Ζογορίου	1.130	5.650
» Ἄσπροποτάμου	2.230	11.150
Σύνολον	<u>7.785</u>	<u>38.975</u>

Οἱ νομάδες κτηνοτρόφοι (προβατοτρόφοι), ἰδίᾳ τῶν Καλαρυτῶν, Μετσόβου καὶ τοῦ Ζαγορίου, ἐδημιούργησαν Συνεταιρισμοὺς πωλήσεως τυροῦ καὶ προϊόντων ἐρίου κατασκευαζομένων ἐν τῇ οἰκιακῇ οἰκοτεχνίᾳ τῶν νομάδων (καποτῶν κλπ.), οἵτινες βαθμηδὸν κατώρθωσαν νὰ φθάσουν νὰ πωλοῦν ἀπ' εὐθείας τὰ ὡς ἄνω προϊόντα εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Νεαπόλεως, Λιβόρνου, Γενούης, Σαρδηνίας, Σικελίας, Μάλτας, Βενετίας, Τεργέστης, Ἀγκῶνος, Ραγούζης, Βιέννης, Κων)πόλεως κλπ. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ χωρικὴ προβατοτροφία τῆς Ἠπείρου ἦτο λίαν περιορισμένη. Ὁ κολλῆγος γεωργὸς τῶν πεδινῶν ἠπειρωτικῶν τμημάτων συνετήρει ἐλάχιστον ἀριθμὸν προβάτων, δεδομένου ὅτι δὲν διέθετε ἰδίαν γῆν πρὸς βοσκήν τούτων.

Οἱ μεγαλοῖδιοκτῆται Τοῦρκοι εὐγενεῖς εὑρισκόν συμφερωτέραν τὴν ἐνοικίᾳσιν μεγάλων τμημάτων τῶν ἐκτάσεων τῶν τσιφλικίων τῶν ἀπ' εὐθείας εἰς τοὺς Ἀρχιποίμενας «Τσελιγκάδες» τῶν νομάδων, οἵτινες οὐχὶ σπανίως διηύθυνον ποίμνια συγκείμενα ἐκ 5.000—10.000 προβάτων, 1.000 αἰγῶν καὶ ἀναλόγου ἀριθμοῦ ἵππων καὶ ἡμιόνων.

Ὁ Κρυστάλλης εἰς τὰ «Τραγούδια Στάνης» περιγράφει κατὰ ἀριστουργηματικὸν πρᾶγματι τρόπον τὴν ζωὴν τῶν νομάδων τούτων. Διὰ τὴν ἀριθμητικὴν σύνθεσιν τῶν «Τσελιγκάτων» ὁ Κρυστάλλης γράφει εἰς τὸν «Κοῦρο»:

*«Στοῦ Μπάρδα κοῦρον ἔχουν
Εἴκοσι πέντε εἰν' ἡ κοπή, διακόσιοι οἱ κουρευτάδες
Κι' ἄλλοι ἑκατὸ πὸν κουβαλοῦν κι' ἄλλοι ἑκατὸ πὸν στρίβουν
Πὸν στρίβουν τὰ κολόκουρα, πὸν δένουν τὰ ποκάρια».*

Εἰς τὸν «Σκάρον» καὶ τὸν «Γέννον» περιγράφει ὁ ποιητὴς εἰς στίχους λεπτομερῶς τὴν τεχνικὴν τῆς νομαδικῆς κτηνοτροφίας:

*«Βόσκουν αὐτὰ μὲ τῇ δροσιᾷ καὶ μὲ τὸ κρῦο τῆς νύχτας
Σὲ γούπατον σὲ λαγκαδιὰ καὶ σ' ὄχτους ἀπλωμένα.*

Ὁ Τσελιγγας ἀναρωτᾷται ἀραδαριὰ καθέναν:

- Πόσες ἀπόψε γέννησαν;
  - Κι' εἰν' ὄλα Λάμπη ζωντανά;
  - Διπλάρια;
  - Ἰσιάσαμεν. Τὰ ζωντανὰ βυζαίνουν;
  - Ἐχουν οἱ μάνες γάλα;
  - Ὡς τὰ χορτάρια οἱ πλιότερες τὰ σέρνουν τὰ μαστάρια.
- Σαράντα λάλα Γάκη.
  - Βγάλε μονάχα πέντε
  - Δέκα.
  - Πίνουν σὰν δυομηνίτικα.

- Λιψές δὲν εἶναι;
—Κι' ἄν εἶναι, βυζαίνουν στὰ τσαγκάδια.
—Μὲ τὰ τσαγκάδια σήμερα ποιὸς ἦταν;
—Ὁ Γιαννίκας
—Μὲ τὰ ψιμάρινα;
—Ὁ Ζάγιαννος
—Μὲ τὰ γαλάρια;
—Ὁ Νάσης
—Μὲ τὰ μηλιόρια;
—Ὁ Θόδωρος
—Καὶ μὲ τὰ στέρφα;
—Ὁ Χίτας
—Ἀλείφαταν μὲ χαμαιλιὸ τὸν τσάρο;
Καὶ τὰ γρέκια.
—Γλέπετε τὶ μᾶς ἔκαμε κειὸ τὸ κακὸ λιοβόρι;
Τ' ἀνάποδου τ' ἄλωναριοῦ; Ἐμνε ὁ μαρκάλος πίσω.
Θυμᾶστε ἀνήμερα τ' Ἀη—Λιᾶ ρίξαμε τὰ κριάρια
Καὶ τὸ Δεκαπενταύγουστο ξεσκόλασε ὁ μαρκάλος
Μῆτρο . . . . . ».

Ἀπὸ τῆς ἐλευθέρωσης (1912) καὶ ἰδίᾳ μετὰ τὴν ἀπολλοτρίωσιν τῶν τσιφλικίων, ἡ νομαδικὴ προβατοτροφία ἤρχισε νὰ ἀντιμετωπίζῃ σοβαρὰς δυσχερείας διὰ τὴν ἐξεύρεσιν χειμερινῶν λειβαδίων, καὶ οὕτω ὁ ἀριθμὸς τῶν συντηρουμένων νομαδικῶν ποιμνίων περιορίσθη.

Κατὰ τὸν Δημ. Συράκην, τὸ 1923 ὑπῆρχον ἐν Ἠπειρῷ 492 οἰκογένειαι Σαρακατσανέων νομάδων, 531 οἰκογένειαι Καραγκούνηδων, 190 οἰκογένειαι Κουτσοβλάχων νομάδων καὶ 378 οἰκογένειαι νομαδιζόντων χωρικῶν. Ἦτοι τὸ σύνολον τῶν νομαδικῶν οἰκογενειῶν τῆς Ἠπείρου ἀνῆρχετο κατὰ τὸ 1923 εἰς 2.091 οἰκογενεΐας ἐναντι 5.565, εἰς ἅς ἀναβιβάζει ταύτας ὁ Πουκεβίλ διὰ τὸ ἔτος 1805.

Ἦσημειώθη ἐπομένως μείωσις κατὰ τὰ 115 ταῦτα ἔτη ἀνερχομένη εἰς 62,43% τῶν οἰκογενειῶν, αἵτινες ἡσχολοῦντο μὲ τὴν νομαδικὴν προβατοτροφίαν.

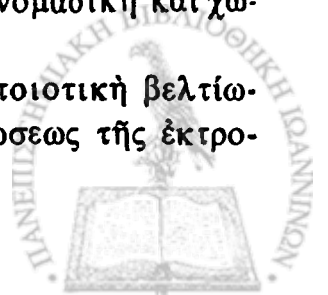
Ἐναντι ὅμως τῆς παρατηρηθείσης σημαντικῆς μείωσης τῆς νομαδικῆς προβατοτροφίας, ἡ χωρικὴ τοιαύτη ἔσημείωσε σοβαρωτάτην αὐξησιν, ὑπερκαλύψασα τὴν ἐπελθοῦσαν μείωσιν τῆς νομαδικῆς προβατοτροφίας.

Κατὰ τὰ στατιστικὰ στοιχεῖα τοῦ 1962, ἐκτρέφονται ἐν Ἠπειρῷ 1.039.757 πρόβατα, ἐξ ὧν οἰκόσιτα 1.350, ἡμιοικόσιτα 13.580, ποιμενικὰ χωρικὰ μὴ μετακινούμενα 541.377, ποιμενικὰ χωρικὰ μετακινούμενα 164.800 καὶ νομαδικὰ 318.650.

Οἱ ὡς ἄνω ἀριθμοὶ ἀποτελοῦν τὸ μέγιστον δυνατὸν ὄριον ἐκτροφῆς ποιμενικοῦ προβάτου ἐν Ἠπειρῷ, διότι διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τούτου συνεχίζεται ἡ ὑπερβόσκησις τῶν φυσικῶν λειμώνων καὶ προκαλεῖται ὑποβάθμισις συνεχῆς τοῦ χώρου.

Ἦδη ὅμως, ἀπὸ τοῦ 1961, διὰ τῆς ἐντατικῆς μεταναστεύσεως καὶ τῆς ἐκ ταύτης σοβαρᾶς αὐξήσεως τοῦ ἡμερομισθίου τῶν ποιμένων, ἤρξατο σημειουμένη κάμψις εἰς τὴν προβατοτροφίαν τὴν ποιμενικὴν (νομαδικὴ καὶ χωρικὴν) καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν προβάτων ἀρχίζει νὰ μειοῦται.

Φρονοῦμεν, ὅτι μελλοντικῶς θὰ πρέπει νὰ ἐπιδιωχθῇ ποιοτικὴ βελτίωσις τῶν διατηρουμένων ζώων, ὥστε ἐκ τῆς ἀριθμητικῆς μείωσης τῆς ἐκτρο-

φής τῶν προβάτων, τοῦλάχιστον διὰ τὴν προσεχῆ 10ετίαν, νὰ μὴ ἐπέλθῃ μείωσις τῆς παραγομένης ποσότητος κρέατος καὶ γάλακτος.

Γενικῶς εἰς τὰς πεδινὰς περιοχὰς τῆς Ἡπειροῦ ἐμφανίζεται τάσις διατηρήσεως ἡμιοικοσίων καὶ οἰκοσίων προβάτων ὑψηλῆς σχετικῶς παραγωγικῆς ἰκανότητος. Διὰ τὴν δημιουργίαν τοιούτων ζώων εἰς τὰ Ἡπειρωτικὰ ὑψίπεδα, ὅπου ὁ ἐγκλιματισμὸς τοῦ Χιακοῦ προβάτου κρίνεται λίαν δυσχερῆς, ἂν μὴ ἀδύνατος, καταβάλλεται προσπάθεια δημιουργίας βελτιωμένων προβάτων διὰ διασταυρώσεως τῶν προβάτων «Καραμάνικο Κατσικᾶς» τῶν ἡπειρωτικῶν ὑψιπέδων μὲ κριοὺς Φρισλανδίας. Ἡ κυρία δυσχέρεια ἐν τῇ προσπαθείᾳ ταύτῃ ἐγκείται εἰς τὴν εὐπάθειαν, ἣν ἐμφανίζει ἡ καθαρὸαιμος ἐκτροφή τῶν προβάτων Φρισλανδίας, ἔναντι τῶν παρασιτικῶν καὶ λοιμοδῶν νοσημάτων τῆς περιοχῆς (στρογγυλιάσεις—Διστομιάσεις—Πυροπλασμώσεις καὶ κυρίως πνευμονικαὶ παστεριδιάσεις). Πάντως, τὰ προϊόντα τῆς 1ης υἱϊκῆς γενεᾶς (βιομηχανικὴ διασταύρωσις) εἶναι ἄτομα λίαν παραγωγικὰ καὶ ταυτόχρονα σχετικῶς ἀνθεκτικὰ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μεταξὺ τῶν παραγωγικῶν κλάδων τῆς Ἑλληνικῆς κτηνοτροφίας, ἡ προβατοτροφία κατέχει ὅλως ἐξαιρετικὴν θέσιν. Ἀποτελεῖ διὰ τὴν Ἑλληνικὴν ὑπαιθρον τὸ σημαντικώτερον ζῶικὸν κεφάλαιον τὸ προοριζόμενον διὰ τὴν παραγωγήν κρέατος, γάλακτος (προϊόντων γάλακτος), ἐρίου κλπ. Ἡ οἰκονομικὴ τῆς σημασία ἐν Ἑλλάδι εἶναι κατὰ πολὺ ἀνωτέρα τῆς σημασίας, ἣν ἔχει ὁ κλάδος οὗτος διὰ τὰ βορειοευρωπαϊκὰ κράτη καὶ λαμβάνει τὴν θέσιν ἣν κατέχει ἡ ἀγέλας εἰς τὰς χώρας ταύτας. Κατὰ τὴν προσεχῆ δεκαετίαν προβλέπεται σχετικὴ μείωσις τοῦ ρόλου τῆς προβατοτροφίας, πλὴν ὅμως ἡ σημασία τοῦ κλάδου τούτου θὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ εἶναι σοβαρά.

Τοῦτο βεβαίως δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθῆ ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ καθυστερημένον τοῦ Ἑλλήνος γεωργοῦ, ὡς πολλοὶ διατείνονται, ἀλλὰ εἰς τὰς εἰδικὰς κλιματολογικὰς, ἔδαφολογικὰς καὶ κατὰ κύριον λόγον γεωργοοικονομικὰς συνθήκας τοῦ Ἑλληνικοῦ γεωργικοῦ τοπίου, αἵτινες προσφέρονται μέχρι σήμερον εὐνοϊκῶς διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ ἐξαιρετικοῦ τούτου ζώου.

Τὸ μικρόσωμον τοῦτο μηρυκαστικόν, μὲ τοὺς ἰσχυροὺς πόδας, εἶναι τὸ καταλληλότερον ζῶον, ὅπερ δύναται νὰ διατρέχῃ τὰς ἀραιοφύτους πλαγιᾶς τῆς ἀλπικῆς, ὑπαλπικῆς καὶ χαμηλῆς ὀρεινῆς Ἑλληνικῆς χώρας καὶ νὰ ἀξιοποιῇ τὸ βραχύ, ἀλλ' ἀρίστης ποιότητος «βουνίσιο» αὐτοφυῆς χόρτον.

Ἄνευ τοῦ ζώου τούτου ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν περιοχῶν τούτων θὰ ἦτο δυσχερεστάτη.

Αἱ ἀπέραντοι πλαγιαὶ τῶν Ἑλληνικῶν λόφων καὶ ὀρέων, ἐνωρὶς ἀπὸ τὶς ἀνοιξέως μέχρι ἀργὰ τὸ Φθινόπωρον, ἀποτελοῦν τὰς περιοχὰς ἐπὶ τῶν ὁποίων κυρίως βόσκει τὸ πρόβατον, τὸ ὁποῖον ἀξιοποιεῖ, ἐκτὸς τούτων, κατὰ τὸ θέρος, τὰς ἀποκαλυπτομένας παραβαλτίους ἐκτάσεις, τὰς «καλαμιὰς» τῶν σιτηρῶν, τὴν πενιχρὰν θερινὴν βλάστησιν τῶν κοφτολειβαδίων (μετὰ τὴν κοπὴν τοῦ χόρτου), τὰ κοινοτικὰ λειβάδια, τὰς παρυφὰς τῶν ὁδῶν καὶ χανδάκων κλπ. Κατὰ τὸν χειμῶνα αἱ ἀρτίτοκοι προβατίνες βόσκουν καὶ τὰ πρὸς τοῦτο εἰδικῶς σπειρόμενα «χασίλια». Δίδονται ἐπίσης κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ μικραὶ ποσότητες συμπληρωματικῶν τροφῶν (χόρτον καλῆς ποιότητος καὶ μικρὸν ποσὸν κριθῆς ἢ ἀραβοσίτου).

Οὕτω, διὰ τοῦ ζώου τούτου ἡ χωρικὴ μας οἰκογένεια, χωρὶς νὰ ἀπασχολῆ

διὰ τὴν συντήρησίν του πολυτίμους καὶ ἀπαραίτητους διὰ τὴν γεωργικὴν παραγωγὴν ἐκτάσεις, κατορθώνει νὰ ἐξοικονομῇ οὐ μόνον τὸ ἀπαραίτητον γάλα, κρέας καὶ ἔριον διὰ τὴν συντήρησίν της, ἀλλὰ νὰ δίδῃ τὰ ἐκ τούτου πλεονάσματα εἰς τὴν κατανάλωσιν. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐλαττοῦται σημαντικῶς τὸ ἔλλειμμά μας εἰς κτηνοτροφικὰ προϊόντα ἀφ' ἐνός καὶ ἐξασφαλίζεται ταυτοχρόνως ἐν τινι μέτρῳ καὶ ἡ διὰ κάθε γεωργικὴν παραγωγὴν ἀπαραίτητος κόπρος ἀφ' ἑτέρου.

Διὰ τὴν παραγωγὴν ταύτης καὶ μόνον, εἰς ἄλλας περισσότερον πλουσίας γῶ-καὶ μὲ καλλιτέρας κλιματικὰς συνθήκας, χρησιμοποιεῖται ἡ ἀγέλας, ἡ συντήρησις τῆς ὁποίας ἀπαιτεῖ χρησιμοποίησιν ἐκτάσεων γεωργικῶς καλλιεργουμένων. Τοιοῦτος ὅμως τρόπος γεωργικῆς ἐκμεταλλεύσεως, διὰ τὰς ἑλληνικὰς συνθήκας, εἶναι τελείως δυσχερής, ἂν μὴ ἀδύνατος, διότι ἀφ' ἐνός μὲν ὁ μέσος κλῆρος τῆς ἑλληνικῆς οἰκογενείας εἶναι πολὺ μικρὸς (20 στρέμματα), ὡς ἀνεπαρκῆς ἀκόμη καὶ διὰ τὴν παραγωγὴν τῶν γεωργικῶν προϊόντων τῶν ἀναγκαιούντων διὰ τὰς ἀγροτικὰς οἰκογενείας, ἀφ' ἑτέρου δὲ αἱ κλιματικαὶ συνθήκαι παρ' ἡμῖν, λόγῳ κυρίως τῆς ἐλλείψεως τοῦ ἀπαραίτητου ὕδατος, δὲν εὐνοοῦν ὅπως ἀλλαχού τὴν ἀνάπτυξιν καὶ εὐδοκίμησιν τῶν ἑαρινῶν καλλιεργειῶν, δι' ὧν κυρίως ἐπιτυγχάνεται ἡ παραγωγή ζωοτροφῶν. Βεβαίως ἤδη διὰ τῆς ἐντατικῆς μεταναστεύσεως τῶν κατοίκων πρὸς τὰς βιομηχανικὰς χώρας ἀρχίζουσι νὰ δημιουργοῦνται δυνατότητες αὐξήσεως τοῦ μέσου κλήρου καὶ ἐπομένως δημιουργίας ἐνσταυλισμένης κτηνοτροφίας.

Οὕτω, ἡ καλλιέργεια τῶν κτηνοτροφικῶν φυτῶν καθίσταται παρ' ἡμῖν λίαν δυσχερής εἰς τὰς περισσοτέρας ἀγροτικὰς μας περιοχάς. Ὄταν πάλιν εἰς ὠρισμένα τμήματα τῆς χώρας οἱ ἀνωτέρω δυσμενεῖς κλιματολογικοὶ παράγοντες ἐκμηδενίζονται διὰ τῆς ἐκτελέσεως ἐγγειοβελτιωτικῶν καὶ ἀρδευτικῶν ἔργων καὶ καθίσταται οὕτω ἐφικτὴ ἡ παραγωγή ὀψίμων καλλιεργειῶν, τότε αἱ ἐκτάσεις αὗται χρησιμοποιοῦνται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διὰ τὴν δένδροκομικὴν ἢ κηπευτικὴν καλλιέργειαν, δεδομένου ὅτι αὗται ἀποδίδουσι σημαντικῶς ἀνωτέραν ἀκαθάριστον πρὸσσοδον ἐκείνης, ἢν θὰ ἀπέδιδον διὰ τῆς καλλιεργείας κτηνοτροφικῶν φυτῶν.

Πλὴν τούτων, τὸ πρόβατον ἔχει διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀγροτικὴν γεωργοοικονομίαν καὶ ἄλλα πλεονεκτήματα.

Καὶ πρῶτον εἶναι ζῶον ἀντέχον τόσον εἰς τὸ ψῦχος ὅσον καὶ τὴν θερμότητα, μὴ ἔχον οὕτω ἀπαιτήσεις διὰ σταῦλον. Εἶναι ἐπίσης ζῶον μὲ μικρὰν σχετικῶς ἀξίαν καὶ οὕτω δύναται νὰ ἀποκτηθῇ παρὰ τοῦ Ἡπειρώτου ἀγρότου, διαθέτοντος ἀνεπαρκῆς κινήτων κεφάλαιον ἢ ν' ἀντικατασταθῇ ἐν περιπτώσει ἀπωλείας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον, ἐὰν συνέβαιεν διὰ μέγαλον μηρυκαστικόν, θὰ ἦτο πραγματικόν δυστύχημα διὰ τὴν τόσον πτωχὴν ἀγροτικὴν οἰκογένειαν.

Παραλλήλως πρὸς τὰ ἀνωτέρω, τὸ πρόβατον ἀποτελεῖ μορφήν γεωργοκτηνοτροφικῆς ἐκμεταλλεύσεως, δυναμένην εὐκόλως νὰ προσαρμοσθῇ εἰς ἀπάσας τὰς ποικίλους καὶ πλειστάκις ὑπερβαλλόντως κατατετημημένας γεωργικὰς μορφάς, ἃς δύναται νὰ ἐμφανίσῃ τὸ τόσον μεταβλητὸν ἑλληνικὸν γεωργικὸν τοπίον.

Ἡ ἱκανότης προσαρμογῆς του εἰς κάθε μεταβολὴν εἶναι ἀπεριόριστος καὶ οὕτω δύναται, ἀκόμη καὶ σήμερον, παρὰ τὰς τόσον ἀντιξόους συνθήκας, νὰ εὐρίσκη θέσιν καὶ νὰ ἐπιζῇ ἀκόμη καὶ ὑπὸ τὴν νομαδικὴν αὐτοῦ μορφήν, ἂν καὶ αὕτη διὰ νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς νέας συνθήκας, τὰς ὁποίας ἐδημιούργησεν ἡ ἀπαλλοτριώσις, ἢναγκάσθῃ νὰ μεταβληθῇ οὐσιωδῶς ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν προβάτων καὶ τὴν συνεταιριστικὴν πλαισίωσιν τῆς μορφῆς τοῦ «Τσελιγκάτου». Εὐρίσκεται οὕτω σήμερον εἰς τὸ στάδιον τῆς δημιουργίας μιᾶς νέας οἰκονομικῆς μορφῆς οὐχὶ πλέον τοῦ πατριαρχικοῦ «Τσελιγκάτου», ἀλλὰ τῆς οἰκογενειακῆς ἐκμεταλλεύσεως, διότι ὁ Τσελιγκας ἦτο συνδεδεμένος μὲ τὸν μεγαλοϊδιοκτήτην «Τσιφλικᾶν», ἐνῶ ὁ σημερινὸς νομὰς ἔπρεπε νὰ προσαρμοσθῇ μὲ τὴν σημερινὴν κοινοτικὴν καὶ συνεταιρικὴν μορφήν καὶ ἐντὸς τῶν πλαισίων ταύτης νὰ ἐξασφαλίσῃ διὰ τὴν συντήρησιν

τοῦ οἰκογενειακοῦ του προβατοποιμνίου τῶν 80—150 ζώων, οὐχὶ πλέον τὰ ἀπέ-
ραντα λειβάδια τοῦ «Τσιφλικᾶ», ἀλλὰ ἓν μέρος τῶν Κοινοτικῶν ἢ Συνεταιρικῶν
λειβαδίων. Ἰπὸ τὴν μορφήν ταύτην βεβαίως ἡ νομαδική μας προβατοτροφία κατορ-
θώνει ἀκόμη καὶ σήμερον νὰ ἐπιζῇ.

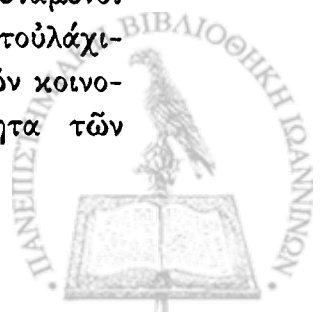
Σημαντικὸς ἐπίσης εἶναι ὁ ρόλος τῆς προβατοτροφίας καὶ ἐπὶ τῆς οἰκονομι-
κῆς ἰσορροπίας, διότι διὰ τοῦ σταθεροῦ καὶ βεβαίου, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, εἰσοδήματός
τῆς κατορθώνει καὶ ἰσοσκελίζει, κατὰ τὰ συχνὰ παρ' ἡμῖν μὴ παραγωγικὰ γεωρ-
γικὰ ἔτη, τὸν κατεστραμμένον προϋπολογισμόν τῶν ἐξόδων τῶν ἀγροτικῶν μας οἰ-
κογενειῶν. Αἱ διακυμάνσεις τὰς ὁποίας παρουσιάζουν αἱ ἀροτριαῖαι καλλιέργειαι
παρ' ἡμῖν κατὰ τὰ ἀνομβρα ἰδία ἔτη, ὅποτε ἡ γεωργική μας παραγωγή καταστρέ-
φεται πλήρως, μόνον διὰ τῆς προβατοτροφίας ἰσοφαρίζονται.

Μεγάλην σημασίαν ἐνέχει ἐπίσης καὶ τὸ ὅτι τὰ πρόβατον δίδει ἓν μικρὸν
μέν, ἀλλὰ κανονικὸν καθ' ὄλον τὸ ἔτος κατανεμόμενον εἰσόδημα διὰ τοῦ γάλακτος,
ἐρίου καὶ κρέατος καὶ οὕτω δύναται ὁ χωρικὸς εἰς τὰς ἐκτάκτους ἀνάγκας νὰ ἐξοι-
κονομῇ ἀπαραίτητα πολλάκις ποσά, ἅτινα διὰ δανεισμοῦ θὰ τοῦ ἦτο λίαν δυσχερές,
ἂν μὴ ἀδύνατον, νὰ ἐξεύρη. Μειονεκτεῖ βεβαίως τὸ πρόβατον ἔναντι τῆς ἀγελάδος
ὡς πρὸς τὴν ποιότητα τῶν παρ' αὐτοῦ καταναλισκομένων τροφῶν. Εἶναι γνωστόν,
ὅτι τὸ ζῶον τοῦτο διατρέφεται διὰ νωποῦ καὶ ξηροῦ χόρτου ἀρίστης ποιότητος καὶ
ὅτι λειβάδια μὲ κατωτέρας ποιότητος χόρτον εἶναι ἀκατάλληλα διὰ τὴν συντήρησιν
τοῦ προβάτου. Τοιαῦτα ὅμως λειβάδια πεδινὰ παρ' ἡμῖν εἶναι πολὺ ὀλίγα καὶ ἡ
ἀξιοποίησις των γίνεται ἤδη δι' ἀναλόγου ἀριθμοῦ ἀγελάδων καὶ βουβάλων. Ἀ-
παιτεῖ ὁμοίως τὸ πρόβατον ἔναντι τῆς ἀγελάδος μεγαλυτέραν ποσότητα θρεπτικῶν
στοιχείων διὰ τὴν ἐν τῇ ζωῇ συντήρησιν τοῦ ἰδίου ζῶντος βάρους, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι
φυσικὸν διὰ ζῶον πλέον μικρόσωμον τῆς ἀγελάδος καὶ διὰ ζῶον διανῶον μεγάλας
ἀποστάσεις πρὸς ἐξεύρεσιν τῆς τροφῆς του. Διατυποῦται ὁμοίως ἔναντι τῆς προ-
βατοτροφίας καὶ τὸ μειονέκτημα, ὅτι ἀφ' ἐνὸς μὲν συνηθίζει τὸν χωρικὸν μας εἰς
τὴν ὀκνηρίαν, ἀφ' ἐτέρου δὲ ὅτι εἰς τὰ χωρία μὲν μὲν μὲν μὲν μὲν μὲν μὲν μὲν μὲν
σιμοποιοῦνται πολλάκις διὰ «χασίλια» ἐκτάσεις, αἵτινες θὰ ἦσαν πλέον κατάλληλοι
διὰ τὴν παραγωγὴν σκαλιστικῶν σιτηρῶν.

Πιστεύομεν, ὅτι ἡ ὀκνηρία δὲν εἶναι ἰδιότης τῶν χωρικῶν, οἵτινες διατρέ-
φουν σημαντικὸν ἀριθμὸν προβάτων. Συνήθως εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπαιθρον οἱ καλλί-
τεροι καὶ πλέον ἐργατικοὶ γεωργοὶ εἶναι οἱ κατέχοντες πρόβατα. Δὲν πρέπει μόνον
νὰ μᾶς ἀπατᾷ ἡ πραγματικῶς εἰδυλλιακὴ εἰκὼν τοῦ ὑπὸ σκιὰν ἀναπαυομένου ποιμέ-
νος κατὰ τὰς ἑαρινὰς καλοκαιρίας, διότι αἱ λίαν περιωρισμένης διαρκείας ἀπολαύ-
σεις πληρώνονται ἀκριβὰ κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ τὸ φθινόπωρον, ὅταν μὲ τὸν ἀέρα
καὶ τὴν βροχὴν εἶναι οὗτος ὑποχρεωμένος νὰ ἀκολουθῇ τὸ βόσκον ποιμνιὸν του.
Οὔτε ἐπίσης ἡ διατήρησις ἐνὸς ποιμνίου εἶναι ζήτημα ὅπερ ἀπαιτεῖ ὀλίγας σκέψεις
καὶ προσπαθείας ἐκ μέρους τοῦ γεωργοῦ ἢ τοῦ νομάδος κατὰ τὰς σημερινὰς μάλι-
στα δυσκόλους ἡμέρας, ὥστε νὰ ἀπομένῃ εἰς τοῦτον χρόνος πρὸς ἀεργίαν.

Ἄν καὶ δὲν εἴμεθα ἴσως οἱ πλέον ἀρμόδιοι διὰ νὰ ἐρευνήσωμεν τὸ ζήτημα
τῶν «χασιλίων», οὔτε κατέχομεν ἐπαρκῆ καὶ ἀπολύτως ἐξηκρηβωμένα γεωργοοικο-
νομικὰ στοιχεῖα, ὥστε νὰ δυνάμεθα νὰ ἐρευνήσωμεν πλήρως τὸ πρόβλημα τοῦτο
ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης, ἐν τούτοις ὅμως ἐξ ὅσων κατωρθώσαμεν νὰ ἀντιληφθῶμεν
οἱ ἴδιοι ἐκ τῆς μετὰ τῆς ὑπαίθρου ἐπαφῆς μας, τὸ πρόβλημα ἐμφανίζεται ὡς κάτωθι:

Εἰς τὰ χωρία, εἰς τὰ ὁποῖα τοῦ πεδινοῦ τμήματος παράκεινται ἐκτεταμένοι
ὄρεινοι ὄγκοι, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐκμεταλλευθοῦν ἀλλέως, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχισ-
τον, εἰ μὴ διὰ τῆς προβατοτροφίας, οἱ χωρικοὶ αὐξάνουν τὸν ἀριθμὸν τῶν κοινο-
τικῶν αὐτῶν ποιμνίων ἀναλόγως πρὸς τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν χωρητικότητα τῶν

ὄρεινῶν τούτων ὄγκων διὰ τὴν συντήρησιν τῶν προβάτων κατὰ τὴν ἀνοιξιν, τὸ φθινόπωρον καὶ τὸ θέρος. Κατὰ τὸν χειμῶνα, ὅταν ὁ ὄρεινός ὄγκος καλύπτεται ὑπὸ τῆς χιόνος ἢ ὅταν λόγῳ ἰσχυρῶν ἀνέμων ἢ ἀπ' αὐτῶν βόσκησις τῶν ποιμνίων δὲν εἶναι ἐφικτή, τὰ πρόβατα συντηροῦνται βόσκοντα ὅπου εἶναι δυνατὸν ἄλλοῦ νὰ βοσκήσουν, λαμβάνοντα συμπληρωματικὴν τροφήν (χόρτον ἢ καὶ σπανίως κριθὴν) ἢ καὶ κατὰ τὸ φθινόπωρον βόσκοντα εἰς τὸ «χασίλιον».

Βόσκουν ἰδίως εἰς τὸ «χασίλιον» οἱ χωρικοὶ τὰς ἀρτιτόκους προβατίνας, εἰς ἅς, καθὼς καὶ διὰ πειραμάτων τοῦ Γεωργικοῦ Σταθμοῦ Ἰωαννίνων ἀπεδείχθη, ἡ χλόη τοῦ χασιλίου αὐξάνει σημαντικῶς τὴν γαλακτοπαραγωγὴν.

Οὕτω κατορθοῦται νὰ διαχειμάζουν 2—4 προβατίνας εἰς ἓν στρέμμα χασιλίου, βρίζης, κριθῆς, βίκου, βρώμης κλπ.

Διὰ τοῦ στρέμματος τούτου τοῦ χασιλίου καὶ διὰ τῆς προσωπικῆς ἐργασίας τῶν γεωργῶν κατορθοῦται, ὥστε νὰ καθίσταται ἐφικτή ἡ συντήρησις κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην χειμερινὴν ἐποχὴν 2—4 προβατινῶν, αἵτινες καθ' ὅλον τὸ ὑπολειπόμενον χρονικὸν διάστημα δὲν ἐκμεταλλεύονται εἰμὴ τὰς βουνοπλαγιάς, τὰς καλαμιὰς καὶ τὸ κοινοτικὸν λειβάδιον καὶ οὕτω ὀλόκληρος ἢ ἀκαθάριστος τούτων πρόσοδος δὲν πρέπει παρὰ νὰ ἐπιβαρυνθῇ, διὰ τὴν κλειστὴν οἰκογενειακὴν οἰκονομίαν τοῦ χωρικοῦ, μόνον διὰ τῶν ἐξόδων τοῦ χασιλίου.

Εἶναι γνωστὸν, ὅτι ὡς χασίλια χρησιμοποιοῦν οἱ χωρικοὶ ἀγροὺς παρακειμένους κατὰ τὸ δυνατὸν τῶν Συνοικισμῶν καὶ εὐρισκομένους εἰς ὑπενέμους θέσεις.

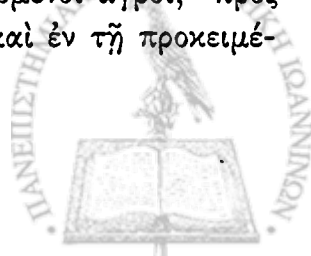
Οἱ ἀγροὶ οὗτοι σπείρονται ἑνωρὶς τὸ φθινόπωρον διὰ βρίζης, βίκου—κριθῆς, κριθῆς—βρώμης καὶ βόσκονται κατὰ τὸ τέλος Ἰανουαρίου καὶ τὸ φθινόπωρον ὑπὸ τῶν ἀρτιτόκων προβατινῶν.

Μετὰ τὸ βόσκημα τοῦτο, ὁ ἀγρὸς ἢ ἀφήνεται καὶ θερίζεται ὅταν ὠριμάση ὁ σπαρεὶς καρπὸς ἢ καλλιεργεῖται καὶ σπείρεται ἑνωρὶς τὴν ἀνοιξιν δι' ἔαρινῶν (καπνός, γεώμηλα, κηπευτικά). Τὰ πρόβατα, παραμένοντα ἐπὶ ἡμέρας εἰς τοὺς ἀγροὺς (ἐπικοίμησις), λιπαίνουσι ἀρκετὰ τούτους, ἴδια διὰ τῶν οὔρων των καὶ οὕτω ἡ βλάστησις κατὰ τὴν ἀνοιξιν εἶναι ἔντονος καὶ ἡ εἰς καρπὸν ἀπόδοσις τοῦ χασιλίου δὲν ὑστερεῖ τῆς ἀποδόσεως ἄλλων ὁμοίως ἀγρῶν ἐσπαρμένων διὰ τοῦ ἰδίου καρποῦ. Ἐν τῷ Γεωργικῷ Σταθμῷ Ἰωαννίνων μάλιστα οἱ διὰ χασιλίων σπειρόμενοι ἀγροί, βοσκόμενοι λεγογισμένως ὑπὸ τῶν προβάτων, ἀποδίδουν συχνὰ καὶ εἰς καρπὸν περισσότερον ἄλλων γειτονικῶν των ἐσπαρμένων διὰ τοῦ ἰδίου καρποῦ.

Τοῦτο ἴδια συμβαίνει ἐν Ἡπείρῳ μὲ τὰς πολλὰς πρωτῆμους ἔαρινὰς βροχὰς, κυρίως διὰ τὰ χασίλια βρίζης καὶ βίκου—βρίζης.

Ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ καὶ ἅπασαι αἱ ἀλλαχοῦ γινόμεναι ἐργασίαι συμφωνοῦν εἰς τὸ ὅτι λελογισμένη βοσκή δὲν μειοῖ τὴν εἰς καρπὸν παραγωγὴν, ἴδια εἰς τὰ κλίματα μὲ ἀρκετὰ ἀτμοσφαιρικὰ κατακρημνίσματα. Οὕτω τὰ «χασίλια» ἀποδίδουν τὸ ἴδιον ἢ καί, μετὰ ἔντονον βόσκησιν, ὀλίγον ὀλιγώτερον. Τὸ ἐκ τούτων ὅμως κέρδος εἶναι, ὡς ἤδη ἀνεφέραμεν, σημαντικῶς ἀνώτερον, διότι ἡ ἐκ τῆς μειώσεως τῆς παραγωγῆς καὶ ἡ ἐκ μεγαλυτέρας ποσότητος σπόρου ἐπερχομένη ζημία καλύπτεται ὑπεραρκούντως διὰ τοῦ εἰσοδήματος τῶν 2—4 προβατινῶν τῶν διαχειμαζουσῶν ἐν τῷ «χασιλίῳ».

Ἡ τυχὸν πάλιν χρησιμοποίησις τῶν ἀγρῶν τούτων διὰ σκαλιστικῶν σιτηρῶν, δὲν φρονοῦμεν ὅτι θὰ ἀπέδιδεν ἐπὶ πλέον εἰσόδημα τοῦ εἰσοδήματος 2 ἔστω προβάτων. Πλὴν ὅμως τούτου, παρ' ἡμῖν τοῦλάχιστον ἐν Ἡπείρῳ, εὐρισκόμεθα πολὺ μακρὰν τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν σπείρονται οἱ ὑπολειπόμενοι ἀγροὶ γραμμικῶς, σκαλιστικῶς, ὥστε νὰ ἐναπομένουν μόνον οἱ διὰ χασιλίων σπειρόμενοι ἀγροί, πρὸς γραμμικὴν σκαλιστικὴν καλλιέργειαν. Δὲν προξενεῖ ἐπομένως καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει τὸ πρόβατον ζημίαν.

Μακρυγορήσαμεν κατάτι δια τὸ «χασίλιον», διότι ἤκούσαμεν ἐν Ἡπειρῷ γνώμας ἐπιστημόνων, κατεχόντων ὑπευθύνους θέσεις, προτεινόντων τὴν δι' ἀγρονομικῆς διατάξεως κατάργησιν τοῦ χασιλίου παρ' ἡμῖν. Μιὰ τοιαύτη ἀπόφασις, φρονοῦμεν ὅτι δὲν θὰ ἦτο, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον, σκόπιμος, διότι, πλὴν τῶν παρ' ἡμῶν θεωρητικῶς κάπως ἐκτεθεισῶν ἀπόψεων ὑπὲρ τοῦ χασιλίου, ἡ πεῖρα βεβαιοῖ, ὅτι καλλιέργειαι ἔχουσαι ἐπὶ τοσοῦτον ἐξαπλωθῆ ὡς ἡ καλλιέργεια τοῦ χασιλίου, ἔχουσι πάντοτε ἀπολύτως ἀληθινὰς καὶ πραγματικὰς αἰτίας καὶ ἡ κατάργησις των ἀντὶ κέρδους μόνον ζημίαν δύναται νὰ προκαλέσῃ. Ὅπου ἄλλωστε διὰ τῆς ἐκτελέσεως μονίμων ἀποστραγγιστικῶν καὶ ἀρδευτικῶν ἔργων ἐβελτιώθησαν αἱ συνθήκαι, ἐκεῖ ὁ Ἕλλην γεωργὸς προσανατολίσθη ταχύτατα, κατήργησε μόνος του τὸ «χασίλιον» καὶ τὸ ἀντικατέστησε δι' ἄλλων πλέον προσοδοφόρων καλλιεργείων.

Ἐναπομένει ἀκόμη νὰ διερευνήσωμεν τὰς ζημίας, ἃς προκαλεῖ τὸ πρόβατον διὰ τῆς βοσκῆς ἐπὶ τῶν ὄρεινῶν ὄγκων.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι νεώτεραι ἰταλικαὶ ἐπιστημονικαὶ ἐργασίαι (ἐλληνικὴν ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ οὐδεμίαν ἔχομεν ὑπ' ὄψιν) παραδέχονται, ὅτι τὸ πρόβατον, βαδίζον ἐπὶ τῶν ὄρέων διὰ τὴν ἐξεύρεσιν τῆς τροφῆς του, παρασύρει καὶ ὠθεῖ πρὸς τὰ κάτω διὰ τοῦ μικροῦ του ἀλλὰ ἰσχυροῦ ποδὸς τὸ ἔδαφος, ἰδίᾳ εἰς τὰς μετὰ τὴν κλίσιν πλαγιάς, ἀπογυμνοῦν οὕτω βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον τὴν πλαγιὰν ἐκ τοῦ χώματος. Διερχόμενον ἐπίσης ἐκ τῶν ἰδίων πάντοτε μερῶν καὶ πατοῦν τὸ ἔδαφος ἐντόνως συμπίεζει τοῦτο καὶ δίδει οὕτω γένεσιν εἰς μικροὺς αὐλακὰς ἐπὶ τῶν ὁποίων βραδύτερον, ῥέον τὸ ἐκ τῶν βροχῶν ὕδωρ, σχηματίζει μεγαλυτέρους αὐλακὰς, οἵτινες πάλιν ἀποτελοῦν τὴν ἀπαρχὴν καὶ ἀφετηρίαν διὰ τῶν σχηματισμῶν τῶν χειμάρρων. Ὅμοίως συντείνει εἰς τὴν διάβρωσιν τοῦ ἔδαφους καὶ διὰ τοῦ ξυρίσματος τοῦ χλωροτάπητος, τὸ ὁποῖον ἐπιφέρει διὰ τῆς βοσκῆς.

Πάντα ὅμως ταῦτα εἶναι διὰ τὰς ἐλληνικὰς συνθήκας ἀμελέτητα καὶ δὲν ὑπάρχουν ἐπ' αὐτῶν ἀκριβῆ στοιχεῖα δυνάμενα νὰ μᾶς κατατοπίσουν ἐπὶ τοῦ μεγέθους τῆς ἐπερχομένης οὕτω ζημίας, διὰ νὰ καθίσταται οὕτω ἐφικτὴ ἡ σύγκρισις τῆς ζημίας ταύτης πρὸς τὰ ἐκ τοῦ προβάτου ὀφέλη. Πάντως, τὸ πρόβατον δὲν φρονοῦμεν ὅτι εἶναι ὁ σημαντικώτερος παράγων τῆς διαβρώσεως τῶν ἔδαφῶν μας.

Ἡ διαρρῦθμισις τῆς ὄρεινῆς κοίτης τῶν χειμάρρων μας, ἡ πρόληψις δημιουργίας νέων χειμάρρων, ὡς καὶ γενικώτερον τὸ πρόβλημα τῆς προφυλάξεως τῶν ἔδαφῶν μας ἀπὸ τῆς ἀποπλύσεως, προϋποθέτουσιν σειρὰν ὀλοκλήρων μέτρων διὰ τὴν καταστολὴν τῶν πολὺ μεγαλυτέρων ζημιῶν, ἃς προκαλεῖ ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τινὰ τμήματα ἴσως ἡ αἶξ. Ἄλλοι ἐπίσης διατείνονται, ὅτι ἐν τῷ ὄρεινῳ ὄγκῳ τὴν ζημίαν δὲν προκαλεῖ αὐτὸ τοῦτο τὸ πρόβατον, ἀλλὰ οἱ ἰδιοκτῆται τῶν προβάτων, οἵτινες πυροπολοῦσι τὰ χθαμαλά, ἰδίᾳ, δάση (ρόγκια) διὰ τὸν σχηματισμὸν λειβαδίων πρὸς διατροφήν τῶν προβάτων. Τοῦτο βεβαίως εἶναι προϊόν τοῦ χαμηλοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου τῶν ποιμένων, ὡς καὶ τῆς ἐλλείψεως παρὰ τούτοις δασικῆς συνειδήσεως. Δὲν δύναται τις ἐπομένως νὰ ἐπιρρίπτῃ τὴν εὐθύνην τῶν τοιούτων πράξεων τῶν ποιμένων ἐπὶ τῶν ἀκάκων προβάτων, διότι ἡ ἐκ τῶν καταστροφῶν τούτων τῶν δασῶν ἐπερχομένη αὕξησις τῆς βοσκησίμου ἐκτάσεως εἶναι τόσον μηδαμινῆ, ὥστε οὐδεμίαν σημαντικὴν ὠφέλειαν δὲν προσφέρει εἰς τὴν διατροφήν τῶν προβάτων.

Ἐξεθέσαμεν ἀνωτέρω ἐν πάσῃ δυνατῇ συντομίᾳ τοὺς εὐμενῶς ἢ δυσμενῶς ὑφισταμένους γεωφυσικοὺς καὶ γεωοικονομικοὺς παράγοντας διὰ τὴν ὑπαρξιν τῆς προβατοτροφίας. Κατέστη ἐκ τούτου, φρονοῦμεν, ἤδη ἐμφανές ὅτι ἡ προβατοτροφία, παρὰ τὰς τυχόν δυσμενεῖς ἐπιδράσεις αὐτῆς ἐπὶ τῆς ἀποπλύσεως τῶν ἔδαφῶν μας, ἀποτελεῖ ἐν τούτοις, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον, τὸν μόνον κτη-

νοτροφικόν κλάδον, ὅστις προσαρμύζεται κάλλιον παντὸς ἄλλου ἐπὶ τῶν πτωχῶν γεωφυσικῶν καὶ γεωοικονομικῶν Ἑπειρωτικῶν συνθηκῶν. Πλὴν ὅμως τῶν εὐνοϊκῶν συνθηκῶν παραγωγῆς τῶν προβατοποιμνίων μας, εὐνοϊκώταται ἐμφανίζονται ἐπὶ τοῦ παρόντος καὶ θὰ ἐμφανίζονται καὶ δι' ἄρκετὰ εἰσέτι ἔτη, αἱ συνθῆκαι καταναλώσεως τῶν παρὰ τῶν προβατοποιμνίων παραγομένων προϊόντων.

Τὸ πρόβειον γάλα, τὸ ἀποτελοῦν τὴν σημαντικωτέραν παραγωγὴν τῶν προβατοποιμνίων μας, εἶναι εἶδος ζητούμενον καὶ καταναλισκόμενον ὡς νωπὸν γάλα, οὐ μόνον παρὰ τῶν χωρικῶν μας, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ εὐρέως στρώματος τῆς ἀστικῆς μας κοινωνίας.

Ἀλλὰ καὶ εἰς περίπτωσιν μειώσεως τῆς καταναλώσεως τοῦ νωποῦ προβείου γάλακτος, δύναται τοῦτο νὰ χρησιμοποιηθῆ διὰ τὴν κατασκευὴν τυρῶν, οἷτινες βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, ὅταν αἱ ποιοτικαὶ ἀπαιτήσεις τοῦ καταναλωτικοῦ κοινοῦ αὐξηθοῦν, δύνανται νὰ βελτιωθοῦν καὶ νὰ κατασκευασθοῦν τυροὶ ἐξευγενισμένοι καὶ ἀρίστης ποιότητος.

Τὸ αὐτὸ ἰχῦει καὶ διὰ τὸ πρόβειον κρέας. Ἡ κατανάλωσις του ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν αὐξάνει, ἀκολουθοῦσα τὴν αὐξήσιν τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου τοῦ μέσου Ἑλληνοσ. Οὕτω, τὰ περιθώρια τῆς καταναλώσεως διὰ τὸ προϊόν τοῦτο εἶναι ἀπεριόριστα, διότι παρὰ τὴν μικρὰν ποσότητα κρέατος, ἣν καταναλίσκει ὁ μέσος Ἕλληνας, ἢ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰσαγωγῆ τοῦ εἶδους αὐτοῦ εἶναι σημαντικωτάτη. Οὔτε εἶναι ἐφικτόν, παρ' ἡμῖν τοῦλάχιστον, νὰ ἀντικατασταθῆ ὁ πατροπαράδοτος ὀβελίας διὰ βοείου κρέατος συντόμως.

Μεγάλην ἐπίσης ζήτησιν ἐμφανίζουν καὶ τὰ κατωτέρας ποιότητος ἔρια τοῦ ἑλληνικοῦ προβάτου, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἑλληνικὴ βιομηχανία ὑφαντικῆς κατεργάζεται ἔρια πλέον ἐξευγενισμένων ποιότητων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Τὸ ἐγχώριον ἔριον εὐρίσκει μεγάλην κατανάλωσιν εἰς τὴν κατασκευὴν ἑλληνικῶν ταπήτων (πεφημισμένων) πάσης φύσεως, κλινοσκεπασμάτων, καλτσῶν καὶ ἐντοπίων ὑφασμάτων. Ἐπ' ἐσχάτων μάλιστα διὰ τῆς δημιουργίας τοῦ «σαμαροκοσκουτιοῦ» καὶ τῆς «φλοκάτης», τὸ ἐγχώριον ἔριον ἐχρησιμοποιήθη ἀρκούντως καὶ ὑπὸ τῆς ὑφαντουργικῆς βιομηχανίας, διὰ τὴν κατασκευὴν τοιούτων ὑφασμάτων καλῆς σχετικῆς ποιότητος. Παρὰ ταῦτα ὅμως, ἡ μεγαλυτέρα ποσότης τοῦ ἐγχωρίου ἔριου καταναλίσκεται ὑπὸ τῆς οἰκιακῆς βιοτεχνίας τοῦ χωρικοῦ, εἰς τὴν κλειστὴν οἰκονομίαν τοῦ ὁποίου τὸ ἐγχώριον ἔριον καλύπτει τὰς ἀνάγκας τῆς χωρικῆς οἰκογενείας εἰς ρουχισμόν (κάλτσες, φανέλλαι, ἐνδύματα) καὶ κλινοσκεπάσματα (βελόντζες, μαντανίες, κουβέρτες).

Διὰ τούτων, φρονοῦμεν, ὅτι ἀναφέραμεν, ἐν πάσῃ δυνατῇ συντομίᾳ, ὅλους τοὺς σημαντικωτέρους λόγους τῆς παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως τῶν προϊόντων τῶν προβατοποιμνίων μας.

Σ Υ Ν Θ Η Κ Α Ι

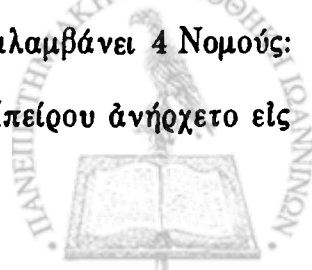
ΓΕΩΦΥΣΙΚΑΙ ΚΑΙ ΓΕΩΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑΙ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

1. **Θέσις:** Ἡ Ἑπειρος ἐκτείνεται ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Μολοσσίαν—Θεσπρωτίαν—Χαωνίαν καὶ Ἀμβρακίαν.

Ὁρίζεται ἀπὸ Ἀνατολῶν ὑπὸ τῆς Θεσσαλίας, ἀπὸ Νότου ὑπὸ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἀπὸ Βορρᾶ ὑπὸ τῶν Ἀκροκεραυνίων καὶ ἀπὸ Δυσμῶν ὑπὸ τοῦ Ἰονίου Πελάγους.

2. **Διοικητικὴ διαίρεσις:** Διοικητικῶς ἡ Ἑπειρος περιλαμβάνει 4 Νομοὺς: Τὸν Νομὸν Ἰωαννίνων—Ἄρτης—Πρεβέζης καὶ Θεσπρωτίας.

Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1928 ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑπείρου ἀνήρχετο εἰς

312.634 κατοίκους, κατὰ τὴν ἀπογραφὴν δὲ τοῦ 1961 εἰς 352.604 κατοίκους.

3. **Συγκοινωνία:** Μέχρις ἐσχάτων τὸ ὄδικόν δίκτυον τῆς Ἠείρου ἦτο περιορισμένον. Ἐσχάτως ἔγιναν ἀρκετοὶ ὁδοὶ ἐνώσαντες τὴν Ἠείρον μετὰ τῆς Θεσσαλίας (σκυροστρωμένη ὁδὸς Ἰωαννίνων—Μετσόβου—Καλαμπάκας), καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν Ἠπειρωτικὴν ἐνδοχώραν μετὰ τῶν παραλίων τμημάτων (ὁδὸς Ἰωαννίνων—Ἠγουμενίτσας, Ἰωαννίνων—Κονίτσας—Κακαβιάς). Ἐγένετο ἐπίσης ἀπαρχὴ διανοξέως ὁδῶν καὶ πρὸς τὸ ὄρεινόν τμήμα (Ἰωάννινα—Δωδώνη—Σουλιωτοχώρια, Ἰωάννινα—Ζαγόριον, Ἰωάννινα—Τζουμέρκα—Ἄρτα—Κόνιτσα—Βούρμπιανη κλπ.), πλὴν ὅμως ἡ πρόοδος τῶν ὁδῶν τούτων δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ἴσως ἰκανοποιητικῇ.

4. **Γεωμορφολογία—Γεωλογία:** Γεωμορφολογικῶς ἡ Ἠείρος σύγκεται ἐκ τριῶν μορφῶν καθαρῶς μεταξὺ τῶν διακρινομένων. Εἶναι δὲ αὗται:

α) Αἱ ἀσβεστολιθικαὶ ζῶναι ἢ ὄροσειραί, 4 τὸν ἀριθμόν. Ἄπασαι αἱ ὄροσειραὶ αὗται εἶναι τελείως γυμναὶ καὶ ἄγονοι, κεκαλυμμένα διὰ θραυσμάτων πετρωμάτων καὶ διασχιζόμενα ὑπὸ ξηρῶν φαράγγων καὶ χαραδρῶν (Φιλιατῶν, Ζαράβινας, Ὀλύτσιας, Βίκου).

β) Αἱ ζῶναι τοῦ φλύσχου, τρεῖς τὸν ἀριθμόν, καταλαμβάνουν τὰς κοιλάδας τῶν ποταμῶν καὶ ἐμφανίζονται ὑπὸ μορφήν λοφωδῶν, ὁμαλῶς διαμεμορφωμένων χθαμαλῶν ὕδατοβριθῶν τοπίων κεκαλυμμένων, μὲ δαψειλὴν θαμνώδη βλάστησιν.

γ) Τὰ πεδία προσχώσεων. Ταῦτα, ὅτι μὲν παρουσιάζονται ὑπὸ μορφήν λεκανοπεδίων, ὅτι δὲ ὑπὸ μορφήν παρακτίων δανδελλοειδῶν πεδιάδων. Τὸ ἔδαφος τῶν πεδίων τούτων, ἂν δὲν εἶναι ἐλώδες, εἶναι ἴσως εὐφορον καὶ καλλιεργεῖται ἴσως ἐντατικῶς.

δ) Πετρογραφικαὶ καὶ ἔδαφικαὶ συνθῆκαι: Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τῆς Πίνδου μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου Ἄρτης—Ἰωαννίνων καὶ ἐκεῖθεν μέχρι σχεδὸν τῶν συνόρων πρὸς τὴν Ἀλβανίαν, ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν ζώνην τοῦ Ἠωκαινοῦ καὶ Ὀλιγοκαινοῦ φλύσχου, δηλαδὴ εἰς μὲν τὰ κατώτερα μέρη συναντῶνται ἀργίλλοι, μάργαι καὶ ψαμμίται λεπτόκοκκοι, εἰς δὲ τὰ ὑψηλότερα μέρη ψαμμίται χονδροκόκκοι καὶ κροκαλοπαγῆ πετρώματα.

Ἀπὸ τῆς Ἄρτης, Λίμνης Ἰωαννίνων—Δυτικῆς πλευρᾶς Ζαγοροχωρίων καὶ ἄνω μέχρις Ἀλβανίας καὶ θαλάσσης ἐξαπλοῦνται παλαιοζωϊκὰ μὴ μεταμορφωμένα στρώματα τῶν ζωνῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἢτοι σχιστόλιθοι, χαλαζίται κλπ., ἐνδιαμέσως τῶν ὁποίων, κατὰ τὴν περιοχὴν τῶν Ἰωαννίνων παρὰ τὴν Πάργαν καὶ καθ' ὅλην τὴν λεκάνην Πρεβέζης ἀπὸ Φιλιπιάδος καὶ κάτω, παρεισδύουν νεογενῆ στρώματα καὶ βασικοὶ ὑφαισίται.

ε) Ἐδάφη: Τὰ ἔδαφη τῆς Ἠείρου, ἐξεταζόμενα ἀπὸ ἐδαφογενετικῆς ἀπόψεως, χωρίζονται εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας, εἰς α') αὐτόχθονα ἔδαφη καὶ β') προσχωματικά.

α') Αὐτόχθονα. Ταῦτα προῆλθον ἐξ ἀποσαθρώσεως τῶν μητρικῶν πετρωμάτων, ἐφ' ὧν ἐπικάθηται τὰ ἔδαφη ταῦτα, ὀφειλομένης εἰς διαβρωτικὴν, χημικὴν καὶ μηχανικὴν ἐνέργειαν τοῦ ὕδατος, εἰς τὰς μεταβολὰς τῆς θερμοκρασίας καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῆς χλωρίδος.

Τὰ αὐτόχθονα ἔδαφη, ἐξεταζόμενα ἀπὸ πεδολογικῆς ἀπόψεως, κατατάσσονται εἰς διαφόρους κατηγορίας ἀναλόγως τῆς φύσεως τοῦ πετρώματος ἐξ οὗ προῆλθον, τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀποπλύσεως, ἣν ὑπέστησαν, τῆς ἐπίδρασεως τῆς φυομένης ἐπ' αὐτῶν χλωρίδος καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀποσαθρώσεως ἣν ὑπέστη τὸ πέτρωμα. Ἐπειδὴ τὰ πετρώματα τοῦ Νομοῦ Ἰωαννίνων ἀποτελοῦνται κατὰ μέγα μέρος ἐξ ἀσβεστολίθων καὶ σχιστολίθων καὶ εἰς μικρὸν ποσοστὸν ἐκ πυριτικῶν πετρωμά-

των, ἔχομεν δύο κατηγορίας αὐτοχθόνων ἐδαφῶν: α') τὰ ἀσβεστολιθικά καὶ β') τὰ φλυσχώδη ἐδάφη.

α') Τὰ ἀσβεστολιθικά ἐδάφη συναντῶνται ἰδίως εἰς τὰς μὲ μεγάλην κλίσιν ἐκτάσεις, ἀποτελοῦντα τὸ ἐδαφικὸν περικάλυμμα τῶν ὄρεινῶν καὶ λοφωδῶν ἐκτάσεων, προέρχονται δὲ ἐξ ἀποσαθρώσεως τῶν κάτωθι πετρωμάτων. Εἰς ὠρισμένα ὄρεινὰ τμήματα καλύπτουν συνεχόμενας μεγάλας ἐκτάσεις, ὡς εἰς τὸ Ν.Α. τμήμα τῆς ἐπαρχίας Πωγωνίου, εἰς τὰ περισσότερα ὅμως ἐναλλάσσονται μετὰ φλυσχωδῶν ἐδαφῶν. Ἀπὸ μηχανικῆς συστάσεως, ἐξεταζόμενα τὰ ἐδάφη ταῦτα, παρουσιάζουν διαφόρους τύπους κυμαινομένους ἀπὸ τῶν καθαρῶς ἠργιλλωδῶν ἐδαφῶν, πλουσίων εἰς ὀξειδία τοῦ σιδήρου μέχρι καὶ τῶν ἄμμοαργιλλωδῶν τοιούτων. Ἡ περιεκτικότης εἰς σκελετικά στοιχεῖα εἶναι ἐπίσης ποικίλη, κατὰ κανόνα ὅμως ἀπαντῶμεν ἐδάφη πλούσια εἰς χάλικας καὶ λίθους. Ἡ συνεκτικότης αὐτῶν εἶναι κατὰ κανόνα μετρία, καλλιεργούμενων οὕτω εὐκόλως. Ταῦτα εἶναι ἄριστα τόσον ἀπὸ ἀπόψεως χορτοφυίας ὅσον καὶ καλλιεργείας, ἀτυχῶς ὅμως, εἰς πλείστας περιπτώσεις, τὸ βάθος των εἶναι μικρὸν, ἢ δὲ κλίσις των μεγάλη, ὥστε ὑπόκεινται εὐκόλως εἰς ἀπόπλυσιν καὶ εἰς θερινὴν ξηρασίαν. Ἀσβεστολιθικά ἐδάφη συναντῶνται εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ ὄρεινὰ καὶ λοφώδη τμήματα τοῦ Νομοῦ, ἰδιαιτέρως ὅμως εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πωγωνίου—Κονίτσης καὶ ΒΔ τμήμα ἐπαρχίας Ἰωαννίνων. Ὄρισμένα τῶν ἐδαφῶν τούτων ἔχουν ὑποστῆ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἀπόπλυσιν, ὥστε εἶναι πτωχὰ διαλυτὰ ἅλατα τῆς ἀσβέστου, ἀπομεινάντων εἰς αὐτὰ ἀσβεστολιθικῶν στοιχείων εὐρισκομένων ὑπὸ τὴν ἀδρομερῆ των μορφήν. Τέλος παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ περιεκτικότης τῶν ἀσβεστολιθικῶν ἐδαφῶν εἰς ὄργανικὴν οὐσίαν εἶναι ἄρκετὰ σημαντικὴ διὰ πολλὰ ἐξ αὐτῶν.

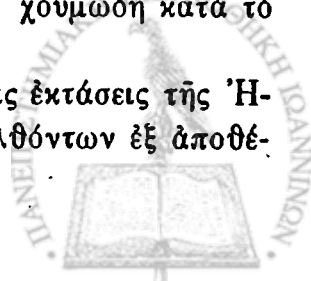
β') Τὰ φλυσχώδη ἐδάφη. Ταῦτα καλύπτουν μεγάλας ἐκτάσεις καὶ δὴ μέγα μέρος τοῦ Νοτίου τμήματος (Λάκκα Σουλίου—Κατσανοχώρια) εἰς τὰ Ζαγοροχώρια. Ταῦτα εἶναι πτωχὰ ἀβαθῆ ἐδάφη, λίαν συνεκτικά. Ὑγραινόμενα μεταβάλλονται εἰς πηλόν, ξηραινόμενα σχίζονται καὶ εἶναι λίαν σκληρά, δι' ὃ καὶ ἡ κατεργασία των εἶναι λίαν δυσχερής.

Ἡ παραγωγικὴ δύναμις τῶν ἐδαφῶν τούτων εἶναι λίαν περιορισμένη. Εἰδικὴν κατηγορίαν αὐτοχθόνων ἐδαφῶν ἔχομεν τὰ ἐδάφη, ἅτινα εὐρίσκονται ἐντὸς λεκανοειδῶν βυθισμάτων. Ταῦτα εἶναι ἢ καθαρῶς καρστικῆς μορφῆς ἢ προέρχονται ἐκ συγχρόνου ἐπιδράσεως γεωλογικῶν λόγων καὶ καρστικῶν φαινομένων. Ἐντὸς αὐτῶν συσσωρεύονται τὰ ὄμβρια ὕδατα, ὡς καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν λεκανῶν ἀπορροῆς, ἅτινα, μὴ εὐρίσκοντα διέξοδον, κατακλύζουν τὰς λεκάνας εἰς διάφορον ἔκτασιν. Ἦτοι τμήματα μὲν αὐτῶν μονίμως σχεδὸν καλύπτονται ὑπὸ τῶν ὑδάτων, ἕτερα δὲ μόνον κατὰ τοὺς χειμερινούς μῆνας, ὥστε, ἐντὸς τῶν λεκανῶν τούτων, διακρίνομεν δύο τύπους ἐδαφῶν ἦτοι:

α'') Τὰ περιοδικῶς κατακλυζόμενα ἐδάφη καὶ ἀνακύπτοντα ἐκ τῶν ὑδάτων ἐνωρὶς τὴν ἀνοιξιν. Ταῦτα ἐμπλουτιζόμενα διὰ τῶν ὑπὸ τῶν ὑδάτων προσκομιζόμενων φερτῶν ὑλῶν καὶ μὴ ὑφιστάμενα ἐπὶ πολὺ καιρὸν τὴν δυσμενῆ ἐπίδρασιν τῆς κατακλύσεως, ἔχουν τὴν ἀνοιξιν πλουσιωτάτην βλάστησιν καὶ ἀποτελοῦν τὴν κυριωτέραν πηγὴν χόρτου, ὡς καὶ τὰς πλουσιωτέρας βοσκάς. Ἐννοεῖται, ὅτι λόγῳ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ὕδατος κατεργάζονται δυσκόλως.

β'') Τὰ μονίμως κατακλυζόμενα καὶ ἀνακύπτοντα ἀργὰ ἐκ τῶν ὑδάτων, ἀποδίδοντα χόρτον κακῆς ποιότητος, λόγῳ πληθώρας φυομένων ὑδροχαρῶν φυτῶν (βοῦρλα, μαντήλες, κάλαμοι), εἶναι ἐδάφη πλουσιώτατα, χουμώδη κατὰ τὸ πλείστον, ἀλλὰ ἐξαιρετικῶς βαρέα.

β') Προσχωματικά ἐδάφη. Ταῦτα καλύπτουν τὰς πεδινὰς ἐκτάσεις τῆς Ἠπείρου καὶ ἐμφανίζουν τύπον προσχωματικῶν ἐδαφῶν, προελθόντων ἐξ ἀποθέ-

σεως χειμαρρωδῶν ποταμῶν, καθ' ὅσον παρατηρεῖται βαθμιαία μετάβασις ἀπὸ ἐδαφῶν καθαρῶς ἀμμωδῶν εἰς ἀργιλλοαμμώδη καὶ καθαρῶς ἀργιλλώδη.

5. **Ὑδρολογικαὶ συνθῆκαι τῆς Ἡπείρου:** Ἡ Ἡπειρος, μὲ τὰς τεραστίας τῆς σχετικῶς ὀροσειράς, καλυπτομένης τὸν χειμῶνα ὑπὸ ἀφθόνων χιόνων καὶ τοῦ μεγάλου ὕψους τῶν λοιπῶν ἀτμοσφαιρικῶν κατακρημνισμάτων εὐμοιρεῖ ὑδάτων, σχηματιζόντων πολλοὺς ποταμοὺς οἱ μεγαλύτεροι τῶν ὁποίων εἶναι: ὁ Ἄωος ἢ Βοϊοῦσα, ὁ Θύαμις ἢ Καλαμάς, ὁ Ἀχέρων, ὁ Ἄραχθος, ὁ Λοῦρος κλπ. Πλὴν τῶν ποταμῶν τούτων, εἰς τὰ βαθύπεδα τῆς Ἡπείρου σχηματίζονται λίμναι ἢ τέλματα σημαντικῶν ἐκτάσεων, ὡς ἡ Παμβώτις ἢ λίμνη τῶν Ἰωαννίνων, ἡ λίμνη Τζαραβίνας κλπ., τροφοδοτούμεναι ὑπὸ τῶν τὰ βαθύπεδα ταῦτα περιβαλλουσῶν ὀροσειρῶν, ὡς καὶ ὑπὸ καρστικῶν πηγῶν πλουσίας καὶ συνεχοῦς ἀποδόσεως.

Ἐκεῖ ἐπίσης ὄπου, καθ' ὅλην τὴν Ἡπειρον, εἰς τὰ σημεῖα ἐπαφῆς μεταξὺ τῶν διαπερατῶν ἀσβεστολιθικῶν πετρωμάτων καὶ τῶν μὴ ὑδροπερατῶν κρυσταλλοσχιστωδῶν τοιούτων, γεωτεκτονικαὶ μεταπτώσεις ἀποκαλύπτουν τὴν ἐπαφὴν ὑπερθεῖν τῆς ἐπαφανείας τοῦ ἐδάφους, τὸ ὕδωρ κινούμενον ἐντὸς τῆς μάξης τοῦ ἀσβεστολίθου, ἐξέρχεται σχηματίζον διὰ μέσου καταρρεύσεων τὰς καρστικὰς πηγὰς ἐπαφῆς, πλουσίας καὶ συνεχοῦς ἀποδόσεως.

Εἰς τὰ βαθύπεδα ἐπίσης ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐμφανίζεται ὀρίζων ὑδάτινος εἰς βάθος 3—10 μέτρων, ἐξ οὗ τὰ διάφορα χωρία τῶν βαθυπέδων τροφοδοτοῦνται μὲ ὕδωρ πόσιμον.

Βαθύτερον ἐπίσης, εἰς τινὰ βαθύπεδα καὶ ὄπου αἱ συνθῆκαι εἶναι κατάλληλοι, ἐμφανίζεται καὶ ἕτερος ὀρίζων ἐντὸς τῶν ἀσβεστολιθικῶν τόφων κινούμενος.

Δῆλον καθίσταται ἐκ τούτων, ὅτι αἱ ὑδρολογικαὶ συνθῆκαι τῆς Ἡπείρου εἶναι ἀρκετὰ πλούσιαι, παρὰ ταῦτα ὁμως ἡ ἐκμετάλλευσίς αὐτῶν εἶναι λίαν καθυστερημένη. Ἐκ τῶν ἐπιφανειακῶς ρέοντων ὑδάτων καὶ τῶν πηγαίων τοιούτων εἰς τὴν ὑψηλὴν ἐνδοχώραν τροφοδοτοῦνται συνήθως οἱ ὑδρομυλοὶ τῶν χωρίων τούτων, ὡς καὶ 4 ἢ 5 ὑδροπρόνες καθ' ὅλην τὴν Ἡπειρον. Εἰς τινὰ ἐπίσης χωρία τὸ πλεονάζον ὕδωρ τῶν πηγῶν χρησιμοποιεῖται κατὰ πρωτόγονον τελείως τρόπον πρὸς ἄρδουσιν παρακειμένων τῶν πηγῶν μικρῶν λαχανοκήπων. Χαμηλότερον ἐπίσης καὶ εἰς τὰς μικρὰς χθαμαλὰς κοιλάδας τὸ ὕδωρ τῶν ρυακίων καὶ ποταμῶν χρησιμοποιεῖται καὶ διὰ τὴν ἄρδουσιν τῶν παρακειμένων ἀγρῶν ἀραβοσίτου κλπ. Μόνον τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ Λούρου χρησιμοποιοῦνται διὰ παραγωγὴν ρεύματος εἰς τὸ περατωθὲν ὑδροηλεκτρικὸν ἐργοστάσιον Λούρου. Ἀπὸ τοῦ 1964 ἡ Δ.Ε.Η. ἤρχισε προμελέτην διὰ τὴν ἀξιοποίησιν τῶν ὑδάτων τοῦ Ἀράχθου πρὸς παραγωγὴν ἠλεκτρικοῦ ρεύματος καὶ ἄρδουσιν.

Οὐδεμιὰς ἐπίσης χρησιμοποιήσεως τυγχάνουν καὶ τὰ ὕδατα τῶν λιμνῶν καὶ πηγῶν τῶν βαθυπέδων, ἅτινα ρέοντα ἐλευθέρως καὶ ἀκανονίστως κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς τοῦ ἔτους, δίδουν μόνον γένεσιν εἰς ἀρκετὰ ἐκτεταμένα τέλματα καὶ ἔλη, χωρὶς νὰ χρησιμοποιῶνται καθ' ὀλοκληρίαν δ' ἄρδευσεις. Οὐδεμιὰς ἐπίσης χρησιμοποιήσεως τυγχάνουν καὶ οἱ βαθύτεροι ὑδάτινοι ὀρίζοντες εἰς τὴν γεωργικὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ τόπου, πλὴν τῆς εἰς τὰ πέριξ τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων ἐκμεταλλεύσεως πρώτου ὑδατίνου ὀρίζοντος εἰς βάθος 2—5 μέτρων διὰ μαγγανοπηγαδίων καὶ τὴν ἄρδουσιν τῶν λαχανοκήπων. Ἐκτεταμένα ἐκτάσεις ἄρδευόμεναι ὑπὸ τοῦ ἀράχθου ὑπάρχουν εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Ἄρτης καταλαμβάνόμεναι ἀκοκλειστικῶς σχεδὸν δι' ἐσπεριδοειδῶν.

6. **Κλιματολογικαὶ συνθῆκαι τῆς Ἡπείρου:** Ὁ χαρακτήρ τοῦ κλίματος τῆς Ἡπείρου δὲν εἶναι ὁ αὐτὸς καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἑκτασιν, λόγῳ τῶν μεγάλων ὑψομετρικῶν διαφορῶν καὶ τῆς ἐπιδράσεως τῶν ὀρεινῶν συγκροτημάτων. Πλὴν τῶν ἐπὶ μέρους μετεωρολογικῶν δεδομένων, ἅτινα θὰ παραθέσωμεν εἰς τὸ δευτε-

ρον μέρος τῆς παρούσης μελέτης, στοιχεῖα ἅτινα μεγάλως συμβάλλουν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ κλίματος τῆς Ἠπείρου εἶναι: α) Ἡ παρεμβολὴ τῆς Μεσογείου. Τὸ Ἴόνιον μὲ τοὺς ὑγροὺς καὶ ἠπίους ἀνέμους ἀπὸ Νοτιοδυτικῶν ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ αἱ στεπῶδεις παραλιακαὶ ἐκτάσεις, μὲ τὰς κυκλωνικὰς καὶ ἀντικυκλωνικὰς τῶν ἐπιδράσεις ἀπὸ Βορειοανατολικῶν, β) ὁ γεωλογικὸς τῆς Ἠπείρου σχηματισμός, ἐκ τοῦ ὁποῦ δέχεται κατ' εὐθείαν τὰς θαλασσίας ἐπιδράσεις τοῦ Νοτίου καὶ δυτικοῦ ἰδίᾳ τομέως, τοῦναντίον ὁμοῦ δὲν δέχεται κατ' εὐθείαν τὰ κυκλωνικὰς καὶ ἀντικυκλωνικὰς ἐπιρροάς, λόγῳ τοῦ ὅτι παρεμβάλλεται μεταξὺ τῆς Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας—Θεσσαλίας ὀλόκληρος ἡ σειρὰ τῶν ὄρεινῶν συστοιχιῶν τῆς Δεινοσαυρικῆς πτυχῆς.

Ἡ μέση ἔτησίᾳ θερμοκρασία τοῦ ἐσωτερικοῦ εἶναι $14,9^{\circ}$, ἡ μεγίστη εἶναι $40,5^{\circ}$ καὶ ἡ ἐλαχίστη $16,5^{\circ}$.

Βροχομετρικῶς, τὸ κλίμα τῆς Ἠπείρου εἶναι πλούσιον εἰς βροχάς, ἀλλὰ ἀνίσου κατανομῆς κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τοῦ ἔτους. Γενικῶς εἰπεῖν τὸ κλίμα εἶναι ὑγιεινόν, συντελοῦν διὰ τῶν συνεχῶν μεταβολῶν τοῦ καιροῦ εἰς ἀνάπτυξιν τῆς ἀνθεκτικότητος τοῦ ὄργανισμοῦ τῶν ζώων, ἐθιζομένων εἰς τὰς ἀποτόμους μεταπτώσεις.

7. Γεωργοκτηνοτροφικαὶ συνθῆκαι Ἠπείρου: Ἐπόμενοι τῆς γενικῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν οἰαδήποτε γεωργοκτηνοτροφικὴ ἐκμετάλλευσις ἀποτελεῖ ἐξάρτημα τῶν ἐξωτερικῶν ἰδίᾳ συνθηκῶν καὶ ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὸν περιγραφέντα ἤδη ἀπὸ ἀπόψεως ἐδαφῶν καὶ κλίματος σχηματισμὸν τῆς Ἠπείρου, θὰ προβῶμεν εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν γεωργοκτηνοτροφικῶν συνθηκῶν, ὑποδιαίρουντες ταύτην εἰς τρεῖς ζώνας ἧτοι εἰς τὴν ζώνην τῆς ὑψηλῆς ἐνδοχώρας, τῆς χαμηλῆς ἐνδοχώρας καὶ εἰς τὴν παράλιον ἢ μεσογειακὴν ζώνην.

α) Ὑψηλὴ ἐνδοχώρα: Εἰς τὴν ζώνην ταύτην ὑπάγονται γενικῶς χωρία καὶ συνοικισμοὶ εὐρισκόμενα εἰς ὕψος ἄνω τῶν 600 μέτρων ὑπὲρ τὴν θάλασσαν. Τοιαῦτα εἶναι τὰ χωρία τῆς Κονίτσης, τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ Δυτικοῦ Ζαγορίου, τοῦ Μετσόβου, τῶν Τζουμέρκων καὶ τοῦ Ροδοβιζίου.

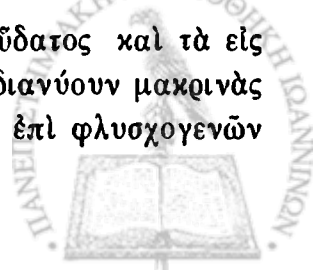
Εἰς τὸν περιγραφέντα ἤδη γεωμορφισμὸν τῆς Ἠπείρου ἀνεφέραμεν, ὅτι τὸ πλεῖστον τῆς ἐπιφανείας σύγκειται ἐκ φλυσχογενῶν καὶ ἀσβεστολιθικῶν ὄγκων.

Τὸ κλίμα, τὸ λεπτόφλοιον τοῦ ἐδάφους, αἱ μεγάλαι κλίσεις, ἰδίᾳ τῶν ἀσβεστολιθικῶν ὄρεινῶν ὄγκων, ἡ ἔλλειψις συγκοινωνίας, ἡ μετανάστευσις κλπ., καθιστῶσαι τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ὄρεινῶν τούτων ἐκτάσεων ἀδύνατον δι' ἄλλης ἐκμεταλλεύσεως, ἐδημιούργησαν τὸ κατάλληλον περιβάλλον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς νομαδικῆς κτηνοτροφίας, ἣτις ἀξιοποιεῖ διὰ τῶν μικρῶν μηρυκαστικῶν ὀλόκληρον τὸν ὄρεινὸν τοῦτον ὄγκον τῆς ζώνης ταύτης. Ἐπὶ συνολικῶς καλλιεργουμένης ἐκτάσεως 100.000 στρεμμάτων ἀντιστοιχοῦν 1.359.300 στρέμματα λειβαδίων μὴ δυναμένων νὰ καλλιεργηθοῦν καὶ 100.000 στρέμματα λειβαδίων δυναμένων νὰ καλλιεργηθοῦν.

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω λειβαδιακῶν ἐκτάσεων, τὸ μεγαλύτερον καὶ ὑψηλότερον ὑψομετρικῶς τμήμα ἀποτελεῖται ἐκ τῶν θερέτρων, ἀποκλειστικῶς ἐκμεταλλευομένων ὑπὸ τῆς νομαδικῆς κτηνοτροφίας.

Τὰ θέρετρα ταῦτα, ἀναλόγως τῆς ἀσβεστολιθικῆς ἢ φλυσχογενοῦς τῶν προελεύσεως, ὀνομάζονται ὑπὸ τῶν κτηνοτρόφων «μεράδια» ἢ «ἀγρίδια». Τὰ «μεράδια» εἶναι συνήθως τελείως γυμνὰ ἢ κεκλιμμένα δι' ἀριστερῆς ἐλάτης ἢ πεύκης, παράγουν ὀλίγον ἀλλὰ λεπτὸν χόρτον, τὸ κρέας τῶν ζώων τῶν διαβιούντων εἰς ταῦτα εἶναι εὐγεστον καὶ τὸ γάλα ἀποδοτικώτερον εἰς τυρόν.

Ταῦτα ἔχουν τὸ μειονέκτημα τῆς συχνοῦς ἐλλείψεως ὕδατος καὶ τὰ εἰς ταῦτα συντηρούμενα ποίμνια εἶναι συχνὰ ἀναγκασμένα νὰ διανύουν μακρινὰς ἀποστάσεις διὰ τὸ πότισμά των. Τὰ «ἀγρίδια», εὐρισκόμενα ἐπὶ φλυσχογενῶν

δγκων, παρέχουν αφθονώτερον νωπὸν χόρτον, οὐχὶ ὅπως πλούσιον εἰς θρεπτικὰ συστατικά, εἶναι συνήθως κεκαλυμμένα ὑπὸ χθαμαλῶν δασῶν καὶ δὲν παρουσιάζουν ἔλλειψιν ὕδατος.

Ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν λειβαδίων τούτων γίνεται κυρίως ὑπὸ τῶν προβάτων καὶ δευτερευόντως ὑπὸ τῶν ἵππων, ἡμιόνων καὶ βοοειδῶν τῶν νομάδων ἢ καὶ εἰς μερικὰς Κοινοτήτας ὑπὸ τῶν κτηνοτρόφων τῶν ἰδίων Κοινοτήτων ἐν μέρει. Ἡ αἰγοτροφία εἰς τὴν ὑψηλὴν ταύτην ζώνην εἶναι περιορισμένη, δεδομένου ὅτι ἡ θαμνώδης βλάστησις εἶναι ὀλίγη.

Τῶν ὄρεινῶν θερέτρων τὰ κατώτερα τμήματα, ἐκμεταλλευσόμενα ὑπὸ τῶν ποιμνίων τῶν λίαν ὑψηλῶν ἀγροτικῶν συνοικισμῶν ἀποκαλοῦνται «μεριάς» τοῦ χωρίου. Εἰς τὰ τμήματα ταῦτα βόσκουν ἀπὸ τὰ μέσα τῆς ἀνοίξεως καὶ μέχρι τὰ μέσα τοῦ φθινοπώρου καὶ οἱ ἵπποι, ἡμίονοι, ὄνοι καὶ βοοειδῆ τῶν ὑψηλῶν χωρίων τῆς ζώνης ταύτης. Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν οἰκόσιτον κτηνοτροφίαν τῆς ζώνης ταύτης παρουσιάζουν καὶ τὰ ἐδῶ συναντώμενα «κοφτολείβαδα».

Ταῦτα ἀποτελοῦνται ἀπὸ παλαιότερον καλλιεργουμένους ἀγρούς, ἢ γεωργικὴ ἐκμετάλλευσις τῶν ὁποίων ἐγκατελείφθη, ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ 1900 καὶ μετέπειτα λόγῳ τῆς μεγάλης ἀπὸ τῶν χωρίων ἀποστάσεως, τῆς ἐλλείψεως ἐργατικῶν χειρῶν, τῆς ἐντατικῆς κατὰ τὸ παρελθὸν μεταναστεύσεως, τοῦ ἀβεβαίου τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς εἰς τὴν ὑψηλὴν ταύτην ζώνην, τῆς ἐλλείψεως ἀγροτικῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς ἀρίστης ποιοτικῶς χορτοπαραγωγῆς των. Ἡ κοπή τῶν λειβαδίων τούτων ἀρχεται, ἀναλόγως τοῦ πρωΐμου τῆς ἀνοίξεως, ἀπὸ 15—20 Ἰουνίου καὶ περατοῦται κατὰ τὰ ἀρχὰς Ἰουλίου. Ἡ ποσοτικὴ παραγωγή τῶν λειβαδίων εἶναι σχετικῶς μικρά. Ἀποδίδουν τὰ λειβάδια ταῦτα 100—150 ὄκ. ξηροῦ χόρτου κατὰ στρέμμα, ἀρίστης ποιότητος.

Μετὰ τὸν θερισμὸν τοῦ χόρτου, τὰ λειβάδια ταῦτα βόσκονται ὑπὸ τῶν ποιμνίων τῶν νομάδων, ὑπαρχούσης δουλείας βοσκῆς.

Πλὴν τῶν ὡς ἄνω θερέτρων, εἰς τὰ χαμηλότερα ὑψομετρικῶς χωρία τῆς ζώνης ταύτης καὶ εἰς τὰς κίτω τῶν συνοικισμῶν ἐκτάσεις, εὐρείαν ἔκτασιν καταλαμβάνουν αἱ θαμνοβοσκαὶ πρεμνοφυοῦς δρυός, πρίνου, κλπ., κατάλληλοι διὰ τὴν αἰγοτροφίαν, ὡς καὶ τὰ ἀνοιξιάτικα καὶ φθινοπωρινὰ λειβάδια τῆς οἰκοσίτου κτηνοτροφίας τῶν Κοινοτήτων τούτων.

Συναντῶνται ἐπίσης εἰς τὴν ζώνην ταύτην καὶ οἱ «μουσιάδες» καὶ τὰ ζευγαρολείβαδα. Οἱ «μουσιάδες» ἀποτελοῦν κοινοχρήστους ἐκτάσεις διὰ τὰ μικρὰ καὶ μεγάλα ζῶα τῶν Κοινοτήτων, βοσκόμενοι καθ' ὅλον τὸ ἔτος. Τὰ «ζευγαρολείβαδα», μὴ ἀπαντώμενα εἰς ὅλας τὰς Κοινοτήτας, ἀποτελοῦν ἐκτάσεις εἰς ἃς ἀπαγορεύεται ἡ βοσκὴ ὄλων τῶν ζῶων εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνοίξεως, ἐπιτρεπομένης βραδύτερον, ὀλίγον πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐαρενῶν ὀργωμάτων, τῆς βοσκῆς μόνον τῶν ἀροτριώντων ζῶων, ἀναλόγως τῆς δυναμικότητος τοῦ λειβαδίου καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τούτων.

Εἰς τὴν ζώνην ταύτην ὑφίστανται ἐπίσης καὶ μικρὰ ιδιόκτητα λειβάδια τῶν μικροκτηνοτρόφων, ἅτινα ἀποτελοῦν περιμανδρωμένας ἐκτάσεις εἰς ἃς διαιτῶνται κυρίως τὰ πρόβατα κατὰ τὸν τοκετὸν καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας μεγάλης κακοκαιρίας, ὡς καὶ «κοφτολείβαδα», εὐρισκόμενα συνήθως ἐπὶ ὑγρῶν ἐδαφῶν καταλλήλων πρὸς χορτοπαραγωγήν.

Ἐπεξετάθημεν ὀλίγον ἐπὶ τῶν πάσης φύσεως βοσκοτόπων τῆς ὄρεινῆς ἐνδοχώρας, λόγῳ τῆς μεγάλης σημασίας, ἣν κατέχει ἡ κτηνοτροφία ἐπὶ τῶν ὄρεινῶν τούτων συνοικισμῶν, συντηρουμένη ἀποκλειστικῶς περίπου ἐπὶ τῶν λειβαδίων. Μεγάλον ποσοστὸν τῶν ὄρεινῶν τούτων συνοικισμῶν ἀποζῆ, δύναται τις

είπειν, αποκλειστικῶς ἐκ τῆς κτηνοτροφίας. Ἐκ τοῦ ἐτησίου ἀκαθαρίστου εἰσοδήματος τῶν γεωργοκτηνοτροφικῶν τούτων Κοινοτήτων τὰ 70% περίπου προέρχονται ἐκ τῆς κτηνοτροφίας καὶ μόνον 30% προέρχεται ἐκ τῆς γεωργίας καὶ τῆς δασοπονίας

Τὸ κτηνοτροφικὸν εἰσόδημα προέρχεται ἐκ τῆς παραγωγῆς τῶν προβάτων, αἰγῶν καὶ βοοειδῶν, ὡς καὶ ἐκ τῶν ἡμιόνων ἢ ἵππων, λίαν προσοδοφόρων εἰς τὰς περιφερείας ταύτας, διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν δασικῶν καὶ λοιπῶν μεταφορῶν πρὸς τὰς πόλεις ἢ ὁδικὰ κέντρα καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὸν ὄρεινὸν ὄγκον.

Ἡ γεωργία εἰς τὰς λίαν ὑψηλὰς ταύτας Κοινότητας εἶναι σχεδὸν ὑποτυπώδης, περιοριζομένη εἰς τὴν καλλιέργειαν μικρῶν λαχανοκήπων πατατῶν, κηπευτικοῦ ἀραβοσίτου, φασιόλων, κολοκυνθῶν κλπ., ὡς καὶ εἰς μικρὰν δενδροκομίαν. Ἡ καλλιέργεια σιτηρῶν εἰς τὰς Κοινότητας ταύτας, συχνάκις ἐγκαταλειπόμενας τὸν χειμῶνα ὑπὸ τῶν κατοίκων, εἶναι λίαν περιορισμένη. Τοιαῦται Κοινότητες εἶναι αἱ τοῦ Μετσόβου, τῆς Λαϊστίης, Χουλιαράδων, Ἀετομηλίτης, Μείσσοργῶν κλπ. Εἰς τοὺς χαμηλότερον ἴσως εὐρισκομένους συνοικισμοὺς τῆς ζώνης ταύτης ἐξαπλοῦται ἡ γεωργικὴ ἐκμετάλλευσις ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον. Τὸ σύνολον τῶν καλλιεργουμένων ἐκτάσεων τῆς ζώνης ταύτης, ἀνεφέραμεν ἤδη, διὰ ἀνέροχεται εἰς 100.000 στρέμματα ἐπὶ συνολικοῦ ἀριθμοῦ 10.000 περίπου οἰκογενειῶν τῆς ζώνης ταύτης. Ὁ μέσος ἐπομένως κλῆρος εἶναι περίπου 10 στρέμματα πτωχῶν γαιῶν καὶ κυμαίνεται ἀπὸ 1—20 τὸ πολὺ στρέμματα.

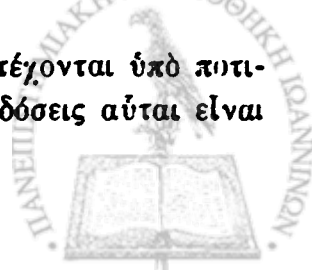
Ἡ ἐφαρμοζομένη ἀμειψισπορὰ εἶναι διετής. Σπείρεται δηλαδὴ τὸ ἓν ἔτος φθινοπωρινὸν σιτηρὸν (σίκαλις, σίτος, σμιγὸς) καὶ τὸ ἄλλο ἔτος ἑαρινὸν σκαλιστικὸν (ἀραβόσιτος) ἢ ψυχανθές (ρόβη, φακὴ). Τὰ ἀρδεύόμενα τμήματα σπείρονται διὰ μηδικῆς ἢ φασιόλων (γίγαντες). Ὡς σίτος σπείρεται ἐνταῦθα ἡ «ζουλίτσα» καὶ ὀλίγον «ἀσπρόσταρο». Εἰς τὰ χαμηλότερα τμήματα σπείρεται καὶ «κουτρουλιάς». Ἡ σίκαλις εὐδοκίμει καλλίτερον τοῦ σίτου, ἰδίᾳ εἰς τὰς πολὺ ὑψηλὰς θέσεις, δεδομένου διὰ αὐτὴ ἀντέχει καλλίτερον εἰς τοὺς χειμερινοὺς καὶ ἑαρινοὺς παγετοὺς καὶ ὠριμάζει ἐνωρίτερον. Ὁ σμιγὸς σίτου—βρόζης, καλλιεργούμενος παλαιότερον εἰς εὐρύτεραν κλίμακα, παρουσιάζει συνεχῆ ἐλάττωσιν ἐν τῇ καλλιέργειᾳ.

Ἡ φακὴ καὶ ἡ ρόβη σπείρονται ὡς ἑαρινὰ κατὰ τὸν Ἀπρίλιον καὶ συγκομίζονται κατὰ τὸν Αὐγουστον. Ἡ φακὴ ἀποδίδει 60 περίπου ὀκάδες τὸ στρέμμα καὶ ἡ ποιότης αὐτῆς εἰς τινὰς περιφερείας εἶναι ἀρίστη (φακὴ Βίτσης). Ἡ ρόβη ἀποδίδει 100 ὀκ. καρποῦ τὸ στρέμμα καὶ χρησιμοποιεῖται, θριπτομένη διὰ χειρομύλου, ὡς τροφή τῶν βοοειδῶν καὶ ἵπποειδῶν. Οἰκολογικῶς τὰ πτωχὰ ἐδάφη τῆς ὄρεινῆς ἐνδοχώρας ἐνδείκνυνται διὰ τὴν καλλιέργειαν τοῦ φυτοῦ τούτου. Εἰς τὰ χαμηλότερα τμήματα σπείρεται καὶ ὁ ἀραβόσιτος ὡς ξηρικός καὶ ποτιστικός· ὡς ξηρικός σπείρεται ἐντοπία κίτρινη ποικιλία, ὠριμάζουσα πρῶτως καὶ μὴ οὕσα ἀπαιτητικὴ εἰς θερμότητα. Ἡ στρεμματικὴ ἀπόδοσις τοῦ φυτοῦ τούτου ἐμφανίζει μεγάλας διακυμάνσεις, ἐξαρτωμένη κυρίως ἐκ τῶν ἑαρινῶν βροχῶν. Μεταξὺ τοῦ ξηρικοῦ ἀραβοσίτου σπείρονται καὶ λευκοὶ φασιόλοι ἢ ἐρέβυνθοι.

Εἰς τὰ Ζαγόρια καὶ τινὰς ἄλλας περιφερείας σπείρεται καὶ κτηνιτροφικὴ κράμβη. Ὡς ποτιστικὸς ἀραβόσιτος σπείρεται ἢ ὡς ὕψω κίτρινη ἐντοπία ποικιλία ἢ ἕτερα λευκὴ ἀποδοτικωτέρα τῆς κίτρινης, ἀλλὰ ἀπαιτητικὴ εἰς ὑγρασίαν.

Ὡς συγκαλλιέργεια τοῦ ποτιστικοῦ ἀραβοσίτου τίθενται λευκοὶ φασιόλοι καὶ κολοκύνθοι. Σπείρονται ἐνταῦθα καὶ γεώμηλα, εὐδοκίμοῦνται ὡς ποτιστικὰ καὶ ἀποδίδουν 1.000—2.000 ὀκ. τὸ στρέμμα. Ἡ καλλιέργεια αὕτη εἶναι ἢ μᾶλλον προσοδοφόρος εἰς τὴν ζώνην ταύτην.

Χίλια ἐννεακόσια στρέμματα ἐπίσης τῆς ζώνης ταύτης κατέχονται ὑπὸ ποτιστικῶν τριφυλλίων, κοπτομένων 4—5 φορὰς κατ' ἔτος. Αἱ ἀποδόσεις αὗται εἶναι

σχετικῶς μικρὰ λόγω τοῦ ὅτι ὁ οἰκολογικὸς παράγων θερμοκρασίας, δὲν εἶναι τόσο ἐννοϊκὸς εἰς τὴν ζώνην ταύτην.

Εἰς πολλὰ χωρὰ τῆς ζώνης ταύτης, παλαιότερον, ἡ δενδροκομία ἦτο ἀρκούντως ἀνεπτυγμένη (Ζαγόρια).

Καὶ νῦν ἀπαντῶνται εἰς ὅλα τὰ χωρὰ δένδρα μηλεῶν, καστανεῶν, συκῆς, καρυδεῶν, κερασεῶν, λεπτοκαρυῶν καὶ ἄμπελος. Εἰς τινὰ μάλιστα χωρὰ ἀπαντῶνται ὀλόκληρα δάση τοιούτων δένδρων, ἅτινα νῦν μὲν εἶναι τελείως ἀπεριποίητα, δύνανται ὁμως, καταλλήλως ἐμβολιαζόμενα καὶ περιποιούμενα, νὰ ἀποτελέσουν σημαντικὴν πηγὴν πλούτου διὰ τὰς Κοινότητας ταύτας.

β) Χαμηλὴ ἐνδοχώρα: Ταύτην ἀποτελοῦν χωρὰ, ὧν αἱ ἐκτάσεις κεῖνται κυρίως μεταξὺ 300—600 μ. ὑπὲρ τὴν θάλασσαν. Τοιαῦτα εἶναι τὰ χωρὰ τοῦ Λεκανοπεδίου τῶν Ἰωαννίνων, τὰ χωρὰ τοῦ Γραμμένου, τῶν Κουρέντων, τοῦ Πωγωνίου, τῆς Ζίτσης, τὰ Κατσανοχώρια κλπ.

Χαρακτηριστικὸν τῆς ζώνης ταύτης, ἣτις καταλαμβάνει τὰ πεδία προσχώσεως καὶ τοὺς πέριξ αὐτῶν ὄρεινους ὄγκους, εἶναι ὅτι εἰς τὴν ζώνην ταύτην ἡ σημασία τῆς κτηνοτροφίας δὲν κατέχει διὰ τὴν ἐκμετάλλευσιν τὴν σπουδαιότητα, ἣν κατέχει αὕτη εἰς τὰς Κοινότητας τῆς ὑψηλῆς ἐνδοχώρας. Ἐνταῦθα τὰ καλλιεργούμενα τμήματα εἶναι ἀρκετά, τοῦ μέσου κλήρου ἀνερχομένου εἰς 20 - 25 στρέμματα κατὰ οἰκογένειαν, τὰ ἐδάφη συχνὰ εἶναι γόνιμα καὶ αἱ κλιματολογικαὶ συνθήκαι ἐμφανίζονται περισσότερο ἐννοϊκαὶ διὰ τὴν καλλιέργειαν.

Παρὰ ταῦτα βεβαίως καὶ εἰς τὴν ζώνην ταύτην τὰ ἐπὶ τοῦ ὄρεινοῦ τμήματος καὶ τῶν βαλτωδῶν ἐκτάσεων συντηρούμενα ποίμνια ἀποτελοῦν σημαντικὰς πηγὰς πλούτου.

Εἰς τὴν ζώνην ταύτην εἶναι 1.204.230 στρέμματα μὴ δυναμένων νὰ καλλιεργηθῶσι βοσκῶν καὶ 39.069 στρεμμάτων καλλιεργησίμων λειβαδίων, ἀντιστοιχοῦν 400.000 περίπου στρέμματα καλλιεργοιμένων ἐκτάσεων.

Αἱ βοσκαὶ τῆς ζώνης ταύτης ἀποτελοῦνται:

α) Ἐκ τῶν παρακειμένων ὄρεινῶν ὄγκων τῶν πεδινῶν χωρίων, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀσβεστολιθικῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων συντηρεῖται ἡ οἰκόσιτος προβατοτροφία καὶ ἡ ἀγέλη τῶν μὴ παραγωγικῶν βοοειδῶν καὶ ἰπποειδῶν τῶν Κοινοτήτων. Ταῦτα εἶναι ἄριστα ἔαρινὰ καὶ φθινοπωρινὰ λειβάδια. Οἱ ὑπὸ θάμνων κεκαλλυμμένοι ὄρεινοὶ ὄγκοι εἶναι λίαν κατάλληλοι δι' αἰγοβοσκήν.

β) Ἐκ τῶν βαλτωδῶν ἐκτάσεων. Αὗται, ἰδίᾳ ἐν τῷ λεκανοπεδίῳ τῶν Ἰωαννίνων, ἐνέχουν μεγάλην διὰ τὴν κτηνοτροφίαν σημασίαν. Εἰς ταύτας διαχειμάζουν αἱ ἀγέλαι τῶν βοοειδῶν (ἐνίων μάλιστα Κοινοτήτων βελτιωμένοι). Κατὰ τὸ θέρος ἐπίσης καὶ τὰς ἀρχὰς ἀνόμβρων φθινοπώρων εἰς τὰ βαλτώδη ταῦτα τμήματα συντηροῦνται καὶ τὰ πρόβατα.

γ) Ἐκ τῶν πεδινῶν βοσκῶν: Αὗται διακρίνονται καὶ εἰς τὴν ζώνην ταύτην εἰς Μουσιάδες, «Ζευγαροτόπια» καὶ «Βοειδολείβαδα», ἀπαντώμενα εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς Κοινότητας.

δ) «Κοφτολείβαδα». Εἰς τὴν ζώνην ταύτην ἡ ὑπαρξὶς τῶν κοφτολειβαδίων εἶναι γενικευμένη.

Δύο εἶναι οἱ τύποι τῶν κοφτολειβαδίων τῆς ζώνης ταύτης: 1) Τὰ τῶν μικρῶν γεωργικῶν κλήρων, εἰς ἃ ἐναλλάσσεται λειβαδιακὴ ἐκμετάλλευσις μὲ γεωργικὴν καλλιέργειαν καὶ 2) τὰ συστηματικὰ ἢ κυρίως κοφτολείβαδα, ἅτινα ἀποτελοῦνται ἐξ ἀγρῶν μὲ ὑπερβολικὴν ὑγρασίαν, εἰς οὓς, λόγω ταύτης, δὲν καθίσταται ἐπικτητὴ ἡ καλλιέργεια. Τὸ εἰς τὰ λειβάδια ταῦτα φυόμενον χόρτον βόσκειται καθ' ὅλον τὸ ἔτος καὶ μόνον κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου μέχρι τέλους Μαΐου, ὅποτε καὶ θερίζεται τὸ χόρτον, «ἀπαντιέται» (ἀπαγορεύεται ἡ βοσκή). Τὸ παραγόμενον

χόρτον είναι συνήθως καλῆς ποιότητος. Εἰς τὰ τελείως βαλτώδη τμήματα παράγεται χόρτον δευτέρας ποιότητος ἢ «Ρεζίνα».

ε) Γρασίδια. Τὸ μικρὸν σχετικῶς τοῦ γεωργικοῦ κλήρου, ὁ περιορισμὸς τῶν κοφτολειβαδίων, ἢ ἀνάγκη μεγάλης σχετικῶς σπορᾶς μετὰ δημητριακὰ κλπ., ὠδήγησαν τοὺς γεωργοὺς εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν «Χασιλίων». Ὡς τοιαῦτα σπείρονται συνηθέστερον βρίζα καὶ βόσκονται μέχρι τῶν ἀρχῶν Φεβρουαρίου.

Καὶ εἰς τὴν ζώνην ταύτην ἢ καλλιέργεια γίνεται μετὰ σύστημα διεισδυτικῆς ἀμειψισπορᾶς. Καλλιεροῦν κατὰ περιφέρειας (ντάμκας) τὸ ἓν ἔτος πρῶτα σιτηρὰ καὶ τὸ ἕτερον σκαλιστικὰ (ἀραβόσιτον, σόργον, καπνὸν) ἢ ψυχανθές (φακὴν, βίκον, ρόβην). Εἰς τὴν ζώνην ταύτην, λόγῳ τῆς φυσικῆς εὐφορίας τοῦ ἔδαφους ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς εὐνοϊκωτέρας ἐπιδράσεως καὶ τῶν λοιπῶν οἰκολογικῶν παραγόντων ἀφ' ἑτέρου, αἱ στρεμματικαὶ ἀποδόσεις ὄλων τῶν καλλιεργειῶν εἶναι μεγαλύτεραι, καίτοι αἱ καλλιεργητικαὶ ἐργασίαι δὲν εἶναι περισσότερον βελτιωμέναι. Ὁ μέσος κλῆρος ἀνέρχεται εἰς 20 στρέμματα, ἐξ ὧν τὰ 10 περίπου σπείρονται διὰ πρῶτων σιτηρῶν (σίτος, βρίζα, κριθή, βρώμη) καὶ 10 δι' ὀψίμων (ἀραβόσιτος, σόργος, καπνὸς κλπ.).

Ἡ δενδροκομία τῆς χαμηλῆς ἐνδοχώρας εἶναι σχετικῶς περιορισμένη. Ἀπαντῶνται δένδρα ἀρκετά, χωρὶς ὁμοίως νὰ δίδεται μεγάλη σημασία καὶ φροντίς εἰς ταῦτα. Εἰς τινὰ χωρῖα τῆς ζώνης ταύτης σημαίνουσαν θέσιν καταλαμβάνει ἢ ἄμπελος, παραγομένων ἐπιτραπέζιων σταφυλῶν μετρίας ποιότητος καὶ ἀφρωδῶν οἴνων.

γ) Παραθαλάσσιος ἢ Μεσογειακὴ ζώνη: Ἐνταῦθα ὑπάγονται τὰ χωρῖα τῶν ὁποίων τὸ μεγαλύτερον τμῆμα εὐρίσκεται εἰς ὑψόμετρον κάτω τῶν 300 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης καὶ ἐκτείνονται κυρίως ἀπὸ τοῦ τριγώνου Ἄρτης—Φιλιπιάδος—Πρεβέζης καὶ ἐπὶ τῶν πεδινῶν παραθαλασσίων ἐκτάσεων τοῦ Φαναρίου—Ἡγουμενίτσας καὶ Σαγιάδας. Τὰ χωρῖα τῆς ζώνης ταύτης καταλαμβάνουν τὰς ἐκτεταμένας πλουσίας προσχωματικὰς ἐκτάσεις, τὰς σχηματισθείσας παρὰ τῶν ἐκβολῶν τῶν ποταμῶν Ἀράχθου, Λούρου, Ἀχέροντος καὶ Καλαμᾶ. Αἱ κλιματολογικαὶ συνθῆκαι τῆς ζώνης ταύτης εἶναι λίαν εὐκρατοί, εὐνοοῦσαι τὴν καλλιέργειαν τῶν ἐσπεριδοειδῶν—ἐλαίας, ἀμπέλου κλπ. Τὰ ἀτμοσφαιρικὰ κατακρημνίσματα εἶναι ἐπίσης ἀρκετά. Ἡ σημασία τῆς κτηνοτροφικῆς παραγωγῆς διὰ τὴν ζώνην ταύτην εἶναι περισσότερον περιορισμένη καὶ ἡ δενδροκομία (ἐσπεριδοειδῆ) σημειώνει ἀλματικὰς προόδους, τείνουσα νὰ καταλάβῃ πᾶσαν ἔκτασιν ἣτις καθίσταται ἀρδεύσιμος.

Σημαντικὴν θέσιν καταλαμβάνει εἰς τὰ μὴ ἀρδευόμενα πεδινὰ τμήματα καὶ εἰς τοὺς λοφώδεις σχηματισμοὺς τῆς ζώνης ταύτης ἡ ἐλαία καὶ ἡ ἄμπελος.

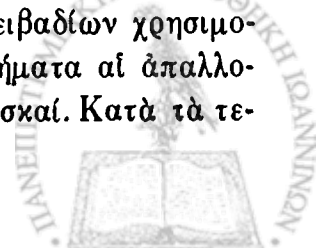
Παρὰ ταῦτα, δεδομένου ὅτι καὶ εἰς τὴν ζώνην ταύτην ὑπάρχουν ἐκτεταμέναι βαλτώδεις ἐκτάσεις, ἀλίπεδα καὶ ἀσβεστολιθικὰ λοφώδεις σχηματισμοί, ἡ κτηνοτροφία ἀξιοποιεῖ καὶ ἐν τῷ τμήματι τούτῳ σημαντικὰς ἐκτάσεις.

Αἱ βοσκαὶ τῆς ζώνης ταύτης ἀποτελοῦνται:

α) Ἐκ τῶν λοφωδῶν ἀσβεστολιθικῶν σχηματισμῶν μετὰ τῶν παρακειμένων πεδινῶν τμημάτων «ποδιές».

Εἰς τὰ λειβάδια ταῦτα διαχειμάζει ἡ νομαδικὴ κτηνοτροφία (ἀπὸ Ἁγίου Δημητρίου, Ὀκτώβριος,—Ἁγίου Γεωργίου 23 Ἀπριλίου). Ἡ ἔκτασις τῶν βοσκῶν τούτων εἶναι λίαν σημαντικὴ, ἀνερχομένη εἰς 1.200.000 στρέμματα.

Μετὰ τὴν ἀπαλλοτριώσιν, τὰ λειβάδια ταῦτα ὑπεστήσαν σοβαρὰν ζημίαν διὰ τῆς ἀπαλλοτριώσεως ὑπὲρ τῶν ἀκτημόνων, σημαντικῆς ἐκτάσεως πεδινῶν τμημάτων, στερηθέντα οὕτω τῶν ὡς γεννολειβαδίων καὶ γαλαρολειβαδίων χρησιμοποιοῦμένων παλαιότερον τμημάτων. Παρὰ ταῦτα, εἰς πολλὰ τμήματα αἱ ἀπαλλοτριωθείσαι τοιαῦται ἐκτάσεις χρησιμοποιοῦνται καὶ πάλιν ὡς βοσκαί. Κατὰ τὰ τε-

λευταία ἔτη, σημαντικὰ τμήματα τῶν λοφωδῶν τούτων ἐκτάσεων φυτεύονται δι' ἐλάιας ἢ διατίθενται πρὸς ἀναδάσωσιν διὰ τουριστικούς λόγους. Οὕτω αἱ ἐν λόγῳ βοσκαί, λίαν ἀπαραίτητοι διὰ τὴν ἐπιβίωσιν τῆς νομαδικῆς κτηνοτροφίας κατὰ τὸν χειμῶνα, διαρκῶς μειοῦνται καὶ τὰ διαχειμάζοντα εἰς τὴν παράλιον ζώνην ποίμνια προβάτων λαμβάνουν συνεχῶς μεγαλύτερον ποσοστὸν τῆς τροφῆς των διὰ παραθέσεως εἰς ταῦτα συμπεπυκνωμένων κτηνοτροφῶν.

β) Ἐκ τῶν βαλτωδῶν ἐκτάσεων τῶν πεδιάδων τοῦ τριγώνου Ἄρτης—Φιλιπιάδος—Πρεβέζης (ἐκβολαὶ Ἀράχθου—Λούρου), τῆς πεδιάδος Φαναρίου καὶ τῆς πεδιάδος Λιόψη Σαγιαδος. Ἐπειδὴ εἰς τὰς ἄνω πεδιάδας ἔχουν ἤδη περατωθῆ ἢ εὐρίσκονται ἐν ἐκτελέσει ἐγγειοβελτιωτικὰ ἔργα, αἱ βελτιούμεναι διὰ στραγγίσεως καὶ ἀρδεύσεως βαλτώδεις ἐκτάσεις χρησιμοποιοῦνται εἴτε γεωργικῶς εἴτε δενδροκομικῶς. Οὕτω, σήμερον αἱ ἐκτάσεις αὗται, εἴτινες κατὰ τὸ παρελθὸν ἀνήρχοντο εἰς 400.000 στρέμματα, μόλις φθάνουν τὰ 100.000 στρέμματα.

γ) Ἐκ τῶν ἀλιπέδων τῆς παραλίας ἐκτάσεως 150.000 στρεμμάτων περίπου, ἅτινα χρησιμοποιοῦνται ὡς χαλαροὶ βοσκότοποι.

δ) Ἐκ τῶν πεδινῶν βοσκῶν τῆς ζώνης ταύτης (Μουσιάδες—Ζευγαρολείβαδα). Ταῦτα, εὐρισκόμενα νῦν ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῶν ἐκτελεσθέντων ἀρδευτικῶν ἔργων καὶ περιελίθοντα εἰς τὰς Κοινοτήτας, συνεχῶς μειοῦνται, διότι τὸ πλεῖστον τῶν Κοινοτήτων προβαίνει εἰς τὴν διανομὴν τῶν ἐκτάσεων εἰς τοὺς ἀκτήμονας καλλιεργητὰς τῶν Κοινοτήτων.

ε) Ἐκ τῶν μικρᾶς ἐκτάσεως κοφτολειβαδίων τῶν γεωργικῶν κλήρων, τὰ ὅποια συνεχῶς μειοῦνται, διότι οἱ ἀγρόται ἀντικαθιστοῦν ταῦτα διὰ τεχνητῶν λειμῶνων Μηδικῆς.

στ) Ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς φυτείας τῶν ἐλαιῶνων καὶ ἐσπεριδοειδῶνων ἐκτάσεων, αἵτινες χρησιμοποιοῦνται περιοδικῶς ὡς βοσκαὶ προβάτων ὡσάκις ὑπάρχει ἀρκετὴ γράστις καὶ καθίσταται ἐπιτρεπτὴ ἡ βόσκησις ὑπὸ τῆς κυρίας ἐκμεταλλεύσεως.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ

ΤΗΣ ΠΡΟΒΑΤΟΤΡΟΦΙΑΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟΝ

Ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ εὐνοϊκοῦ γεφυρικοῦ καὶ γεωοικονομικοῦ περιβάλλοντος τοῦ Ἑλληνικοῦ γεωργικοῦ τοπίου, διὰ τὴν προβατοτροφίαν, ὡς καὶ τῆς εὐνοϊκῆς διαμορφώσεως τῶν συνθηκῶν καταναλώσεως, ἐμφανίζεται καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα σημαντικὴ ἀριθμητικὴ αὔξησις τῶν ἀνὰ τὴν χώραν διατρεφομένων προβάτων. Οὕτω ὁ δείκτης αὔξεσεως διὰ τὸ 1937 ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν προβάτων τοῦ 1922—23 ἀνῆλθε, κατὰ τὸν Χατζηδόλον, εἰς 145,7 δι' ὀλόκληρον τὴν Ἑλλάδα.

Ἄλλὰ ἐὰν τοῦτο συνέβη δι' ὀλόκληρον τὴν χώραν, διὰ τὴν ὀρεινὴν καὶ περισσότερο πρὸς τὴν προβατοτροφίαν προσιδιάζουσαν ἐπομένως Ἡπειρον, ἡ αὔξησις αὕτη ἦτο πλέον σημαντικὴ, ἀνελθοῦσα ἀπὸ τοῦ 1918—1937 δι' ὀλόκληρον τὴν Ἡπειρον εἰς 177,5%. Οὕτω, ἐνῶ τὸ 1918 ἔξετρεφόοντο ἐν Ἡπειρῷ 482.905 κεφαλαὶ προβάτων, κατὰ τὸ 1937 ἀνῆλθον ταῦτα εἰς 857.737. Ἡ μέση ἐπομένως ἔτησις αὔξησις τῶν προβάτων κατὰ τὴν ὡς ἄνω εἰκοσαετιᾶν ἀνῆλθεν εἰς 3.875%. Τὸ 1961 ὁ ἀριθμὸς τῶν προβάτων ἀνῆλθε εἰς 1.044.617.

Συγκρίνοντες ὁμοίως τὴν αὔξησιν τῶν βοσειδῶν κατὰ τὸ ἴδιον χρονικὸν διάστημα, παρατηροῦμεν, ὅτι ταῦτα ἀπὸ 52.645 τὸ 1918 ἀνῆλθον τὸ 1937 μόλις εἰς 66.039 κεφαλὰς καὶ τὸ 1961 κατῆλθον καὶ πάλιν εἰς 58.168 κεφαλὰς. Οὕτω ὁ δείκτης αὔξεσεως μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὰ 125,4% κατὰ τὸ 1937, κατῆλθε κατὰ

11,9% τὸ 1961. Ὅμοίως, ἐνῶ ἡ ἀναλογία μεταξὺ προβάτου καὶ βοοειδοῦς ἦτο τὸ 1918 9.1/1, τὸ 1937 ἡ ἀναλογία αὐτὴ ἀνῆλθεν εἰς 12.9/1 (1918 482.905/52.641, 1937 857.737/66.039 καὶ τὸ 1961 εἰς 17,9/1 (1.044.617/88.168).

Οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι εἶναι λίαν ἐνδεικτικοὶ καὶ ἀποδεικνύουν, ὅτι αἱ συνθηκαὶ ἐν Ἠπειρῷ ἦσαν πλέον εὐνοϊκαὶ τῶν μέσων συνθηκῶν τῆς ὑπολοίπου Ἑλλάδος, διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς προβατοτροφίας.

Κατὰ τὸ 1937 ἡ ἐκ προβατοτροφίας ἀκαθάριστος πρόσοδος εἶχεν ὡς κάτωθι:

			% τοῦ συνόλου	
Ἐκ γάλακτος γαλακτοκομικῶν προϊόντων	136.871	χιλ.	δραχ.	47,39
Ἐκ κρέατος προβάτου	55.062	»	»	15,24
Ἀξία ἀμνῶν ἀναπαραγωγῆς	9.390	»	»	3,24
Ἐξ ἐρίου	30.163	»	»	10,43
Ἐκ δερμάτων	17.772	»	»	4,83
Ἐκ κόπρου	36.500	»	»	18,93
	<u>285.758</u>	χλγρ.	»	<u>100,06</u>

Κατὰ ταῦτα, τὸ σημαντικώτερον προϊόν τοῦ προβάτου εἶναι τὸ γάλα καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ προϊόντα, ἀκολουθοῦν ἡ κόπρος, τὸ κρέας καὶ τὸ ἔριον καὶ μικρᾶς σχετικῶς ἀξίας εἶναι ἡ παραγωγὴ ἀμνῶν πρὸς ἀναπαραγωγὴν καὶ ἡ παραγωγὴ τῶν δερμάτων.

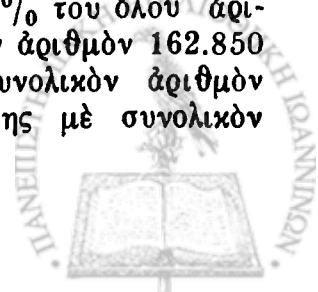
Τὸ 1961 ἡ ἀκαθάριστος πρόσοδος ἀνῆλθεν ὡς κάτωθι:

	χιλ. δραχ.	%
1) Ἐκ γάλακτος	92.769	31,55
2) Ἐξ ἀμνῶν ἀναπαραγωγῆς	21.500	7,30
3) Ἐκ κρέατος	87.781	29,85
4) Ἐξ ἐρίου	23.123	7,85
5) Ἐκ δερμάτων	16.676	5,70
6) Ἐκ κόπρου	52.230	17,75
Σύνολον	<u>294.079</u>	<u>100</u>

Ἡ ἀκαθάριστος πρόσοδος τῶν 285,7 ἑκατομμυρίων δραχμῶν ἀποτελεῖ διὰ τὴν Ἠπειρον τὰ 37,32% τῆς ἐτησίας ὀλικῆς γεωργικῆς καὶ δεινδροκομικῆς ἡπειρωτικῆς παραγωγῆς, ἀνερχομένης ἐν συνόλῳ εἰς 774.624.503 δραχμάς, κατὰ τὴν στατιστικὴν τοῦ 1937.

Ἐνδεικτικὸν ὁμοίως τῆς σημασίας τῆς προβατοτροφίας διὰ τὴν Ἠπειρον ἦτο καὶ τὸ ὅτι ἡ ἐκ 285,7 ἑκατομ. ἀκαθάριστος πρόσοδος ἦτο μόνον κατὰ 73.1 περίπου ἑκατομ. δραχμάς κατωτέρα τῆς ἐτησίας ἀκαθάριστου προσόδου ἐκ τῆς καλλιεργείας σιτηρῶν (σίτος, κριθή, σμιγός, ὑραβόσιτος, βρώμη, σίκαλις, κέχρος κλπ.) ἐπὶ ἐκτάσεως 833.146 στρεμ., ἀνερχομένη συνολικῶς εἰς 363.940.044 δραχμάς, ἐνῶ κατὰ τὸ 1961 αὕτη εἶναι μεγαλυτέρα κατὰ 107,6 ἑκατομ. τῆς τῶν σιτηρῶν, ἀνερχομένης εἰς 186,5 ἑκατομ.

Ἐρευνῶντες ἀκολουθῶν τὴν ἐξάπλωσιν τῆς προβατοτροφίας κατὰ Νομούς, παρατηροῦμεν ὅτι ὁ πρῶτος ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐκτρεφόμενων προβάτων Νομός, μεταξὺ τῶν ἡπειρωτικῶν τοιούτων, ἦτο καὶ εἶναι ὁ Νομός Ἰωαννίνων μὲ συνολικὸν ἀριθμὸν, διὰ τὸ 1937, 448.963 κεφαλῶν ἤτοι 52,50% τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ προβάτων τῆς Ἠπειρου, Νομός Θεσπρωτίας μὲ συνολικὸν ἀριθμὸν 162.850 κεφαλῶν ἤτοι 18,94% τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ, Ν. Πρεβέζης μὲ συνολικὸν ἀριθμὸν 130.223 κεφαλῶν ἤτοι 15,14% τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ καὶ Ν. Ἄρτης μὲ συνολικὸν

ἀριθμὸν 115.701 κεφαλῶν ἤτοι 13,42% τοῦ ὄλου ἀριθμοῦ προβάτων τῆς Ἠλείρου.

Τὸ 1961 ἡ ἐξάπλωσις τῆς προβατοτροφίας ἔχει ὡς ἀκολούθως: Νομὸς Ἰωαννίνων μὲ συνολικὸν ἀριθ. 514.632 κεφαλῶν ἤτοι 49,25% τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ προβάτων Ἠλείρου, Ν. Θεσπρωτίας μὲ συνολικὸν ἀριθμὸν 277.385 κεφαλῶν ἤτοι 26,55% τοῦ ὄλου ἀριθμοῦ, Ν. Πρεβέζης μὲ συνολικὸν ἀριθ. 153.000 κεφαλῶν ἤτοι 14,65% τοῦ ὄλου ἀριθμοῦ καὶ Ν. Ἄρτης μὲ συνολικὸν ἀριθμὸν 99.600 κεφαλῶν ἤτοι 9,55% τοῦ ὄλου ἀριθμοῦ προβάτων τῆς Ἠλείρου.

Ἀνάλογος ἦτο καὶ ἡ ἐτήσια ἀκαθάριστος ἐκ τῆς προβατοτροφίας πρόσδοδος κατὰ Νομοὺς, ἀνερχομένη εἰς 149,6 ἑκατομμ. δραχ. διὰ τὸν Νομὸν Ἰωαννίνων, εἰς 54,2 ἑκατ. διὰ τὸν Νομὸν Θεσπρωτίας, εἰς 43,4 ἑκατ. διὰ τὸν Ν. Πρεβέζης καὶ εἰς 38,5 ἑκατ. διὰ τὸν Νομὸν Ἄρτης, κατὰ τὸ 1937. Τὸ 1961 ἡ ἀντίστοιχος ἀκαθάριστος πρῶτος ἀνήρχετο κατὰ Νομὸν ὡς κάτωθι: Νομοῦ Ἰωαννίνων εἰς 144,9 ἑκατομμ., Ν. Θεσπρωτίας εἰς 78,1 ἑκατομμ., Νομοῦ Πρεβέζης εἰς 43,1 ἑκατ. καὶ Ν. Ἄρτης εἰς 28,0 ἑκατ. δραχμάς.

Ἐνδιαφέρον ἐνεφάνιζε διὰ τὴν σημασίαν τῆς προβατοτροφίας δι' ἕκαστον Νομὸν ἡ ἀναλογία τῆς ἐτήσιας ἀκαθορίστου προσόδου τῆς προβατοτροφίας ἐν σχέσει πρὸς τὴν συνολικὴν ἐτήσιαν ἀκαθάριστον γεωργικὴν καὶ δενδροκομικὴν πρόσδοσον ἑκάστου Νομοῦ.

Τὸ ποσοστὸν τοῦτο ἀνήρχετο εἰς τὸν Νομὸν Ἰωαννίνων εἰς 49,39%, εἰς τὸν Νομὸν Θεσπρωτίας εἰς 43,05%, εἰς τὸν Νομὸν Ἄρτης εἰς 25,39% (καὶ τὰ 118,75% τῆς δενδροκομικῆς μόνον ἀνερχομένης εἰς 32.673.770 δραχ.) καὶ εἰς τὸν Νομὸν Πρεβέζης εἰς 40,65% κατὰ τὸ 1937.

Τὸ 1961 αἱ σχέσεις αὗται ἦσαν αἱ ἀκόλουθοι κατὰ Νομὸν: Εἰς τὸν Νομὸν Ἰωαννίνων 55,1% εἰς τὸν Νομὸν Θεσπρωτίας 19,8% εἰς τὸν Νομὸν Ἄρτης 11,1% καὶ εἰς τὸν Νομὸν Πρεβέζης 23,5%.

Συγκρίνοντες ὁμοίως τὴν προπολεμικὴν πρόσδοσον τῆς προβατοτροφίας κατὰ Νομὸν μὲ τὴν πρόσδοσον ἐκ τῶν σιτηρῶν, παρατηροῦμεν, ὅτι αὕτη ἦτο κατωτέρα κατὰ 23,6 ἑκατομμύρια περίπου διὰ τὸν Νομὸν Ἰωαννίνων (ἐκ σιτηρῶν πρόσδοδος 175,46 ἑκατομμ.) κατὰ 1 ἑκατομμ. διὰ τὸν Ν. Θεσπρωτίας (ἐκ σιτηρῶν πρόσδοδος 55,83 ἑκατομμ.), κατὰ 11,8 περίπου ἑκατομμ. διὰ τὸν Ν. Πρεβέζης (πρόσδοδος σιτηρῶν 55,58 ἑκατ.) καὶ διὰ τὸν Νομὸν Ἄρτης κατὰ 38,26 ἑκατομμ. (πρόσδοδος σιτηρῶν 77,06 ἑκατ.). Ἐνῶ διὰ τὸ ἔτος 1961 ἡ σύγκρισις αὕτη μᾶς δίδει ἀντίστροφα ποσὰ ἤτοι εἶναι μεγαλύτερα κατὰ 78,7 ἑκατομμ. εἰς τὸν Νομὸν Ἰωαννίνων (ἐκ σιτηρῶν πρόσδοδος 66,2 ἑκατομμ.), κατὰ 46,3 ἑκατομμ. διὰ τὸν Νομὸν Θεσπρωτίας (ἐκ σιτηρῶν πρόσδοδος 31,8 ἑκατομμ.), κατὰ 6,1 ἑκατ. διὰ τὸν Νομὸν Πρεβέζης καὶ μικροτέρα μόνον εἰς τὸν Νομὸν Ἄρτης κατὰ 23,4 ἑκατομμ. (ἐκ σιτηρῶν πρόσδοδος 51,4 ἑκατομμ.).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται, ὅτι ἡ οἰκονομικὴ σημασία τῆς προβατοτροφίας καταλαμβάνει ὄλως ἐξέχουσαν θέσιν διὰ τὸν Νομὸν Ἰωαννίνων καὶ Θεσπρωτίας κυρίως, ἐνῶ διὰ τοὺς Νομοὺς Ἄρτης καὶ Πρεβέζης, ἡ σημασία αὐτῆς, καίτοι σημαντικὴ, δὲν εἶναι κεφαλαιώδης.

Ἡ τοιαύτη διαφοροποίησις τῆς σημασίας τῆς προβατοτροφίας κατὰ Νομοὺς ὀφείλεται εἰς τὰς διαφόρους γεωφυσικὰς καὶ γεωοικονομικὰς συνθήκας τῶν Νομῶν.

Ὁ Νομὸς Ἰωαννίνων, ἀποτελῶν τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἡπειρωτικῆς ἐνδοχώρας μὲ πληθὺν ὄρεινῶν ὄγκων μεγάλης ἐκτάσεως (Πίνδος, Σμόλικας) καὶ περιλαμβάνων περιοχὰς κειμένας εἰς ὕψος 500 περίπου μέτρων ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ἔχει ἀπεράντους γυμνὰς ὄρεινὰς βόσκας παρακειμένας τῶν μικρῶν ὑψιπέδων τοῦ Νομοῦ, ἐπὶ τῶν ὁποίων εὐρίσκεται τὸ πλεῖστον τῶν ἡπειρωτικῶν χωρίων. Τὸ Τὸ κλίμα εἰς τὰ χωρία ταῦτα εἶναι πλούσιον εἰς ἀτμοσφαιρικὰ κατακρηνίσματα, ἀνίσου ὁμοῦ κατανομῆς καὶ σχετικῶς δριμύ κατὰ τὸν χειμῶνα. Εἰς τὸ πεδινὸν

τιμήμα (κάμπον) τῶν χωρίων τούτων, λόγω τῆς ἐλλείψεως ἐγγειοβελτιωτικῶν ἐργων, ἀρκεταὶ ἐκτάσεις πλούσιαι, κατακλυζόμεναι περιοδικῶς ὑπὸ τῶν ὑδάτων, χρησιμοποιοῦνται ἐπωφελῶς τόσον διὰ τὴν συλλογὴν χόρτου κατὰ τὴν ἀνοιξιν ὅσον καὶ ὡς φθινοπωρινά, χειμερινά καὶ θερινά λειβάδια. Ἐκ τῶν λοιπῶν ἐπίσης ἐκτάσεων σημαντικὸν τιμήμα, διὰ τὸν ἴδιον λόγον, διατίθεται διὰ τὴν σπορὰν ὀψίμων καλλιιεργειῶν καὶ ἰδίᾳ ἀραβοσίτου καὶ τὸ λοιπὸν τιμήμα καταλαμβάνουν αἱ πρώϊμοι καλλιιεργεῖαι σιτηρῶν.

Ἐπ' ἐσχάτων εἰς τὰ χωρία τὰ ἔχοντα μικρὰς ἀρδευσίμους ἐκτάσεις ἤρχισεν ἀξιαπλοῦται καὶ ἡ καλλιιεργεῖα μηδικῆς καὶ μάλιστα με συνεχῆ ἀξηση τῶν καλλιιεργουμένων ἐκτάσεων. Καλλιιεργεῖται ἐπίσης καὶ ὁ βίκος εἰς ξηρικά καὶ πτωχὰ ἐδάφη.

Ἐκ τῶν πεδινῶν τμημάτων τοῦ Νομοῦ διετίθεντο τὸ 1937 διὰ τὴν παραγωγὴν ζωοτροφῶν 47.662 στρέμματα, ἀποτελοῦντα τὰ 10.09% τῆς ὅλης καλλιιεργουμένης ἐκτάσεως. Αἱ ἐκτάσεις αὗται κατανέμονται ὡς κάτωθι :

Σανὸς	461 στρεμ.	ἢ	0,10%	καλλιιεργουμένων ἐκτάσεων
Ἐρὰ τριφύλλια	2.654	»	0,56%	»
Λειβάδια χόρτου	41.556	»	9,43%	»

Ἐνδιαφέρον ἐπίσης εἶναι τὸ ὅτι αἱ ἐκτάσεις αἱ προοριζόμεναι διὰ παραγωγὴν ζωοτροφῶν ἀυξάνουν ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος εἰς ὀλόκληρον τὴν Ἠπειρον, ἀνεληθούσαι ἀπὸ 51.107 στρεμ. κατὰ τὸ ἔτος 1933 εἰς 77.728 στρεμ. κατὰ τὸ 1937 καὶ εἰς 173.637 στρεμ. κατὰ τὸ 1961.

Ἐπὶ τῶν πεδινῶν τούτων ἐκτάσεων συντηρεῖται ἡ προβατοτροφία, ἀργὰ τὸ φθινόπωρον καὶ τὸν χειμῶνα, ὅταν ἡ εἰς τὸν παρακείμενον ὄρεινὸν ὄγκον ἀνοδος τῶν προβάτων δὲν εἶναι ἐφικτή, λόγω δυσμενῶν καιρικῶν συνθηκῶν καὶ ἀργὰ τὸ θέρος, ὅταν ἡ χλόη τοῦ βουνοῦ ξηρανθῇ.

Τὴν οἰκονομικὴν εὐστάθειαν εἰς τὴν προβατοτροφίαν παρέχει εἰς τὸν Νομὸν ὁ παρακείμενος ὄρεινός ὄγκος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου βόσκουσα ἡ προβατοτροφία ἀξιοποιεῖ σήμερον κατὰ τὸν καλλίτερον ἐφικτὸν τρόπον τὴν ἐπὶ τῶν ἀκαλύπτων τούτων ὀρέων φυομένην ἀρεὰν μὲν, ἀλλὰ πλουσίαν εἰς θεραπευτικὰ συστατικὰ χλόην, καθιστῶσα οὕτω προσοδοφόρα τὰ ἄγωνα ταῦτα τιμήματα τῆς Ἠπειρωτικῆς γῆς, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ δασικὴ ἢ δενδροκομικὴ ἐκμετάλλευσις, ὅπου τοῦτο καθίσταται ἐφικτόν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναπτυχθῇ σήμερον, λόγω ἐλλείψεως συγκοινωνίας καὶ κεφαλαίου.

Οὕτω ἡ ἀγελαία κυρίως προβατοτροφία, ὡς αὕτη ἐξασκεῖται σήμερον ἐν Ἠπειρῷ, εἶναι ἡ μόνη γεωργοοικονομικὴ μορφή, ἡ ὁποία, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον, δύναται νὰ καταστήσῃ προσοδοφόρον τὸ ἐν τῇ συνολικῇ αὐτοῦ ἐνότητι (πεδινὸν καὶ ὄρεινὸν) πτωχὸν ἡπειρωτικὸν γεωργικὸν τοπίον.

Ὅπου βεβαίως ἡ ξυλώδης βλάστησις εἰς τοὺς ὄρεινους ὄγκους ἐπικρατεῖ, ἐκεῖ εὐδοκίμει περισσότερον ἡ αἶξ. Βεβαίως, λόγω τοῦ μεγάλου σχετικῶς μέσου ὕψους τοῦ Νομοῦ ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἡ ζώνη τῶν ἀειθαλῶν πλατυφύλλων (Lauretum) εἶναι λίαν περιορισμένη. Ἐναντι ὁμοῦ ταύτης ὁ Νομὸς διαθέτει σημαντικὰς ἐκτάσεις, ἐκ τῆς διαπλάσεως τῶν φυλλοβόλων, κεκαλυμμένας με χαμηλὰς δρυς, αἵτινες ἐχρησιμοποιοῦντο μέχρις ἐσχάτων διὰ τὴν αἰγοτροφίαν.

(Συνεχίζεται)

